

**Euroregionális fejlődés
az EU csatlakozás küszöbén
különös tekintettel Magyarország eurorégióra**

Doktori (PhD) értekezés

Czimre Klára

Debreceni Egyetem

Debrecen, 2003

**Euroregionális fejlődés az EU csatlakozás küszöbén –
Czimre Klára**

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem TTK Földtudományi doktori iskola Társadalomföldrajzi programja keretében készítettem 1998-2003 között és ezúton benyújtom a Debreceni Egyetem TTK doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, 2003. március

Czimre Klára

Tanúsítom, hogy Czimre Klára doktorjelölt 1998-2003 között a fent megnevezett doktori iskola Társadalomföldrajzi programja keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglaltak a jelölt önálló munkáján alapulnak, az eredményekhez önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Az értekezés elfogadását javaslom.

Debrecen, 2003. március

Prof. Dr. Süli-Zakar István
Tanszékvezető egyetemi tanár
Témavezető

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok Prof. Dr. Süli-Zakar István témavezetőmnek munkám segítőkész szakmai koordinálásáért, az eurorégiók munkatársainak és képviselőinek a kérdőíves vizsgálat sikeres elvégzéséhez nyújtott segítségéért, valamint a munkámat segítő és támogató kollégáknak az együttműködésért. Külön szeretném megköszönni családom és férjem munkám során tanúsított türelmét és segítségét.

**Euroregionális fejlődés az EU csatlakozás küszöbén
különös tekintettel Magyarország eurorégióira**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Földrajz tudományában

Írta: Czimre Klára angol-földrajz szakos középiskolai tanár

Készül a Debreceni Egyetem Földrajzi – Földtudományi doktori programja
(Társadalomföldrajzi Alprogramja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Süli-Zakar István

A doktori szigorlati bizottság:

Elnök:	Prof. Dr. Kerényi Attila
Tagok:	Dr. Abonyiné Dr. Palotás Jolán
	Ekéné Dr. Zamárdi Ilona

A doktori szigorlat időpontja: 2002. március 6.

Az értekezés bírálói:

Dr.....	
Dr.....	
Dr.....	

A bíráló bizottság:

Elnök:	Dr.....
Tagok:	Dr.....
	Dr.....
	Dr.....
	Dr.....

Az értekezés védésének időpontja: 2003.

A témában megjelent publikációk és előadások

Publikációk

- CZIMRE K.** 1997: Az eurorégiós törekvések földrajzi vizsgálata. XXIII. OTDK, Természettudományi szekció, Nyíregyháza. 41p.
- CZIMRE K.** 1998a: Közép-Európa határon átnyúló (CBC) kapcsolatainak földrajzi aspektusai. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (eds.) A társadalmi-gazdasági aktivitás területi-környezeti problémái. Geográfus Doktoranduszok Első Országos Konferenciája – JPTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 1996. november 28-29. pp.158-172.
- CZIMRE K.** 1998b: Debrecen Megyei Jogú Város nemzetközi kapcsolatai. – In: Süli-Zakar I. (ed.) Tanulmányok Debrecen Városföldrajzából III.. KLTE Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen. pp.21-29.
- CZIMRE K.** 1998c: A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat nemzetközi kapcsolatai. In: Süli-Zakar I. (ed.) Hajdú-Bihar Megye Kézikönyve. Csiszér Bt. – CEBA Kiadó, Debrecen. pp.104-109.
- CZIMRE K.** 1998d: Debrecen Megyei Jogú Város nemzetközi kapcsolatai, testvérvárosai. In: Süli-Zakar I. (ed.) Hajdú-Bihar Megye Kézikönyve. Csiszér Bt. – CEBA Kiadó, Debrecen. pp.275-276.
- CZIMRE K.** 1999a: A Kárpátok Euro régió természeti és társadalmi potenciálja. – In: Füleky Gy. (ed.) A táj változásai a Kárpát-medencében. GATE Gödöllő. pp.115-120.
- CZIMRE K.** 1999b: A nyugat-európai regionalizmus egy sajátos földrajzi példája. In: Süli-Zakar I. (ed.) A földrajz jövője – A jövő földrajzosai. Geográfus Doktoranduszok III. Országos Konferenciája. Debrecen. pp.
- CZIMRE K.** 1999c: A belga németajkú közösség politikai földrajzi vizsgálata. In: Változó világ, átalakuló politikai földrajz. JPTE Pécs. pp.
- CZIMRE K.** 1999d: Cultural and Historical dimensions of the Hungarian-Ukrainian Relationship. – In: The EU Accession States and Their Eastern Neighbours. Bertelsman Stiftung, Gütersloh. pp.83-103.
- CZIMRE K.** 1999e: Intereuroregionális kapcsolatok földrajzi vizsgálata – Esettanulmány: A Maas-Rajna Eurégió és a Kárpátok Euro régió kapcsolatának elemzése. In: A Táj és az ember – geográfus szemmel CD-ROM. <http://phd.ini.hu> Geográfus Doktorsanduszok IV. Országos Konferenciája, Szeged.
- SÜLI-ZAKAR I. – CZIMRE K. – TEPERICS K.** 1999a: Regionalism in Central Europe: The Study of the Carpathian Euroregion from the Aspect of Human Relations. <http://www.regonal-studies.assoc.ac.uk/papers/index.htm> (<http://212.140.137.10/out/Klara.rtf>)
- SÜLI-ZAKAR I. – CZIMRE K. – TEPERICS K.** 1999b: Regionalism in Central Europe: The Study of the Carpathian Euroregion from the Aspect of Human

- Relations. In: Regional potentials in an Integrating Europe. Regional Studies Association. Bilbao, pp.139-140.
- CZIMRE K.** 2000: Eurorégiók a Régiók Európájában. In: Szónokyné Ancsin G. (ed.) Határok és Régiók. SZTE TTK Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék. pp.77-86.
- MEZŐ, F. – **CZIMRE, K.** 2000: Eastern Central Europe: A Changing Concept in Time and Space. In: Maródi, L. (ed.) Emerging Infectious Diseases in Eastern-Central Europe. Medicina, Budapest. pp.253-278.
- SÜLI-ZAKAR I. – **CZIMRE K.** – TEPERICS K. 2000: Cultural Identity and Diversity in the Carpathian Euroregion. In: Boneschansker, E. (ed.) Cultural Uniqueness and Regional Economy. CURE 3 – Conference on Outstanding Regions Exploring Quality in a Competitive World. Leeuwarden. pp.87-88.
- CZIMRE K.** 2001: The International Relations of the Carpathian Euroregion. In: Süli-Zakar, I. – Czimre K. (eds.) Carpathian Euroregion: Borders in the Region – Cross-Border Co-operation. Debrecen. pp.57-64.
- SÜLI-ZAKAR, I. – **CZIMRE, K.** 2001: The Political Geography and Geopolitical Role of the Carpathian Region. In: Antonsich, M. – Kolossov, V. – Pagnini, M. P. (eds.) On the Centenary of Ratzel's Politische Geographie: Europe Between Political Geography and Geopolitics. Società Geografica Italiana, Roma. pp. 659-671.
- SÜLI-ZAKAR, I. – **CZIMRE K.** – TEPERICS, K. 2001: The Meaning of Transnational Regionalism and Regional Cultural Identity in the Carpathian Euroregion. In: Bibby-Larsen, L. – Hardy, S. – House, F. (eds.) Regional Transitions: European Regions and the Challenges of Development, Integration and Enlargement, RSA. pp.56-57.
- SÜLI-ZAKAR, I. – **CZIMRE K.** – TEPERICS, K. – PATKÓS, CS. 2001: Cultural Identity and Diversity in the Carpathian Euroregion. In: Role of the Carpathian Euroregion in Confronting Its Minority Agenda. Presov – Uzhgorod. pp.47-76.
- CZIMRE, K.** 2002a: Közép-Európa eurorégiói az Európai Unió csatlakozás küszöbén. In: Északkelet Magyarország – Társadalompolitikai folyóirat. VII. évfolyam, 3-4. szám, Miskolc. pp.33-37.
- CZIMRE, K.** 2002b: Central European Euroregions in the Light of the EU Accession. In: Süli-Zakar I. (ed.) Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója, pp. 176-183.
- SÜLI-ZAKAR I. – **CZIMRE, K.** – TEPERICS K. 2002a: Human Mobility on the Area of the Carpathian Euroregion – Migrating Minorities. – In: Montanari, A. (ed.). Human Mobility in a Borderless World? Società Geografica Italiana, Rome. pp.291-295.
- SÜLI-ZAKAR I. – **CZIMRE K.** – TEPERICS K. 2002b: The Possible Effects of the Schengen Space on the Central European Cross-Border Co-operations – Case Study: Carpathian Euroregion. In: Süli-Zakar I. (ed.) Borders and

- Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója. Debrecen, pp.22-41.
- CZIMRE K.** 2003: Magyarország euroregionális együttműködéseinek összehasonlító elemzése. In: Süli-Zakar I. (ed.) Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában. Debrecen. pp.50-62.
- SÜLI-ZAKAR I. – **CZIMRE K.** – TEPERICS K.: „Central European Euroregions in the Light of the EU Accession” – megjelenés alatt
- CZIMRE K.** – SÜLI-ZAKAR I. – TEPERICS K.: „The Representation of the Carpathian Euroregion in the Media – Image Building Strategies for the Promotion of the Schengen Process” – megjelenés alatt

Szerkesztés

- SÜLI-ZAKAR I. – **CZIMRE K.** 2001: Carpathian Euroregion: Borders in the Region – Cross-Border Co-operation. Debrecen, 159p.

Előadások

- „Közép-Európa határon átnyúló (CBC) kapcsolatainak földrajzi aspektusai” – Geográfus Doktoranduszok Első Országos Konferenciája – Pécs, 1996. november 28-29.
- „Az eurorégiós törekvések földrajzi vizsgálata” – XXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia (Földrajz Szekció, Gazdasági földrajz alszekció) – Nyíregyháza, 1997. március 22-24.
- „Regionalizmus Nyugat-Európában” – Az Euroatlanti Klub megalakuló gyűlése – Debrecen, 1998. május
- „A nyugat-európai regionalizmus egy sajátos földrajzi példája” – Geográfus Doktoranduszok III. Országos Konferenciája – Debrecen, 1998. szeptember 3-4.
- „A Kárpátok Eurorégió természeti és társadalmi potenciálja” – „A táj változásai a Kárpát-medencében” – tudományos konferencia – Nyíregyháza, 1998. november 4-6.
- „Eastern Central Europe: A Changing Concept in Time and Space” – nemzetközi konferencia – ECE IPI Centre for Training and Research, Debrecen, 1999. augusztus 16-25.
- „Regionalism in Central Europe: The Study of the Carpathian Euroregion From the Aspect of Human Relations” – „Regional Potentials in an Integrating Europe” – nemzetközi konferencia – University of Basque Country, Bilbao, Spanyolország, 1999. szeptember 18-21.
- „Intereuroregionális kapcsolatok földrajzi vizsgálata: Esettanulmány: A Maas-Rajna Eurégió kapcsolatának elemzése” – Geográfus Doktoranduszok IV. Országos Konferenciája – Szeged, 1999. október 22-23.

- „Az angol nyelvű földrajzoktatás problémái” – Természettudományi Szakmódszertanosok 3. Országos Találkozója – KLTE, Debrecen, 1999. október 27-29.
- „Eurorégiók a Régiók Európájában” – „Határok és Régiók” – nemzetközi konferencia – Szeged, 1999. november 29-30.
- „The International Relations of the Carpathian Euroregion” – international workshop – Debrecen, 1999. december 16-17.
- „Az eurorégiók lehetőségei és korlátai” Geográfus Doktoranduszok V. Országos Konferenciája – Miskolc, 2000. október 6-7.
- „Az eurorégiók terjedésének lehetőségei és korlátai” – „Társadalomföldrajz és területfejlesztés az ezredfordulón” – tudományos konferencia, Debrecen, 2000. október 25.
- „Cultural Identity and Diversity in the Carpathian Euroregion” – CURE3 Conference on Outstanding Regions international conference – Leeuwarden, 2000. november 22-24.
- „Human Mobility on the Area of the Carpathian Euroregion – Migrating Minorities” – „Human Mobility in a Borderless World?” international conference – Pescara, 2001. április 20-22.
- „The Meaning of Transnational Regionalism and Cultural Identity in the Carpathian Euroregion” – „Regional Transitions: European Regions and the Challenges of development , Integration and Enlargement” International Conference – Gdansk, 2001. szeptember 15-18.
- „Central European Euroregions in the Light of the EU Accession” – „Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries” international workshop – Debrecen, 2001. október 1-2.
- „The Possible Effects of the Schengen Space on the Central European Cross-Border Co-operations – Case Study: Carpathian Euroregion” – „Between Schengen Space and Enlargement to the East: The Territorial Recombining of the EU” international conference – Metz–Schengen, 2002. június 17-19.
- „Magyarország euroregionális együttműködéseink összehasonlító elemzése” – „Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában” nemzetközi tudományos konferencia – Debrecen, 2002. szeptember 30.-október 1.
- „The Representation of the Carpathian Euroregion in the Media – Image Building Strategies for the Promotion of the Schengen Process” – Media Conference, Oradea, 2002. október 10-13.
- „Magyarország eurorégióinak szociálgeográfiai vizsgálata az EU csatlakozás tükrében – Esettanulmány: Euregio West/Nyugat Pannónia” – Tudomány Napja tudományos konferencia – Debrecen, 2002. november 19.

Tartalomjegyzék

1. Célkitűzés és módszerek	1
1.1. A témaválasztás indoklása	1
1.2. A dolgozat szerkezeti felépítése	1
1.3. Kitűzött célok, megoldandó feladatok	2
1.4. A vizsgált földrajzi terület	3
1.5. A feldolgozás során alkalmazott módszerek	4
1.6. Terminológiai problémák	5
2. A határokkal és határmentiséggel foglalkozó szakirodalom összehasonlító értékelése	6
2.1. Határok és határmenti régiók földrajzi szempontú vizsgálata Európában	8
2.2. Határok és határmenti régiók földrajzi szempontú vizsgálata Európán kívül	22
2.3. Határok és határmenti régiók földrajzi szempontú vizsgálata Magyarországon	23
2.4. A határok és határmenti régiók modelljeinek összehasonlítása	26
2.5. Az elméletek és a határmodellek értelmezhetősége a 21. század Európájában	33
3. A határok és határmenti régiók aktuálpolitikai értelmezése – Az Európai Unió és az eurorégiók	35
3.1. Az európai határon átnyúló együttműködések jogi háttere	41
3.2. Közösségi Kezdeményezések az európai határon átnyúló együttműködések szolgálatában	43
3.3. Az Európai Határmenti Régiók Szövetségének szerepe az eurorégiók életében	57
3.4. A Schengeni Egyezmény és az európai integráció	60
3.5. A bővítési szempontok és a határon átnyúló együttműködések kapcsolata	62
4. Az Európai Unió és Közép-Európa euroregionális együttműködései	66
4.1. Az eurorégiók fogalma	66
4.2. A nyugat-európai és közép-európai eurorégiók típusai	73
4.3. A közép-európai eurorégiók csatlakozás szempontú csoportosítási lehetőségei	88

5. Eurorégiók Magyarország határai mentén	96
5.1. Magyarország NUTS3 szintű területi egységeinek földrajzi szempontú összehasonlítása	97
5.2. A határmenti együttműködések szerepe Magyarországon	106
5.3. Magyarország határon átnyúló együttműködéseinek értékelése – önálló kérdőíves felmérés alapján	114
6. A magyarországi eurorégiók helye és szerepe az Európai Unióban – Összegzés	177
6.1. A szakirodalom áttekintésének eredménye	177
6.2. Az Európai Unió politikája és a határok megosztottsága közötti kapcsolatok	177
6.3. A magyarországi eurorégiók sajátosságait érintő következtetések ...	179
6.4. Az eurorégiók determináltsága	183
6.5. Lehetőséges kutatási irányzatok a jövőre vonatkozóan	184
7. Euroregional Development on the Threshold of the European Union Enlargement – The Case of Hungary	185
7.1. Evaluation of the special literature	185
7.2. Relationships between the regional policy of the European Union and the diversification of the borders	185
7.3. Conclusions with regard to the specific features of the Hungarian euroregions	187
7.4. Determination of the euroregions	191
7.5. Suggested future research directives	192
Felhasznált irodalom	193
Mellékletek	210

1. Célkitűzés és módszerek

1.1. A témaválasztás indoklása

Napjainkban Magyarország Európai Unió csatlakozásának a kérdése az összes tudományterületet foglalkoztatja. A geográfia, a történelem, a közgazdaságtudomány, a jogtudományok, a szociológia, a politológia és még számos egyéb tudományág a kutatási témák kiválasztásánál folyamatosan utal és támaszkodik az Európai Unió intézményrendszereire és folyamataira. Természetesen a kutatások csakis egymással kiegészülve, egymás pontos ismerete mellett képesek reális képet nyújtani a valóságról. Ennek a mára már interdiszciplináris témának egy olyan szegmensét választottam ki, amely az intézményrendszer kiépülési folyamatában az alulról építkezésnek a leglátványosabb elemeit tartalmazza. Ezek az ún. eurorégiók, amelyek szinte építőelemként fedik le az Európai Unió tagországai között húzódó határok mentén fekvő térségeket. **A disszertációban felvetett alapkérdés az, hogy az eurorégiók különböző határokhoz kötődő elhelyezkedése determinálja-e és ha igen akkor milyen mértékben az egyes eurorégiók gazdasági-társadalmi-kulturális összetételét, az elmélyülés szintjét és az Európai Unió csatlakozás utáni helyzetét.**

1.2. A dolgozat szerkezeti felépítése

A dolgozat öt fejezetből áll, amelyeket hatodikként az összegzés zár. Az első négy fejezet 40%-a foglalkozik az Európai Unió euroregionális fejlődésével. Az 5. fejezet tartalmazza a saját elemzést, amely a dolgozat 60%-át teszi ki.

A dolgozat bevezető fejezetében a határon átnyúló kapcsolatok kutatására vonatkozó **szakirodalom összehasonlító értékelésére** törekszem. Ezen belül az európai földrajzi szempontú határmenti kutatásokat négy részdiszciplína alapján hasonlítom össze, azon feltételezés szerint, hogy a határok értelmezése eltérő a politikai földrajz, gazdaságföldrajz, kulturális földrajz és a regionális földrajz területein. Az európai kutatások mellett néhány Európán kívüli határmenti kutatási irányzatot is bemutatok. A témát érintő magyarországi tanulmányok és vizsgálatok elsősorban az 1980-as évek második fele óta jelentek meg a szakirodalomban, ezeket külön alfejezetben tárgyalom. Fontos részét képezi az elméleti megközelítést tartalmazó fejezetnek a határok és a határmentiség modellezésével foglalkozó elemzés.

Az elméleti alapok áttekintése után kerül sor az **eurorégiók aktuálpolitikai értelmezésére**, amely alapvetően az utána következő két fejezetnek adja a gerincét. Elsőként az Európai Unió és a területén található eurorégiók kapcsolatrendszerét és aktuálpolitikai kérdéseit vizsgálom. Ezen a fejezeten belül elsősorban az Európai Unió határon átnyúló együttműködéseit érintő politikával, a jogi és pénzügyi háttér megteremtésével foglalkozom és az EU bővítési politikájának a határon átnyúló együttműködések fejlődésére gyakorolt hatásait tekintem át.

Ezt követően kísérletet teszek az **eurorégiók fogalmának a tisztázására** és igyekszem a megkülönböztető jegyek alapján Európa eurorégióit **csoportosítani**. Itt különbséget teszek az Európai Unió területén és az azon kívül létrejött eurorégiók között. A csoportosítások, valamint a hozzájuk tartozó számítások, ahol ez nincsen másként jelezve, önálló munka eredményei és fontos alapját jelentik az eurorégiók működésbeli eltéréseiből adódó sajátosságok megértésének.

Mindezek után a 2002-ben végzett empirikus kutatás eredményeit értékelem, amelyben a Magyarország határai mentén működő eurorégiók összehasonlításával választ keresek arra a kérdésre, hogy **valóban építőkövei-e az eurorégiók a Régiók Európájának**.

A kutatás folyamán kapott eredményeket és levont következtetéseket a hatodik fejezet foglalja össze, amelyben a vizsgálat további kiterjesztésére is javaslatot teszek.

Az írásbeli elemzést táblázatok, ábrák és térképek egészítik ki, magyarázzák, illetve teszik szemléletessé. Azokat az ábrákat, táblázatokat, térképeket és egyéb dokumentumokat, amelyek közlése a dolgozat során nem kivitelezhető (kis méretben nem értelmezhető, kiegészítő információkat tartalmaz, stb.) a dolgozat végén Mellékletben közlöm.

1.3. Kitűzött célok, megoldandó feladatok

A magyarországi határok mentén kialakult eurorégiók kutatása során az alábbi célokat tűztem ki magam elé:

1. Annak a bemutatása, hogy az Európai Unió **területi szerkezete és intézményrendszere** milyen hatást gyakorol a határokon átnyúló együttműködésekre.
2. A **határok eltérő földrajzi helyzetének** a határon átnyúló együttműködésekre gyakorolt hatásának a feltárása.
3. Magyarország eurorégióinak működése és egymással való kapcsolataik értékelése az **Európai Unió együttműködési normák alapján**.

A célkitűzéseim megvalósításának érdekében vállalt feladatok közé az alábbiak tartoztak:

- Rámutatni arra, hogy az EU határon átnyúló együttműködésekre vonatkozó jogi és pénzügyi politikája milyen hatást gyakorolt az eurorégiókra.
- Bizonyítani, hogy az eurorégiók egyfajta minilaboratóriumai a majdani integráció kiteljesedésének.
- Megvizsgálni, hogy az Európai Unióhoz viszonyított eltérő határpozíció milyen hatással van az eurorégiók működésére, eredményeire és a felmerülő problémáira.
- Megmutatni, hogy az eurorégiókban résztvevő tagrégiók fejlettségi szintje és a térségben betöltött szerepe milyen mértékben befolyásolja az eurorégiók fejlődési menetét.
- Értékelni az euroregionális együttműködések szerepét Magyarország határmenti térségeinek a felzárkóztatásában játszott szerepük alapján és rávilágítani, hogy ezek akár a határmenti régiók periférikus szerepének a csökkentéséhez is hozzájárulhatnak.
- Összehasonlítani a Magyarország különböző határai mentén alapított eurorégiókat abból a szempontból, hogy mennyire eltérő módon értékelik az EU csatlakozás folyamatát és a benne játszott szerepüket és elemezni, hogy milyen eltérő szerepük lesz a Magyarország különböző határai mentén alapított eurorégióknak a csatlakozás után.

1.4. A vizsgált földrajzi terület

Mivel a dolgozat a határok és a határmentiség kérdésköreivel foglalkozik, a vizsgált terület pontos kijelölése fontos szerepet töltött be. A dolgozat során a földrajzi vizsgálódás tágabb színtere Európa. A kontinensen belül három további területre koncentrálok. Elsőként az Európai Unió határon átnyúló kapcsolatait, ezt követően Közép-Európa hasonló típusú határon átnyúló együttműködéseit, végül pedig a Magyarország határai mentén kialakult együttműködések közül öt konkrét együttműködést vizsgállok és hasonlítok össze. A vizsgált magyarországi megyék részvételével működő eurorégiók közül a Kárpátok Eurorégió, a Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégió, az Euregio West/Nyugat Pannónia, a Duna-Dráva-Száva Eurorégió és a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió került kiválasztásra. A kiválasztás folyamán elsődleges szempont volt, hogy Magyarország összes határa le legyen fedve a vizsgálat során, hiszen így lehet adekvát következtetéseket levonni a működésbeli különbségek okait illetően.

1.5. A feldolgozás során alkalmazott módszerek

1.5.1. Adatgyűjtés

- Az Európai Unió határon átnyúló együttműködéseket érintő pénzügyi politikájának az összehasonlításához az AEBR **Interreg** projektek **kimutatásai** és a **Phare jelentések** CBC vonatkozásai szolgáltak alapul. A megszerzett információkat szelektálva az egyes határszakaszokra vonatkozó adatok feldolgozásához matematikai számításokat alkalmaztam.
- Az eurorégiók elterjedésének a vizsgálatához elsősorban az **Internet** nyújtott segítséget, mivel a legtöbb euroregionális együttműködés rendelkezik elektronikus elérhetőséggel. Továbbá az **Európai Határmenti Régiók Szövetségével** (a továbbiakban AEBR) kiépített kapcsolat révén további információkat szerezhettem az AEBR munkatársaitól is.
- A magyarországi tagrégiókkal működő eurorégiók összehasonlításakor a résztvevő tagrégiók – megyék – állapotának a felméréséhez a **KSH** adatait használtam fel. A **Megyei Statisztikai Évkönyvek** jelentették ebben a tekintetben az alapot. Az egyes megyék export-import forgalmára vonatkozó adatokhoz a **Gazdasági Minisztérium** regionális és megye jelentéseinek adatbázisából jutottam hozzá. Ezeket az adatokat a térbeliség szemléltetéséhez tematikus térképeken ábrázoltam.
- Az eurorégiók működésére vonatkozó hipotéziseim alátámasztására 2002-ben egy **önálló kérdőíves felmérést** végeztem a magyarországi tagrégióval működő eurorégiók körében, amelyek alapján – a korábban vázolt elméleti és statisztikai információkra építve – következtetéseket vontam le az euroregionális együttműködések működési mechanizmusára, eredményeire és problémáira, illetve az EU csatlakozás hatásaira vonatkozóan (hatásvizsgálat a fennmaradási esélyekről és a kialakuló szerepekről). A kérdőíves felmérés kizárólag egy ország (Magyarország) szemszögét vizsgálja.

1.5.2. Adatrögzítés, adatfeldolgozás és ábrázolás

A statisztikai adatokat a **Microsoft Excel 2002** segítségével táblázatokban rögzítettem és egyrészüket az Excel program diagramkészítőjével, másik részüket pedig a **MapInfo Professional 6.5.** segítségével térképen ábrázoltam. A térképi ábrázoláshoz a térképeket magam digitalizáltam az **Autocad R14** szoftverrel.

Az **SPSS 8.0 és 9.0** szoftverek a kérdőíves felmérés adatainak feldolgozásánál és a matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásánál segítettek munkámat. A kapott eredményeket egyrészt az SPSS diagramszerkesztőjével,

másrészt pedig az Excel programban végzett átalakítások után a MapInfo program segítségével tematikus térképeken ábrázoltam.

A térképi ábrázolás a határok és az eurorégiók eltérő adottságainak és tulajdonságainak a térbeli összevetéséhez voltak szükségesek.

1.6. Terminológiai problémák

A disszertációban az **eurorégió** kifejezés mellett többször előfordul az **eurégió** kifejezés is. Ennek az az oka, hogy ezeknek az együttműködéseknek az elnevezése Európában sem egységes. Általános tendencia, hogy Nyugat-Európában eurégióként szerepelnek, míg Közép-Európában inkább eurorégió elnevezést kaptak. A dolgozatban – amikor nem egy konkrét együttműködés nevét említem – akkor következetesen mindig az eurorégió kifejezést használom. Egyrészt mivel Magyarországon keresztül a közép-európai térség együttműködéseire vonatkoznak a vizsgálatok, másrészt pedig az eurégió kifejezés hallatán, még szakmai berkekben is hajlamosak vagyunk az Európai Unió egy régiójára asszociálni (*EU-régió*).¹

Habár a Régiók Európájában a NUTS2 szint jelöli a régiókat, a határmenti együttműködések vizsgálatánál mégis a **NUTS3** közigazgatási besorolás alapján vonatkoztatott adatokat alkalmaztam, mivel az euroregionális együttműködések NUTS3 szinten működnek.

Az **egyes határszakaszok megnevezésénél** többször problémát jelentett, hogy melyik ország nevével kezdjem az elnevezést (pl. magyar-osztrák vagy osztrák-magyar). Ezért azt a módszert alkalmaztam, hogy mindig annak az országnak a nevével kezdem, amelyiknek a szemszögéből foglalkozom a témával vagy a szemponttal.

Az **EU belső határ–EU külső határ** fogalmak használatánál nem a Schengeni Végrehajtási Egyezmény szerinti belső-külső határ definiálási módszert alkalmazom a disszertáció során, hanem az EU földrajzi területére vonatkoztatom ezeket a fogalmakat.

¹ Ugyanakkor vannak olyan nézetek is, hogy az *eurorégiók*, azok a régiók, ahol az euró, mint pénzeszköz már bevezetésre került.

2. A határokkal és határmentiséggel foglalkozó szakirodalom összehasonlító értékelése

A kilencvenes évekre az integrációs folyamatok felgyorsulásával és elmélyülésével a regionalizmus vált a legfontosabb kutatási irányzatok alapjává. Európai viszonylatban az eredetileg egy a nemzetállamok szerepét csökkentő föderalista Európát jelentő 'Régiók Európája' elnevezés egyre inkább elterjedt és ma már az európai regionális politika középpontjában áll és ugyanakkor új szerepekkel ruházta fel a helyi és regionális önkormányzatokat. A Maastricht-i Szerződés (1993) nyomán létrehozott Régiók Tanácsa (*Committee of the Regions*) a regionális és helyi önkormányzatok képviselőit foglalja magában.

A regionalizmusnak nemcsak a térhódítása figyelhető meg, de jelentős átalakuláson ment keresztül a jelentése is. A hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején a történészek és a politológusok elsősorban a 'nemzetiségi' vagy 'etnikai' kisebbségek szempontjából tárgyalták a regionális kérdéseket, míg a közgazdászok és a geográfusok a nemzeti regionális politikák fejlődését és ennek a regionális közösségekre gyakorolt gazdasági és társadalmi hatásait vizsgálták. Ugyanakkor ez a két irányzat többnyire egymástól függetlenül létezett.

Napjainkra azonban – mindamellett, hogy ezek a vizsgálati területek megmaradtak – megváltozott a szemléletmód is és a tartalom is. A nyolcvanas évek második felétől a társadalomtudományok kutatói már a felgyorsult európai integráció, a strukturális alapok növekedésének és felhasználásának és egy tágabb európai politikai játéktéren mozgósítható régiók szemszögéből vizsgálták a régiókat. Ezt segítette elő az Egységes Európai Okmány (*Single European Act*, 1987) elfogadása és az Egységes Piac (*Single Market*, 1993) felállítása. Ebből kifolyólag míg korábban a régiók kifejezés olyan egységeket takart, mint például Nyugat-Európa, Dél-Európa vagy Dél-Kelet-Ázsia és Észak-Amerika, addig ma már olyan kisebb területi egységeket jelöl a kifejezés, amelyek egy-egy országon belül léteznek. Ezek között a területi egységek között létrejöhet kapcsolat országhatáron túlnyúlóan is, amelynek szereplőivé a határmenti régiók válnak és a régiók szintjén határon átnyúló együttműködések jöhetnek létre.

A határon átnyúló kapcsolatok kutatása több tudományterületet érint, komplex következtetéseket csupán a kutatási irányzatok egybevetésével és kombinálásával vonhatunk le. Ezek közül ebben a munkában kifejezetten a határon átnyúló kapcsolatokra vonatkozó társadalom- és gazdaságföldrajzi kutatásokkal foglalkozom. Mielőtt azonban a határon átnyúló kutatásokkal foglalkozó tanulmányok vizsgálatába kezdünk, elsőként a határon átnyúló kapcsolatok körébe tartozó együttműködések alapvető típusai között kell különbséget tennünk.

Alapvetően három, a határok átlépésére épülő, együttműködést különböztethetünk meg:

1. határon átnyúló együttműködés (CBC)
2. interregionális együttműködés (régiók közötti)
3. transznacionális együttműködés (nemzetek közötti)

A három típus között a különbségeket az alábbi szempontok alapján lehet a legegyszerűbben összevetni (1. táblázat):

1. táblázat: A határok meghaladására épülő együttműködések típusai

	Határon átnyúló együttműködés	Interregionális együttműködés	Transznacionális együttműködés
Kapcsolat jellege, szintje	Közvetlen szomszédos kapcsolat az élet minden területén a határmenti regionális és helyi önkormányzatok és szervezetek között – minden szereplő bevonásával.	Regionális és helyi önkormányzatok és szervezetek közötti együttműködés leginkább egy szektoron belül (tehát nem az élet minden területén) és csupán néhány kiválasztott szereplő bevonásával.	Országok közötti együttműködés (néha régiók bevonásával) egy bizonyos kérdés megoldására (pl. területfejlesztés) egy nagy összefüggő területre vonatkoztatva.
Szervezettség szintje	Szervezettebb, mivel nagyobb tradíciókkal rendelkezik (mind regionális és helyi szinten).	Egyelőre a szervezettség szintje még nincs előrehaladott állapotban a rövid múlt miatt.	A szervezeti keretek még általában fejlesztés alatt állnak.
Kapcsolatrendszer, hálózat	Kapcsolatban állnak egymással az Európai Határmenti Régiók Szövetségének (AEHR) a keretein belül.	Kapcsolatban állnak egymással az Európai Régiók Tanácsának (AER) a keretein belül.	A kapcsolódás ritkán szervezett, de van néhány közeledés egyes nemzetközi szervezetek keretein belül (pl. Európa Tanács, Északi Tanács)

Forrás: Practical Guide to ..., 2000 – önálló kiegészítésekkel

A disszertáció a fent nevezett három típus közül az első csoportba tartozó kapcsolatokkal, a **határon átnyúló együttműködésekkel** foglalkozik, ezek közül is egy speciális típusra koncentrálna, az euroregionális együttműködésekre vonatkozó vizsgálatok eredményeit mutatja be. Ezek működésének a megértéséhez azonban mindenképpen szükség van egy elméleti háttér felvázolásához.

A határok és határmenti régiók elméleti kutatása hosszú ideig a háttérbe szorult. Ez elsősorban annak a széles körben elfogadott nézetnek volt köszönhető, hogy minden határ és határmenti régió egyedülálló tulajdonságokkal jellemezhető.

A történelem és a gazdasági élet folyamatai azonban bebizonyították, hogy igen is sok hasonló vonás lelhető fel az egyes határmenti régiók között és ennek eredményeként egyes térségekben megkezdődött a határmenti térségek tevékenységeinek az összehangolása és a határon átnyúló együttműködések erősödése. Az egyes határokhöz kötődő együttműködések azonban több tekintetben különböztek egymástól. Ennek alapján a határookra vonatkozó kutatások és tanulmányok tehát **az együttműködés jellege alapján** is összevethetőek és csoportosíthatóak.

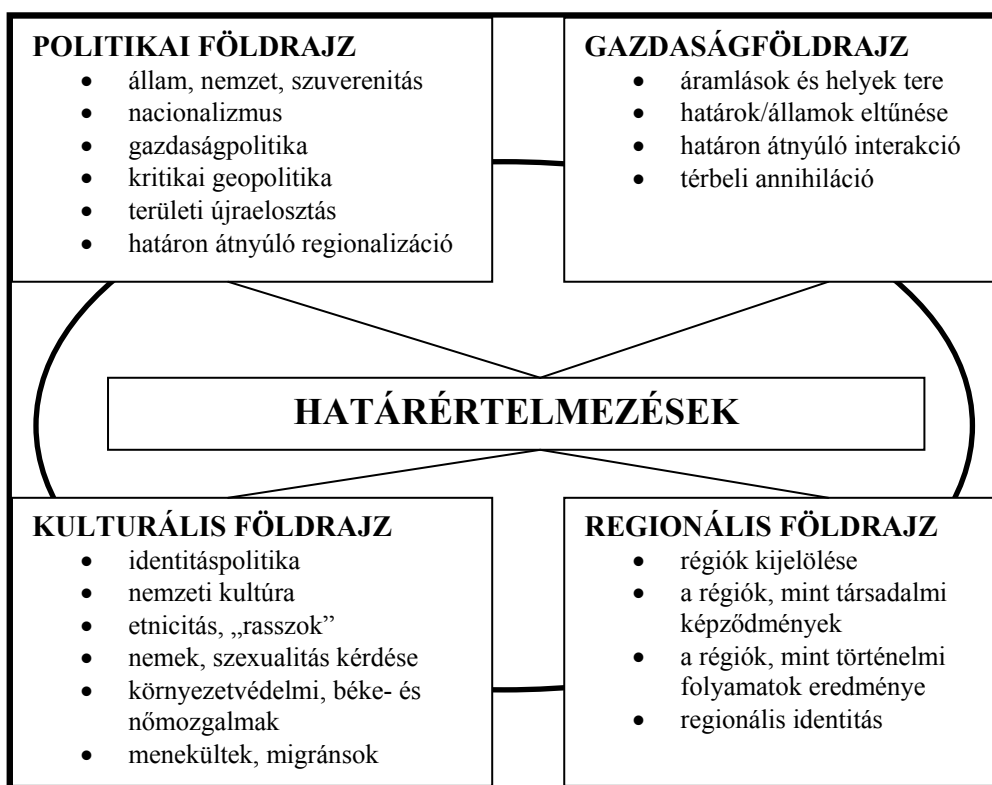
A történelmi események eltérő hatásai révén más-más ütemben és különböző célokkal történt a határok megrajzolása és következésképpen másként alakult a határok szerepe az egész világon. A világ országai több olyan határváltozást is megéltek, amelyek eltérő hatással voltak az érintett országok politikai, gazdasági és társadalmi életére. A határok ártérkelődése eredményeképpen a határon átnyúló kutatások **geográfiai értelemben** is elkülönülnek egymástól. Egyrészt az egyes kontinensek között a földrajzi (mind a természeti és a gazdasági) adottságok következtében lépnek fel különbségek, hiszen a születésüktől kezdve az ellenőrzésükön át egészen a megszűnésükig más értékrendszerekkel jellemezhetőek Európa, Észak-Amerika, Közép- és Dél-Amerika, Afrika és Ázsia határai, határmenti térségei és határon átnyúló kapcsolatai. Másrészt pedig egy-egy kontinensen belül is léteznek eltérések a határok megvonásával és feloldásával kapcsolatban. A fejezet célja az európai határon átnyúló együttműködésekre vonatkozó tanulmányok és kutatások osztályozása és értékelése.

A legtöbb szerző **multi-, inter- vagy transzdiszciplinális megközelítést** alkalmaz a kutatásai során. Mégis megállapítható, hogy a legtöbb tanulmány a témakörben csak néhány diszciplinában gyökerezik. A dolgozat elsősorban kifejezetten az Európai Unió integrációs folyamataival összefüggésben megjelent tanulmányokat tekinti át a diszciplinák közül leginkább a földrajzon belül – hiszen e tudományág kifejezetten a térbeli folyamatokra és összefüggésekre fókuszál. Ennek a területnek is hatalmas a szakirodalma, amelyből néhány a saját kutatásom szempontjából legfontosabbnak tartott elemen keresztül kívánom megalapozni a munka elméleti hátterét.

2.1. Határok és határmenti régiók földrajzi szempontú vizsgálata Európában

A földrajz tudományán belül a határokról a politikai földrajz, gazdaságföldrajz, kulturális földrajz és a regionális földrajz területein született tanulmányok és

vizsgálatok jelentették a kutatásaim során a legfontosabb alapot. A **politikai földrajz** képviselői elsősorban az *állam, nemzet, szuverenitás* és *terület* aspektusaira helyezik a hangsúlyt a munkáikban. A **gazdaságföldrajzi** kutatókat jobban érdekli a *gazdasági integráció* és a *gazdasági kapcsolatok*, és nem igazán foglalkoznak a politikai földrajzosok által kutatott kérdésekkel. A **kulturális földrajz** szakemberei a *területeket* és a *határokat* az *identitástudat* vizsgálatával kötik össze. Mindezek mellett a **regionális földrajz** a *régiók* és az *identitások* összeegyeztethetőségére koncentrál. A négy földrajzi irányzat határokkal foglalkozó kutatásainak a legfontosabb szempontjait és ismérveit a 1. ábra foglalja össze.

Forrás: Annsi Paasi, 2000 – önálló kiegészítésekkel

1. ábra: A földrajzi kutatások határértelmezése

A fent említett diszciplínák között természetesen kapcsolat áll fenn, amely kapcsolatrendszernek a bővítésével a kutatásokat tovább lehetne fejleszteni. Mindemellett az egyéb rokon- és segédtudományok szerepe sem elhanyagolandó, ahol a határok kérdése mindig újabb és újabb problématerületeket és kutatási irányzatokat vet fel.

Amint ezt már korábban említettem, nagyon sokáig azért nem alkottak elméleteket a határokkal és a határmenti területekkel kapcsolatban, mert úgy gondolták, hogy minden határ és határmenti térség egy-egy külön speciális helyzetet élvez. O'Dowd véleménye szerint az **1950-es évek** (II. világháború után) és az európai integrációs folyamatok kezdete között, illetve kifejezetten az **1980-as években** az államok és az államhatárok feltűnően **stabil képződmények** voltak (O'DOWD, L. 1998), azonban az **1990-es években radikális változáson** ment keresztül Európa mind gazdasági, társadalmi és politikai értelemben (ANDERSON, J. – O'DOWD, L. 1999). Ennek következtében számos a határok funkcióit és hatásait magyarázó elmélet született: egyrészt az Európai Unió határait, másrészt pedig az újjászületett Közép- és Kelet-Európa határait vizsgálják a kutatók. Miért kerültek a kilencvenes években kutatások középpontjába a határok? Erre vonatkozóan több irányból is megközelíthetjük a kérdést:

1. A Keletet a Nyugattól elválasztó 'fal' leomlott. Ez azt jelentette, hogy megkezdődhetett Kelet- és Nyugat-Európa közeledése egymás felé egy **közös gazdaságföldrajzi integráció** megteremtésére törekedve.
2. A **területi és etnikai identitások újraértelmezése** Közép- és Kelet-Európában több területen meglehetősen erőszakos módszerekkel zajlott.
3. A **globalizáció és a tőke-, áru-, információ- és munkaerő áramlása** egyre intenzívebb és kimutathatóbb hatást gyakorolt a határookra, a szuverenítésra és a kormányzásra.
4. Megnőtt **az elektronikus tér** (Internet, e-mail) **terjedő szerepe**, amelyet szintén a határok átjárhatóságával hoznak összefüggésbe.
5. Megnövekedtek az országhatárokat figyelmen kívül hagyó **környezeti kockázatok és károk**.
6. **Új veszélyforrások** kezdtek elterjedni (növekvő bűnözési ráta, AIDS, stb.), amelyeket elsősorban a határok átlépésével hoznak összefüggésbe.

Mindezek következményeként elsősorban a **határok átjárhatósága, lebontása** és a **globalizáció** az, ami az európai határmenti kutatásokban középpontba került. Mindemellett természetesen a tradicionális értelemben vett határmenti kérdésekkel (1. ábra) is foglalkoznak a kutatók.

Napjainkban a határok és a határmenti területek kutatásával intézményes keretekben is foglalkoznak. Ez azt jelenti, hogy amellet, hogy az egyetemeken és a regionális kutatóintézetekben már minden európai országban van határmenti kutatásokkal foglalkozó szakember, illetve kutatócsoport, még ezenfelül külön nemzetközi szervezetek is alakultak kifejezetten a határmenti régiók kutatására. Ezek közül feltétlenül meg kell említeni a dániai Aabenrae-ben működő *Danish Institute of Border Regions Studies*-t, a hollandiai *Nijmegen Centre for Border*

Research-t, az északi *Centre for Cross-Border Studies-t* (Armagh, Észak-Írország) és a *Centre for International Borders Research* at Queen's University of Belfast-ot, valamint az északi *Centre for Transboundary Co-operation-t* (Tartu), amelyek aktív szerepet vállalnak a kutatók összehozásában és a kutatási módszerek terjesztésében. A különböző nemzetközi szakfolyóiratok is aktív szerepet vállaltak ezeknek a kutatási eredményeknek a bemutatására. A jól ismert *Political Geography*, *Economic Geography*, stb. kiadványok tematikus számai mellett, számos új kifejezetten határmenti kutatásokkal foglalkozó szakfolyóirat gazdagítja a szakirodalmat (*Border Regions - Border People, Boundary and Security Bulletin* stb.). A fent említett intézeteknek és szakfolyóiratoknak köszönhetően ma már nincs olyan európai ország, ahol ne foglalkoznának intézményi keretek között a vizsgált témakörrel.

A következő alpontokban a négy részdiszciplína témakörében megjelent tanulmányok közös tematikai és módszertani vonásait kívánom összegezni. Ebben nagy segítségemre voltak Henk van Houtum (VAN HOUTUM, H. 1998, 2000, 2002) és Anssi Passi (PASSI, A. 1996, 2000) munkái. Az általános jellemzők ismertetését néhány konkrét határon átnyúló együttműködéssel foglalkozó cikkel támasztom alá területi lebontásban.

2.1.1. Gazdaságföldrajzi és regionális földrajzi munkák

Henk van Houtum a gazdaságföldrajzi és regionális földrajzi témakörökben megjelent munkák alapján három különböző elméleti irányzatot különböztet meg:

- **áramlásközpontú irányzat** (*flow approach*),
- **határon átnyúló együttműködési irányzat** (*cross-border co-operation approach*) és
- **ember központú irányzat** (*people approach*).

(1) Áramlásközpontú irányzat - Flow approach

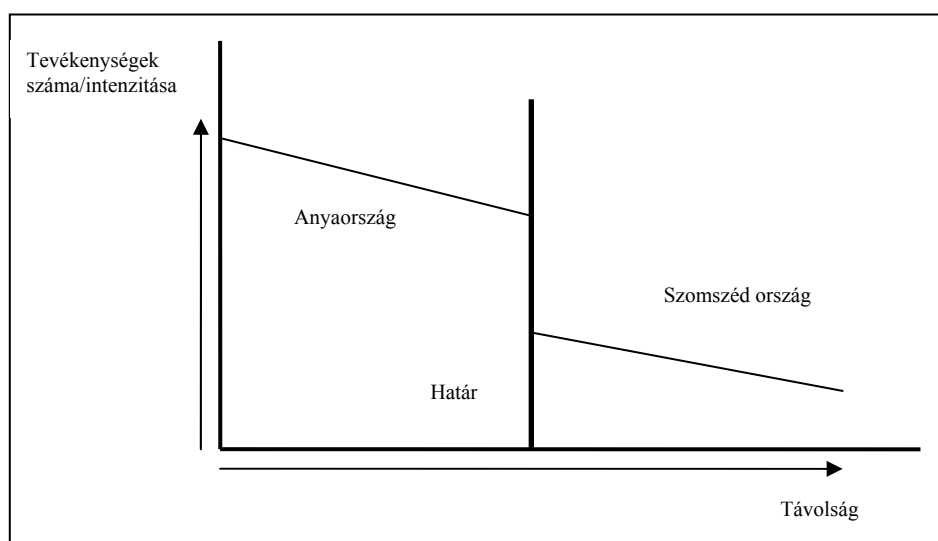
A „*flow approach*” a klasszikus európai gazdaságföldrajzi kutatók nyomdokait követi. Ebben a megközelítésben a (gazdasági) tevékenységek fizikális mozgása („*flow*”) játssza a központi szerepet. Habár az európai integrációs törekvések vizsgálata még nem állt a klasszikus regionális és gazdaságföldrajzi kutatások középpontjában, mégis az elméleteiket később felhasználták a határoknak az európai integrációs folyamatokra való hatásának az elemzésében. (VAN HOUTUM, H. 2000)

Lösch a *The Economics of Location* (1940/1954) című munkájában egy meglehetősen provokatív nézetet fogalmazott meg a határmenti fekvésből származó előnyökkel kapcsolatban. Úgy gondolta, hogy a határoknál bevezetett vámokat „a gazdasági értelemben vett távolság meghosszabbításához” lehetne hasonlítani. Úgy gondolkodott, hogy az államhatárok „a piaci hálózatok torzulásai,

kettévágják a térbeli potenciális piacot, ezzel gazdasági veszteséget idézve elő.” Ennek következtében a határmenti térségeket a sivatagokhoz, illetve parlagterületekhez hasonlítja, amelyek csupán néhány tevékenység számára jelentenek vonzóerőt (VAN HOUTUM, H. 1999).

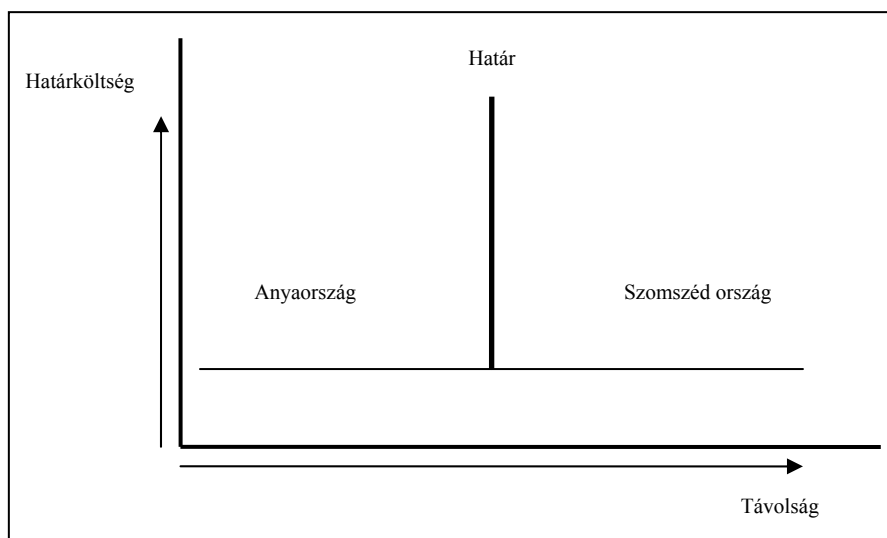
1940-es munkájában Boggs osztja Lösch ezzel kapcsolatos nézeteit, hangsúlyozva, hogy „az államhatárok a gazdasági interakció korlátai” (VAN HOUTUM, H. 2000). Giersch (1949/1950) hasonló irányban indult el az elméletének megfogalmazásakor, kijelentve, hogy „a határ csökkenti a potenciális piac területét” (VAN HOUTUM, H. 2000). Összességében elmondható, hogy a negyvenes-ötvenes évek kutatói **a határoknak a gazdasági tevékenységekre kifejtett hatásait** helyezték vizsgálataik középpontjába.

A fent említett gondolkodásmód és logika nagy hatással volt a határok és határmenti térségek mai földrajzi megközelítésére. A „**távolság**” fontos szerepet kapott mind a gazdaságföldrajzon és a regionális földrajzon belül. A modern gazdaság és regionális földrajzon belül az volt az általános álláspont, hogy a határmenti régiók gazdasági fejletlensége nem feltétlenül a földrajzi fekvés következménye és habár általában perifériális helyzetben vannak ezek a térségek, azért előfordulnak olyanok is, amelyek hasznot tudnak húzni az országhatár közelségéből. Leginkább a szállítási költségekben (2.-3. ábra) mérik távolságot és ezáltal a gazdaságföldrajznak ez az irányzata egyre szorosabban kötődik a regionális közgazdaságtan tudományához.

Forrás: Houtum, H. van 2000 – Nijkamp et al. módosított ábrája

2. ábra: A határ és az áramlások folyamatosságának megtörése

Forrás: Houtum, H. van 2000 – Nijkamp et al. módosított ábrája

3. ábra: A határon átnyúló interakció határkölségei

A fenti ábrák szerint a természetes európai tér egy homogén egész, amelyben természetellenes és mesterséges akadályok törik meg a természetes folyamatosságot: és ezek az akadályok az államhatárok.

Az ehhez az irányzathoz tartozó kutatások az **infrastruktúra sűrűségét**, illetve a hiányzó kapcsolatokat vizsgálják legintenzívebben. Megállapítják, hogy „a nyugat-európai országokban a határok általános csökkentő hatással vannak a nemzetközi kereskedelemre” (VAN HOUTUM, H. 2000). Az országhatár (*border*) a gazdaságföldrajzi kutatók számára gyakorlatilag egyet jelent a korláttal vagy válaszfallal (*barrier*).² Nijkamp úgy fogalmazott ezzel kapcsolatban, hogy „az államhatárok térbeli és időbeli korlátok, amelyek – a normális átlagos távolsági költségeken kívül – gátolják az információk és tevékenységek szabad és zavartalan áramlását.” (VAN HOUTUM, H. 2000, [NIJKAMP, P. ET AL. 1990]) Ennek hatásait leginkább az Európai Unió régióinak és nagyvárosainak elérhetőségével mérik. Bröcker (1984) például úgy találta, hogy egy átlagos nyugat-európai országhatár olyan hatással bír, mintha egy adott ponttól 375 kilométeres távolságban vizsgálódnánk, azaz a határmenti térségek nemzetközi kereskedelmi forgalma akár hatszor akkora is lehetne, ha nem lenne ott az országhatár. A szerző két szempontot is szem előtt tartott: a földrajzi távolság leküzdésének költségei és a határátkelés költségei. 1985-ben Nuesser majd 1994-ben Bruinsma is megerősítették Bröcker

² Persze a globalizáció hívei – a kilencvenes évektől kezdődően – „továbbfinomították” ezt a nézetet, kijelentve, hogy a határok csupán lassítják az áramlási folyamatokat, de képtelenek tartósan megállítani azt.

nézeteit. A helyi, távolsági és a nemzetközi telefonhívások gyakoriságának összehasonlítása (VAN HOUTUM, H. 2000, p6. [RIETVELD, P. – JANSSEN, M. 1990; ROSSERA, 1993; BRUINSMA, 1994]) szintén az országhatár válaszfal jellegét támasztotta alá.

(2) Határon átnyúló együttműködési irányzat – Cross-border co-operation approach

A határon átnyúló együttműködések középpontba helyező gazdaságföldrajzi és regionális földrajzi munkák elsősorban a kilencvenes évek elejétől váltak egyre gyakoribbá. Ez azt jelenti, hogy azok a szerzők, akik a határok elemzésénél az együttműködésekre helyezik a hangsúlyt, a (gazdaság)földrajzon belül **az integráció és kooperáció** általános **jelensége** iránt érdeklődnek. Megjelenésük és elterjedésük egyértelműen a napjainkban felgyorsult integrációs törekvéseknek és az Európai Unió bővítési folyamatának köszönhető.³ O'Dowd és Wilson „**határok nélküli Európája**” (*Europe without Borders*) egyre népszerűbbé vált napjainkra és egy meghatározó irányba mozdította el a határok értelmezését és jövőjét. Ebben az irányzatban is szerepet kap a határok *korlátozó* funkciója, itt azonban elsősorban a virágzó integrációs és harmonizációs folyamatok sikerességének korlátjaként kezelik. A határmenti régiók közötti regionális különbségeket és különbözőségeket már nem kívánják elfogadni és egy társadalmi és gazdasági egyensúly megteremtésére törekednek (VAN HOUTUM, H. 2000).

A tanulmányok legnagyobb része adott határmenti régiók regionális politikáját elemzi és értelmezi. Stratégiákat keresnek, hogy megteremtsék a határon átnyúló kapcsolatok, hálózatok és integrációk potenciális lehetőségeit – ettől remélve a határok korlátozó funkciójának a meghaladását. Többnyire azt sugallják a tanulmányok, hogy a határok nemcsak, hogy leküzdhetők, de le is kell küzdeni őket, hogy egy „határok nélküli Európa” jöhessen létre. Ugyanakkor vannak szerzők, akik szerint az integráció folyamatának pozitívumait elsősorban a határmenti régiók tudják hasznosítani, mivel a határok megnyitásával a nemzetállamokon belül elfoglalt perifériális helyzet egy dinamikusabban fejlődő, központi szerepet fog kapni Európában.

A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok egy **költséghatékonyabb területi munkamegosztáshoz** vezethetnek (NIJKAMP, P. 1993; VON MALCHUS, V. F. 1994; CHURCH, A. AND REID, P. 1995; VAN HOUTUM, H. 2000). Ezáltal a határmenti térségek kulcsterületekké, egyfajta kísérleti laboratóriumokká válnak az európai integrációs folyamatban. Mindezek következtében a határok elveszítik a tradicionális jelentésüket és már nem csupán pufferzónaként, védvonalként vagy „passzív terekként” vannak jelen Európa térképén, hanem **a határon átnyúló**

³ A 3. fejezet foglalkozik részletesen az Európai Unió és határon átnyúló együttműködések kapcsolatával.

regionális politika alakításának aktív résztvevőivé és kulcsterületeivé válnak (RATTI, R. 1993a, 1993b).

A közigazgatási és politikai különbségeket hangsúlyozó tanulmányok a szomszédos országok és a regionális adminisztratív rendszerek közötti 'távolságokra' koncentrálnak hangsúlyozva ezek akadályozó szerepét az integráció elmélyülésében (O'DOWD, L. ET AL., 1995; CHURCH, A. AND REID, P. 1998; PERKMANN, M. 1999; SCOTT, J. 1999). Ezt az ún. távolságot régiók és országok szintjén lehet elsősorban mérni és a cél az összehasonlítások végzése. Nyilvánvalóan a gazdaságföldrajzi tanulmányok **a határmenti régiók közötti gazdasági disszimilációkra** fektetik a hangsúlyt. Itt a középpontban általában egy Európai Unión belüli határmenti régió gazdasági teljesítménye és a fejlesztési problémái állnak, amelyeket a szomszédos ország határmenti régiójával vetnek össze (VAN DEN TILLAART, H. 1994; JANSSEN, M. 1999; CHURCH, A. AND REID, P. 1996; VAN HOUTUM, H. ET AL., 1996; VAN HOUTUM, H. 1998). A 'társadalmi' távolság a határ két oldalán élő népesség objektív jellemzői alapján mért különbségeket jelenti. Ez lehet nyelvi vagy iskolázottsági szintbeli különbség, vagy akár a határ két oldalán megfigyelhető népsűrűség közötti különbség is.

További ismérve még az ilyen megközelítéssel írt tanulmányoknak, hogy a nemzeti kormányok hozzáállása az Európai Unión belüli határmenti fejlesztésekhez meglehetősen kétarcú. Ugyanis, habár az egyes államok törekednek a határmenti régiók gazdasági fejlesztésére – kihasználva a különböző EU támogatási alapokat – ugyanakkor nem hajlandók a szuverén jogaikból és a politikai hatáskörükből átengedni az együttműködések szervezett formáinak és ez gyakorlatilag nemcsak akadályozza, de frusztrálja is a helyi és regionális hatóságokat és intézményeket (O'DOWD, L. ET AL., 1995; PERKMANN, 1999; SCOTT, 1999; VAN HOUTUM, H. 2000).

Ez a „töltsék ki a teret” valamilyen határon átnyúló politikai és gazdasági intézménnyel és stratégiával a határ két oldala közötti különbségek csökkentésének érdekében egy meglehetősen divatos eszközzé vált az elmúlt években. Ezeknek a legfontosabb kutatóivá a geográfusok váltak, így gyakorlatilag a tanulmányok legnagyobb része is ehhez az irányzathoz tartozik.

Ugyanakkor vannak olyanok is az irányzaton belül, akik kétségbe vonják azokat a lépéseket, amelyeket a határon átnyúló együttműködések fejlesztése és az integráció érdekében tesz az Európai Unió: „...az európai integrációs folyamat nem egy misztikus gyorsvonat, amely egyesíti és harmonizálja az európai különbségeket új hitet és haladást hozva Európa számára.”⁴ (VAN HOUTUM, H. 2000). A határon átnyúló gazdasági együttműködések és hálózatok hatékonyságát empirikus kutatásokkal vizsgálva az ebbe a táborba tartozók úgy vélik, hogy az eddigiek

⁴ „...the European integration process should not be seen as the mythical high-speed train, unifying and harmonising the differences in Europe and bringing Europe new faith and progress.” (VAN HOUTUM, H. 2000)

ellenére is még mindig túl nagy akadályt jelentenek az országhatárok (VAN DEN TILLAART, H. 1994; VAN HOUTUM, H. 1998, 1999, 2000).

(3) Ember központú irányzat – People approach

Az ebbe az irányzatba tartozó tanulmányokban nem is annyira a határokon mint térbeli jelenségeken van a hangsúly, mint az eddigiekben, hanem sokkal inkább az emberek és embercsoportok hozzáállását és viselkedését vizsgálják. Ez a behaviorista irányzat ebből következően szoros kapcsolatban áll a pszichológiával, antropológiával és a szociológiával. A határok itt szubjektív tulajdonságokkal vannak felruházva (GOLLEDGE, ET AL., 1987; LEIMGRUBER, W. 1991; MINGHI, J.V. 1991; PAASI, 1996, 1999a; VAN HOUTUM, H. 1998, 2000; WILSON, T. AND DONNAN, H. 1998).

Ezek a művek már nem térbeli politikai válaszvonalként értelmezik a határokat (PAASI, A. 1996, 1999a), hanem sokkal inkább a különböző nemzetiségekhez és identitásokhoz tartozó emberek által létrehozott elválasztókként. A **határokat a társadalmi és magánélet szükséges velejáróinak** tekintik. A vizsgálat egyik kulcseleme – elsősorban az európai integrációs folyamatok fényében – a nemzetek és nemzeti identitások kialakulásának és hatásának az elemzése – szemben az államok befolyásoló szerepével (O'DOWD, L. AND WILSON, T. 1996; PAASI, A. 1996, 1999a).

Leimgruber (1990) többször felvetette, hogy szükség van a pszichológia bevonására a földrajzi határproblémák kutatásánál. Szerinte a határokat **ember által létrehozott entitásoknak, társadalmi képződményeknek** kell tekinteni, amely a térérzékelésünktől és a tér iránti magatartásunktól függ.⁵ A svájci-olasz határmenti térséget vizsgálva megállapította, hogy a határ két oldalán lévő különböző érzékelések és magatartásformák a határokon találkoznak és keverednek – akárcsak mint a centripetális és centrifugális erők.

Anssi Paasi kutatásai a finn-orosz határmenti régiókban (1996) rávilágítottak az identitás tényezőjének a fontosságára. Véleménye szerint a határok olyan térbeli intézmények, amelyeket az emberek töltöttek meg értelemmel – kijelentve, hogy a határok és a határmenti régiók egyrészt társadalmi térbeliségek (*social spatialisations*), másrészt pedig térbeli szocializációk (*spatial socialisations*). Paasi kifejezetten a narratív földrajz elemeit használta fel az elméletének az alátámasztására – azaz az ott élők történeteit, térképeket, szimbólumokat és fényképeket. Mindezek alapján elmondható, hogy a Földünkön jelenleg létező körülbelül 300 országhatárt egyidőben legalább 600-féleképpen látják és értelmezik.

Ez az irányzat elutasítja a politikai földrajz „természetes” határok elméletét, és – leginkább a franciák – azt vallják, hogy a határok nem léteznek

⁵ „...borders should be seen as human creations, as social constructs, conditioned by our perception and attitudes towards space.” (VAN HOUTUM, 2000, p.11.)

természetes körülmények között, csak olyan határok léteznek a természetben, amelyeket az egyén határként akar érzékelni.

Összességében megállapítható, hogy a három irányzat közül a határon átnyúló együttműködési irányzat (*cross-border approach*) áll a legközelebb a disszertációban vizsgált kérdésekhez (1. Melléklet).

Mint ahogyan azt már az egyes irányzatokról szóló összefoglalókban kifejtettem, a gazdaságföldrajzi és regionális földrajzi munkák szerzőinek legnagyobb része az Európai Unió belső határaival foglalkozik, hiszen az EU fő céljai közé tartozik a határok megszüntetése, átjárhatóságának biztosítása és ezáltal a szomszédos országok közötti gazdasági kapcsolatok erősítése is. Ezek közül nézzünk meg néhány szerzőt is művét területi bontásban is.

Az *Európai Unió* regionális aspektusait, azon belül pedig a határon átnyúló intézményeket és intézményrendszereket vizsgálta meg Doris Wastl-Walter és Andrea Kofler (WASTL-WALTER, D. – KOFLER, A. 2000). Az integráció határmenti területekre vonatkozó közgazdasági hatásait legutóbb Annekatrin Niebuhr és Silvia Stiller foglalták össze munkájukban (NIEBUHR, A. – STILLER, S. 2002). Németország és Lengyelország határmenti együttműködéseinek keresztül próbált meg választ találni James Scott az Európai Unió és az euroregionális kapcsolatok közötti összefüggésekre. Munkájában hangsúlyozza, hogy „a határmenti tervezési és a területfejlesztési együttműködés az EU és Lengyelország között fontos szerepet kap a csatlakozás előkészítésében” (SCOTT, J. 1997) Scott egy későbbi munkájában a *németországi* határon átnyúló intézményi szintű együttműködések szerepére hívja fel a figyelmet (SCOTT, J. 2000). Tanulmányában 25 határmenti régiót nevez meg, amelyek aktív szerepet vállálnak Németország 10 országot érintő határon átnyúló együttműködéseiben.

Kiemelkedő számú tanulmány született az *ír-észak-ír* határmenti kapcsolatok gazdasági aspektusairól D. M. W. N. Hitches, P. N. O’Farell és C. D. Conway vizsgálatai alapján (1996). Liam O’Dowd és James Corrigan azt vizsgálták, hogy az ír határmenti térség pufferzóna vagy inkább egy híd, amely összeköti a két országot (O’DOWD, L. – CORRIGAN, J. 1995).

Svájc speciális geopolitikai helyzetével és a svájci határon átnyúló regionalizmus kérdéskörével foglalkozik Maria Lezzi (LEZZI, M., 2000) az EU Svájccal határos regionális politikája, illetve a svájci kantonok részvételével működő eurorégiók példáján keresztül.

A *dán* Pertti Joenniemi a Balti államok geopolitikai és regionális helyzetét értékeli, amelyet az Európai Unió szemszögéből is taglal (JOENNIEMI, P., 2000).

Németország újraegyesülése szintén több az EU gazdaságföldrajzi viszonyainak szempontjából fontos kérdést vetett fel. Erre vonatkozóan többek között P. N. Jones és T. Wild végeztek kutatásokat (1994), illetve James Wesley Scott munkái is elsősorban a német határvidékek gazdasági és regionális aspektusait vizsgálják (1989, 1997a, 1997b, 2000).

P. Nijkamp, M. Van-Geenhuizen, B. Van-der-Knaap, (NIJKAMP, P. 1993a; VAN-GEENHUIZEN, M. – VAN-DER-KNAAP, B. – NIJKAMP, P. 1996), A. Cox és P. Furlong (COX, A. – FURLONG, P. 1995) munkái elsősorban a *holland* határvidéknek az EU-ba történő gazdasági beágyazódását vizsgálják.

A *Szudéta-vidék* földhasznosítási lehetőségei keltették fel az érdeklődését I. Biciknek és V. Stepaneknek (BICIK, I. – STEPANEK, V. 1994).

Lengyelország speciális helyzetben van Európában, így az idevonatkozó gazdaságföldrajzi jellegű kutatások is megoszlanak. A nyugati határ mentén az EU határával való érintkezéssel kapcsolatos kérdések köré helyeződik a hangsúly (KRÄTKE, S. 1996), míg a keleti határvidékeken elsősorban a szürke- és a feketegazdaság valamint a magas munkanélküliségi mutatók jelentenek problémát (GRUCHMANN, B. – WALK, F. 1997). A déli szlovák határ mentére vonatkozóan Urszula Birek gazdaságföldrajzi kutatásai bizonyítják az együttműködés meglétét a turizmus – elsősorban az agroturizmus – területén (BIREK, U., 1995). Mindhárom határ mentén az eurorégióktól és egyéb határon átnyúló együttműködési formáktól várják a gazdasági helyzet javulását.

2.1.2. Politikai földrajzi és kulturális földrajzi munkák

A politikai földrajz 20. századi történetét megnézve megállapíthatjuk, hogy híven tükrözi a **tudás** és **hatalom** közötti kapcsolatot. Alapvetően három szempont alapján közelítik meg a határokat a politikai földrajzi munkák:

1. a határvonalak elhatároló szerepe
2. a határok funkciói
3. a határokhöz közel eső (határmenti) területek és azok kölcsönös kapcsolata

A politikai és a kulturális földrajz tekintetében a történelem, a politikatudományok és az etnográfia a legfontosabb rokon diszciplínák, amelyekkel szoros összefüggésben fejlődtek ki az elmúlt évtizedek határokat érintő kutatásai.

A II. világháborút megelőző időszak a kutatás gyakorlatának a megteremtésében, a határokhöz kapcsolódó terminológia tisztázásában és a politikai földrajzi határértelmezések meghatározásában játszott fontos szerepet (pl. HARTSHORNE, 1936).

A II. világháborút követően a politikai földrajzosok és geopolitikusok által kialakított és használt *exkluzív/exclusive* és *expansionista/expansionist* terminológia sokat veszített jelentőségéből. Például, ebben az időben a „természetes” és „mesterséges” határok közötti különbségtételt a szerzők általában elutasították. A határok kutatása továbbra is fontos szerepet töltött be a politikai földrajzi vizsgálatokban, annak ellenére, hogy a politikai földrajzot – elsősorban a német geopolitikát – jelentős támadások érték.

A hidegháború évtizedeiben a geopolitikai határokkal foglalkozó tudósok különleges figyelmet szenteltek a szuverén nemzetállamokat elválasztó szárazföldi államhatároknak. Mind a geográfusok mind a nemzetközi kapcsolatokat kutató tudósok leginkább normatív kategóriákként kezelték a határokat és arra koncentráltak, hogy definiálják azokat, osztályozzák a határokat megteremtő időszakokat és hogy feltérképezzék a határmenti térségeket és határon átnyúló tevékenységeket. Victor Prescott a „Political Frontiers and Boundaries” (1987) című művében a világ határainak a kialakulási folyamatát tárgyalta.

Az 1990-es években a geográfusok elkezdtek foglalkozni a határmenti térségekhez tartozó kulturális jelentésekkel. A politikai földrajzosok és a kritikai geopolitikusok elkezdtek érdeklődni a bezártsághoz és a kizáráshoz kapcsolódó társadalmi-kulturális folyamatok iránt és aziránt, hogy hogyan használják fel a határokat a közösségek, identitások a „Mi” és a „Többiek” reprezentálásához. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a határokat már nem csupán egy az államok által kihasznált semleges eszközöknek tekintették, hanem a nemzeti tudat és a nemzetek meghatározásának elemeiként is. Anssi Paasi finn politikai földrajzos a finn-orosz határt a **terület-határ-identitástudat kapcsolatrendszerében** vizsgálta hangsúlyozva a politikai beállítottság szerepét ezeknek a komponenseknek a megerősítésében.

Anderson (1996) a *frontier*⁶-nek négy dimenzióját hangsúlyozza:

1. az állami politika eszközei – mivel a politikai hatalmak megpróbálják megváltoztatni a *frontier*-ek helyét és funkcióját
2. a kormányok politikáit korlátozza annak a *de facto* kontrollnak a foka, amelyet az államhatárok felett gyakorolnak
3. a *frontierek* az identitás határait jelölik ki
4. vitatott terminus, amelynek jelentése változik az idő és a tér függvényében

Az egyik legfontosabb kérdés, amelyre a politikai földrajzosok a választ keresik a határok vizsgálatakor az a „Mi volt előbb? A tyúk vagy a tojás? A határ vagy az identitástudat?” Hastings Donnan és Thomas Wilson is erre keresik a választ az általuk szerkesztett tanulmánykötetekben (1994, 1998), amelynek fókuszában a határok két oldalán élő emberek, valamint az etnikai csoportok és nemzetek intézményei közötti dinamikus kapcsolatrendszerek állnak. Később rámutattak arra is, hogy a kultúrtájak milyen kapcsolatban állnak a politikai határokkal – azaz, hogyan szelik ketté azokat. Azt vallják, hogy attól függetlenül, hogy a „határok nélküli világ korában” élünk, nem szabad figyelmen kívül hagyni az egyének, embercsoportok és intézmények szerepét és azt a tényt, hogy még a

⁶ A politikai földrajzban az angol nyelvű szakirodalom három kifejezést használ a határookra: *border*, *boundary* és *frontier*. Az első két kifejezés magát a határvonalat jelenti, amelyek közül a *boundary* kifejezés a semlegesebb. A *frontier* ezzel szemben a határvonalakon túlmutatva sokkal inkább határzónákat jelöl. Többen használják éppen ezért a *frontier* szót a határmenti térségekre is.

legújabb identitáspolitikákat is a határok alakítják (DONNAN, H. - WILSON, T. 1998).

A politikai földrajz hagyományos irányzata a határokat (*boundaries*) a szuverenitás naturalizált vonalainak vagy korlátainak tekinti, ezáltal aláásva a társadalmi és térbeli irányzatok közötti dinamikus kapcsolatrendszerét. A politikai földrajz képviselőiről elmondható – ahogyan az eddigiekben is kiderült –, hogy nem egyformán értelmezik a határokat. Anssi Paasi szerint három fő irányzatot lehet elkülöníteni (PAASI, 2000):

- (1) Néhány szerző úgy érvel, hogy „**a határok és a nemzetállamok el fogják veszíteni a szerepüket**, vagy pedig el is fognak tűnni a globalizálódó világból és a jelenlegi gazdaságföldrajzi rendből, amelyet a mobilitás, sebesség és áramlás határoznak meg.”
- (2) Mások azt állítják, hogy **az államok és határok még mindig meghatározó szerepűek** a nemzetközi életben, csak éppen egy új, kevésbé rögzített módon.
- (3) A szerzők harmadik csoportja szerint **mind a nemzetek mind az államok örökké megőrzik jelentőségüket** és a gond inkább a nemzetállamok létevel kapcsolatban merül majd fel.

A határok geopolitikai jövőjét illetően, csakis úgy érthetjük meg az eltérő interpretációkat, ha azokat Európa különböző területein lokálisan tekintjük át.

Az Ír Köztársaság és Észak-Írország közötti határ politikai földrajzi vizsgálatai közül kiemelkednek James Corrigan, Thomas Wilson, Liam O'Dowd, T. Moor és E. Tannan munkái (TANNAN, E. 1995; O'DOWD, L. – CORRIGAN, J. – MOOR, T. 1995). James Newell a szigetország sajátosságait elemzi a speciális földrajzi fekvésből adódó különleges helyzetű határok szemszögéből (NEWELL, J., 2002).

Németország újraegyesülése, az identitástudat formálódása a határ lebontása után többek között John Bornemant ösztönözte kutatások végzésre (BORNEMAN, 1998).

Finnországban Joensuu vált a határon átnyúló kutatások egyik központjává, ahol a társadalomtudományi aspektusokat Heikki Eskelinen vezetésével végzik (ESKELINEN, H. – JUKARAINEN, P. 2000). Itt elsősorban a finn-orosz határra koncentrálódnak a vizsgálatok, amelyeknek az elmúlt néhány évben – Finnország EU csatlakozása óta – egyik fontos kérdésévé vált az EU külső határ és Országok kapcsolata.

Közép-Európa határmenti területeinek politikai földrajzi és kulturális földrajzi vizsgálata a rendszerváltás óta eltelt években felerősödött és napjainkban már nemcsak önálló kutatók, de kutatóintézetek is foglalkoznak minden érintett ország területén az ún. Közép-Európa kérdés megoldásával. Lengyelországból Kazimierz Z. Sowa és Jan Pisulinski foglalkozik intenzíven Közép-Európa határon

átnyúló kapcsolatainak etnikai oldalával a politikai földrajzi kutatásokon belül (PISULINSKI, J. – SOWA, K. Z. 1999). A határon átnyúló együttműködések és az Európai Unió bővítését, az európai integrációs törekvéseket a szlovák oldalról Andrzej Suliborski közelítette meg a politikai földrajz irányából (SULIBORSKI, A. 1995).

A *lengyel-ukrán* határmentiség és az ehhez kötődő politikai földrajzi kutatások közül kiemelkedik Stanislaw Stepien (STEPIEN, S. – WIERZBIENIEC, W. 1999), Monika Slezak (SLEZAK, M. 1999), akik az etnikai kérdéseket vizsgálják. Felső-Szilézia természetföldrajzi adottságainak köszönhetően szintén számos problémát vet fel a határokkal foglalkozók számára. (SZCZEPANSKI, M. S. 1999)

Szlovákiában a rendszerváltást megelőzően nem igazán foglalkoztak határmenti kutatásokkal. A rendszerváltás óta eltelt időszakban azonban a szlovák államhatárookra vonatkozó politikai földrajzi kutatások középpontjába a következő szempontok kerültek (IŠTOK, R., 1995):

1. A Szlovák és a Cseh Köztársaság közötti határ kijelölése és az új határ funkciói,
2. az új államhatár hatása a földrajzilag érintkező területekre – és ennek az ország kulturális életére gyakorolt hatása,
3. az eurorégiók létrehozása és ezek működése.

A *szlovák-magyar* határ geopolitikai elemzésével a szlovák oldalról elsősorban Vladimír Baran foglalkozik, aki az etnikai kérdéseket az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával és Csehszlovák állam határainak megvonásával összefüggésben közelíti meg. Véleménye szerint, „Szlovákia Magyarország integrált része volt minden szempontból, és ennek a közigazgatási határok kijelölésében fontos szerepe volt.” (BARAN, V. 1995)

A *szlovák-osztrák* határ esetében a hangsúly Ausztria Európai Uniói tagságát követő folyamatokra és eseményekre helyeződik. Ausztria ezáltal az „Európai Unió kapuja” lett Szlovákia számára. (KOLLÁR, D. 1995)

A *cseh-lengyel* határon átnyúló együttműködések Petráš Šindler tanulmányozta az európai integrációs folyamatok szemszögéből, különös tekintettel az Észak-Morvaország és Cseh-Szilézia területén végbemenő eseményekre. (ŠINDLER, P. 1995)

Lengyelország, Csehország és Szlovákia multikulturális határtérségeivel Marek Koter tanulmányában találkozunk, amelyben részletesen és szisztematikusan végig tárgyalja a fent nevezett országok etnikai összetételét és a határmenti térségekben való együttélését. (KOTER, M. 1993, 1995)

2.2. Határok és határmenti régiók földrajzi szempontú vizsgálata Európán kívül

Természetesen nemcsak Európát és az európai kutatókat foglalkoztatták és foglalkoztatják a határok, a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok kérdése. Számos Európán kívüli e témában megjelent munka szolgált alapul és támaszul az európai geográfusok és gyakorlati szakemberek számára. Ezek közül csak néhány lényegesebb vizsgálati területet és szerzőt emelek ki.

Észak-Amerikában Mackay (1958) volt az egyik első kutató, aki már mérte is a határ hatásait. Méréseit a távolsági telefonhívások gyakorisága alapján végezte Kanada és az Egyesült Államok között, a francia-angol nyelvhatárral vetve össze azokat. Megállapította, hogy maga a francia-angol nyelvhatár sokkal kevésbé jelentett korlátot, mint a két ország között meghúzott valós országhatár. Ezzel is bizonyította, hogy az egyes országokon kívüli telefonhívások az eltérő telefontársaságok szolgáltatásai és tarifái következtében csökkentették a távolsági telefonhívások arányát és idejét.

Az amerikai-kanadai határ mellett, az Egyesült Államok és Mexikó között húzódó határ is nagyon intenzíven kutatott terület az Egyesült Államokban. Michael Kearney a Kalifornia és Mexikó határmenti térségben végzett etnográfiai kutatásairól számol be. A konkrét határvonalakat, mint a nemzetek közötti törvényes térbeli elhatárolódás eszközeit említi (*boundary*) és a földrajzi, illetve kulturális határzónák, határtérségek (*border*) közötti egyezés és kapcsolat hiányát kifogásolja (KEARNEY, M. 1998). Oscar Martinez (1994) a határmenti térségeknek az ott élőkre gyakorolt hatásait vizsgálja, amelynek segítségével modellezi az általa megismert határtípusokat (2.4.4. fejezet).

Az eddig megismert rögzített típusú határokat és területeket alig több mint egy félévszázada erőltette rá Európa Afrikára és Ázsiára. Ugyanakkor, amíg a nyugat-európai és az észak-amerikai álláspont a „határok nélküli világ”-ról beszél, addig az afrikai és ázsiai országok nemrég szoktak hozzá a határokkal való megosztottsághoz.

Afrikában a határok kialakításáért elsősorban az egykori gyarmatosító európai nagyhatalmak a felelősek. A kontinens felosztásakor nem vették figyelembe az ott élők érdekeit és igényeit, és ennek egyik súlyos következményeként a mai Afrika területén szinte állandó jellegűek a törzsi háborúk és a határok megváltoztatására tette kísérletek. Az Európa és Afrika közötti határ elemzése kapcsán Henk Driessen hangsúlyozza, hogy az európaiság kifejezése Európa külső határai mentén a leglátványosabb és itt jelentkezik a legtöbb kihívás is ennek az identitástudatnak a megőrzése útjában (DRIESSEN, H. 1998). A spanyol-marokkói határ átalakulását az Európai Unió tükrében tanulmányozta, elsősorban a migráció szemszögéből.

Ázsia is jelentős változásokon ment keresztül az államhatárok alakulásának a szempontjából. A Szovjetunió születése, majd felbomlása, Észak-Korea és Dél-

Korea szembenállása, India függetlenné válása, majd az állandó vallási ellentétén alapuló háborúskodás új határokat teremtett a világ térképén. Malaysia határaival Janet Carsten foglalkozik Dél-Kelet Ázsia sűrűn lakott térségeinek vizsgálatakor (CARSTEN, J. 1998).

2.3. Határok és határmenti régiók földrajzi szempontú vizsgálata Magyarországon

A tény, hogy a „határokat fétisként kezelték, nehezen átjárhatóvá tették” (TÓTH J. 1996) a határok és a határmenti területek tudományos kutatását is meghatározta. Az 1989-90-es rendszerváltásig nem engedélyezték olyan kutatások elvégzését, amelyek a határ mindkét oldalát együtt vizsgálhatták volna. Ennek ellenére azért voltak kutatók, akik már a hetvenes években a figyelmüket a határmenti területekre irányították, azonban ezeknek a célja csupán az volt, hogy „feltárja az elmaradott területeknek a problémáit és lehetőséget találjon ezek kezelésére” (MOLNÁR J. 2000). Ez azt is jelentette, hogy ekkor még ugyanúgy kezelték a határmenti területeket, mint bármelyik másik belső – nem államhatár mentén fekvő – elmaradott tulajdonságokkal bíró területét az országnak.

A nyolcvanas évek elején történt meg a nagy áttörés ezen a téren, amikor az Alföld határmenti területeinek népességföldrajzi vizsgálatai során a határon átnyúló együttműködés jelensége felmerül a kutatás során (TÓTH J. – CSATÁRI B. 1983).

1986-ban az államhatárok mentén fekvő területek új elnevezést kapnak a hazai szakirodalomban „sajátos helyzetű térségekként” emlegetik őket egy kategóriába sorolva a megyehatár menti területekkel (MOLNÁR J. 2000). Ugyanebben az évben indult el a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja által kezdeményezett program a határmenti területek állapotának a vizsgálatára. Ennek célja az volt, hogy feltárják kialakulásukban milyen szerepe volt a határmenti fekvésnek és milyen lehetőségek vannak a szomszédos országokkal való együttműködésre. (KOVÁCS T. 1991) 1988-ban Rechnitzer János elsőként foglalkozott a határmenti térségek kapcsolatainak a vizsgálatával (RECHNITZER J. 1988), illetve Kocsis Károly a szlovák-magyar demográfiai folyamatokat vizsgálta a határ mindkét oldalára kiterjedő kutatásában (KOC SIS K. 1988). 1990-ben Kovács Zoltán tanulmányában a határmenti területeknek egy sajátos jelenségével, a határoknak a településhálózatra gyakorolt hatásával foglalkozik, melyet „határhatalás effektusnak” nevezett el (KOVÁCS Z. 1990). A határmenti területek perifériális helyzetéből adódó elmaradottságára figyelmeztet Süli-Zakar István a határmenti térségekkel kapcsolatban megjelent első munkáiban (SÜLI-ZAKAR I. 1991, 1992).

A rendszerváltás óta a figyelem egyre inkább a megnyíló határok felé irányult Magyarországon a földrajzi kutatások terén, ugyanúgy mint ahogyan

Közép- és Kelet-Európa hasonló térségeiben. Azok a szerzők, akik már a rendszerváltást megelőzően is foglalkoztak a határmenti térségek problémáival és kilábalási lehetőségeivel még intenzívebben vetették bele magukat a vizsgálatokba és igyekeztek a hosszú ideig elnyomott és háttérbe szorított ismereteiket megosztani a nagyközönséggel. Konkrét eredményeknek tudhatók be ezen a téren a **Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutató Intézeteinek** a határmenti régiók vizsgálata felé fordulása, a **hazai egyetemeken** a határon átnyúló kapcsolatokkal foglalkozó kutatóműhelyek és iskolák alapítása illetve ezen intézmények által szervezett konferenciák, szemináriumok és workshopok.

A **magyar-osztrák** határviszonylatról 1993-ban megjelent kötetben már érezhető a rendszerváltásnak a határokkal kapcsolatos kutatásokra gyakorolt hatása (SEGER, M. – BELUSZKY P. 1993). A mai napig különleges helyzetet élvez ez a határ, mint az Európai Unió kapuja Magyarország számára, ezért is érdekesek az ebben a térségben végzett kutatások. (CSAPÓ T. 1996; SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1996) 1999-ben tanulmánykötet jelent meg *Elválaszt és összeköt – a határ* címmel, melyben a határmentiségnek és a határon átnyúló kapcsolatoknak az élet számos területére gyakorolt hatását vizsgálják. Külön kiemelkedik ezek közül az elméleti alapokat megeremtő Rechnitzer János munkássága, aki a határon átnyúló együttműködések elsősorban a területfejlesztés és a regionális politika szemszögéből vizsgálja és veti össze azok lehetőségeit a kibővített Európai Unió szemszögéből (RECHNITZER J. 1999, 2001). Hardi Tamás szintén számos kutatást végzett elsősorban a nyugat-magyarországi határon átnyúló együttműködések vonatkozásában (HARDI T. 1999). Itt most az elméleti szintű kutatásai közül a határon átnyúló együttműködések kronológiai fejlődésével kapcsolatos munkásságát emelem ki. Hardi ebben intézményes kapcsolatokról, településközi kapcsolatokról, projekt-szintű együttműködésekről és eurorégiókról beszél (HARDI T. 2000) mint a határon átnyúló együttműködések lehetséges formáiról. Nárai Márta a határmentiségnek és határ közelségének a szerepét vizsgálta a térségben élők körében megállapítva, hogy az osztrákok negatívabban élik meg a határmentiséget, mint a magyar oldal lakossága (NÁRAI M. 1999). Izsák Éva a sajtó alapján vont le következtetéseket a magyar-osztrák határ szerepének átalakulásáról a rendszerváltás után eltelt tíz év tükrében (IZSÁK É. 1999).

Magyarország déli határaitra vonatkozóan is számos tanulmány született, melyek elsősorban a Szegedi és Pécsi egyetemek munkatársainak, illetve a Pécsi Regionális Kutatások Központjának köszönhető. Az első 1996-ban Szegeden megrendezett *Határon innen – határon túl* konferencián Pál Ágnes a dél-alföldi határmenti településeken keresztül hívta fel a figyelmet a határok társadalmi-gazdasági folyamatokban játszott szerepére (PÁL Á. 1996, 1997a, 1997b, 1999, 2003), majd a későbbiekben a magyar-román határszakasznak a déli részét is bevonta a kutatásaiba (PÁL Á. – NAGY I. 1999). A **magyar-szlovén** határral is többen foglalkoztak (MOHOS M. 1996; GYURICZA L. 1996). A **magyar-horvát** határral Hajdú Zoltán foglalkozott részletesen (HAJDÚ Z. 1996a, 1996b). Aubert Antal a határmenti térségek turizmusát (AUBERT A. 1996), Golobics Pál pedig az

interregionális kapcsolatokat vizsgálta (GOLOBICS P. 1994, 1995, 1996, GOLOBICS P. – TÓTH J. 1998).

A **magyar-szlovák** határt illetően a kutatásokat – mint ahogyan a későbbiekben látható módon magát a határszakaszt is – két eltérő fejlődésű és jellegű részre oszthatjuk: Nyugat- (Dunamenti) és Kelet-Szlovákia. Győr-Moson-Sopron megye magyar-szlovák településkapcsolatait Szörényiné Kukorelli Irén (1996) tárgyalta. Éger György a magyar-szlovák-osztrák határvidék társadalomképéhez nyújtott adalékot az etnikai preferencia vizsgálatain keresztül (ÉGER GY. 1998, 2000). Molnár Judit szociálgeográfiai kutatásait a magyar-szlovák határmenti térség Sajó és Hernád közötti szakaszára koncentrálja (MOLNÁR J. 2000).

A **magyar-román és magyar-ukrán** határszakasz kutatásával elsősorban a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékének és az MTA RKK Debreceni Csoportjának a munkatársai foglalkoznak. Az elmúlt évtizedben számos tanulmánykötetben és konferencián találkozhattunk a határ és a határmentiség problematikáját érintő kutatások eredményeivel. Ezek közül kiemelkedik Süli-Zakar István kutatói tevékenysége, aki a magyar-román viszonylatot a társadalmi-gazdasági perifériahelyzet szemszögéből megközelítve helyezi be a térséget az európai kontextusba (SÜLI-ZAKAR I. 1991, 1992, 1996, 1997a, 1997b, 1997c, 1999, 2000, 2001, 2002). Ekéné Zamárdi Ilona (EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 1996, 2001, 2002) a migráció vonatkozásában vizsgálta a Kárpát-medencét és azon belül ezt a határvidéket. Teperics Károly (TEPERICS K. 2000, 2001) elsősorban az országhatároknak a humán erőforrás képzésére gyakorolt hatás alapján végezte el vizsgálatait az északkelet-magyarországi határmenti térségekben. Tóth Antal (TÓTH A. 2002) a kriminál földrajz képviselőjeként végezte vizsgálatait az új Schengeni térben. Kozma Gábor (KOZMA G. 2001) a határon átnyúló együttműködések konkrét szegmensére, a közösen szervezett kiállításokra és vásárookra fókuszált. Bujdosó Zoltán (BUJDOSÓ Z. 2001) a határmenti együttműködések településföldrajzi elemeit emelte ki a Bihar-Bihar együttműködés kutatásánál.

Hasonlóképpen számos a területet érintő értékes tanulmánnyal szolgál Baranyi Béla, Dancs László és Balcsók István – az MTA RKK Debreceni Csoportjának a munkatársai –, akik szintén jelentős kutatói a magyar-román és magyar-ukrán határproblematikának elsősorban a munkaerőpiac, infrastruktúra és térszerkezet területén végzett vizsgálataikkal (BARANYI, B. 1999, 2001, 2002; BARANYI B. – BALCSÓK I. – DANCs L. – MEZŐ B. 1999; DANCs L. 2001, 2002).

Az északkelet-magyarországi határmenti térség az egyik legintenzívebben kutatott és feldolgozott a határaink közül. Ennek a térségnek a komplex kutatása azért is mindenképpen fontos, hiszen míg korábban csupán a „periféria periférajaként” ismerte az ország, addigra ma már a legrégebbi határon átnyúló együttműködés színtereként vár a 'térhódításra'. Ezen a téren az elmúlt tíz év során a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi Tanszékének munkatársai és a az MTA RKK Debreceni Csoportjának a kutatói végezték a legjelentősebb vizsgálatokat. A

tanulmánykötetek közül a *Carpathian Euroregion: Borders in the Region – Cross-Border Co-operation* (2001) és a *Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries* (2002) angol nyelven jelentek meg, valamint az *Északkelet-Magyarország* tematikus számában a határon átnyúló együttműködések különböző aspektusait mutatta be. Süli-Zakar István – mint a Kárpátok Eurorégió Tanácsának tagja – a már korábban említett kutatásai mellett kiemelten foglalkozik a Kárpátok Eurorégió Interregionális együttműködés munkájával és eredményeivel, számos értékes tanulmánnyal gazdagítva a szakirodalmat. A 2003 elején megjelent „*A Kárpátok Eurorégió Interregionális Szövetség tíz éve*” című könyve az eddigi legrészletesebb elemzését nyújtja az együttműködésnek.

2.4. A határok és a határmenti régiók modelljeinek összehasonlítása

Az egyre növekvő számú határon átnyúló kapcsolatrendszereket vizsgáló kutatás és elméletalkotás lehetőséget teremtett a határookra és a határmenti régiókra vonatkozó modellek felállítására.

2.4.1. Peter Haggett (1979)

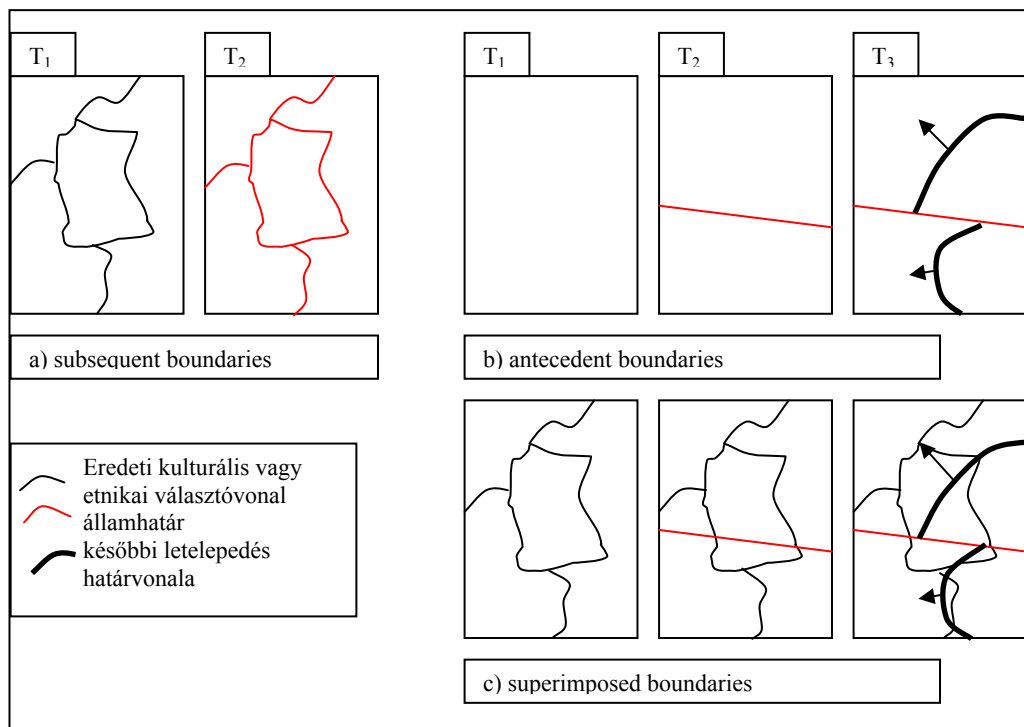
Peter Haggett a határmenti régiók és határon átnyúló kapcsolatok modelljének a felállításánál a **határok kialakulását** veszi figyelembe. Ennek alapján három térségtípust nevez meg, attól függően, hogy hogyan alakult ki az adott határ (4. ábra) (HAGGETT, P. 1979).

- a) a határ, mint következmény (*subsequent boundaries*)
- b) a határ, mint előzmény (*antecedent boundaries*)
- c) az erőltetett határ (*superimposed boundaries*)

a) Ha a határ azután rajzolódik ki, miután egy adott etnikum letelepedett. Amennyiben ez a határ illeszkedik az adott népcsoportnak a letelepedési határához, akkor a határ, mintegy *következményként* alakul ki.

b) Az *előzményként* létrejött határ már a letelepedést megelőzően létrejön. Annak a népcsoportnak, amelyik a területet birtokba veszi, ehhez a határhoz kell igazodnia.

c) A területen már megtörtént a letelepedés. Ha azonban olyan határ jött létre, amely nem illeszkedik a kulturális vagy etnikai választóvonalakhoz, akkor *erőltetett* határvonalról beszélünk (Peter Haggett szó szerint ráerőltetettnek nevezi ezt a határtípust).

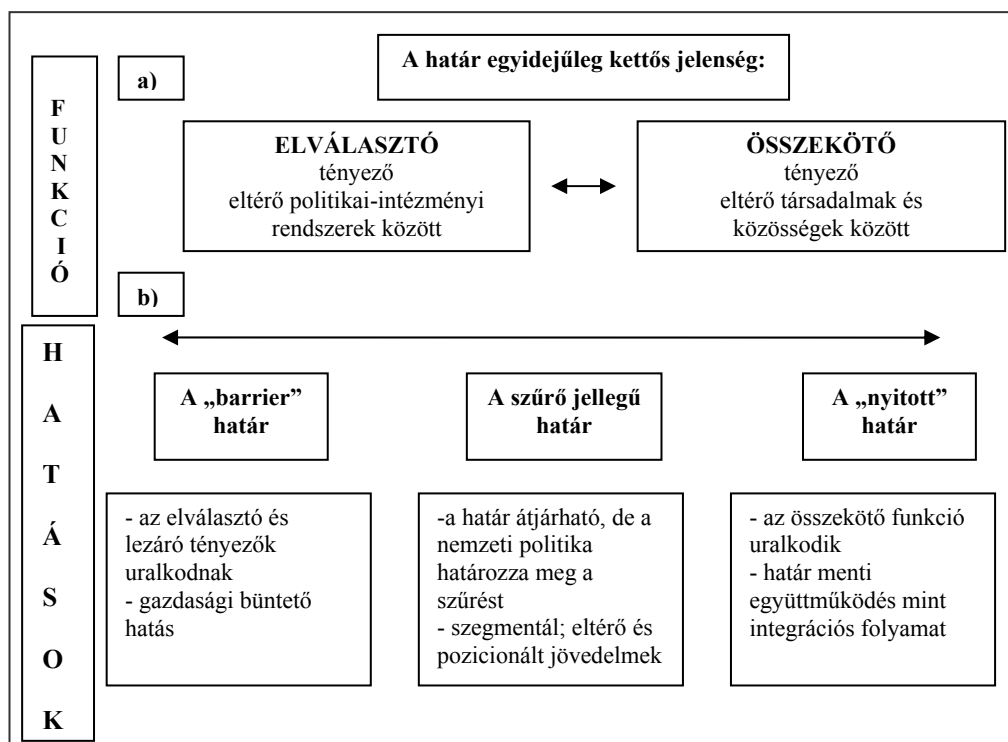
Forrás: Molnár J. 2000.

4. ábra: A határok típusai Peter Haggett értelmezésében (HAGGETT, P. 1979)

2.4.2. Remigio Ratti (1993)

Remigio Ratti svájci közgazdász az államhatárokkal kapcsolatos vizsgálatainak során arra a következtetésre jutott, hogy a határmenti régiókat és a határmenti kapcsolatokat leginkább a határok **funkciói** és **hatásai** (5. ábra) alapján lehet vizsgálni. Ennek eredményeként felállított egy az alapvető határ-problémák szerinti tipológiát (6. ábra).

Ratti úgy vélekedik, hogy az államhatárok a funkcióikat tekintve elválasztják egymástól az eltérő politikai-intézményi rendszereket, illetve összeköttetést teremtenek az eltérő társadalmak és közösségek között. Ezeket a funkciókat azonban nagyon nehéz elválasztani egymástól és gyakorlatilag folyamatosan jelen vannak minden államhatár esetében. Az érvényben lévő funkció hatásának erőssége szerint a határ **(1) zárt**, **(2) szűrő** és **(3) nyitott** jellegű lehet (HARDI T. 2000).

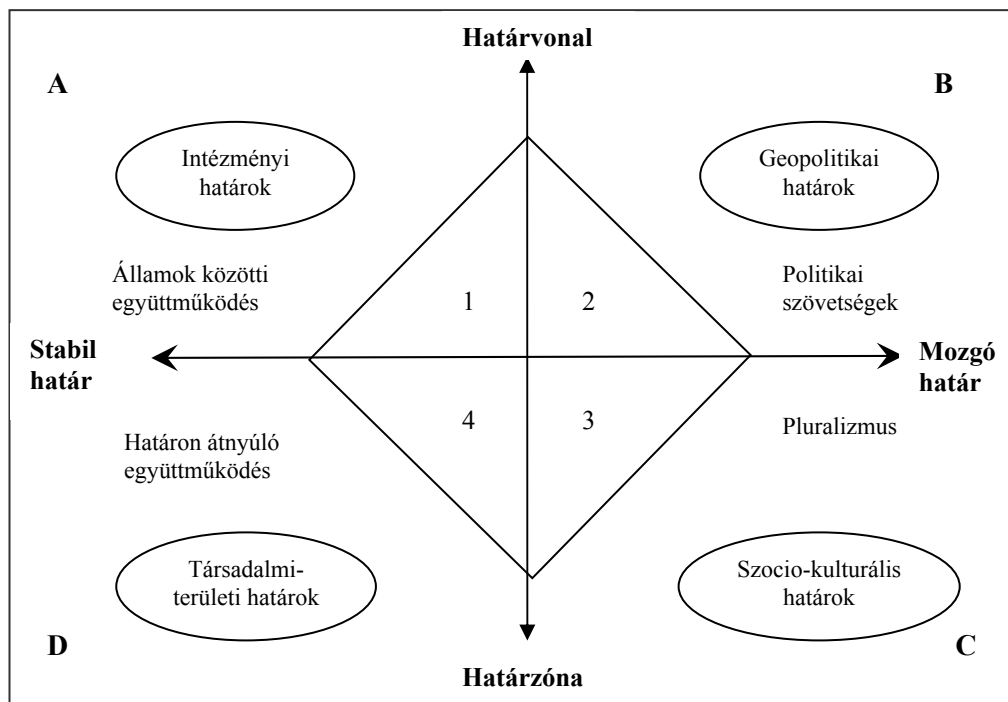
Forrás: Ratti, R.. 1993, Hardi T. nyomán

5. ábra: A határ funkciói és hatásuk

- (1) A Ratti-féle három típus közül a **zárt** határ alapvetően meghatározza az adott terület regionális jellemzőit. Az a határ, amelyik erősen korlátozó tulajdonságokkal rendelkezik, erősíti a periférikus folyamatokat és jellemzőket az adott területen. Ezért a hosszútávú zártság eredményeképpen ilyenkor egy adott országon belül az ilyen határmenti terület mind földrajzi, mind gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt perifériává válik. A politikai-intézményi rendszer az, amely „megakadályozza a gazdasági és infrastrukturális beruházásokat, a természetes vonzáskörzetek lezárása a méretgazdaságosság elvén megakadályozza a városok és gazdasági egységek piackörzeteinek kialakítását, a határ és a velejáró határsávi ellenőrzések a lakosság életét teszik nehezebbé.” (HARDI, T. 2000) Mindezek következtében természetesen a határmenti gazdaság, infrastrukturális ellátottság és az életminőség leértékelődik. Az ilyen határmenti térségek alapvető jellemzői az *elváándorlás*, a *határmenti területek lakosságának elöregedése*, és a *rosszabb életkörülmények* kialakulása. A határon átnyúló kapcsolatoknak ezeknél a határoknál még a lehetősége sem merül fel. Európában a

szocializmus időszakában igyekeztek a politikai hatalmak az ilyen jellegű politikai államhatárok fenntartására.

- (2) A határok második típusa, a **szűrő** jellegű határ, Ratti szerint már jóval nyitottabb és nagyobb szabadságot jelent. A találó elnevezés híven tükrözi a határ gyakorlati szerepét egy adott ország életében: „a másik oldalon nemkívánatos jelenségek a szűrő külső oldalán gyűlnek fel, ami az ilyen típusú határmenti területek közül legalább az egyik számára sok nehézséget okoz.” (HARDI T. 2000) Míg az állami, politikai esetleg ideológiai rendszerek a szűrést szorgalmazzák a saját belső gazdasági-társadalmi életszínvonaluknak a fenntartására, addig a határok mentén élők vonzzák a szomszédos országok egyes sajátosságai (alacsony árak, magasabb életszínvonal, tágabb piac, stb.), ezért megjelenik a határ mindkét oldalán a fekete gazdaság, a csempészet, a gazdasági vagy politikai okokból emigrálók embercsempészete. Mivel ezek az illegális cselekedetek az adott országok gazdasági fejlődésében nem játszanak direkt szerepet, így ezeknek a megszüntetésre törekednek az érintettek. Természetesen ez bizonyos fokú nézeteltérést és konfliktus helyzetet is teremthet a határok fokozottabb ellenőrzésén keresztül a két ország között. Ugyanakkor a határon átnyúló együttműködések támogatásával az érintett országok és a helyi lakosság szándéka szerint, illetve a megfelelő területfejlesztési alapok megteremtésével legális gazdasági és társadalmi kapcsolatok és üzletek is létrejöhetnek.
- (3) A **nyitott** határ olyan államhatár, „amely a lakossági és gazdasági tranzakciók, szállítások mozgását a megvalósulási fázisban már nem korlátozza, vagyis a határ konkrét átlépése magán vagy üzleti ügyben akadálytalan, mivel az átlépés ellenőrzése, engedélyezése vagy megakadályozása nem eseti kérdés, hanem e funkció dominanciájától függően előzetesen megállapított keretek szabályozzák.” (HARDI T. 2000) Az ilyen típusú határnál megvalósul a lakosság, munkaerő, tőke, áru és információ szabad áramlása, leomlanak az akadályok az aktív határon átnyúló együttműködések előtt. Ezeknél a határoknál azonban már az elengedhetetlen feltételek közé tartozik a regionális fejlettségbeli különbségek oldása és a szomszédos határmenti területek közötti gazdasági-társadalmi különbségek megszüntetése. Amennyiben ugyanis ez megvalósul, úgy a határmenti térségek egyenrangú partnereként vesznek részt az együttműködésben, ezzel csökkentve az egymás kijátszására való törekvés esélyeit és lehetőségét. Ettől kezdve a határmenti térségek (*border regions*) egységes gazdasági teret alkotnak, ezzel létrehozva egy új jelenséget a térképen a határon átnyúló térséget (*trans/cross-border region*). A Hansen-féle „*transbordering economies*” (HANSEN, N. 1983) gyakorlatilag az ilyen gazdasági tereket jelölik. (HARDI T. 2000)

Jelmagyarázat: 1. nemzeti gazdaságok; 2. kolonializmus; 3. szabad, multilaterális kereskedelem; 4. integráció–kooperáció;

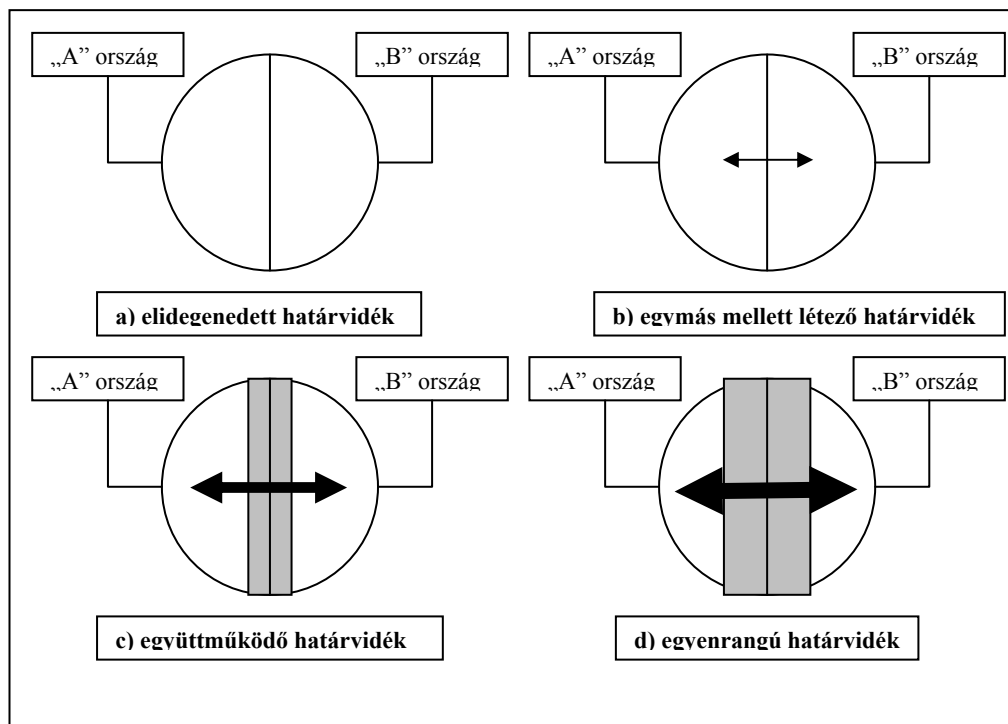
Forrás: Ratti, R. 1993, Hardi T. 2000 nyomán

6. ábra: Az alapvető határ-problémák szerint felállított tipológia (RATTI, R. 1993)

2.4.3. Oscar Martinez (1994)

Oscar J. Martinez a határvidékeket a két oldal között kialakult **kapcsolatrendszer** alapján különbözteti meg. Modelljét az Egyesült Államok–Mexikó határon élők körében végzett interjúk alapján állította fel, megvizsgálva a határmenti miliőnek a határ két oldalán élő emberek életére gyakorolt hatásait. Modelljében négy alapvető típusát nevezi meg a határmenti régióknak. (MARTINEZ, O. J. 1994a, 1994b) (7. ábra):

- a) *elidegenedett (alienated)* határmenti régiók
- b) *egymás mellett létező (co-existent)* határmenti régiók
- c) *együttműködő (independent)* határmenti régiók
- d) *egyenrangú (integrated)* határmenti régiók

Forrás: Martinez, O. J. 1994b, Molnár J. 2000 nyomán

7. ábra: Martinez határmenti régiók modellje

- a) A Martinez-féle típusok közül ez jelenti a legkedvezőtlenebb helyzetet. Ebben az esetben a határon keresztül gyakorlatilag **semmilyen átjárás vagy kapcsolat nem létezik**. Martinez szerint ennek az elidegenedésnek a fő okai a hadviselés, a politikai viták, az erős nacionalizmus, ideológiai, illetve vallási ellenségeskedések, kulturális különbözőség, valamint az etnikai versengés. Ezek a fegyverkezéshez és a határforgalom rendkívül szigorú ellenőrzéséhez vezet.
- b) Ebben a típusban a szomszédos országok között még mindig a konfliktusoké a főszerep, habár ezekben az esetekben ez kezelhető szinten marad. Ilyenkor azonban a helyzet **még mindig nem kedvez a megfelelő együttműködések kialakulásának**.
- c) A Martinez-féle felosztásban ez az az eset, amikor először megjelenik a kapcsolat a két egymással határos régió között. Azonban ez – amint ez a nevéből is adódik – még nem egyenrangú és **a hangsúly az együttműködés során az egymásrautaltságon** van. Gyakorlatilag ekkor egyfajta szimbiotikus együttélés jellemzi ezeket az együttműködő határmenti régiókról. Martinez szerint ennél a típusnál gyakran előfordul az az eset,

hogy a szomszédos államok közül az egyik erősebb a másiknál, így az dominánssá válik az együttműködésben. Ehhez az országhoz kötődik a termelő kapacitás, míg a szegényebbhez a nyersanyagok és az olcsó munkaerő. A gazdasági egymásrautaltság elegendő alkalmat biztosít a határmenti régiókban élők számára a határon átnyúló társadalmi, kulturális kapcsolatok kialakítására. Ugyanakkor a határvidékeken a különböző kedvezőtlen jelenségek, mint pl. a csempészet, az illegális be- és kivándorlások jelennek meg. Ennek következtében megfelelő lépéseket kell tenni a határ ellenőrzésére, ami az országos szint – nemzeti kormányzat – intenzív bevonását és jelenlétét jelenti. Így a határokat csak annyira tartják nyitva, amennyire az még az említett kapcsolatrendszert nem akadályozza.

- d) A negyedik típus jelenti a csúcst a kapcsolatrendszerek szerinti típusoknak. Egyenrangú határmenti régiók akkor jöhetnek létre, ha a szomszédos országok között **megszűnnek a politikai különbségek** és minden olyan akadály, ami a gazdasági, kereskedelmi, társadalmi és humán mozgásokat illeti. A legfontosabb jellemzője az ilyen típusú határon átnyúló kapcsolatoknak, hogy mind a két fél teljesen egyenrangú a kapcsolat minden területén. Ehhez leginkább az szükséges, hogy **a felek politikailag és katonailag szilárdak, gazdaságilag erősek** legyenek.

2.4.4. Tóth József (1996)

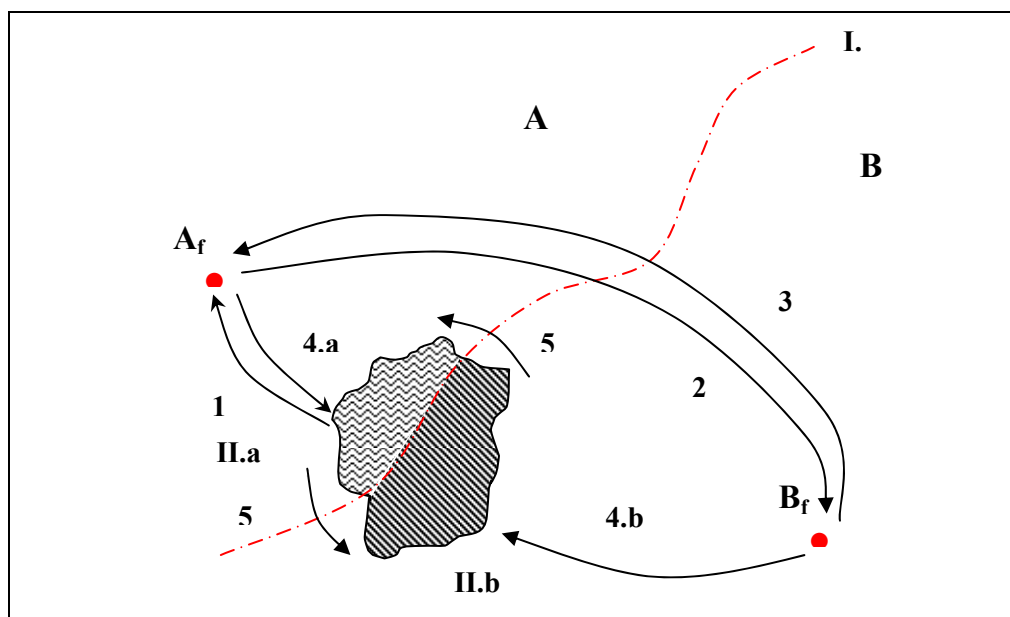
Tóth József a volt KGST országok határ menti kapcsolatait elemezte és 1996-ban egy modellt állított fel a térség országainak a határon átnyúló kapcsolatainak a tipizálására/jellemzésére (8. ábra).

A modell egy erőteljesen zárt és kontrollált határvonalat feltételez, amely az érintett országok erősen centralizált hatalmi állapotától és döntéseitől függött. A tematikus térképen szereplő két határmenti térség gyakorlatilag csakis az országos párt és kormányzati fórumok beleegyezésével vehette fel egymással a kapcsolatot. Ezek a kapcsolatok azonban sohasem tudtak túllépni a kulturális és protokolláris szinten, ami a két állam viszonyától való függésből következett.

A határon átnyúló kapcsolatok lokális megvalósításához öt fázison keresztül jutottak el az érintett határmenti térségek:

1. Amennyiben két szomszédos ország (A és B) közös határán (I.) „A” ország határmenti térsége (II.a) kapcsolatot kívánt kialakítani „B” ország határmenti térségével (II.b), akkor a II.a-nak értesítenie kellett „A” ország fővárosát (A_f).
2. Ezt követően A_f felvette a kapcsolatot „B” ország fővárosával (B_f).
3. A központi párt döntése után B_f kifejezte a határon átnyúló kapcsolat kialakításáról alkotott véleményét A_f -nek.

4. Majd A_f és B_f értesítette II.a-t és II.b-t a határon átnyúló kapcsolat kialakításáról hozott döntésükről.
5. Végül a hivatalos kapcsolatfelvétel az engedélyezés után megtörténhetett a két ország határmenti térségei között.

Forrás: Tóth J. 1996

8. ábra: A volt KGST országok határ menti régióinak tipikus kapcsolattartási lehetősége

2.5. Az elméletek és a határmodellek értelmezhetősége a 21. század Európájában

Véleményem szerint a 21. század „határok nélküli” Európájában sem szabad megfeledkezni a határok eredetéről és tradicionális funkcióiról. Éppen ezért a következő szempontokat kellene, hogy szem előtt tartsák a geográfusok a határmenti térségek és a határon átnyúló kapcsolatok kutatásakor:

- (1) a határok **multidimenzionális jellege**
- (2) a határok **térbeli dimenziója**
- (3) a **multikulturális szemszög** a határvizsgálatokban (lehetőleg a határ mindkét oldalán egyszerre végzendő vizsgálatok)

- (4) a határokat **dinamikus jelenségekként** kell vizsgálni és nem állandósult képződményekként

A fentiekből következik, hogy az európai határon átnyúló kapcsolatok háttérének a megértéséhez óriási segítséget jelentene, ha a határmenti térségeket és a határon átnyúló együttműködések ezen szempontok szerint együtt vizsgálnák a kutatók és nem különálló esettanulmányokként kezelnék azokat. Az összehasonlító elemzésekből levont következtetések tanulságosak lehetnek azon határon átnyúló együttműködések számára, amelyek habár Európa különböző határai mentén, ám hasonló helyzetben vannak. A disszertáció 5. fejezetében közölt elemzés ezt a szemléletmódot követi a Magyarország különböző határai mentén kialakult eurorégiók összehasonlításánál.

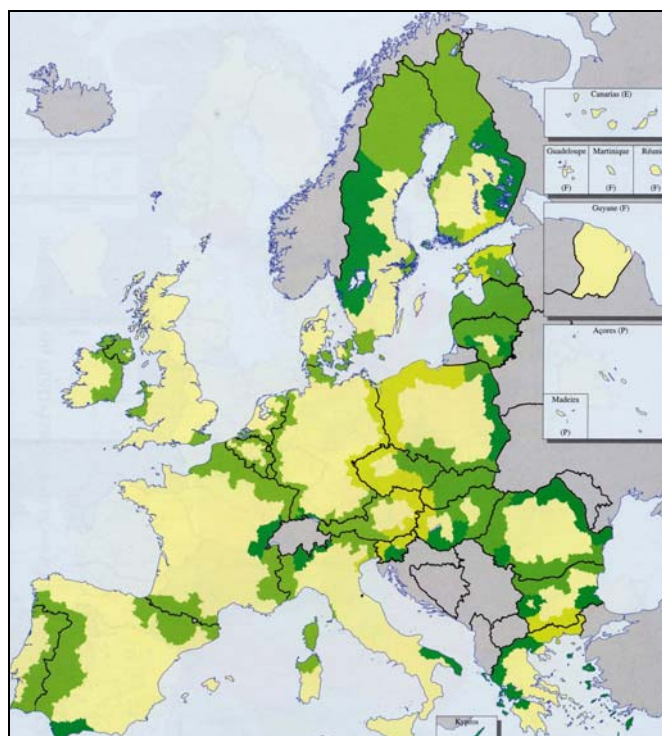
A Haggett-féle **subsequent boundaries**, Ratti **nyitott, összekötő jellegű határai** és a tipológiájában szereplő **D mező**, valamint Martinez **együttműködő**, illetve **egyenrangú határvidékei** jelentik a határon átnyúló együttműködések számára a legideálisabb és legműködőképesebb terepet. Azonban Európa térképe még napjainkban is elég tarka ahhoz, hogy mindhárom szerzőnek igaza legyen és példát tudjunk felmutatni az általuk megnevezett típusokra.

Tóth József modellje elsősorban a szocializmus időszakára volt érvényes, ma már mindössze néhány együttműködés korábbi történetében találkozhatunk ezzel a típussal, ami kétségkívül a demokratizálódási folyamat egyik legjelentősebb eredménye a határon átnyúló kapcsolatok kialakulásának szempontjából.

A Ratti-féle koordinátarendszerben jelenleg Európában a különböző szomszédos országok közötti határok a koordináta rendszer különböző negyedeibe kerülnek besorolásba. Ez is alátámasztja, hogy a korábbi nézet, miszerint a határmenti térségekkel hasonló vonásokkal jellemezhetőek nem állja meg a helyét, hiszen az egyes országok gazdasági, regionális, politikai és kulturális rendszerei eltérőek és ez nagymértékben befolyásolja a határaik mentén kialakuló kapcsolataikat.

3. A határok és határmenti régiók aktuálpolitikai értelmezése – Az Európai Unió és az eurorégiók

A Európai Unió jelenlegi területét tekintve **Németország rendelkezik a legtöbb szomszédos országgal (6)**, míg Görögországnak nincsen közös szárazföldi határa egyetlen EU tagállammal sem. Mindössze egy-egy EU-tagállammal határos Dánia, Finnország, Írország, Nagy-Britannia, Portugália és Svédország. Természetesen ha Európa egészét nézzük, akkor már jóval tarkább képet kapunk, hiszen akkor Németország szomszédos országainak a száma 8-ra ugrik, és Görögország is 3 országgal határos. Az elsőként használt megközelítésre olyan esetekben lehet szükség, amikor az Európai Unióról, mint egy különálló egységről beszélünk. Ekkor azt mondjuk, hogy az Európai Unió határos Lengyelországgal vagy akár Svájcjal.

Jelmagyarázat:

- nem határmenti térségek
- EU15 belső határok
- tagjelölt országok közötti határok
- EU tagállamok és tagjelölt országok közötti határok
- nem tagjelölt országokkal közös EU határok

Forrás: Second Report on Economic and Social Cohesion, 2001

9. ábra: Határmenti területek Európában

Európa térképét tanulmányozva az is elmondható, hogy az Európai Unió jelenlegi határain belül vannak olyan országok, amelyek területének több mint 50%-a határmenti fekvésű⁷ (Luxemburg, Ausztria, Belgium, Finnország, Svédország, Portugália) és ez az arány két ország kivételével (Dánia, Nagy-Britannia) – amelyek a tengerparti fekvésüknek köszönhetően rövidebb szárazföldi határhosszal rendelkeznek – 15% feletti. (9. ábra)

Magyarország szempontjából a szomszédos Ausztria a legérdekesebb, hiszen **Ausztria szárazföldi határainak közel 15%-a alkot közös határt Magyarországgal** (Ausztria-Magyarország 356 km). További három ország – Németország, Olaszország és Görögország – szárazföldi határait érintik még a tervezett EU bővítések. (2. táblázat)

2. táblázat: Határmenti régiók országonkénti bontásban az Európai Unióban

Határmenti régiók az Európai Unióban					
Ország	A szárazföldi határok hossza (km)	Határmenti régiók területe (km ²)	Az ország területének %-ában	A határmenti régiók népessége (1000 fő)	Az ország népességének %-ában
Luxemburg	359	2586	100	381	100
Ausztria	2562	58199	69,4	5837	74,9
Finnország	2628	223080	66,6	n.a.	n.a.
Belgium	1385	19019	62,3	5031	50,5
Portugália	1214	50300	54,7	2068	21,0
Svédország	2205	239400	53,2	n.a.	n.a.
Hollandia	1027	14408	35,1	5136	34,4
Görögország	1228	37498	28,4	2359	23,1
Spanyolország	1918	132282	26,2	5378	14,7
Németország	3621	81044	22,7	13366	16,3
Franciaország	2889	115511	21,2	12637	22,3
Írország	360	12516	17,6	407	11,6
Olaszország	1932	47872	15,9	7390	12,8
Dánia	68	3930	9,1	251	4,9
Nagy Britannia	360	14120	5,8	1589	2,8
Összesen	23756	940505	39,2	61830	28,8

Forrás: Second Report on Economic and Social Cohesion, 2001

Ezek az arányok nem mindig voltak ilyenek, hiszen az Európai Unió története folyamán többször is bekövetkeztek területváltozások, amelyek

⁷ A határmenti fekvés meghatározásánál Európa NUTS3 szintű regionális beosztását veszem alapul, ahol a NUTS3 határmenti régiók határai jelölik ki a határmenti fekvésű területek határait.

határváltozásokat is jelentettek (3. táblázat). Volt olyan eset, amikor a soros EU csatlakozással egy-egy határszakasz minőségileg változott meg (pl. német-dán, francia-spanyol, német-osztrák) és külső határból belső határrá alakult, illetve Németország újraegyesülésével egy korábbi határszakasz teljesen eltűnt. Ezek a változások nemcsak az együttműködés egészét befolyásolták, de maguk után vonták az újabb problémákat is, amelyek az új szomszédos tagállamokkal és nem tagállamokkal való kapcsolatokat érintették. Ezek a területi – és egyúttal határ- – változások nagymértékben hozzájárultak a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok még intenzívebb elterjedéséhez és ezáltal ahhoz, hogy az Európai Integráció felismerje a határon átnyúló kapcsolatok jelentőségét.

3. táblázat: A határmenti térségek területi arányainak változása az Európai Unióban⁸ – történeti áttekintés

	EU 6 (1957-)	EU 9 (1973-)	EU 10 (1981-)¹	EU 12 (1986-)	EU 12 (1990-)²	EU 15 (1995-)
EU szárazföldi határok hossza (km)	8577	8937	9959	11173	10538	16097
EU szárazföldi határok száma	18	19	22	23	23	33
EU belső határok száma	8	10	10	12	12	15
az összes %-ában	44,4%	52,6%	45,5%	52,2%	52,5%	45,5%
EU belső határok hossza (km)	3039	3467	3467	5304	5304	7104
az összes %-ában	35,4%	38,8%	34,8%	47,5%	50,3%	44,1%
EU külső határok száma	10	9	12	11	11	18
az összes %-ában	55,6%	47,4%	54,5%	47,8%	47,5%	54,5%
EU külső határok hossza (km)	5538	5470	6492	5869	5234	8993
az összes %-ában	64,6%	61,2%	65,2%	52,5%	49,7%	55,9%

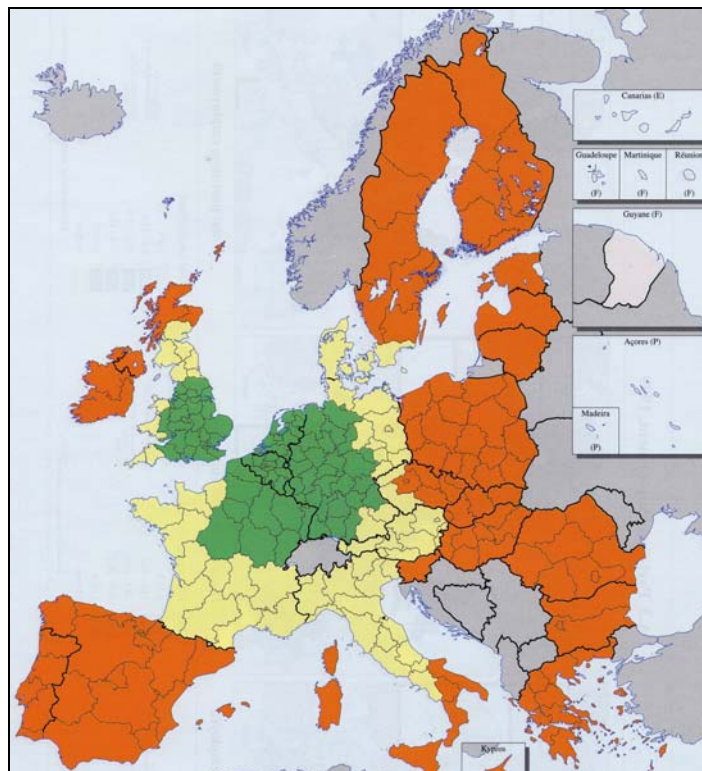
¹ 1985-ben Grönland – az 1979-ben kivívott autonómia elnyerése után – népszavazást követően kivált az Európai Közösségből. Ez volt az EK területének az első csökkenése – ez azonban a szárazföldi határok arányait nem módosította.

² Németország újraegyesülésével a volt NDK területei az Unió részévé váltak, ezáltal módosultak a szárazföldi határookra vonatkozó arányok.

Európa centrum-periféria felosztását⁹ nézve megállapítható, hogy míg a legtöbb belső határmenti terület az EU15-ben a centrum területek határán, illetve azon belül helyezkedik el, addig a tagjelölt országok esetében a határmenti térségek egyértelműen perifériális helyzetben fekszenek (10. ábra).

⁸ Ebben az összefüggésben a törpeállamokat – Liechtenstein, Andorra, Monaco, San Marino és Vatikán – nem veszem figyelembe, mivel azok nem játszanak szerepet a határon átnyúló együttműködésekben.

⁹ GDP alapján számított periféria index – Forrás: IRPUD – DGREGIO.

Jelmagyarázat:

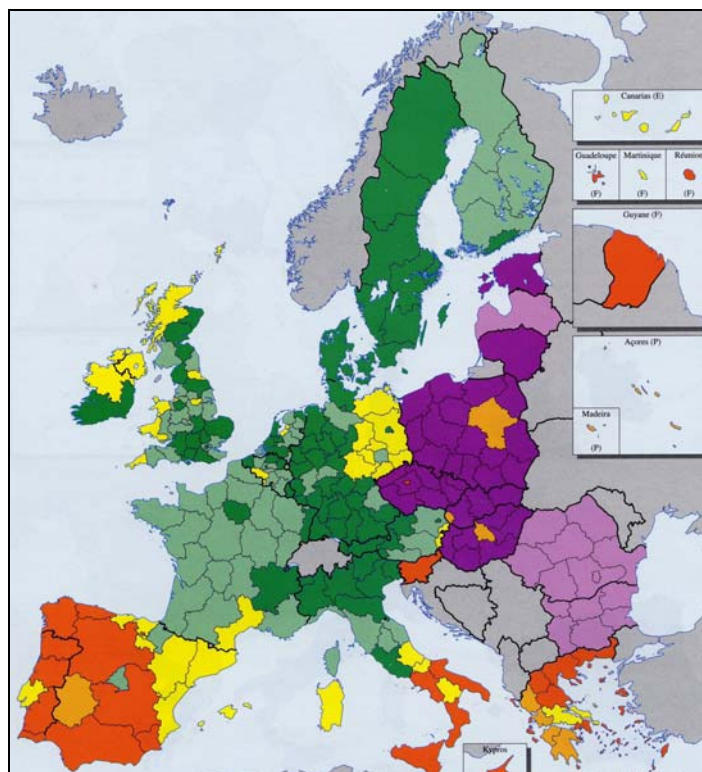
centrum területek periféria területek egyéb területek

Forrás: Second Report on Economic and Social Cohesion, 2001

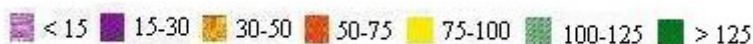
10. ábra: A centrum-periféria jelenség manifesztálódása a régiók Európájában

Az egyes országokon belüli GDP értékek viszonylatában is hasonló eredményt kapunk (11. ábra). Ezek alapján kijelenthető, hogy Európában a határmenti régiók legnagyobb részt **az országok gazdaságilag kevésbé fejlett, perifériális területeihez tartoznak**. Ezek a területek általában 1. Célkitűzési és 2. Célkitűzési területekként vannak nyilvántartva¹⁰.

¹⁰ Az Európai Unió a társadalmi elmaradottsággal, a súlyos gazdasági és társadalmi válsággal, illetve munkanélküliséggel küszködő támogatásra javasolt területeket előre meghatározott statisztikai mutatók alapján választja ki és sorolja be három célkitűzés egyikebe. **1. Célkitűzés** (Objective 1): az elmaradott területek fejlesztésének és strukturális alkalmazkodásának támogatása; **2. Célkitűzés** (Objective 2): strukturális nehézségekkel küzdő régiók gazdasági és társadalmi átalakulásának támogatása; **3. Célkitűzés** (Objective 3): oktatási, szakképzési és foglalkoztatási rendszerek és politikák modernizációja, valamint

Jelmagyarázat:

Forrás: Second Report on Economic and Social Cohesion, 2001

11. ábra: A GDP megoszlása Európa régióiban (Index: EU27=100; euró, 1998)

A rendelkezésre álló statisztikai adatok és elemzések alapján elmondható, hogy az EU bővülési és mélyülési folyamatai során a belső határok fokozatos megszüntetése – elsősorban a belső piac megvalósításával¹¹ – a határmenti régiók nagy részét (pl. a német-holland vagy a német-francia határon fekvő régiókat) hozzásegítette a perifériális helyzetből való kimozduláshoz (ROCH, I. – ZIEGLER, A. 1999). Ez arra enged következtetni, hogy az Európai Unió csatlakozás következtében a határmenti régiók perifériális helyzete csökkenni fog.

adaptációs képessége javításának támogatása (FORMANN B. 2001). Finnország és Svédország esetében 2000-ig a korábbi 6. célkitűzési területeket vették figyelembe, majd ezeket 1. Célkitűzési területekké minősítették.

¹¹ Az Unió belső piacának megteremtése előtt a regionális és a központi munkaerő-piacok az országhatároknál végződtek. (ROCH, I. – ZIEGLER, A. 1999)

Az Európai Unió határmenti térségeinek relatíve kedvezőbb helyzete más európai régiókkal szemben elsősorban az Európai Unió intézményeinek köszönhető. Mind az egyes tagországok, mind pedig az Európai Bizottság idejében felismerték, hogy **„az európai határmenti régiók sikeres regionális fejlődése jelenti a kulcsot az egységes Európához”** (ROCH, I. – ZIEGLER, A. 1999).

Számos koncepció született az EU-n belül a határmenti térségek fejlesztésére és a határon átnyúló kapcsolatok támogatására az integráció szorosabbá válásával. A különböző országprogramok mellett az „*Európa 2000+*” c. dokumentum és az *Európai Területfejlesztési Koncepció Tervezte (EUREK)* kínálja az **integrációs európai térstruktúra fenntartható fejlődéséhez** szükséges összehangolt közös fellépés legfontosabb szempontjait. Ezek közül a legfontosabbak:

- a regionális politika jobb koordinálása
- a kis- és középvállalatok támogatása
- a társadalmi-gazdasági struktúra stabilizálása
- a migrációs áramlás megfékezése
- a közlekedési infrastruktúra megszervezése
- az ésszerű területhasznosítás

Az Európai Unió regionális és strukturális politikájának ismeretében nyilvánvalóvá válik, hogy tulajdonképpen a cél ezeknek a közösen meghatározott céloknak az európai régiókba történő átültetése megfelelő stratégiákkal, struktúrákkal és finanszírozási lehetőségekkel. Ahogyan Roch és Ziegler fogalmazták „a határmenti régiók konkrét tapasztalatokat közvetítenek az országhatárokon átnyúló együttműködések terén, és az európai élet- és gazdasági tér kialakításához és használatához vezető út kísérleti alanyainak és éllovasainak bizonyulnak” (ROCH, I. – ZIEGLER, A. 1999).

Ekképpen a határmenti régiók közös programozása, azaz a határon átnyúló együttműködések gyakorlatilag az Európai Integráció gyakorlóterepei. Mintegy laboratóriumi körülmények között tanulnak meg a határmenti régiók egymással együttműködni, összefogni a regionális különbségek csökkentése érdekében és összehangolni a tevékenységeiket. Ez azt jelenti, hogy a tevékenységek összehangolásával és a regionális különbségek csökkentésével egyre inkább alkalmassá válnak ezek a régiók az eredményes együttműködésre az Európai Unión belül és így lehetővé válik az egységes Európa megteremtése (SÜLI-ZAKAR I. 1998; CZIMRE K. 1999). Ennek következtében nemcsak a régiók érdeke, de az Európai Unió számára is fontos a határon átnyúló együttműködések támogatása és integrálása.

A határmenti térségekre és együttműködésekre vonatkozó európai politika mindenekelőtt az országok közötti kohézió megteremtésében játszik fontos szerepet. A regionális kormányzatok lehetőségeinek jelentős bővülése elsősorban két nemzetek feletti szervezet kezdeményezéseinek köszönhető: az **Európa Tanács** tűzte ki célul a jogi státusz tisztázását, míg az **Európai Unió Bizottsága**

megfelelő pénzügyi támogatást bocsát a határon átnyúló együttműködések rendelkezésére.

Az Európai Unió intézményei a jogi háttér megteremtésével (3.1. fejezet) és a különböző közösségi támogatási rendszerek alapításával (3.2. fejezet) párhuzamosan létrehozta egy olyan regionális politikai eszköztárat, amely intézményesítette a határokon átnyúló kooperációkat. Ez az intézményesítési folyamat egyrészt állami szintű bi-, illetve multilaterális bizottságok létrejöttéhez másrészt pedig önkormányzati szintű kezdeményezések alapján történő határon átnyúló intézmények alapításához vezetett. Ezeknek egyik legsikeresebb formái az eurorégiók.

Az eurorégiók olyan célorientált és hatékony tervezési együttműködési formák, amelyek alkalmasak arra, hogy a különböző támogatási lehetőségek segítségével megvalósítsák az adott földrajzi területen a regionális politika prioritásait. Ezeknek a határon átnyúló együttműködési formáknak a legfőbb ismérve a *tematikus és szervezeti sokoldalúság* (ROCH, I. – ZIEGLER, A. 1999). Az eurorégiókban belül idetartoznak a rugalmas munkacsoportok munkája, a polgármesteri találkozók, a városok közötti partnerkapcsolatok, valamint a szövetségek és egyesületek kezdeményezései.

A fejezet további részében az Európai Unió és a határok, határon átnyúló együttműködések közötti kapcsolatrendszer vizsgálatom az EU különböző idevonatkozó politikáinak az értékelésén keresztül.

3.1. Az európai határon átnyúló együttműködések jogi háttere

A **Területi Tervezésért Felelős Miniszterek Európai Konferenciájának** bizottsági tagjai már 1974-ben felismerték a határmenti térségek jelentőségét. Ekkor született meg a **Határterületek Helyi Önkormányzatai Együttműködéséről Szóló Határozat**. Ez a Határozat ajánlásokat tartalmazott az Európa Tanács tagállamai számára, arra vonatkozólag, hogy nemzeti jogalkotással hárítsanak el minden akadályt a határon átnyúló együttműködések elől, támogassák a helyi hatóságok közötti együttműködéseket és minden eszközt biztosítsanak ezeknek az ajánlásoknak a betartásához.

Az európai intézmények először 1980-ban reagáltak az egyre inkább terjedő határokon átnyúló együttműködésekre. A nemzetközi regionális együttműködés intézményesítésére az **Európa Tanács** 1980. május 21-én Madridban megalkotta a **Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről Szóló Európai Keretegyezményt (106-os konvenció)**.¹² Az Európa Tanács ebben az 1980-ban megalkotott

¹² Magyarország 1992. április 6-án csatlakozott ehhez, az Országgyűlés 1993. március 26-án országgyűlési határozattal megerősítette és az 1997. évi XXIV. törvénnyel kihirdette.

keretegyezményben „**A Határon Átnyúló Megállapodásokról Szóló Keretegyezménye**” címmel egy javaslatcsomagot adott ki, amely alapján határon átnyúló egyezmények alakíthatók és azok a szóban forgó térség igényeinek megfelelően alkalmazhatók. A Tanács célja a keret ajánlásával azoknak a joghézagok a kitöltése volt, amelyek korábban az ilyen jellegű megállapodások törvényességének akadályát jelentették. Ez a keretegyezmény a mai napig modellül szolgál az együttműködési szerződések kidolgozásához egyrészt az államok közötti mintamegállapodások, másrészt a helyi önkormányzatok közötti keretmegállapodások, szerződéstervezetek mellékletben való közzlése révén.

A bi- és multilaterális együttműködések 1987-re olyan fejlettségi szintre jutottak, hogy időszerűvé vált a **Határon Átnyúló Együttműködések Jogi Nyilatkozata** (Spanyolország, 1987) tárgyú tudományos tanácskozás megrendezése, az együttműködési megállapodások jogszerűségének és hatályának értelmezése céljából. Itt megállapítást nyert, hogy a határon átnyúló együttműködések számos lényegi előnyt hordoznak, s így létfontosságúak a határterületek számára. A tudományos tanácskozás megoldást adott azon jogi problémák technikai kezelésére, amelyek a már megkötött együttműködési megállapodásoknál a helyi törvényhozás kapcsán merültek fel.

Az Európa Tanács 1995 decemberében nyilvánosságra hozta az 1980-as Keretegyezményt kiegészítő átdolgozott és kibővített rendelkezéseit. A **Kiegészítő Jegyzőkönyv** célja a határon átnyúló együttműködések fontosságának megerősítése – erőfeszítéseket téve további szabályok meghozatalára – valamint az ilyen jellegű együttműködések biztosítása volt.

1998-ban Strasbourgban ismét kiegészítéseket fűztek az 1980-as Keretegyezményhez, amit elsősorban a tagjelölt országok határmenti régióira való felkészülés indokolt.

Az **Európa Parlament** is egyik leghatározottabb céljaként tűzte ki a határon átnyúló együttműködések elősegítését és fejlesztését. A Parlament 1988. november 18-án megalkotta "**A Regionalizáció Közösségi Chartáját**". A Charta többek között meghatározta a régió fogalmát, a regionális státuszokat és a régiók hatáskörét. A Regionalizáció Közösségi Chartájának 23. cikkelye foglalkozik a régiók közötti határokon átnyúló együttműködésekkel is. A 3. bekezdés kimondja, hogy *ezeket a kapcsolatokat sokkal inkább szomszédi, mint külkapcsolatokként kell kezelni*. Ez a szomszédi viszony a Közösség és a tagállamok által támogatandó együttműködés, különösen a regionális fejlesztési programok és a peremterületek akcióprogramjainak koordinálásában, valamint a határterületekre vonatkozó, határokon átnyúló programok közös kidolgozásában nyilvánul meg (23. cikkely 2. bekezdés).

Az 1991-ben megrendezett **Határmenti Régiók 5. Európai Konferenciája** (Finnország) megállapította, hogy a határon átnyúló együttműködések hatékonyan járulnak hozzá a népcsoportok és kisebbségek védelméhez. A konferencia kihangsúlyozta az együttműködések során felmerülő jogbizonytalanság elhárításának fontosságát.

1980-ban az Európa Tanács még óvatosan fogalmazott: “a határon átnyúló együttműködéseknek a területi önkormányzatok, vagy hatóságok működési keretein belül kell helyet foglalniuk. Az ilyen személyek hatáskörét és természetét ez az egyezmény nem változtathatja meg.” (Európa Tanács, 1980). 1995-re a Tanács már “a területi önkormányzatok és hatóságok határon átnyúló együttműködés szerződés-kötési” jogáról beszélt, valamint arról, hogy “a döntések közösen születnek meg a határon átnyúló együttműködések alapján..., melyek ugyanolyan jogi hatályúnak és érvényűnek tekintendők, mint a nemzeti jogrendszer.”

A határon átnyúló együttműködési megállapodások kialakításával kapcsolatban az alábbi fontosabb joganyagok kerültek kiadásra (4. táblázat):

4. táblázat: Az Európai Unió határon átnyúló együttműködésekkel érintő legfontosabb joganyagai és dokumentumai

1974	Határterületek Helyi Önkormányzatai Együttműködéséről Szóló Határozat
1980	A Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről Szóló Keretegyezménye (kiegészítő modell megállapodásokat tartalmaz)
1983	Európai Térségi Tervezési Szabályzat
1985	Helyi Önkormányzatok Európai Chartája
1987	Határon Átnyúló Együttműködések Jogi Nyilatkozata
1988	A Regionalizáció Közösségi Chartája
1995	Kiegészítő Jegyzőkönyv a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről Szóló Keretegyezményhez
1998	2. Kiegészítő Jegyzőkönyv a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről Szóló Keretegyezményhez

3.2. Közösségi Kezdeményezések az európai határon átnyúló együttműködések szolgálatában

Az EU közösségi regionális politikája – mint a közösségi strukturális politika része – szerepet vállal az olyan problémák leküzdésében, amelyek több országot érintenek, az EU számára kiemelkedő fontossággal bírnak, és amelyek kívül esnek a hagyományos regionális politika keretein. A Közösségi kezdeményezésű programokat ezeknek a problémáknak a közös megoldására hozták létre. Ezek közé a Közösségi Kezdeményezések közé tartozik az **Interreg**, a **Leader**, az

(**Employment-Equal**)¹³ és az **Urban** program. A 2000-2006-os költségvetésben a Strukturális Alapok 5,35%-a jut a Közösségi Kezdeményezésekre, és legalább 2,5%-a az Interregre. A dolgozat témájának a szempontjait szem előtt tartva, az itt említett négy program közül csupán az 1990-ben elindított Interreg programmal foglalkozom részletesen.

Az EU belső határait és határmenti régióit érintő **INTERREG Közösségi Kezdeményezést** 1994-ben követte a **Phare CBC**, amely a közép-európai határrégiók¹⁴ támogatását tűzte ki célul. Az EU emellett figyelemmel kíséri azokat a határ menti együttműködések is, amelyek kívül esnek a határain. Ezeknek támogatására teremtette meg a **Tacis CBC** programot a volt Szovjetunió egyes határrégióinak a támogatására. A **MEDA** (a Földközi-tenger menti nem EU-tag országokban), valamint a **CARDS** (a Nyugat-Balkán országainak) programok szintén tartalmazznak olyan lehetőségeket, amelyek keresztül a határon átnyúló együttműködések támogathatók. Emellett, 1990 óta az EU az Európai Határmenti Régiók Szövetségének a LACE (AEBR LACE) projektjeit is támogatta tanácsadói segítség formájában, és szorgalmazta a gyakorlat és a hálózatépítés tapasztalatainak kicserélését az egyes határrégiók között (*LACE Phare CBC ... 2000*).

Mivel a fent nevezett támogatási rendszerek az Európai Unió költségvetést terhelik, így azokat közös fejezetben tárgyalom, utalva az egyes alapok által érintett földrajzi területekre.

3.2.1. *Interreg I (1990-1993)*

Az Interreg Közösségi Kezdeményezés megteremtése 1990-ben jelentős mértékben hozzájárult a határon átnyúló kapcsolatok intenzívebbé tételéhez. Ezáltal az Európai Unió elismerte a határon átnyúló kapcsolatok szerepét az integrációs folyamatok elmélyítésében.

Az Interreg több forrásból is támogatott program: elsősorban a Strukturális Alapból (ERDF, ASF) származik a támogatás, ugyanakkor a tagállamok is hozzájárulnak országos, regionális és helyi szinten. A tagállamok részére a társfinanszírozás mértéke 50%.

Az **Interreg I Közösségi Kezdeményezés**en belül 31 Operatív Programot fogadtak el, amelyek az alábbi határrégiókat érintették az EU-n belül:

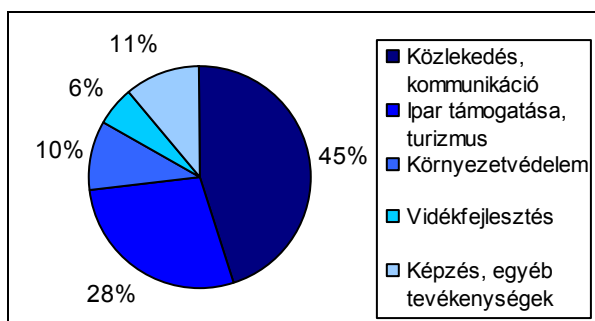
- Operatív Programok az EU belső és külső határai mentén
- az Objective 1 kevésbé fejlett régiói és az EU “sarok” régiói
- olyan régiók, amelyek már rendelkeznek egyrészt helyi és regionális szintű határon átnyúló együttműködésben és struktúrákban szerzett

¹³ Határon átnyúló együttműködés a munkaerőt érintő diszkrimináció és esélyegyenlőtlenség minden formájának megakadályozása érdekében.

¹⁴ Eredetileg az EU-val közös határvidékekre vonatkozott csak, majd később a tagjelölt országok egymás közti határvidékére is kiterjesztették.

tapasztalatokkal (“*bottom-up*” programok), másrészt azok, amelyek egy központosítottabb, nemzeti megközelítést tettek magukévá a határmenti együttműködések vonatkozásában (“*top-down*” programok)

Az összesen 1082 millió eurós EU hozzájárulás szektoronkénti megoszlásából kitűnik, hogy elsősorban a közlekedés, kommunikáció, ipar és a turizmus területén benyújtott projektek részesültek támogatásban ebben az időszakban (12. ábra). A közös környezetvédelmi és vidékfejlesztési fellépések még viszonylag elhanyagolható százalékát jelentették a támogatásnak. Ez elsősorban a határmenti fekvésnek a Célkitűzési területekkel való összehangolásának az eredménye.

Forrás: von Malchus, 2000 – alapján

12. ábra: Az Interreg I által támogatott területek százalékos nagyságrendi eloszlása

3.2.2. Interreg IIA (1994-1999)

Az Interreg I sikerét követően, az Európa Tanács az edinburgh-i tanácskozáson (1992, Delors II csomag) a határmenti együttműködést jelölte meg elsődleges feladatként a Közös Kezdeményezések számára a Strukturális Alapok 1994-99-es költségvetési időszakában. Ennek alapján az 1994-1999-es időszakra bevezették az **Interreg II Kezdeményezést**, amely három fejlesztési irányt jelölt ki:

1. Az **Interreg IIA**, mint fő fejlesztési irányvonal a **határmenti együttműködések**re – összesen **2565 millió eurós** költségvetéssel (5. táblázat)
2. Az Interreg IIB célja az volt, hogy a kiválasztott energiahálózatokat fejlessze (korábbi Regen Kezdeményezés), 550 millió euró állt a rendelkezésére
3. Az Interreg IIC-t 1996-ban vezették be és nem annyira a határmenti együttműködésekre helyezte a hangsúlyt, hanem a kontinentális léptékű interregionális együttműködések támogatását célozták meg vele a térségi tervezés és más területek vonatkozásában. 413 millió eurót különítettek el erre a célra.

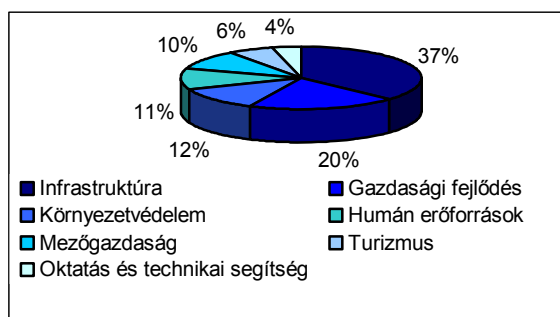
5. táblázat: Az Interreg IIA pénzek megoszlása (1994-1999, euró)

Határmenti régiók	Objective1/6 régiók	Egyéb régiók	Összesen
Belső határok	1065 millió	600 millió	1655 millió
Külső határok	795 millió	105 millió	900 millió
Összesen	1860 millió	705 millió	2565 millió

Forrás: LACE Phare AEFR, 2000

Az Interreg IIA célja, hogy elősegítse a belső határok nélküli Európai Unióban a határmenti régiók összefogását és együttműködését, ezzel **oldva a határmenti régiók elzártságát az országos és az európai piacoktól**. A program az Interreg I által támogatott területek mellett új támogatási területeket is kijelölt:

- egészségügy
- nyelvoktatás
- kultúra
- infrastrukturális fejlesztések
- közellátás terén folytatott együttműködések támogatása (víz-, gáz-, áramszolgáltatás, szennyvízkezelés)
- határon átnyúló területi tervezés

Forrás: von Malchus, 2000 – alapján

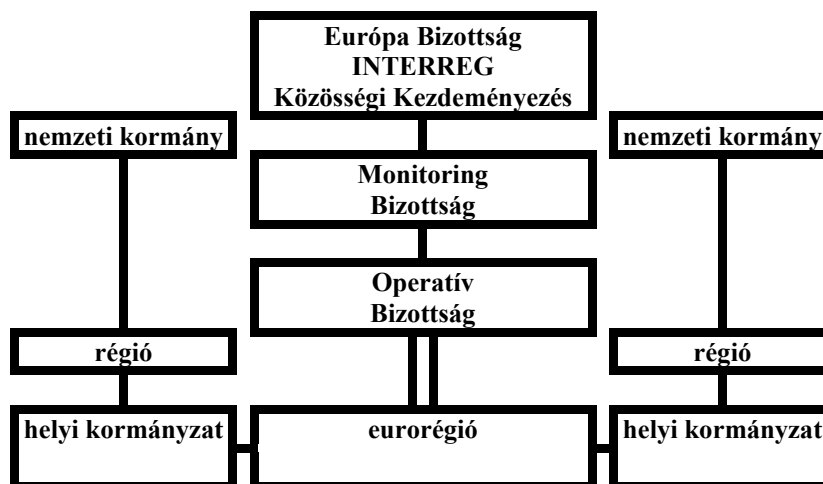
13. ábra: Az Interreg IIA támogatás megoszlása a Phare támogatásra jogosult országokkal közös határ mentén (1994-99, szektorális bontásban, %)

Az új támogatási területek közül jelentős szerepet kapott a humán erőforrások és az oktatás támogatása, valamint a mezőgazdasági tevékenységekkel összefüggő közös projektek megvalósítása. Látható, hogy a környezetvédelem szerepe tovább nőtt, míg az infrastrukturális beruházások támogatottsága valamelyest csökkent (13. ábra). Ennek egyik előidézője a támogatási kör

bővülésével is befolyásolt prioritásváltás volt az egyes határmenti térségekben. Ugyanakkor az előző évek eredményes projekt megvalósításai nyomán a pályázók igyekeztek kihasználni a regionális különbségeket csökkentő lehetőségeket.

Habár az Interreg IIA Program az Európai Unió költségvetésén belül csupán alacsony hányadot képviselt (1,5%), mégis nagy jelentőségű volt a határon átnyúló együttműködések támogatási rendszerében. Az Interreg IIA program az 1994-1999 időszakra 2565 millió eurót különített el azoknak a NUTS3 területeknek a támogatására, amelyek az EU külső vagy belső határain fekszenek.(5. táblázat)

Az **Operatív Programokat** szerződéses alapon hozták létre a tagállamok az érintett határmenti területekre vonatkozóan. Az egyes Operatív Programok megvalósítását ún. "operatív bizottságok" végzik. (14. ábra) Ezek a bizottságok általában nem képezik szerves részét a határon átnyúló együttműködéseknek – jelen esetben eurorégióknak –, hanem az Interreg projektek kivitelezéséért felelős szervezetek tagjaiból szerveződnek. Az eurorégióknak néhány esetben lehetőségük van arra, hogy részt vegyenek ezekben a bizottságokban, általában azonban – annak ellenére, hogy az Interreg támogatásra jogosult szervek között vannak – viszonylag kicsi a beleszólásuk az Interreg támogatások elosztásáról való döntésben. Egyedül a holland-német határon figyelhető meg az a jelenség, hogy az eurorégiók közvetlenül részt vesznek az Interreg programok odaítélésében.

14. ábra: Az Interreg program kivitelezésének mechanizmusa
(az eurorégiók vertikális és horizontális kapcsolatrendszere)

Összesen 59 Operatív Programot nyújtottak be és bíraltak el pozitívan az Interreg IIA keretein belül, ezekre összesen 2565 milliárd eurót költöttek el, amely a Közösségi Kezdeményezéseken belül a legnagyobb értékű támogatást képviselte. Ez az összeg több mint 4 milliárd euróra növekszik azonban, ha az előírt közös finanszírozást (nemzeti, regionális, helyi, magánalapítványok) is hozzáadjuk.

Az Interreg IIA volt az első olyan kezdeményezés, amely az összes határ régiót érintette az EU belső és külső határai mentén. A belső és külső szárazföldi határok száma és hossza az EU legutóbbi bővítésével (Ausztria, Svédország és Finnország csatlakozásával) jelentősen megnőtt (2.-3. táblázat, 9. ábra). Az EU külső határai mentén létrejött határon átnyúló együttműködéseknek növekvő jelentőségét támasztja alá az a tény, hogy 35 program vonatkozott az EU belső határaitra és 24 a külsőkre (közép-európai országok, Oroszország, Norvégia, Svájc, Ciprus, Marokkó) (*LACE Phare CBC ...*, 2000).

Az Interreg IIA jelentős mértékű terjeszkedésének egy másik fontos tényezője, hogy a tengerpartok mentén húzódó határmenti régiók közötti együttműködés is megjelent. Összesen 16 (11 belső határ mentén) tengerparti Operatív Program részesült támogatásban az Interreg IIA keretein belül, míg korábban az Interreg I csupán 4-et támogatott (*LACE Phare CBC ...*, 2000).

További térbeli sajátosság még, hogy az operatív programok számára nyújtott EU támogatások néhány Objective 1 régióban meghaladták a 100 millió eurót. Ilyenek voltak például a *spanyol-portugál* határ (552 millió euró) és a *görög külső* határok (310 millió euró). E két határvidék számított a legnagyobb költségvetésűnek az Interreg IIA történetében. Ugyanakkor 30 program „csupán” 5-25 millió euró közötti támogatást kapott¹⁵ (*LACE Phare CBC ...*, 2000).

3.2.3. Interreg III (2000-2006)

Az **Interreg III**¹⁶ az eddigi legnagyobb Közösségi Kezdeményezés az EU Strukturális Alapok 2000-2006-os időszakában, amely számára 4875 millió eurót (2,2%-a a Strukturális Alapoknak) különítettek el. 2000 áprilisában az Európai Bizottság elkészítette a hivatalos irányelveket:

1. Az **Interreg IIIA a határmenti együttműködésekre** vonatkozik és a legfontosabb feladata az *Interreg I és IIA folytatása: határokon átnyúló együttműködés szomszédos országok egymással határos régiói között* – általában több szektort is érintő programokra nyerhető el támogatás
2. Az Interreg IIIB országok szintjén létrejött együttműködések támogatását tűzte ki célul, a feladata az *Interreg IIC kiterjesztése*: transznacionális együttműködés országok és régiók csoportjai között – elsősorban a térségi tervezés területén.
3. Az Interreg IIIC egy *új fejlesztési irány* a RECITE és az Ecos-Overture típusú programok által korábban felölelt együttműködés kiterjesztésére és a lehetséges együttműködési területek szélesítésére – elsősorban specifikus projektek

¹⁵ Mindenképpen fontos megjegyezni itt, hogy a nagy volumenű programok többsége nemzeti program volt, azaz az országhatár teljes egészét felölelte.

¹⁶ Az Interreg III legfontosabb alapelve ekképpen hangzik: „Az államhatárok nem jelenthetnek korlátot a kiegyensúlyozott fejlődés és integráció számára Európában.” (“National borders should not be a barrier to European balanced development and integration.”)

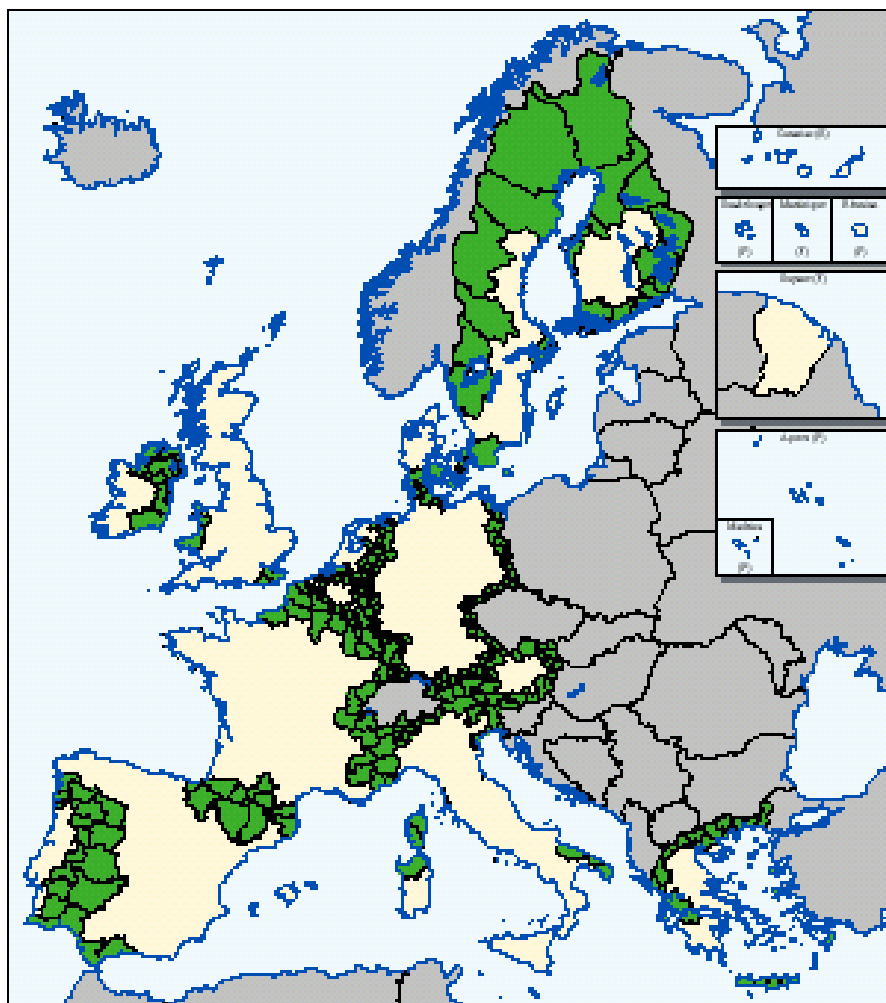
Az EU belső határai mentén fekvő határmenti régiók, a periférikus helyzetű régiók és a Közép- és Kelet-Európa országaival határos területek népességarányai alapján állapították meg az egyes tagországok számára elkülönített pénzügyi támogatási keretek összegét (6. táblázat). Ezeknek minimum 50%-át határokon átnyúló együttműködések, 14%-át transznacionális együttműködések és 6%-át pedig interregionális együttműködések támogatására kell fordítani.

6. táblázat: Az Interreg III keretösszegének indikatív felosztása a tagországok között

Ország	Összeg (millió euró, 1999-es árakon)
Spanyolország	900
Németország	737
Görögország	568
Olaszország	426
Franciaország	397
Portugália	394
Egyesült Királyság	362
Hollandia	349
Ausztria	183
Svédország	154
Finnország	129
Belgium	104
Írország	84
Dánia	34
Luxemburg	7
<i>Hálózatok</i>	<i>47</i>
EU-15 összesen	4 875

Forrás: http://www.inforegio.cec.eu.int/wbpro/interregIII/finan/finan_en.htm.

Az Interreg IIIA keretein belül támogatásra jogosult az EU minden olyan NUTS3 régiója, amely az Unió külső vagy belső szárazföldi határai mentén fekszik, valamint egyes NUTS3 besorolású tengeri körzetek. Bizonyos esetekben az előbbiekkal határos NUTS3 régiók is jogosultak lehetnek támogatásra. Pályázhatnak a támogatás elnyerésére olyan területek is, amelyek ugyan nem NUTS3 besorolású régiók, de egy olyan nagyobb régió részét képezik, amelynek NUTS3 régiói a határ mentén fekszenek, vagy egy olyan régióban helyezkednek el, ahol ilyen területek a határok mentén fekvő területekkel határosak. (15. ábra)

Forrás: <http://europa.eu.int/>

15. ábra: Az Interreg IIIA-ra jogosult NUTS3 régiók

Az Interreg IIIA program prioritásai bővültek az előző két programhoz képest, illetve témájukat tekintve speciálisabbá váltak:

- városi, vidéki és tengerparti körzetek fejlesztésének ösztönzése
- vállalkozói szellem erősítése
- kis- és középvállalatok fejlesztése, beleértve a turisztikai szektorban működő vállalkozásokat
- helyi foglalkoztatási kezdeményezések fejlesztése
- a munkaerőpiac és a társadalmi beilleszkedés integrációjának segítése

- humán erőforrások, kutatási és fejlesztési, oktatási, kulturális, kommunikációs, egészségügyi és polgári védelmi eszközök együttes használatának ösztönzésére irányuló kezdeményezések
- környezetvédelmi intézkedések (helyi és globális), az energiagazdálkodás hatékonyságának növelése, a megújítható energiaforrások kihasználásának támogatása
- közlekedési (elsősorban azok, amelyek környezetbarát közlekedési eszközök bevezetésére irányulnak), szállítási, információs és kommunikációs hálózatok és szolgáltatások, a víz- és az energiaellátó rendszerek fejlesztése
- a jogi és közigazgatási szféra együttműködésének elősegítése
- határokon átnyúló együttműködés emberi és intézményi potenciáljának növelése

Az Interreg IIIA-n belül összesen 53 projektet hagytak jóvá. Az Európai Bizottság különösen az **infrastrukturális beruházások** esetében tartja fontosnak azt, hogy az akciók a közvetlenül a határok mentén elhelyezkedő NUTS3 régiókra összpontosítsanak.

Az Interreg IIIA keretében támogatott programokhoz kapcsolódóan – az előző időszakhoz hasonlóan – a nem EU tagországok is hozzájuthatnak támogatáshoz más EU forrásokból. Ezek közé tartoznak a Phare CBC, a nemzeti Phare, ISPA és SAPARD programok, a Tacis CBC és MEDA programok, illetve az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERDF), valamint elérhetőek az Európai Befektetési Bank (EIB) kölcsönei is. A felsorolt források közül kifejezetten a **Phare CBC** és a **Tacis CBC** programok készültek a határokon átnyúló együttműködések támogatására. Az Európai Bizottság a jelenleg folyó programozási időszakra azt a célt tűzte ki, hogy a felsorolt eszközök minél inkább felhasználhatók legyenek az Interreg IIIA által támogatott projektek tükörfinanszírozására az EU-val határos országok területein.

Az EU-val határos tagjelölt országok számára – a kapcsolódó más programok révén – már ma is fontosak az Interreg keretében történő fejlesztések és az EU csatlakozásukat követően várhatóan a jelenleginél jóval nagyobb mértékben részesülhetnek az EU határokon átnyúló együttműködést célzó támogatásaiból. Ez is alátámasztja azt a megállapítást, miszerint az Európai Unió egyfajta gyakorlóterepként fogja fel a határon átnyúló együttműködések, amelyeknek a működéséhez már a csatlakozás előtt is biztosít forrásokat.

3.2.4. Phare CBC

Az Európai Unió 1994-ben indította el az Előcsatlakozási Alap keretein belül a Phare CBC programot, amely eredetileg a tagjelölt kelet-közép-európai és az Európai Unió régiók közötti határmenti együttműködések támogatását tűzte ki

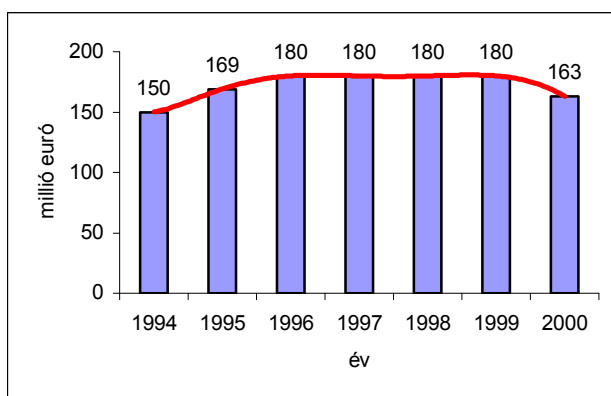
célul. A Phare CBC valójában az Interreg Közösségi Kezdeményezés „tükörképeként” született meg.

Az eredeti célterületek 1998-tól földrajzi értelemben kiszélesedtek: a tagjelölt országok egymás közötti határrégiói is jogosulttá váltak a Phare CBC támogatási rendszerében közösen pályázni.

A program a Phare szerves része, így annak általános szabályozása rá is érvényes, emellett speciális Phare CBC szabályozás is létezik. Ezen a Bizottsági Szabályzaton először 1998-ban változtattak:

- a határrégiók együttműködésének az előmozdítása a bővítésre váró közép- és kelet-európai országokban és a hozzájuk kapcsolódó EU-val határos régiókban,
- a speciális, fejlesztéssel kapcsolatos, valószínűleg a nemzetgazdaságon belül elfoglalt helyzetükből fakadó problémáik leküzdésében történő segítségnyújtás a helyi lakosság érdekében a környezet megővését mindig szem előtt tartva
- támogatásnyújtás az együttműködés különböző hálózatainak a létrehozásához és fejlesztéséhez a határ mindkét oldalán, valamint ezeknek a hálózatoknak, és a szélesebb értelemben vett Közösségi hálózatok összeköttetéseinek megteremtése

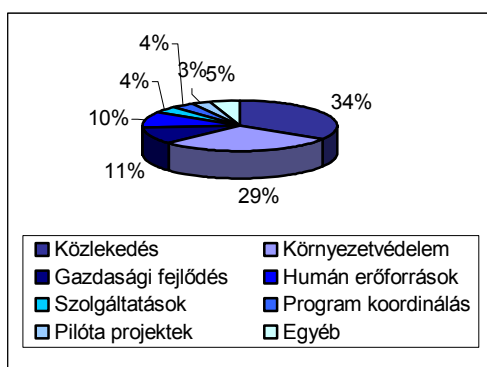
2002 szeptemberében újabb módosításra került sor, ekkor már kifejezetten a 2004-es várható csatlakozás jegyében születtek változások egyrészt a tevékenységeknek az Interreg IIIA-val való konzisztensebbé tétele érdekében, másrészt pedig a „területiség elvének” (*„principle of territoriality”*) a lazításával. Ennek keretén belül például a földrajzi közelségnek köszönhetően Bécs is engedélyt kapott arra, hogy Interreg IIIA projektet indítson Magyarországgal és Csehországgal.

16. ábra: A Phare CBC támogatási rendszer alakulása éves bontásban (millió euró)

Az 1994-1999-es időszakban a Phare CBC programok 15 országhatár mentén váltak elérhetővé és összesen 1039 millió eurót lehetett a különböző projektekre elnyerni (16. ábra).

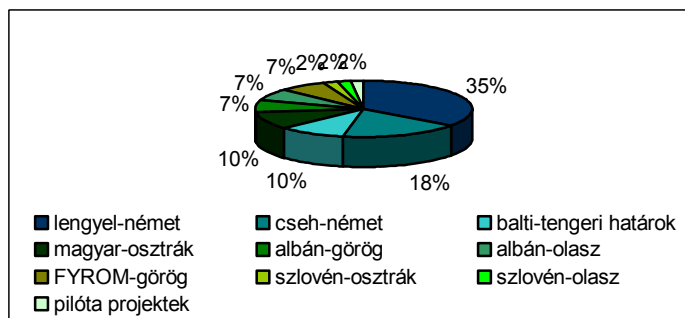
A Phare CBC keretein belül elsősorban az infrastruktúra (közlekedés és környezetgazdálkodás) és a gazdaság területén indított projektek voltak támogathatóak. Ezek az 1997-es évet tekintve összesen 74%-át jelentették az összes támogatott projektnek. Kiemelkedő még a humán erőforrások támogatottsága is. (17. ábra)

Forrás: von Malchus, 2000 – alapján

17. ábra: Az 1997-es Phare CBC allokációk szektoronkénti bontásban

A területi bontást megnézve (18. ábra) kirajzolódik, hogy a Németország határai mentén található határmenti térségek részesültek a legnagyobb támogatásban, ami több mint felét jelentette az arra az évre elkülönített összegnek. A többi határszakasz jóval kevesebb támogatást élvezett. Ezt a 15. ábrával összevetve egyrészt a határok hosszával, másrészt pedig az Interreg IIIA támogatásban részesülő NUTS3 régiók számával magyarázhatjuk.

Forrás: von Malchus, 2000 – alapján

18. ábra: Az 1997-es Phare CBC allokációk területi lebontásban

Várhatóan 2000 és 2006 között a támogatási keretek emelkednek. Ez egyrészt az Interreggel való fokozottabb összehangolással van összefüggésben, másrészt pedig magának a Phare CBC hatókörének bővülésével.

A legfontosabb változást a Phare CBC történetében az Interreg program és a Phare CBC összehangolása jelenti. Az Interreg III program időszakában (2000–2006 között) az EU céljai között szerepel, hogy a korábbinál módszeresebben koordinálja, illetve esetenként integrálja is a határokon átnyúló együttműködést támogató Interreg IIIA-t és a Phare CBC-t. (*Community Action for Border Regions, 2002*)

Az Interreghez hasonlóan, a Phare CBC támogatási köre is többször bővült a működésének története során. Jelenleg a legfontosabb prioritásai a következők:

- a személyek, áruk és szolgáltatások határokon keresztül történő szabad áramlását gátló adminisztratív és jogi akadályok megszüntetése
- a transz-európai hálózatok fejlesztését elősegítő, az energiahálózat, a telekommunikáció, valamint a közlekedés és szállítás terén végrehajtott tevékenységek ösztönzése
- az infrastruktúra javítása, különös tekintettel a kommunikáció, a helyi víz-, gáz- és áramellátás területére
- a környezetvédelem, a hulladékgazdálkodás, valamint a szennyezések megelőzésének intenzívebbé tétele
- a turizmus előtérbe helyezése
- mezőgazdasági és vidékfejlesztési intézkedések támogatása
- az üzleti együttműködés, a vállalkozások, valamint az üzleti szektort képviselő intézmények együttműködésének elősegítése
- a képzés és a foglalkoztatás terén tett intézkedések támogatása
- az egészségügy területén történő együttműködést segítése, különös tekintettel a források és eszközök megosztására a határmenti régiókban

A Phare CBC működési mechanizmusa sok tekintetben hasonlít az Interreg programozásához (14. ábra). Az Interreg programmal való összhang érdekében itt is többéves indikatív programokat fogadnak el. Ezeknek a programoknak meg kell felelniük az általános EU-szabályoknak és egyben ezek adják az éves pénzügyi lebontás alapját. A pénzügyi lebontásra tett javaslatok (évenkénti) tárgyalása, a konkrét projektekre és pénzügyi kötelezettségvállalásokra vonatkozó lebontása az általános Phare szabályok szerint, a Phare Menedzsment Bizottság és az Európai Bizottság jóváhagyásával történik.

A programok tervezésében, végrehajtásában és ellenőrzésében jelentős szerepük van az erre a célra minden egyes határ régióban létrehozott ún. Közös Programozó és Monitoring Bizottságoknak (Joint Programming and Monitoring Committees-eknek) amelyekben az Interreg, illetve a Phare CBC központi

hatóságának, a program fő projektjeiért felelős szakminisztériumnak, illetve ügynökségnek, valamint az illetékes regionális és helyi hatóságoknak a képviselői vesznek részt (egyes esetekben az eurorégiók vagy a határmenti régiók hatóságai is képviseltetik magukat – például a már említett német-holland határ esetében). A programok általános koordinációjáért, valamint pénzügyi háttéréért a programokat lebonyolító (a közép- és kelet-európai országok mindegyikében felállított) hatóság a felelős.

3.2.5. A Phare CREDO és a LACE

A Phare Multi-Beneficiary Programok közé tartozik az 1996-ban elindított **CREDO** program. Az 1997-2000 között elérhető program célja a tagjelölt országok határmenti régiói közötti együttműködés elősegítése volt. A jószomszédi viszony kialakítása és a társadalmi stabilitást szolgáló határmenti együttműködési programok létrehozása, illetve olyan határon átnyúló együttműködések ösztönzése tartozott ehhez a programhoz, amelyek a gazdaság és a közösség fejlődéséhez, valamint a közép-európai tagjelölt országokban a decentralizációs folyamat erősítéséhez járultak hozzá.

A program feladatai közé tartozott a regionális gazdaságfejlesztés, a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok, a tudományos és technikai együttműködés kiépítése, a városi és vidéki szolgáltatások bővítése, valamint a humán erőforrás, környezetgazdálkodás és a helyi/regionális önkormányzatok fejlesztése. A Phare CREDO a csatlakozás utáni időszak Interreg programjainak előkészítést célozta meg.

Azonban bonyolult és bürokratikus struktúrája, a viszonylag alacsony költségvetése (1,5 millió euró) és a kivitelezésben tapasztalt késedelmek miatt az Európai Bizottság úgy döntött, hogy a CREDO-t kiiktatja a felvételre váró országok határai mentén – ugyanakkor a Phare CBC támogatásra jogosult régiók területét kibővíti.

A **LACE Phare** (Linkage Assistance and Cooperation for the European Border Regions) az AEBC projektje, amely egy támogatási és technikai tanácsadó rendszerként működik nyugat-európai és a kelet-közép-európai határon átnyúló együttműködések közötti információáramlás elősegítésének érdekében. A projekt regionális workshopokon és helyi és regionális szakemberek bevonásával nyújt segítséget a Kelet- és Közép-Európában létrejött határon átnyúló együttműködések még sikeresebb működéséhez.

A LACE-Phare I projekt 1996 januárja és 1997 áprilisa között működött és a közép-európai országok helyi és regionális önkormányzatainak nyújtott technikai és tanácsadói szolgálatot annak érdekében, hogy még inkább sikerüljön bevonni azokat a határon átnyúló együttműködésekbe. A projekt sikerességét leginkább az biztosította, hogy a közép-európai országok speciális problémáit célozta meg.

A projekt futamideje alatt 20 regionális workshopot szerveztek a közép-európai határmenti régiókban, 7 határmenti térségben összesen 18 munkacsoportot

szerveztek meg, létrehoztak egy a határmenti térségekre vonatkozó adatbázist, összeállítottak egy LACE Gyakorlati Kézikönyvet a határon átnyúló együttműködések elősegítéséhez, amelyben sikeresen megvalósított határon átnyúló projekteket is részletesen bemutatnak, valamint számos tanulmány készült a határon átnyúló együttműködés terén történt fejlesztések áttekintésére.

3.2.6. Tacis CBC

A Független Államok Közösségének EU-országokkal, illetve közép- és kelet-európai országokkal határos régiói 1996 óta pályázhatnak a határokon átnyúló együttműködést segítő támogatásra a Tacis CBC keretében. Az EU az első két évben (1996–1997) évi 30 millió eurót biztosított erre a célra. Elsősorban azért vált szükségessé a Tacis CBC létrehozása, mert Finnország 1995-ös EU csatlakozásával kialakult az első közvetlen határ az EU és a FÁK között. Az Interreg és a Tacis CBC összehangolása révén az EU a finn-orosz határ menti együttműködések anyagi háttérét biztosítja. Ezzel egyidőben az ukrán–magyar–román, illetve a belorusz–moldáv–román határok menti együttműködések is bekerültek a Tacis CBC által támogatható területek körébe.

Az együttműködési területek támogatásáról összeállított projekteket a nemzeti, a regionális és a helyi hatóságok szintjén kell elkészíteni, és minden országban a Tacis Koordinációs Egységhez kell benyújtani. A támogatandó projektek kiválasztásáért – amit a Tacis Menedzsment Bizottság végez el – az Európai Bizottság felel.

A Tacis CBC többek között az alábbi prioritásokat tartja szem előtt (Report on the Tacis CBC , 2000 alapján):

- *határmenti hálózatok fejlesztése* (beleértve a határátkelőhelyeket is): a közlekedési és szállítási kapcsolatok erősítése, a határellenőrzések hatékonyságának javítása, az energiahálózat és a telekommunikációs kapcsolatok erősítése, a határokon való várakozás idejének csökkentése.
- *környezetvédelem*: környezetvédelmi politika, környezetbarát technológiák, képzés, kisebb beruházási és egyéb projektek.
- *határokon átnyúló kezdeményezés helyi szinten* (Baltic Small Projects Facility): 1995 óta létező, kisebb akciókat támogató program, amelynek célja együttműködési hálózatok kialakítása a balti régióban a régió harmonikus fejlődésének biztosítására, illetve az emberek közötti kapcsolatok erősítése. 1996-ban az együttműködést kiterjesztették az EU és a FÁK határára is.
- *az energiagazdálkodás hatékonyságának javítása*: a cél a hatékonyabb és olcsóbb energiatermelés, az energiafelhasználás csökkentése, mindezek következtében a környezetszennyezés visszaszorítása.

- A *regionális kapacitások fejlesztése*, különös tekintettel a finn-országi határon működő regionális hálózatok erősítésére, a hatékony projektekhez szükséges képességek fejlesztésére.

3.2.7. CARDS, MEDA

A **CARDS** támogatása *Albániára, Bosznia-Hercegovinára, Horvátországra, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra és a Macedón Jugoszláviai Köztársaságra* vonatkozik. A 2000-ben indított program célja a fent említett országok közötti, illetve a köztük és az Európai Unió tagországai, valamint a köztük és az Európai Unió felvételre váró országok közötti kapcsolatok elmélyítése. Ezekhez a határmenti együttműködésekhez nyújt segítséget a pénzügyi eszközök koordinációja kapcsán.

Ez azt jelenti, hogy az albán-görög és a macedón-görög határmenti régiókat támogató Phare CBC programot a CARDS váltotta fel. Ezenkívül a horvát-szlovén, horvát-magyar és a bolgár-macedón határok is érdekelték ebben a támogatási rendszerben.

A **MEDA** a Földközi-tenger mentén található nem-tagországok határmenti együttműködéseinek (*spanyol-marokkói, gibraltári-marokkói, görög-ciprusi és a görög-török határ*) nyújt pénzügyi és technikai segítséget. A MEDA működése kiterjed a határmenti tevékenységeket érintő EU-támogatásokra, azonban még nem áll olyan intézményi, illetve programozási szinten, mint az Interreg IIIA vagy a Phare CBC.

3.3. Az Európai Határmenti Régiók Szövetségének szerepe az eurorégiók életében

Már az 1960-as évek végétől figyelemmel kísérte és támogatta az Európa Tanács az **Európai Határmenti Régiók Szövetségének** (*Association of European Border Regions*, AEBR) munkáját, amely végül 1971-ben kezdte meg hivatalos működését.

1972-ben megrendezték az Európa Tanács első Határmenti Régiók Európai Konferenciáját Strasbourghban, amelyet 1975-ben követett a második konferencia Innsbruckban. A hetvenes évek végén pedig az AEBR részt vett a Tervezet az Európai Határon Átnyúló Együttműködésről (*European Outline Convention on Transfrontier Cooperation*) kidolgozásában.

1981-ben kidolgozzák az Európai Határmenti és Határon Átnyúló Régiók Chartáját (*European Charter of Border and Cross-Border Regions*). 1984-ben az AEBR szervezte meg az Európa Tanács harmadik határon átnyúló együttműködésekről szóló konferenciáját Borkenben az EUREGIO területén. A

nyolcvanas évek második felében még intenzívebbé vált a szervezet kapcsolata az Európai Bizottsággal elsősorban a területi tervezés, közlekedés, regionális politika és a környezetvédelem területén. Ezekben az években egyre több modellt dolgoznak ki a regionális határon átnyúló programok megvalósítására, illetve tanácsadói és technikai segítséget nyújtanak az EU Interreg Kezdeményezésének a kifejlesztéséhez.

A 4., 5., 6. és 7. Határmenti Régiók Európai Konferenciáját Zaragozában (Spanyolország, 1987), Rovaniemiben (Finnország, 1991), Ljubljanában (Szlovénia, 1994) és Temesváron (Románia, 1997) rendezték meg az Európa Tanáccsal együttműködve.

A kilencvenes évek első felében aktív szerepet vállalt a szervezet a határon átnyúló együttműködések létrehozásában elsősorban Észak-, Dél-, Közép- és Kelet-Európában. 1995-ben kiegészítik az Európai Határmenti és Határon Átnyúló Régiók Chartáját, majd 1996-ban megjelentetik a *Gyakorlati Kézikönyv a határon átnyúló együttműködések elősegítéséhez* című munka első kiadását. Ugyanebben az évben elkészítik a határon átnyúló együttműködésekéről szóló beszámolójukat az Európa Parlament felé.

Az Európai Bizottság támogatásával 1990-ben elindítják az európai határon átnyúló együttműködések elősegítését és koordinálását szolgáló LACE projektet, amely a tagjelölt országokban, mint LACE PHARE CBC (1999-2000) és az orosz, belorusz, ukrán és moldovai határon LACE TACIS CBC (2000-2001) formájában jelent meg.

Az intézménynek a legfőbb célja a határon átnyúló együttműködések számontartása, koordinálása és támogatása. A hetvenes években az AEBR még csupán 12 tagot számlált, ami a kilencvenes évek elejére 50-re nőtt és napjainkban már 82 taggal működik. Ezek mellett 100 felett van azoknak a határon átnyúló együttműködéseknek a száma, amelyek Európa határai mentén működnek, de nem tagjai az AEBR-nek. A legutóbbi kimutatása szerint jelenleg 197 a határon átnyúló együttműködések száma az EU belső és külső határainál regionális és helyi hatalmak közötti szinten (19. ábra).

Az AEBR a határon átnyúló együttműködések számának ugrásszerű megemelkedése miatt 1997-ben felállított egy kritériumrendszert, amelynek alapján az eurorégió típusú határon átnyúló együttműködések el lehet különíteni (2. melléklet).

A fent említetteken kívül az Európa Tanács, az Európai Bizottság és az Európai Parlament rendszeresen összeül az AEBR-rel a regionális politika és a kohéziós alapok jövőbeli fejlesztésére vonatkozó kérdések megvitatására (beleértve a Közösségi Kezdeményezéseket is), illetve olyan kérdések megbeszélésére, amelyek a területi tervezést, a transzeurópai hálózatokat, szociális problémákat és a bővítés határon átnyúló kapcsolatokra gyakorolt hatását érintik.

19. ábra: Határmenti regionális együttműködések Európában (eurorégiók)

3.4. A Schengeni Egyezmény és az európai integráció

Az 1985-ben aláírt első Schengeni Megállapodásnak az előzményeként nem szabad figyelmen kívül hagyni a tény, hogy a megszületésének időpontjában már az Európai Unió területén három olyan térség is létezett, amelyben több ország között megszüntették a fizikai határellenőrzést.

Egyrészt Nagy Britannia és Írország között létezett a közös utazási övezet, amely kapcsolat elsősorban a két ország kontinentstől való elszigeteltségének következményeként is felfogható, illetve a közös történelmi, kulturális és földrajzi háttér szolgáltatott ehhez megfelelő alapot.

Másrészt 1960 óta gyakorlatilag nem választotta el egymástól határ a Benelux államokat, nem véletlen tehát, hogy a legtöbb határon átnyúló együttműködés – és egyben a legtöbb euroregionális együttműködés ebben a térségben született meg a legkorábban.

Harmadrészt pedig az Északi Útleveél Unió az Európai Uniót rajta kívül eső országokkal is összeköti, hiszen Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország állampolgárai szabadon utazhattak ezen országok között.

Németország és Franciaország kezdeményezésére 1985. június 14-én aláírták a 33 cikkből álló „*Megállapodás a Benelux Gazdasági Unió, a Német Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság között a közös határaikon gyakorolt ellenőrzés fokozatos megszüntetéséről*” elnevezésű szerződést. A megállapodás ebben az időben és ebben a formájában nagyon erősen kötődött az Európai Közösséghez: egyrészt a preambulum megerősíti az akaratukat, hogy lebontsák a hatarakadályokat az Európai Közösség állampolgárai előtt és visszaatal egy már korábbi Európai Tanács nyilatkozatra (*Fontaineblau*, 1984), amely a belső határellenőrzés felszámolása mellett foglalt állást. Másrészt pedig a Megállapodásban úgy szerepel, hogy *valamennyi EK tagállam honosai, függetlenül attól, államuk csatlakozott-e a megállapodáshoz (1.cikk)* a kedvezményezettekhez tartoznak.

1990. június 19-én újabb Schengeni Megállapodás született „*Egyezmény az 1985. június 14-én a Benelux Gazdasági Unió, a Német Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság között a közös határaikon gyakorolt ellenőrzés fokozatos megszüntetéséről megkötött Megállapodás alkalmazásáról*”. Eszerint a tényleges alkalmazás kezdete ahhoz kötődik, hogy teljesültek-e az érdemi feltételek a külső határok hatékony ellenőrzéséhez (7. táblázat).

7. táblázat: A Schengeni Megállapodás aláírásának és hatályba lépésének az időpontja az egyes tagországokban

Ország	Az Egyezmény aláírásának napja	Az alkalmazás kezdőnapja
Belgium	1990. június 19.	1995. március 26.
Franciaország	1990. június 19.	1995. március 26.
Hollandia	1990. június 19.	1995. március 26.
Luxemburg	1990. június 19.	1995. március 26.
Németország	1990. június 19.	1995. március 26.
Olaszország	1990. november 27.	1997. október 26.
Spanyolország	1991. június 25.	1995. március 26.
Portugália	1991. június 25.	1995. március 26.
Görögország	1992. november 6.	1997. december 8.
Ausztria	1995. április 28.	1997. december 1.
Dánia	1996. december 19.	2001. március 25.
Finnország	1996. december 19.	2001. március 25.
Svédország	1996. december 19.	2001. március 25.

Forrás: Nagy, 1999

Mivel az Egyezmény csak az Európai Unió tagállamainak engedi meg a csatlakozást, így más országok (pl. Magyarország, Svájc) teljes jogú részvétele a schengeni együttműködésben kizárt. Két kivétel azonban itt is létezik: mivel Norvégia és Izland az Északi Útlevelel Unió tagjai, ezért elkerülhetetlennek tűnt, hogy rájuk is kiterjesszék a Schengeni Egyezményben foglaltakat. Ezt először 1996. december 19-én Luxemburgban aláírt megállapodással intézményesítették, majd 1999. május 18-án újabb megegyezést írtak alá.

A Schengeni Egyezmény célja, hogy a résztvevő államok egymás közötti határain a határellenőrzést eltörölje, azaz megszüntesse a személyek és áruk feltartóztatását. Ezáltal egy olyan egységes belső piac jöhet létre, amely ténylegesen a személyek szabad mozgásán alapul.

Az Egyezmény tisztázza a benne használt belső és külső határok fogalmát: „Belső határok: A Szerződő Felek közös szárazföldi határai, a belföldi járatokat szolgáló repülőterei és azon kikötői, amelyek kizárólag a Szerződő Felek területén levő más kikötőkbe tartó vagy onnan érkező rendszeres, az ezeken a területeken kívüli kikötőt nem érintő hajójáratok céljait szolgálják. Külső határok: a Szerződő államok azon szárazföldi és tengeri határai, repülőterei és kikötői, amelyek nem belső határok.” Míg a belső határokat mindenki – szerződő fél vagy kívülálló egyaránt! – anélkül lépheti át, hogy személyét ellenőriznék, addig a külső határokat mindenki csak a kijelölt határátkelőhelyeken lépheti át.

A belső határok átjárhatóságának könnyebbé tétele nemcsak a belső piac erősödését vonja maga után, de elősegíti a határon átnyúló kapcsolatok bővülését is. A személyek és áruk szabad áramlásával megszűnnek a bürokratikus nehézségek és a határmenti régiók szabadon érintkezhetnek és együttműködhetnek egymással.

A külső határokon ezzel szemben ez pontosan ellentétesen fog működni. A még fokozottabb határellenőrzés komoly akadály lehet a határon átnyúló együttműködéseknek, hiszen a külső határokon túl fekvő régiókat elzárja a korábban kialakult – kialakított – közös belső piactól.

3.5. A bővítési szempontok és a határon átnyúló együttműködések kapcsolata

Az Európai Unió 2004-re tervezi a következő területi bővítését. Ekkor az előzetes tárgyalások és egyeztetések alapján tíz közép- és délkelet-európai ország nyer felvételt. Ezek a következők: Csehország, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia. Ezek az országok jelenleg eltérő pozíciót foglalnak el az EU15 határaihoz képest és jelentős mértékben különbözik az egyes országok esetében a határok száma és hossza is, ami a határmenti régiókra és a határon átnyúló regionális politikára van számottevő hatással (8. táblázat).

8. táblázat: A várhatóan 2004-ben csatlakozó tagjelölt országok határokra vonatkozó legfontosabb adatai (2000)

	Terület (km ²)	Népesség (millió fő) (2000)	Teljes határhossz (km) ¹	EU15 területéhez viszonyított határpozíció ²	EU15- tel közös határ hossza ²	EU15 külső határ %- os aránya
Csehország	78866	10,3	1881	külső határ	1008	54%
Észtország	45226	1,4	633	nincs	-	-
Ciprus	9250	0,7	0	nincs	-	-
Lettország	64589	2,4	1150	nincs	-	-
Litvánia	65200	3,7	1273	nincs	-	-
Magyarország	93030	10,1	2171	külső határ	366	17%
Málta	316	0,4	0	nincs	-	-
Lengyelország	312685	38,7	2788	külső határ	456	16%
Szlovénia	20273	2,0	1334	külső határ	562	42%
Szlovákia	48845	5,4	1524	külső határ	91	6%
Összesen	738280	75,1	12754	-	2483	27%

¹ A teljes határhosszat veszem figyelembe minden egyes országnál, mivel a megítélésük is ez alapján történik majd országonként.

² A disszertáció szempontjából csak a szárazföldi határok fontosak, így a tengeri határokat itt nem veszem figyelembe.

A legközelebbi bővítési évként 2007-et jelölték meg, amikor is további két ország válhat EU taggá (Bulgária, Románia), amennyiben addigra teljesítik a csatlakozás feltételeit. (9. táblázat)

9. táblázat: A várhatóan 2007-ben csatlakozó tagjelölt országok határokra vonatkozó legfontosabb adatai (2000)

	Terület (km ²)	Népesség (millió fő) (2000)	Teljes határhossz (km) ¹	EU területéhez viszonyított határpozíció ²	EU külső határ hossza ²	EU külső határ %- os aránya
Bulgária	110910	8,3	1808	külső határ	1008	56%
Románia	237500	22,5	2508	nincs ³	-	-
Összesen	348410	30,8	4316	-	1008	56%

¹ A teljes határhosszat veszem figyelembe minden egyes országnál, mivel a megítélésük is ez alapján történik majd országoként.

² A disszertáció szempontjából csak a szárazföldi határok fontosak, így a tengeri határokat itt nem veszem figyelembe.

³ Az EU jelenlegi területéhez viszonyítva nem fekszik az EU külső határán. 2004 után azonban Magyarország révén külső határrá változik a magyar-román határ.

Az új országok csatlakozásával ismét minőségi határváltozások következnek be az Európai Unióban és minden eddiginél nagyobb arányeltolódások lesznek megfigyelhetők (10. táblázat).

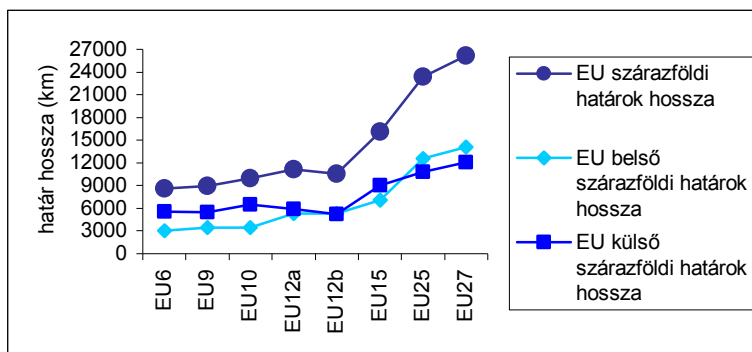
10. táblázat: A határmenti térségek területi arányainak változása az Európai Unióban a legutóbbi bővítést követően¹⁷ – előrejelzés

	EU 15 (1995-)	EU25 (2004-)	EU27 (2007-)
EU szárazföldi határok hossza (km)	16097	23389	26160
<i>EU szárazföldi határok száma</i>	<i>33</i>	<i>55</i>	<i>62</i>
<i>EU belső határok száma</i>	<i>15</i>	<i>30</i>	<i>33</i>
<i>az összes %-ában</i>	<i>45,5%</i>	<i>54,5%</i>	<i>53,2%</i>
EU belső határok hossza (km)	7104	12565	14110
<i>az összes %-ában</i>	<i>44,1%</i>	<i>53,7%</i>	<i>53,9%</i>
<i>EU külső határok száma</i>	<i>18</i>	<i>25</i>	<i>29</i>
<i>az összes %-ában</i>	<i>54,5%</i>	<i>45,5%</i>	<i>46,8%</i>
EU külső határok hossza (km)	8993	10824	12050
<i>az összes %-ában</i>	<i>55,9%</i>	<i>46,3%</i>	<i>46,1%</i>

Ez azt jelenti, hogy minden eddiginél nagyobb növekedés következik be az EU szárazföldi határainak a hosszát illetően, és az arányok a belső határok irányába tolódnak el (20. ábra). A szárazföldi határok hossza háromszorosára nő, míg a

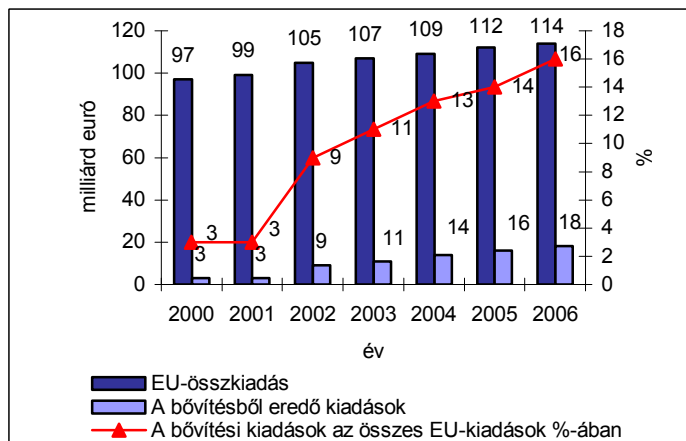
¹⁷ Ebben az összefüggésben a törpeállamokat – Liechtenstein, Andorra, Monaco, San Marino és Vatikán – nem veszem figyelembe, mivel azok nem játszanak szerepet a határon átnyúló együttműködésekben.

szárazföldi belső határoké négyszeresére és a szárazföldi külső határoké valamivel több mint másfélszeresére emelkedik.

20. ábra: Az EU szárazföldi határok hosszának változása az EU megalakulása óta eltelt időszakban

Ez jelentős terhet jelent az EU költségvetésére, hiszen az Interreg programnak az új belső határokra történő kiterjesztésével, illetve az új külső határok mentén történő bevezetésével a mai támogatási rendszer mellett minimum háromszorosára emeli a felmerülő kiadásokat (21. ábra). Ugyanakkor mind az új belső, mind pedig a külső határok az európai térszerkezetben perifériális zónában fekszenek (10. ábra), ami még tovább fokozza ezeknek a határmenti térségeknek a forrásigényét.

Forrás: A tovább bővülő..., 2001

21. ábra: A bővítésre szánt uniós ráfordítások a teljes EU-kiadások arányában¹⁸
(az EU hosszú távú költségvetése alapján, milliárd euróban, 2000)

¹⁸ Az Európai Bizottság 2001 elején átdolgozott számadatai szerint egy 10 országgal történő bővítés esetén 2006-ban a bővítési kiadások 16-25 milliárd euró közötti szinten mozoghatnak, ami elérné az EU-összkiadások 22%-át. De a bővítési költségek lehetséges

Ahhoz, hogy ez kivitelezhető legyen, a jelenlegi Interreg és Phare CBC programokat még jobban össze kell hangolni és közelebb kell hozni őket a kiegyenlítődés céljából. A tizenkét tagjelölt ország közül hat fekszik a jelenlegi Európai Unió külső határai mentén, azaz az EU felé irányuló határon átnyúló kapcsolatok ezekben az országokban jelenleg a Phare CBC támogatás mellett az EU tagrégiókban Interreg támogatásban is részesülnek. A csatlakozás után az EU belső határára kerülő határon átnyúló együttműködések jogosulttá válnak az Interreg kezdeményezésre. Ezért is tartotta rendkívül fontosnak az EU az Interreg IIIA és a Phare CBC még hatékonyabb összehangolását (11. táblázat).

11. táblázat: Az Interreg IIIA és a Phare CBC 2002-2006 közötti különbségek

Interreg IIIA (2000-2006)	Phare CBC (2000-2006)
támogatási keret biztonsága a 2000-2006-os időszakban	az anyagi feltételekre vonatkozó előrejelzések bizonytalanok a várható csatlakozás okozta változások miatt
az Európai Bizottság az Interreg Programokat egy több évig tartó periódusra hagyja jóvá	a Phare CBC Programokhoz évenkénti jóváhagyásra van szükség a Bizottságtól
az egyéni projektek nem kívánják meg az Európai Bizottság jóváhagyását	a projektekhez – kivéve a nagyon kis projekteket – a Bizottság előzetes jóváhagyása és hozzájárulása szükséges
nincs méretkorlátozás	minimum 2 millió eurós méret

A bővítés természetesen nemcsak a határmenti régiók támogatási rendszerében jelent változást, hanem az EU teljes költségvetésén belül is. A 2006-ig szóló előrejelzések szerint az EU költségvetésének egyre magasabb hányadát képviselik majd a bővítéssel kapcsolatosan felmerülő kiadások. Ebben minden bizonnyal szerepe lesz a határon átnyúló régiók megnövekedett támogatásának is.

A fentiekben ismertetett támogatási rendszerek az Európai Unió bővítésével párhuzamosan átalakulnak és ez felveti a kérdést, hogy vajon a csatlakozott országok számára rendelkezésre álló Alapok mennyire jelentettek a felkészülés folyamatában segítséget az EU tagállamai számára elérhető források kezeléséhez. Ezek közül is természetesen csak a határon átnyúló együttműködésekre vonatkozó alapokat hasonlítom össze az EU jelenlegi külső határait illetően, ahol az Interreg IIIA és Phare CBC programok közösen vesznek részt a határon átnyúló együttműködések koordinálásában. Az összehasonlítást az AEBR legfrissebb idevonatkozó dokumentációjának segítségével végzem el (4.3.2. fejezet).

növekedése még egy ilyen szint esetén sem tolná ki az EU-összkiadásait a megengedett maximális mértékre, az EU GNP-jének 1,27%-ára – még mindig maradna mozgástér az újabb tagok csatlakozásának finanszírozására.

4. Az Európai Unió és Közép-Európa euroregionális együttműködései

Az elmúlt évtizedben történt nagyarányú növekedés az eurorégiók terjedésének tekintetében egyértelműen az Európai Unió eddigiekben ismertett kedvező politikájának tudható be, hiszen a megállapodások és egyezmények elkészítéséhez a jogi keretek biztosítottak és egymással harmóniában vannak, illetve egyre több forrás áll rendelkezésre a határon átnyúló kezdeményezések, projektek finanszírozására.

A disszertáció eddigi részében megismertük azt, hogy milyen körülmények ösztönzik, befolyásolják és határozzák meg a határon átnyúló együttműködések létrejöttét és működését. A továbbiakban az eurorégiók fogalmát tisztázom (4.1.), majd ezt követően kategorizálom Európának ezeket az együttműködési formáit. Először az Európai Unióhoz kapcsolódó eurorégiókat (4.2.) csoportosítom, hiszen itt jöttek létre az első ilyen típusú kezdeményezések, majd ezt követően a kelet-közép-európai térség nyitásával egyre inkább bővülő körnek az EU csatlakozás szemszögéből való megosztottságára mutatok rá (4.3.).

4.1. Az eurorégiók fogalma

4.1.1. Definíció

Az eurorégiók klasszikus formája az ún. testvérszövetség (12. táblázat): a határ két oldalán működő települési, megyei vagy regionális önkormányzatok szövetséget hoznak létre a saját nemzeti jogrendszerüknek megfelelően, majd ezt követően ezek a szövetségek csatlakoznak egymáshoz egy határon átnyúló egyezmény alapján, ezzel létrehozva az eurorégiót. Így, az eurorégió egy olyan határokon átnyúló együttműködéssel rendelkező területet jelöl, amely két vagy több állam és ezeknek a helyi és/vagy regionális kormányzatai közötti gazdasági, szociális, kulturális, stb. kapcsolataira épül. Az eurorégiók általában egy jól körülhatárolható összefüggő földrajzi területet alkotnak, két vagy több ország területének egyes részeit magukban foglalva. A tagországok megegyeznek, hogy bizonyos területeken összehangolják tevékenységeiket. Az eurorégiós együttműködéseknek szükségszerű feltétele a határok korábbi izolációs szerepének megszüntetése és átjárhatóságának biztosítása.

12. táblázat: Az interregionális kapcsolatrendszerek típusainak kronológiai fejlődése

IDŐSZAK	KAPCSOLATOK	
	BELSŐ	KÜLSŐ
KORAI SZAKASZ	testvérvárosok	alapítványok
KÖZÉPSŐ SZAKASZ	bi- és trilaterális együttműködések	tapasztalatcserék
KÉSŐI SZAKASZ	eurorégiók	EU-tagság

Az eurorégiók kétarcú jelenségek, amelyek egyrészt egy sajátos **térbeli egységet** jelölnek, másrészt pedig egy **intézményi formaként** értelmezhetőek.¹⁹ Perkmann a határon átnyúló együttműködési formákat a résztvevő régiók száma és az egymáshoz viszonyított földrajzi helyzete alapján csoportosítja (13. táblázat) (PERKMANN, M. 1998). A csoportosítás alapján az eurorégiók kicsi, összefüggő területen elhelyezkedő határon átnyúló együttműködéseként definiálhatók.

13. táblázat: Az interregionális és határon átnyúló kapcsolatok típusai

FÖLDRAJZI JELLEMZŐK	KIS ALAPTERÜLET	NAGY ALAPTERÜLET
ÖSSZEFÜGGŐ TERÜLET	határon átnyúló régiók pl. EUREGIO	munkaközösségek pl. Alpok-Adria Munkaközösség
NEM ÖSSZEFÜGGŐ TERÜLET	interregionális együttműködések pl. Európa Négy Motorja	csúcsszervezetek pl. AEBR (Európa Határmenti Régióinak Szövetsége)

Forrás: Perkmann, M. 1998

Sucha 1995-ben az eurorégiók legfőbb jellemzőit az alábbi hat pontban foglalta össze:

- (1) a határmenti együttműködés legeredményesebb formái
- (2) segítenek leépíteni a határmenti területek fejlődésbeli különbségeit
- (3) erősítik az emberek bizalmát és együttműködését
- (4) a jószomszédság és az integráció gyakorlóterepi
- (5) segítik a múlt negatív örökségeinek meghaladását
- (6) fontos elemei a közép-európai államok betago lódásának az Európai Unióba

¹⁹ Vannak olyan esetek is, mint pl. az olasz-osztrák határon, ahol az eurorégió, mint egy térbeli egység létezik, de nincsenek megfelelő szervezetei, nem intézményesített. Ezekben az esetekben az eurorégiók csupán rövid életűek, mivel határon átnyúló titkárságok nélkül nem lehet közös programokat irányítani, többek között nem lehet közös Interreg projekteket megvalósítani.

Az első igazán számottevő fellendülés a hetvenes és nyolcvanas években következett be az eurorégiók alapítása terén, amikor az intézményesülési folyamatok is erőteljesen fejlődésnek indultak. Míg a II. világháborút követő időszakban centralizált szintű regionalizmus jellemezte (Nyugat-)Európát, a nyolcvanas évektől kezdődően egyre inkább az alulról építkező, tehát helyi szinten kialakított regionalizmus vált a jellemzővé. A kilencvenes évektől – elsősorban az **euromegközelítés szemlélet** széleskörű térnyerésének köszönhetően az euromegközelítés szintű kapcsolatrendszerek kiépítése még inkább felgyorsult. Eszerint a jövő Európája nemcsak a nemzetállamok Európájaként, hanem az *azonos gazdasági érdekeltségű határmenti területekből kialakított régiók Európájaként* is értelmezhető. Nem véletlen tehát, hogy az utóbbi években általánossá vált a „Régiók Európa” elnevezés. (SÜLI-ZAKAR I. 1998)

4.1.2. Az eurorégiók feladata

Az eurorégiók nem egy újabb közigazgatási kötöttséget, illetve lehatárolást jelentenek, hanem olyan szervezetek és működési struktúrák összességét, amelyek lehetővé teszik a kitűzött feladatok gyakorlati magvalósítását. Az eurorégiók elsősorban – és leginkább – **közvetítő szerepet** játszanak a határok két oldalán működő különböző szervezetek és hatalmak között. Egyfajta **hajtóerőt** képviselnek a határon átnyúló együttműködésben érintettek számára. Lehetővé teszik és elősegítik a **kapcsolatteremtést** a lakosság, a politikusok, az üzleti vállalkozások, társadalmi szervezetek és kulturális szövetségek között. Céljuk a **jószomszédi viszony kialakítása** szemben a határmenti régiók közötti ellenségeskedéssel. Legfőbb jelentőségük, hogy az európai szintű államközi szerződéseket, szövetségi egyezményeket és bilaterális együttműködéseket helyi szintre levetítik és azokat a gyakorlatba átültetik.

A sikeres határon átnyúló együttműködéseknek négy előfeltétele van:

- (1) a lakosság érdekeit teljes mértékben figyelembe kell venni
- (2) a politikai élet képviselőit minden szintről be kell vonni (helyi, regionális, országos, európai)
- (3) a közös munkában a határ mindkét oldaláról részt kell venniük az intézményeknek és szervezeteknek
- (4) még több határon átnyúló szervezetet kell kiépíteni – önerőből – a növekvő számú feladatok teljesítésére

Az eurorégiók elősegítik az Európa Tanács által meghatározott nemzetközi alapelveknek és demokratikus értékeknek a határon átnyúló együttműködés kontextusában való értelmezését: a helyi és regionális önkormányzatok közötti határon átnyúló együttműködés és a lakosság hozzájárulnak a **béke és stabilitás biztosításához**, az **emberi jogok biztonságához** és tiszteletben tartásához,

valamint a **nemzeti és etnikai kisebbségek védelméhez**. Ezért aztán a határmenti és határon átnyúló régiók egyfajta **blokkokat és hidakat alkotnak** egy még szorosabban egyesülő Európán belül.

További feladataik közé tartozik még a megbízható és naprakész statisztikai adatszolgáltatás a résztvevő (tag-)régiók állapotáról.

4.1.3. Az eurorégiók szerepe az intézményesülés folyamatában

Az eurorégiók egyik legfőbb sajátossága az alulról történő építkezés (*bottom-up*). Ez a belső szervezeti felépítésükön is látszik, amelyen belül a helyi, illetve a regionális önkormányzatok játsszák a legfontosabb szerepet. A Régiók Bizottságának²⁰ definíciója világosan utal az eurorégiók szervezeti felépítésére: „Az eurorégió a határmenti együttműködés formalizált struktúrája, amely magába foglalja a helyi és regionális hatóságok képviselőit, valamint esetenként a társadalmi és gazdasági partnereket. Az eurorégió sajátos szervezeti struktúrával rendelkezik, amelynek legmagasabb szintje a *választott tanács*, ezt követi a *bizottság*, továbbá a *tematikus munkacsoportok* és az *állandó titkárság*.” (22. ábra)

22. ábra: Az eurorégiók szervezeti felépítése

Az eurorégiók működési szervezetében a kapcsolatrendszerek két típusát különíthetjük el. Egyrészt létezik egy **vertikális kapcsolatrendszer**, amely azt jelenti, hogy többszintű hálózatok működnek, gyakorlatilag a közigazgatás minden szintjét (helyi, megyei, regionális, országos, kontinentális/európai) bevonva. Ez a fajta hálózati rendszer az eurorégiók kontinentális szintű működésében nyilvánul meg. A legjobb példa erre az Interreg programok odaítélésének és megvalósításának mechanizmusa – ahol az eurorégiók maguk is olyan „projektek” amelyek Interreg támogatásban részesülnek. Másrészt az eurorégiók működésének motorja egy **horizontális kapcsolatrendszer**, amely a határ két oldalán lévő

²⁰ Konzultatív szereppel felruházott bizottság, saját kezdeményezésére véleményezi a közösségi ügyeket. Székhelye Brüsszel.

azonos szintű közigazgatási egységek, civil szervezetek közötti együttműködést jelenti. (3. fejezet, 14. ábra)

4.1.4. Az euroregionális együttműködések elősegítő és akadályozó tényezői – Határok az eurorégiókon belül

Az eurorégió intézményének számos támogatója és – talán – még több támadója van. Így, a kutatók és szerzők az előnyökkel és hátrányokkal, illetve az elősegítő és akadályozó tényezőkkel is sokat foglalkoztak. Egyrészt a **határok** szerepét és helyét kutatják, magyarázzák különböző aspektusokból, másrészt pedig az **előnyök** és **hátrányok** előtérbe helyezését figyelhetjük meg.

Az *államok* húzzák meg a határokat, mint identitásuk alapját és önállóságuk szimbólumát. Ugyanakkor a *társadalmak* arra törekcsenek, hogy olyan átjárásokat, összeköttetéseket teremtsenek, amelyek meghaladják ezeket a határokat. Nincsenek jó vagy rossz határok, hanem a különböző politikai rendszerek töltik fel emocionális tartalommal a határok fogalmát: előnyöket tulajdonítanak nekik, vagy a határ túloldalán elhelyezkedő ellenség elleni védekező álláspontot képviselnek. A határok ambivalens jellege abból adódik, hogy olyan védelmet jelentenek, amellyel vissza lehet élni.

A határok elválasztó szerepének számos – az együttműködést hátráltató – tényező a következménye (14. táblázat). Ezek nemcsak regionális szinten jelentkező különbségek és problémák, de kontinentális szinten is lassíthatják az integrálódási folyamatot. Ezeknek az akadályozó tényezőknek a megszüntetése az eurorégiók legfontosabb feladata. A felsorolt akadályozó tényezők Nyugat-Európát a II. világháborút követő néhány évtizedben jellemezték (az Európai Integráció szorosabbá válásáig) és jellemzik ma Kelet-Közép-Európát.

14. táblázat: Az eurorégiók lehetséges egyesítő és akadályozó tényezői

Egyesítő tényezők	Akadályozó tényezők
• földrajzi helyzet • éghajlati adottságok • közös történelem • közös kulturális gyökerek • gazdasági fejlettség • gazdasági szerkezet • kereskedelmi kapcsolatok • nyelvismeret • közös célok és stratégiák	• különböző közigazgatási rendszerek és feladatok • eltérő adórendszerek • különböző törvényhozási és törvénykezési módszerek • a határon átnyúló felvevő piacok és az ellátás elégtelensége • eltérő területi tervezési és területfejlesztési módszerek • eltérő környezetvédelmi és hulladékgazdálkodási rendelkezések • eltérő pénznemek • nyelvi különbségek

A határok meghaladásából, és így az euroregionális együttműködésekben számos **előnye** származhat nemcsak a határmenti térségeknek, de maguknak a

részrtvevő régiókat érintő nemzetállamoknak is. Ezek az előnyök több szinten éreztetik hatásukat (15. táblázat).

15. táblázat: Az euroregionális együttműködések lehetséges előnyei az együttműködés különböző szintjein

<i>Szint</i>	<i>Hatás</i>
civil szint	a határmenti régiók megismerik egymást, amely egymás jobb megértéséhez vezet
intézményi szint	a helyi önkormányzatok és hatalmak megismerik egymás működését és együttműködnek
gazdasági szint	a kis és középvállalkozások közötti együttműködéseknek munkahely teremtő hatása van
társadalmi-kulturális szint	lehetőséget teremt a know-how és az információ cserére a régiók között
szolgáltatások szintje	az idegenforgalom fejlődik (közös marketing tevékenységen és közös projekteken keresztül)

Ugyanakkor a szkeptikusok szerint **hátránya** is származhat egy-egy régióknak az ilyen és ehhez hasonló határon átnyúló együttműködések miatt: *hátráltathatja* az együttműködésben résztvevő régiókat a gazdasági fejlődésben, *ronthatja* az egyes tagrégiók megítélését a csatlakozási folyamatban vagy akár *gyengítheti* a támogatási formák odaítélésben a relatíve fejlettebb régiókat.

4.1.5. Az euroregionális együttműködések lehetőségei és korlátai

Az euroregionális együttműködésekre jellemző kétarcúság nemcsak a térbeli és intézményi értelmezésben észlelhető, de hasonlóképpen alkalmazható ez a megközelítés az eurorégiók jövőre vonatkozó lehetőségeinek és korlátainak vizsgálatánál is.

4.1.5.1. Térbeli lehetőségek és korlátok

A **térbeli** lehetőségeken és korlátokon az eurorégiók **további földrajzi terjedését** értem. Ez egyrészt *belső*, másrészt pedig *külső* terjeszkedést jelent.

Az eurorégiók **belső földrajzi terjedését** az eurorégiók **belső növekedéseként**, illetve **csökkenéseként** értelmezhetjük. Tehát az eurorégiós kapcsolat bővítésével, illetve ellentétes esetben az egyes tagok kiválásával az eurorégiók területe megnő, illetve lecsökken. Általánosan kijelenthető, hogy az eurorégiók támogatják az együttműködés kiterjesztését más területekre. Azonban, ez a lehetőség csupán akkor adott, ha az adott eurorégió már aktívan és eredményesen működik illetve az eredeti földrajzi alapterülete nem túl nagy. Például egy Maas-Rajna Eurégió (10 478 km²; 3,6 millió fő) esetében ez a bővítés

területileg lehetséges lenne, míg a Kárpátok Eurorégió a maga 160 000 km²-ével és ma már több mint 16 millió fős népességével már egy kevésbé működtethető határon átnyúló együttműködést alkot (3. melléklet).

Az eurorégiók terjedését és számának a növekedését – amint azt láttuk – az Európai Unió szervezetei, illetve az Európai Határmenti Régiók Szövetsége nagymértékben támogatja, jogi, illetve anyagi támogatásokkal segíti. Azonban Európa határai mentén a ma már több mint száz ilyen határon átnyúló együttműködés szinte teljesen lefedi Európa „hegeit”, így az államhatárok ma már egyre inkább eltűnnek Európa politikai térképről. Tehát a további terjedésnek, azaz újabb eurorégióknak a születése csupán korlátozott számban és lelassult ütemben mehet végbe hiszen ma már több mint 60%-a Európa 10,5 millió km²-nyi területének és több mint 50%-a a 700 milliós népességének részt vesz valamilyen eurorégióhoz hasonló együttműködésben.

4.1.5.2. Időbeli lehetőségek és korlátok

Hasonlóképpen elkülöníthető egy belső, illetve külső időbeli lehetőség és korlát az euroregionális fejlődések folyamatában is. A „felgyorsult idő” számos lehetőséget, ugyanakkor ugyanannyi – vagy még több – korlátot és akadályt rejt magában.

Az eurorégiók megalakulásuktól kezdve valamilyen eredményt kívánnak felmutatni. Míg ez a második világháborút követően alakuló eurorégiók esetében 10-15 év alatt történt meg, addig a napjainkban alakuló eurorégiók esetében az idő lecsökkent és minden tagrégió a gyors fejlődést várja és a gyors eredményeket sürgeti. A Maas-Rajna Eurégió az 1974-ben történt megalakulása óta az elmúlt 10-14 évben mutatott fel olyan eredményeket, amelyek alapján elismerést vívott ki Nyugat-Európában. A kilencvenes évek második felében elindult Közép-Európa irányába, hogy a sikeres együttműködés tapasztalatait megossza az újonnan szerveződő kelet-közép-európai eurorégiókkal. A Kárpátok Eurorégió ezzel szemben 1993 februárjában – tíz évvel ezelőtt – alakult Európának az egyik leginkább periféria helyzetű térségében, olyan országok tagrégióinak részvételével, ahol a gazdasági, jogi és politikai helyzet az országokon belül is most alakul és tisztázódik. Így, az ezzel szemben támasztott elvárások beteljesedésének még időre van szüksége.

Nyugat-Európa számára világos Kelet-Közép-Európa időbeli elmaradása. Így tapasztalatcserékkel, workshopok szervezésével és pénzügyi alapok teremtésével igyekezik hozzájárulni a gyors fejlődéshez és az időbeli korlátok leküzdéséhez.

4.1.6. Az eurorégiók munkájának a mérése – a határon átnyúló statisztika elemei

Az eurorégiók összehasonlításánál elengedhetetlen a releváns statisztikai jellemzők ismerete és ezek harmonizációja. Sokszor gondot jelent ennek a megfelelő kiválasztása. Fontos azonban, hogy az egyes határmenti térségek összehasonlíthatóak legyenek, mind az országos térszerkezetben elfoglalt helye mind a vonatkozó adatok alapján.

Mind az Interreg IIIA által támogatott területek, mind pedig az euroregionális együttműködésekben résztvevő területek NUTS3 besorolásúak, így az együttműködések vizsgálatánál ez jelenti az alapot. Természetesen előfordul eltérés ettől néhány területen, ami elsősorban a domborzatnak illetve az adott terület népsűrűségének a következménye (pl. finn határrégiók – NUTS2, belga határrégiók – NUTS4).

Az AEBR által kijelölt és jóváhagyott határmenti régiókra vonatkozó statisztikai adatokat a következő szempontok és területek szerint tartják nyilván:

1. Népszámszám (1000 fő)
2. Határvonal hossza (km)
3. Terület (km²)
4. Területhasználat (mezőgazdaság, erdő, beépített terület, parlag - %)
5. Gazdaság szektorális megoszlása (% - foglalkoztatási arány, abszolút értékek)
6. Munkanélküliség (1000 fő, illetve a munkaképes korú népesség %-ában)
7. Ingázók száma (napi szinten, kb. érték)
8. Határátkelők száma
9. Közlekedési/Vonalas infrastruktúra (autópályák és vasútvonalak – km)

A magyarországi elemzések során egyrészt ezekre a szempontokra támaszkodom majd, másrészt pedig olyan további NUTS3 szintű adatokat (GDP, munkanélküliség, export-import forgalom, kereskedelmi szálláshelyek forgalma) is bevonok a vizsgálataimba, amelyek az adott kérdések tisztázásánál fontos szerepet töltenek be.

4.2. A nyugat-európai és közép-európai eurorégiók típusai

Ahogy ezt már a szakirodalom elemzése és összehasonlítása során, illetve az EU határon átnyúló együttműködések támogató programjainak elemzésénél láthattuk, Európa határmenti és határon átnyúló régiói egyértelmű különbségeket mutatnak földrajzi kiterjedés, geopolitikai helyzet, népszámszám, népsűrűség, etnikai összetétel, a gazdasági jellemzők és a fejlettségi szint terén (infrastruktúra, regionális gazdaság erőssége, munkaerőpiaci jellemzői, stb.). Ezeket a

szempontokat figyelembe véve Európa határmenti régióit különböző kategorizálási módszerekkel osztályozhatjuk.

A disszertációban használt és tárgyalt – kisebb részben az AEER kategóriarendszerén nyugvó, nagyobb részben pedig önálló megállapításokra épített – kategorizálási módszer az EU belső és külső határaihoz viszonyított földrajzi helyzetre alapoz. Ennek alapján léteznek az EU belső határai és az EU külső határai mentén fekvő eurorégiók (16. táblázat).²¹

4.2.1. Az Európai Unió eurorégiói

16. táblázat: Az Európai Unió határaihoz viszonyított eurorégiók kategóriái

EU határok Száma: 33 – 100% Hossza: 16097 km – 100%				
A. EU belső határok 15 – 45,5% 7104 km – 44,1%		B. EU külső határok 18 – 54,5% 8993 km – 55,9%		
A1	A2	B1	B2	B3
4 – 26,7% 2327 km – 32,8%	11- 73,3% 4777 km – 67,2%	6 – 33,3% 4159 km – 46,3%	8 – 44,5% 2993 km – 33,2%	4 – 22,2% 1841 km – 20,5%

Az Európai Unió bővülési folyamatai következtében azonban ez az egyértelmű felosztási rendszer megváltozik. A terminológiai változás pedig komoly minőségi változásokat is takar: hiszen az eddig az EU külső határai mentén fekvő területek belső határokká válnak, illetve az eddig EU-t nem érintő határmenti területek egyrészt belső határokká (határmenti területekké), másrészt pedig EU külső határokká válnak. Ez lényeges változást jelent nem csak a nemzetgazdaságok fejlődésének folyamatában, de a határmenti együttműködések jövőjét illetően is.

4.2.1.1. Az EU belső határai mentén elhelyezkedő eurorégiók

Az Európai Unió belső határai mentén jelenleg 39 határon átnyúló együttműködés található. Ez azt jelenti, hogy ezek az együttműködéseknek csak olyan határmenti régiók a tagjai, amelyek a jelenlegi Európai Unió területén találhatóak.

Az alapítás éveit tekintve megállapítható, hogy az EU15 belső határai mentén kialakult eurorégiók intézményei zömében a hetvenes-nyolcvanas években alakultak, valamint számos együttműködés jött létre – akár ideiglenes jelleggel – az Interreg Program által meghirdetett projektek teljesítésének feltételeként.

²¹ Habár a Schengeni Végrehajtási Egyezmény tagállamainak határai a szerződés hatálybalépését követően külső és belső határokká váltak, a disszertáció nem ezt a megközelítést alkalmazza, hanem a teljes EU területét veszi alapul.

Természetesen minden együttműködést legalább egy évtizedes kapcsolatkiépítés előzött meg, ami megalapozta a létjogosultságokat.

Megállapítható továbbá, hogy az együttműködések alapterülete 3500-45000 km² és népességszáma 450-5245 ezer fő között alakul. Vannak olyan határmenti régiók, amelyek egyszerre több határon átnyúló együttműködésben is részt vesznek (Castilla y León, Nord-Pas de Calais, stb.), ami egyrészt a terület sokszínűségét, másrészt pedig az EU támogatások nagyobb kihasználását jelzi.

A határszakaszok közül a legtöbb határmenti együttműködés a holland-német és az osztrák-német határok mentén jött létre. A 19. ábra térképvázlata (3. fejezet) szemlélteti a határon átnyúló együttműködések sűrűségét az egyes határszakaszokon.

Amennyiben különbséget kívánunk tenni ezek között a határon átnyúló kapcsolatok között valamilyen ismerv alapján, akkor az EU Strukturális Alapok szabályozásának két dimenzióját kell figyelembe venni, illetve Európa centrum-periféria felosztását (10. ábra, 3. fejezet):

1. Célkitűzés – a beavatkozás oka, típusa
2. NUTS – a közigazgatási egységek szintje
3. Európa centrum-periféria felosztása

Ennek alapján két csoportot lehet elkülöníteni egymástól

- (1) a kevésbé fejlett határmenti régiók közötti együttműködések
- (2) a fejlettebb határmenti régiók közötti együttműködések

(1) A kevésbé fejlett határmenti régiók közötti együttműködések

Az 4. melléklet tartalmazza annak a 12 eurorégiónak a nevét és az általuk érintett határokat, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak. Általánosságban elmondható ezekről a határmenti régiókról, hogy az EU strukturális politikáját figyelembe véve az **1. Célkitűzés** kategóriájába esnek. A célterületeken található határmenti régiók esetében általában véve a 17. táblázatban ismertetett támogatási területek élveznek prioritást.

17. táblázat: Az EU kevésbé fejlett határmenti régiói között létrejött határon átnyúló együttműködések tartalma

<i>Prioritások</i>		<i>Várható hatás</i>
a közlekedés és a kommunikáció infrastruktúrájának a fejlesztése a határmenti régiókban és ezek között	→	lehetőséget teremt a know-how és az információ cserére a régiók között
a régióra jellemző fejlesztési lehetőségek jobb kihasználása (<i>regionalizált határon átnyúló cselekvési programok</i>)	→	alapját képezik a tartós határon átnyúló együttműködéseknek és az ezzel kapcsolatos új gazdasági tevékenységeknek
a tevékenységek sokrétűbbé tétele a vidéki területeken	→	a lakosság további elvándorlásának a megelőzése
az emberi erőforrások minőségének javítása	→	szakképzett munkaerő, magasan kvalifikált munkaerőpiac létrehozatala
környezetvédelmi problémák megoldása	→	környezeti károk visszaszorulása
határon átnyúló területfejlesztési politika kialakítása	→	hatékonyabb területfejlesztési koncepciók
határon átnyúló szervezeti formák létrehozása, a határon átnyúló hálózatok támogatása	→	a helyi önkormányzatok és hatalmak megismerik egymás működését és együttműködnek

A **spanyol-portugál** határon átnyúló együttműködések elsősorban a határon átnyúló infrastruktúrák és kommunikációs lehetőségek fejlesztésére törekednek. Ugyanakkor jelentős sikereket értek el ezidáig a *határon átnyúló kereskedelem* bővítése, a *határon átnyúló munkaerőpiac* kiépítése és a *külföldi befektetőknek nyújtott* székhellyel kapcsolatos *kedvezmények* révén.

Az **ír-északír** határmenti együttműködéseknel a biztonságpolitika megoldatlan kérdése jelenti a legnagyobb akadályt a gazdasági fejlődés útjában. Számos befektető azért nem telepedett meg ebben a térségben, mert a feszült politikai helyzet és a gazdasági bizonytalanság elriasztotta. A közös kultúra és nyelv biztos alapját képezhetné a közös kezdeményezéseknek és együttműködéseknek.

A **déli, tengeri határ** mentén fekvő régiók (Kroziika-Szardínia, Korzika-Toscana, stb.) közötti kapcsolatok valójában még nem teljesen elmélyültek, igazából ezek gyenge és ingatag alapokon nyugvó határon átnyúló kapcsolatok. Ezeknél az együttműködéseknel elsősorban a környezetvédelem és a Földközi-tenger nyújtotta idegenforgalmi lehetőségek intenzívebb kihasználása jelenti a közös érdeket.

A **francia-belga** határon átnyúló együttműködés elsősorban az ipari szerkezetváltás következményeinek a közös megoldására jött létre. Hasonlóképpen, mint az ír-északír határ esetében itt is fontos szerepet kap a közös nyelv és kultúra.

A 2000-2006-os költségvetési időszakban Svédország és Finnország gyéren lakott határmenti régiói szintén az 1. Célkitűzés programjába kerültek. A **finn-svéd** határ mentén létrejött együttműködések a *szociális és oktatási kérdésekkel* foglalkoznak.

(2) A fejlettebb határmenti régiók közötti együttműködések

Ezek közé a határon átnyúló együttműködést létrehozó régiók közé sorolhatóak azok a területek, amelyek az EU strukturális politikája szerint nem támogathatók, illetve azok, amelyek a **2. Célkitűzés** által érintett régiók közé tartoznak. Ebben az esetben a prioritások hasonlóak az előző típushoz, annyi különbséggel, hogy itt a kooperációnak magasabb szintjén állnak (18. táblázat).

Az a jellemző, hogy a legtöbb ilyen határmenti területen (EU6) a határon átnyúló együttműködés jóval korábban megkezdődött, mint Európa többi részén. Gyakorlatilag a határon átnyúló együttműködések „úttörőinek” tekinthető ez a 27 euroregionális együttműködés. (5. melléklet)

18. táblázat: Az EU fejlettebb határmenti régiói között létrejött határon átnyúló együttműködések tartalma

<i>Prioritások</i>		<i>Várható hatás</i>
a kis- és középüzemek határon átnyúló együttműködésének fokozása	→	munkahelyteremtés, munkaerőpiac bővülése
a munkaerőpiac szerkezeti problémáinak megoldása	→	korszerű iparágak megjelenése
az infrastrukturális hiányosságok megszüntetése	→	kapcsolatrendszerek bővülése
a szociális problémák megoldása az ingázók növekvő számával összefüggésben	→	határon átnyúló ingázók számának növekedése
a környezetvédelmi problémák megoldása	→	környezeti károk csökkentése
a környezet és a természet, valamint a kulturális örökség ápolása	→	a hagyományok és az identitástudat megőrzése és hangsúlyozása, idegenforgalom fellendülése

A **spanyol-francia, francia-német, francia-olasz és osztrák-német** határokon, ahol a Pireneusok és az Alpok egyfajta természetföldrajzi akadályként, országos viszonylatban periférikus helyzetet kialakítva gátat szab a fejlődésnek, a perifériális helyzet megszüntetése a legfontosabb. Ezért ezeknek a határon átnyúló együttműködéseknek az infrastruktúra és a kommunikáció fejlesztése a célja –

különös tekintettel az olyan környezetvédelmi szempontból is előnyös fejlesztésekre, mint például a vasúti és a telekommunikációs hálózat bővítése és modernizálása. Emellett természetesen fontos szerepet kap a turizmus és az ezzel kapcsolatos ágazatok támogatása és az új munkahelyek teremtése a mezőgazdaságban.

A **francia-német, francia-luxemburgi-német, belga-német, belga-holland** és a **holland-német** határokon elsősorban a kis- és középvállalatok közötti határon átnyúló együttműködések fejlesztésére törekszenek (*Intermediary Organisations in the Euroregion Meuse-Rhine and the Euroregion Rhine-Meuse-North – A Management Guide to Interregional Cooperation*, 1996), igyekeznek az oktatás és munkaerőpiac kínálatának a minőségi javítására, a mezőgazdaság és a turizmus érdekeit szem előtt tartó környezetvédelmet kívánnak megteremteni és persze a szociális szektor közötti együttműködések fokozásának érdekében lépnek fel.

A **svéd-dán-német** és a **német-holland** határ egy része mentén a Watt-tenger támaszt közös feladatokat az együttműködők számára, illetve a munkaerőpiac és a közlekedési hálózat bővítése jelent kihívást.

4.2.1.2. Az Európai Unió külső határai mentén elhelyezkedő eurorégiók

Az EU15 külső határai mentén létrehozott határmenti együttműködések a földrajzi helyzetükből adódóan szintén további csoportokra bonthatók:

- (1) nem EU-tag nyugat-európai ország határmenti régióival érintkező határszakaszon kialakult határon átnyúló együttműködések
- (2) a tagjelölt országok határmenti régióival érintkező határszakaszon kialakult határon átnyúló együttműködések
- (3) a nem tagjelölt országok határmenti régióival érintkező határszakaszon kialakult határon átnyúló együttműködések

Közös jellemzőjük, hogy az ezekben a határon átnyúló együttműködésekben résztvevő EU régiók mind 1. célterületek²². Lényeges szempont továbbá, hogy a fejlesztések és a célok ezeken a határszakaszokon eltérő támogatási rendszerek keretén belül valósulnak meg, ami koordinációt és harmonizációt követel meg ezektől Közösségi Kezdeményezésektől.

A fenti hármas kategóriának a felállítása egyrészt azért fontos, mert az Európai Unió korábban ismertetett támogatási rendszerei is eltérőek a külső határok vonatkozásában, másrészt pedig a várható csatlakozást követően ezeknek az országoknak (és velük együtt a határmenti régióiknak is) a helyzete módosulni fog.

²² Svédország és Finnország esetében eredetileg 6. célterületekről volt szó, majd a 2000-2006-os programidőszakban váltak 1. célterületekké.

(1) Határmenti régiók a nem EU-tag nyugat-európai országok mentén

Ebbe a kategóriába tartoznak Svájc és Norvégia határmenti területei: Svájcnak Franciaországgal, Olaszországgal, Ausztriával és Németországgal; Norvégiának pedig Dániával és Svédországgal. (6. melléklet)

Ezekben az esetekben a határon átnyúló együttműködések az alábbi szempontok jellemzik:

- nagy földrajzi távolságok és periférikus fekvés Skandinávián belül
- a gazdasági fejlettség az Európai Unió átlaga felett, illetve az Európai Unió átlagszintjén van
- negatív migrációs mérleggel rendelkeznek
- a határmenti régiók jelentős átmenő forgalmat lebonyolító vidékek, illetve nemzetközi tranzitónák (Dánia, Svédország, Finnország, Svájc)
- magas a területükön működő vállalatok kutatásra és fejlesztésre fordított költségvetése (> GDP 1%-a)
- léteznek a határon átnyúló együttműködés strukturái, intézményei és programjai

Prioritásait tekintve ezek az EU belső fejlettebb határmenti területeihez hasonlítanak leginkább (19. táblázat).

19. táblázat: Az EU külső határai mentén a nem EU-tag nyugat-európai országok határmenti régióival létrejött határon átnyúló együttműködések tartalma

<i>Prioritások</i>		<i>Várható hatás</i>
környezetkímélő infrastruktúra megteremtése	→	környezeti károk csökkentése
együttműködés a turizmus területén	→	idegenforgalom fellendülése
kis- és középvállalatok együttműködése	→	munkahelyteremtés, munkaerőpiac bővülése
kulturális kapcsolatok támogatása, kulturális örökség védelme	→	a hagyományok és az identitástudat megőrzése
közös célirányos együttműködés a hegyvidéki régiók védelme érdekében	→	további népességvándorlás megakadályozása
a gazdasági fejlődés előmozdítása	→	perifériális helyzet csökkentése
a humán erőforrás fejlesztésének elősegítése	→	szakképzett, versenyképes munkaerő

(2) Határmenti régiók az EU-csatlakozásra váró országok szomszédságában

A jelenlegi állapot szerint az EU tagállamai közül 5 ország (Finnország, Németország, Ausztria, Olaszország és Görögország) 23 határmenti régióját érintik ezek az együttműködések, és 12 tagjelölt ország határmenti régiói tartoznak ebbe a

kategóriába (Málta, Ciprus, Észtország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Románia, Bulgária²³) (7. melléklet).

A legkülönlegesebb helyzetben ezek az eurorégiók vannak, hiszen az EU csatlakozással egyidőben az eddigi EU-val közös határaik EU belső határokká, míg az eddig EU-t nem érintő határaik egyrészt EU belső, másrészt pedig EU külső határokká válnak. Ezáltal megváltozik a szerepük és a megítélésük, átalakul a támogatási rendszerük és a határőrizetre vonatkozó szabályozási rendszerük is. Mindezt természetesen még a konkrét csatlakozási folyamat előtt alaposan meg kell tervezni és adoptálni kell a körülményeket.

Ezeket a határon átnyúló együttműködések a következőképpen lehet jellemezni (20. táblázat):

- akarat és igény arra vonatkozóan, hogy a határon átnyúló együttműködési formák informális kapcsolatok és szervezeti formák révén alakuljanak tovább, amelynek során a nemzeti államok megőrzik elsődleges szerepüket
- a korábban politikai és ideológiai okokból hiányzó határon átnyúló együttműködés intenzíven fejlődik, elsősorban helyi és regionális szinten
- az EU-nak a balti államokkal, Lengyelországgal, a Cseh Köztársasággal, Szlovákiával, Magyarországgal, Bulgáriával és Szlovéniával alkotott külső határainál rövid idő alatt eurorégiók és a határon átnyúló együttműködés egyéb formái alakultak ki – és ezek száma folyamatosan növekszik²⁴
- a szomszédos államok közötti konfliktusok, illetve a politikai keretfeltételek több esetben jelentették – és jelentik még ma is – komoly akadályát a határon átnyúló együttműködések teljeskörű kibontakozásának és elmélyülésének
- a különböző földrajzi, gazdasági és ipari jellemzők mellett a külső határok mentén található összes határmenti területnek jelentős gazdasági különbségekkel kell megküzdenie (aszimmetrikus ipari és kereskedelmi gazdaságok, pénznembeli és bérben megmutatkozó egyenlőtlenségek, hiányos infrastruktúra, határátkelők és környezeti problémák)
- fiatal demokráciákról és közigazgatási struktúrákról van szó, amelyeknek sokat kell tanulniuk ahhoz, hogy képesek legyenek a teljes körű alkalmazkodáshoz

²³ A Balti-államok, illetve Málta és Ciprus a tengeri határok révén érintettek.

²⁴ Hasonlóképpen igaz ez Románia esetében, amely az EU-val nem alkot közös határt.

20. táblázat: Az EU külső határai mentén az EU-csatlakozásra váró országok határmenti régióival létrejött határon átnyúló együttműködések tartalma

<i>Prioritások</i>		<i>Várható hatás</i>
a fiatal demokráciák és közigazgatási struktúrák felépítése	→	az Európai Unió térségbe való beilleszkedés könnyebbé válik
az infrastruktúra fejlesztése és új határátkelőhelyek nyitása	→	a belső határok mentén nő a piacra jutás lehetősége, a külső határok biztonságosabbá válnak
a közlekedés és a kommunikációs hálózatok fejlesztése	→	nő az elérhetőség, intenzívebbé válnak a kapcsolatok
gazdasági fejlesztés	→	a perifériális helyzet csökkentése
a gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetése a határ mindkét oldalán	→	felzárkózás a fejlettebb határmenti régiókhoz
a környezetvédelem javítása minden területen	→	a további népesség elvándorlás megakadályozása
még intenzívebb közreműködés a jövőbeli Interreg-programokban és ezek irányításában	→	az EU normák és elvárások adoptálása
az EU-eszközök és a Phare CBC illetve a Tacis CBC jobb kombinációja	→	bővülő és összehangoltabb fejlesztési és együttműködési lehetőségek

(3) Az EU egyéb országok határregióival együttműködő határmenti régiói

Ebbe a kategóriába az EU-val határos országoknak azok a régiói tartoznak, amelyek különböző okok miatt nem tartoznak az EU tagjelölt országai közé. Ezek az Oroszországgal, Marokkóval, Albániával, Macedóniával, a Jugoszláv Köztársasággal és Törökországgal létrejött határon átnyúló együttműködési formák, amelyek a határon átnyúló együttműködések tekintetében Finnországot, Norvégiát, Spanyolországot és Görögországot érintik (8. melléklet). Ezek az együttműködések nagyon fiatalok és igazából még nem alakultak olyan intenzív intézményi formák mint az előző esetekben. Talán a finn-orosz határon létrehozott együttműködések állnak a legközelebb az előzőekhez, amelyek fontos előrelépéseket tettek a közigazgatási egységek összehangolása terén, illetve a közös célok meghatározásában. Az Interreg és Tacis CBC közösségi kezdeményezések segítségével jelentős helyi szintű fejlesztések is történtek az elmúlt néhány évben.

Finnország és Norvégia esetében az Oroszországgal közös határon létrejött határon átnyúló együttműködéseknek a közös célok közé az alábbiak tartoznak:

- az életszínvonalban és a politikai és közigazgatási struktúrákban megmutatkozó jelentős különbségek megszüntetése
- a tartós együttműködés feltételeként a jogi és tulajdonlási kérdések megoldása
- (az eddig szinte teljes mértékben hiányzó) gazdasági kapcsolatok fokozatos kiépítése

- a megértés és bizalom előfeltételeként tartós ismeretek közvetítése révén a pszichológiai akadályok leküzdése
- szorosabb kulturális kapcsolatok teremtése

Görögország külső határai mentén egyre inkább a régióspecifikus lehetőségek közös kiaknázása a cél. Ennek eszközeként szolgálhat a határon átnyúló infrastruktúra fejlesztése, a további határátkelőhelyek nyitása és a ténylegesen határon átnyúló projektek összeállítása és kivitelezése. Ugyanakkor ezek között a határmenti régiók és országok között jelentős szerepet kapnak a határon átnyúló szintű környezetvédelmi témák is.

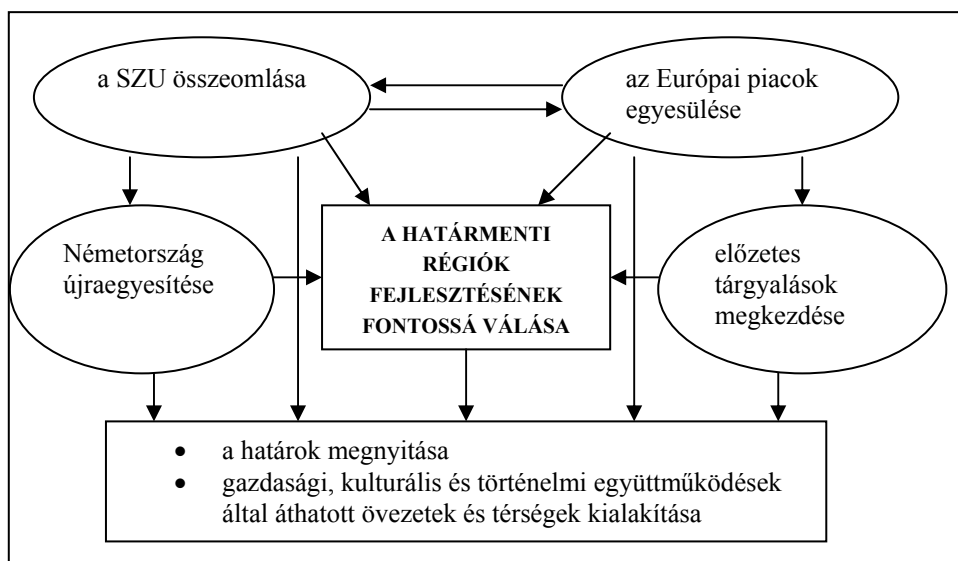
4.2.2 Közép-Európa eurorégióinak típusai

Közép-Európában – hasonlóképpen mint az Európai Unióban – az eltérő gazdasági fejlettség és a különböző határok Európán belül elfoglalt helye az eurorégiók más-más típusainak létrejöttét eredményezte. Ezeknek a rövid áttekintése a magyarországi eurorégiók összehasonlításához nyújt hátteret.

4.2.2.1. Az országhatárok szerepének az átértékelődése Közép-Európában a rendszerváltást követően

Az európai határmenti térségek fejlesztésének fontosságát kiemelő és lehetőségeit meghatározó két esemény a Szovjetunió összeomlása és az európai piacok egyesülése volt. Ezen események lényegében dominó hatásként okozták Németország újraegyesítését, a szovjet hadsereg kivonását Közép-Európa területéről, valamint előzetes tárgyalásokat a Cseh Köztársasággal, Magyarországgal és Lengyelországgal az Európai Unióhoz való csatlakozás ügyében. Sokkal közvetlenebb módon, az események a határok megnyitásához, gazdasági, kulturális és történelmi együttműködések által áthatott övezetek és térségek alakításához vezettek (23. ábra).

Habár az elmúlt szocialista berendezkedés alatt Közép- és Kelet-Európa országaiban a helyi és regionális hatóságok közötti együttműködés nem volt támogatott, a rendszerváltást követően megnyíltak és megindult a kísérletezés az együttműködés különböző területein elsősorban a jólét biztosításának érdekében. Ez a folyamat az egyes országok meglévő határviszonyaival kapcsolatban körültekintést követel meg, és külön figyelem kíséri, hogy mindez Kelet- és Közép-Európa képes legyen az új integrációs akadályok leküzdésére.

23. ábra: A határmenti térségek fejlesztésének közvetlen előidézői Közép-Európában

A Cottbusi Találkozó két évvel a rendszerváltás után került megrendezésre. Ekkor Németország (NDK), Lengyelország és a volt Csehszlovákia határvidékeinek demokratikusan megválasztott képviselői találkoztak. A találkozó célja a határon átnyúló együttműködéseknek, mint a térségben új intézményi rendszerek megjelenésének megvitatása volt. A résztvevők megalkották a Cottbusi nyilatkozatot (1991, Cottbus), amely leszögezte, hogy **egy közös Európát nem lehet határokkal megosztani**. Ennek érdekében megfogalmazták, hogy a határvidékek helyi választott képviselőinek – elősegítve a kölcsönös kapcsolatfelvételt – valamilyen formában kezdeményezniük kell a polgárok közötti kölcsönös megértést és szolidaritást.

A Cottbus-i Találkozó gyakorlati ajánlásokat is tett a helyi és térségi képviselőknek ahhoz, hogy hogyan haladjanak a közös Európa felé vezető úton. Ezek közé tartozott például:

- határ két oldalán élő polgárok segítése egymás kölcsönös megértésének és szolidaritásának fejlesztése érdekében,
- kapcsolattartás és tartós együttműködések létrehozása,
- munkacsoportok felállítása a határon átnyúló együttműködés különböző területein felmerülő közös kérdések és problémák megoldására.

A tagjelölt közép-európai országok határainak a funkcióbeli és hatásbeli megváltozását leginkább a Ratti-féle modell segítségével lehet magyarázni, illetve a tipológiája alapján lehet az országhatárok szerepének az átalakulását leginkább vizsgálni (2. fejezet, 5.-6. ábra).

A Ratti-féle határtipológia értelmezése a rendszerváltást megelőzően egyértelmű volt, hiszen Közép-Európa országai és Nyugat-Európa között az általa kijelölt funkciók voltak érvényben: a Vasfüggöny az eltérő politikai - intézményi - gazdasági rendszereket választotta el egymástól, mialatt a határ két oldalán eltérő társadalmi és közösségi rendszerek húzódtak meg. Tehát makroregionális értelemben a határ a Ratti-féle kettős jelenséggé vált jelen kontinensünkön.

A rendszerváltást követően a határok merevsége megszűnt és a világútlevelel mindenki előtt megnyíltak a határok, szabaddá téve az utat Kelet-, Közép- és Nyugat-Európa között. Ekkor a volt szocialista országok – eltérő ütemben bár – igyekeztek új, demokratikus politikai-intézményi kereteket biztosítani a határaikon belül. A többpártrendszer bevezetésével eltérő politikai alakulatok kerültek hatalomra a térség országaiban, amelyek habár hasonló célokkal, de eltérő eszközökkel és más-más ütemben igyekeznek érvényesíteni a nyugat-európai és észak-amerikai eszményképet, a demokráciát. Ugyanakkor a térség országaiban korábban megfigyelhető izoláció is meggyengült és a politikai-gazdasági változások eredményeképpen a határ két oldalán élő nemzetiségi-etnikai népcsoportok között újra kapcsolatok szövődhettek. Mindezek térbeli vetületeként a rendszerváltást követő években megszülettek, illetve újraéledtek az évtizedekig elnyomott kapcsolatok és határon átnyúló együttműködések születtek, illetve születtek újjá a térségben. Ezek legműködőképesebb és az Európai Unió által is leginkább támogatott formái az eurorégiók.

Ugyanakkor megmaradt a közép-európai határok alapvető funkciója (elválaszt-összeköt). Országokként és területenként eltérő azonban, hogy melyik az erősebb funkció. Mindezek meghaladására az Európai Unión belül már bevezetett és kipróbált Schengeni határrendszer lesz hivatott. Azonban várhatóan az EU külső határai mentén az elválasztó funkciót az intenzív határellenőrzés és a „kirekesztettség” fokozza majd, míg az összekötő funkció továbbra is a határmenti kisebbségek számára erősödik fel.

Általánosan elfogadott a vélemény – Nyugat-Európában és térségünkben is –, hogy az eurorégiók komoly szerepet játszanak Nyugat-Európa integrációs folyamataiban. A közép-európai régió eurorégióknak még további jelentősége, hogy segítenek az egyébként leszakadásra hajlamos, rendszerint periférikus, illetve halmozottan hátrányos helyzetű határmenti régiók felzárkózásában és integrálásában. Elsősorban a területi és életszínvonalbeli különbségek mérséklődését várják el az eurorégióktól. Ugyanakkor a helyi és regionális identitástudat megőrzésében is komoly szerepet játszhatnak ezek az eurorégiók a kulturális kapcsolataik és programjaik révén.

4.2.2.2. Közép-Európa euroregionális együttműködései

Közép-Európa határai mentén számos határon átnyúló együttműködés jött létre a Cottbus-i Találkozó óta. Ezen eurorégiók geopolitikai helyzete alapján jelenleg alapvetően két csoportról beszélhetünk. Egyrészt vannak olyan eurorégiók és egyéb

határon átnyúló együttműködések, amelyek az EU külső határa mentén jöttek létre, másrészt pedig vannak olyanok, amelyek nem érintkeznek az EU-val. Mivel az első csoportba tartozó eurorégiók csoportját és legfontosabb prioritásait már az előzőekben tárgyaltam (4.2.fejezet), így most a második csoportot nézem meg részletesebben.

A határok relatív hosszát és a résztvevő országok számát tekintve a legtöbb eurorégió és hasonló intézmény Közép- és Kelet-Európában az EU szárazföldi külső határai mentén lett kialakítva. Az ebben résztvevő országok **Lengyelország** (Németország), a **Cseh Köztársaság** (Ausztria, Németország), a **Szlovák Köztársaság** (Ausztria), **Magyarország** (Ausztria), **Szlovénia** (Olaszország), valamint Bulgária (Görögország).

Ezen eurorégiók közül elsőként a trilaterális **lengyel-cseh-német** határregióban 1991-ben alapították meg a Nisa-Neisse-Nysa Eurorégiót. A Nisa eurorégió és más, jól kiépített eurorégiók már aktív szerepet játszanak az EU határon átnyúló programjainak kivitelezésében, nevezetesen a Kis Projektek menedzselésében. Az Interreg és Phare CBC EU-programokból származó támogatással ezen eurorégiók fejlesztése sikerrel járt. Ezt támasztják alá Pomeránia, a Pro Europa Viadrina, a Bober-Neisse, a Nisa-Neisse-Nysa, az Elbe-Labe, az Érchegeység-Krasznahorka, az Egrensis és a Bajor-erdő/Böhmerwald/Sumava példái és sikerei.

Az EU külső határai mentén elhelyezkedő határmenti régiók esetében határozott különbség van a területfejlesztési problematikában és további jellegzetességek terén is²⁵. A vizsgált területre koncentrálna azt mondhatjuk, hogy az EU keleti részén, a Közép- és Kelet-Európa határai mentén található eurorégiók alacsony fejlettségi szinten állnak (3. fejezet, 11. ábra) és leginkább jogi és pénzügyi segítségre szorulnak. A különböző földrajzi, gazdasági és ipari jellemzők mellett a külső határok mentén található összes határmenti terület jelentős gazdasági különbségekkel küzd (aszimmetrikus ipari és kereskedelmi gazdaságok, pénznembeli és bérben megmutatkozó egyenlőtlenségek, hiányos infrastruktúra és határátkelőhely, környezeti problémák, stb.). Mindezekon felül az (politikai és gazdasági motivációjú) elvándorlási hullámok nagymértékben befolyásolják a demográfiai helyzetet.

Az EU-nak a közép- és kelet-európai országokkal alkotott külső határai mentén megvalósuló határon átnyúló együttműködések esetében megfigyelhető az erőteljes törekvés arra, hogy a határon átnyúló együttműködés informális és szervezeti formák révén alakuljon tovább, amelynek során a nemzeti államok megőrzik elsődleges szerepüket. Pozitív jelenséggé értelmezhető, hogy a –

²⁵ Az EU külső határai mentén megkülönböztetünk még határmenti régiókat az EFTA országok mentén (Norvégia és Svájc), illetve az egyéb kevésbé fejlett országok szomszédságában található határmenti régiókat (Albánia, Orosz Föderáció, Marokkó, stb.). Ld. 3.5. fejezet.

korábban politikai okok miatt hiányzó – határon átnyúló együttműködési formák folyamatosan fejlődnek és egyre szélesebb rétegeket mozgatnak meg elsősorban regionális és helyi szinten. Sajnálatos azonban, hogy a szomszédos államok közötti konfliktusok, illetve a politikai keretfeltételek hiánya még mindig fékezi a korlátlan határon átnyúló együttműködést, illetve zavarják azt (pl. EU-határvidékek Albánia és a jugoszláv utódállamok szomszédságában).

A Közép- és Kelet-Európával alkotott külső határok mentén fekvő régiók igyekeznek az egyenlőtlenségeket leküzdeni és ezért célul tűzték ki az alábbi pontokat:

- a fiatal demokráciák és közigazgatási struktúrák felépítése
- az infrastruktúra fejlesztése és új határátkelők nyitása
- a közlekedés és a kommunikációs hálózatok fejlesztése
- gazdasági fejlesztés
- a gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetése a határ mindkét oldalán
- a környezetvédelem javítása minden területen
- még intenzívebb közreműködés a jövőbeli Interreg-programokban és ezek irányításában
- az EU-eszközök és a Phare CBC illetve a Tacis CBC jobb kombinációja

Az elmúlt egy évtized során számos eurorégió alakult ki Kelet- és Közép-Európában az Európai Uniót nem érintő területeken (9. melléklet). Ezek legfőbb jellemzője, hogy csak volt szocialista országok tagrégiói vesznek részt bennük ugyanakkor a működésük révén/során az EU-val szoros kapcsolatban állnak. További fontos szempont még az esetükben, hogy a várható 2004-es és 2007-es EU-csatlakozást követően legtöbbjüknek megváltozik a geopolitikai helyzete és így az EU határaihoz viszonyított pozíciójuk is alakul, ami az intézményi (elsősorban pénzügyi szempontból) rendszerükben is változásokhoz vezet.

Az ezen határok mentén létrejött együttműködések nagy száma csak részben magyarázható a relatív határhosszúsággal, inkább lényeges szerepet tölt be az Európai Unió és az egyes országok Európai Unióval szembeni elvárásainak a teljesítése. Ez azt jelenti, hogy azok a tagrégiók, amelyek a várhatóan 2004-ben csatlakozó országok területén találhatóak ezeken az együttműködésekben keresztül szeretnék biztosítani a helyüket és bizonyítani az integráció-érettségüket. Ugyanakkor azok a tagrégiók, amelyek várhatóan csak 2007 után csatlakozó országon belül helyezkednek el – vagy esetleg olyannak a területén, amely a közeljövőben egyáltalán nem csatlakozik az EU-hoz – támogatást és segítséget remélnek a csatlakozó társrégióktól. Ezt támasztják alá a helyi és regionális vezetők nyilatkozatai.

Ezek között vannak olyanok, amelyek az AEBR eurorégió kritériumrendszerének nem felelnek meg (2. melléklet), így csupán a nevükben

eurorégiók, azonban a működési feltételeiket tekintve nem érték még el azt a szintet.

A közép-európai határon átnyúló együttműködések számos közös, vagy legalábbis hasonló problémával küzdenek, ami alapján a következő általános megállapítások tehetők.

Mivel a történelmi hagyományok és gyökerek különbözőek, Kelet-Közép-Európa országaiban a demokratikus intézményrendszer kiépítése, a jogállamiság megszilárdítása, a piacgazdaságra történő átmenet egymástól rendkívül eltérő feltételek között és különböző ütemben ment – megy – végbe. Ez azt jelenti, hogy a fejlettségbeli különbségek tovább növekedhetnek és új törésvonalak alakulhatnak ki, amelyek gátolhatják az euroregionális együttműködések feltételeit.

A gazdasági fejlődés útját a térség országainak nagy része az **európai integrációs szervezetekhez való csatlakozásban** látja, így ez került a középpontba. Ennek következményeként azonban az egymással való együttműködés eleinte a háttérbe szorult. Emellett a félelem egy KGST-jellegű együttműködés létrejöttétől szintén a regionális szintű együttműködések ellen szólt. Mindez azonban egymással való vetélkedést is magával hozott, illetve sok esetben nőttek a belső feszültségek és a szomszédok iránti ellenérzések. Ezt a rendszerváltást követő kezdeti hirtelen „Pál-fordulatot” azonban a kilencvenes évek végére kinőttek a térség országai és felismerték, hogy az integrációhoz egy közös utat kell megtalálni és végigjárni. Ennek eredményeként születtek meg sorra helyi és regionális szinten az eurorégiók és egyéb határon átnyúló együttműködési formák, illetve nemzetek közötti szinten a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Társulás (CEFTA).

A fekete gazdaság, a magas munkanélküliségi ráta és a hiányos közbiztonság az illegális kereskedelem, fegyver- és embercsempészet, a **határokon átnyúló szervezett bűnözés** melegágya. Ezeknek a problémáknak a megoldása különösen nagy feladatot jelent a térség államainak Európai Unió csatlakozása nyomán, hiszen a Schengeni Egyezmény aláírásával egyes határok EU belső határokká válnak, ahol a fokozott ellenőrzés megszűnik, míg mások az EU külső hataraként fokozottabb ellenőrzés alá kerülnek.

Ugyancsak történelmi okokra vezethető vissza a térségben jelentkező **szélsőséges nacionalizmus**, amely elsősorban etnikai konfliktusokhoz vezet a kisebbségek és az anyaország közötti szakadékok tágítva.

Több országban jelentett – és jelent ma is – problémát az **eltérő gazdasági, politikai érdekviszonyok**, továbbá a politikai kultúra hiányosságai következtében kialakult gátló tényező, amely egyértelműen a kölcsönös fejlődést nehezíti. Ez egyrészt a szomszédos államok között jelent problémát, másrészt pedig a kelet-közép-európai térség más államaival szemben is. Ennek következtében a lemaradás sokszor még fokozódhat is.

A kelet-közép-európai régió egyik legsúlyosabb kihívása a **délszláv válság**, amely Magyarországot szomszédsága okán és a vajdasági magyar kisebbség miatt is nagyon érzékenyen érinti. Ez jelentős visszahúzó tényezőként

hat a határon átnyúló együttműködésekre. Ugyanakkor biztonságpolitikai szempontból az EU is fenyegetett állapotba kerül Magyarország és Szlovénia csatlakozásával.

Mindemellett mindenképpen nehéz lesz fenntartani az elmúlt évtized folyamán létrejött határon átnyúló intézményeket, mivel a fentiekben vázolt különböző ütemű átalakulás, a NATO és az Európai Unió országoként eltérő ütemű bővítése folyamatos változást jelent a térségbeli regionális együttműködések geopolitikai, gazdasági, finanszírozási és jogi feltételeiben.

4.3. A közép-európai eurorégiók csatlakozás szempontú csoportosítási lehetőségei

Közép-Európa eurorégiót a fentiekben történt egyszerű csoportosítás mellett tovább lehet kategorizálni a határszakaszok és a jövőjük szempontjából. Erre vonatkozólag többféle megközelítés alkalmazható, amelyek közül a dolgozat célkitűzéseit szem előtt tartva hármat emelek ki.

4.3.1. Az EU támogatási rendszere szerint

Az AEBR által kezdeményezett LACE projektben Közép-Európa határmenti régióit alapvetően két kategóriába sorolja, majd ezeket még két csoportra bontja. Az osztályozás alapját a Phare CBC programok jelentik. Ennek alapján megkülönböztet „rég” és „új” CBC határokat (21. táblázat). A régi határok közé tartoznak azok a határmenti régiók és határon átnyúló együttműködések, amelyek a Phare CBC bevezetése óta, azaz 1994 óta részesülnek EU-támogatásban. Az „új” CBC határok ezzel szemben mindössze 1997 óta részesülnek Phare CBC támogatásból (Phare CREDO révén) (*LACE-Phare CBC: Position Paper*, 2000).

21. táblázat: Az AEBR LACE-Phare CBC közép-európai határ osztályozása²⁶

Közép-Európa határai				
A. Régi CBC határok		B. Új CBC határok		
A1.	A2.	B1.	B2.	B3.
lengyel-német cseh-német cseh-osztrák magyar-osztrák észti-finn	szlovén-osztrák szlovén-olasz szlovák-osztrák jugoszláv-görög	szlovén-magyar cseh-szlovák lengyel-cseh	észti-litván litván-lett lett-lengyel lengyel-szlovák magyar-román	szlovák-magyar román-bolgár jugoszláv-bolgár jugoszláv-albán

²⁶ A dolgozat témájának szempontjából a továbbiakban Magyarországra és az eurorégiós partnerországaira szűkítem az összehasonlítás körét, mivel a későbbiek szempontjából ennek van jelentősége.

Az egyes határszakaszok közös jellemzőit az alábbiak szerint lehet összefoglalni:

- A1:** létező határon átnyúló struktúrával rendelkező határok, amelyek jelentős tapasztalatokkal rendelkeznek a programozás és megvalósításuk terén; ezek mentén a határok mentén az elsődleges feladat az Interreg IIIA és Phare CBC programok (2000-2006) összehangolása és ehhez a megfelelő technikai háttér megteremtése; ebbe a kategóriába tartoznak a térségben a legfejlettebb határmenti térségek
- A2:** ezeknél a határoknál a határon átnyúló struktúrák még hiányosak, illetve az elmúlt években lettek alapítva, következésképpen a helyi és regionális szakemberek munkája még gyengének értékelhető; a szlovén-olasz és a szlovák-osztrák határok viszonylag fejlettebbek a többihez képest
- B1:** ezek a legfejlettebbek az „új” határok közül; a helyi és regionális szintű határon átnyúló programok megteremtésére és elmélyítésére van szükség ezekben a határmenti térségekben a fejlesztések és a pénzügyek terén
- B2:** ezeknél a határoknál hiányzik a hosszú távú tapasztalat a határon átnyúló együttműködések tekintetében; a határok történelmi korlátozó „barrier” funkciója kifejezetten érezteti hatását a magyar-román határszakasz esetében, amely ennek ellenére egyre intenzívebben vesz részt a Phare CBC programok megvalósításában
- B3:** ezek a legkevésbé fejlett régiók, amelyek a legkevesebb tapasztalattal rendelkeznek a határon átnyúló programok és projektek szervezését illetően; az ezek mentén a határok mentén létrejött határon átnyúló együttműködések a legfiatalabbak

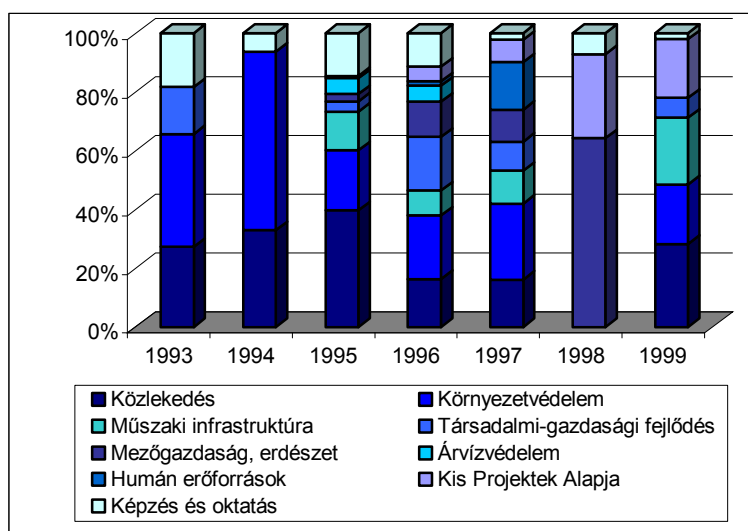
A „rég” CBC határok legfontosabb jellemzője, hogy ún. tükörprogramként jöttek létre az EU15 külső határai mentén bevezetett Interreg támogatás kiegészítésére. Mivel jelenleg az EU külső határai mentén fekvő területekről van szó, így a bővítés után ezek belső határokká válnak, ezáltal Interreg kedvezményezett területekké lesznek. A Cseh Köztársaság és Lengyelország Németországgal közös határai mentén vezették be elsőként a Phare CBC támogatást és ebből következően ezek határszakaszok rendelkeznek a legnagyobb tapasztalattal az országon belül is az Interreg programot illetően.

Lengyelország 1996 és 1997 folyamán összesen 107 millió eurót kapott a Phare CBC programból, amelyből elsősorban az infrastrukturális (közlekedés, környezetvédelem) fejlesztéseket finanszírozta (pl. útépítés a határátkelőhelyek környékén kialakult forgalmi dugók elkerülésére, szennyvíztisztítók létrehozása). 20 millió eurót költöttek az E-20-as vasútvonal, a TEN 2 modernizálására. További 45 millió eurót a TEMPUS költségvetésébe került. Osinów Dolny-nál, Gubinek-nél, Rosóweknél, illetve Swieckonál a határátkelőhelyek kiépítéséhez járult hozzá a

Phare CBC. A vasúti határátkelőhelyeket szintén modernizálták pl. a Kunowice/Rzepin, Szczecin/Gumience átkelőknél.

2000-től 56 millió euró támogatást kaptak a lengyel határmenti térségek projektjeik megvalósítására. Ebből 44 millió eurót a lengyel-német határon átnyúló kapcsolatok támogatására ítélték meg – elsősorban a közlekedés és környezetvédelem területén indított projektek kivitelezésére. A lengyel-cseh határmenti projektek 5 millió eurós támogatást kaptak, amit többek között egy várost elkerülő út építésére szánnak. A lengyel-szlovák CBC 4 millió eurós támogatást útfelújítás és hídépítés céljaira kapta. A balti-tengeri CBC 3 milliós költségvetéséből legnagyobb részét a Visztula-delta területén egy szennyvíztisztító telep megépítését és közös kezelését fedezik.

Csehország három határa Phare CBC kedvezményezett. Ezek közül legrégebb óta a *cseh-német* határ részesül támogatásban, aminek keretein belül kilenc területet érintettek a támogatások (24. ábra). 1993 és 1999 között összesen 136.122.595 euró támogatást élvezett ez a határszakasz. Ugyanekkor, 1995 és 1999 között 163 millió euró Interreg támogatás jutott a német oldalra²⁷.

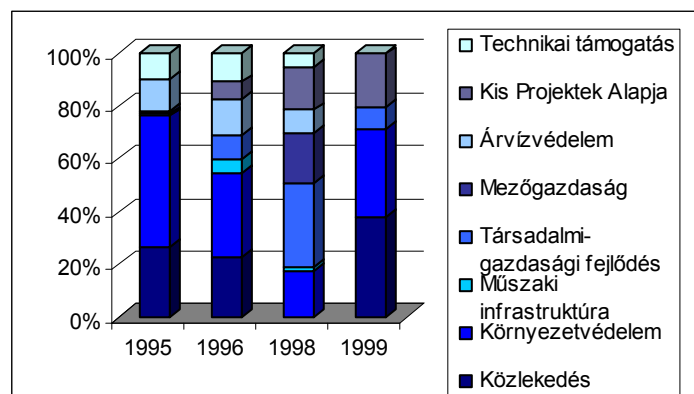
Forrás: „Ministry for Regional Development of the Czech Republic” adatai alapján

24. ábra: A Phare CBC támogatások szektorális megoszlása a cseh-német határon (1993-1999)

Ausztria csatlakozásával kibővült a Cseh Köztársaság Phare CBC támogatásra jogosult határainak aránya, így 1995 óta a *cseh-osztrák* határon is létezik a Phare CBC. 1995 és 1999 között összesen 37.963.241 eurót nyertek el a

²⁷ 1995 és 1999 között 108.935.009 euró volt a cseh-német határ Phare CBC támogatása.

cseh oldalon (25. ábra), míg az Interreg IIA Program 4,5 millió euróval járult hozzá az osztrák oldalon.

Forrás: „Ministry for Regional Development of the Czech Republic” adatai alapján

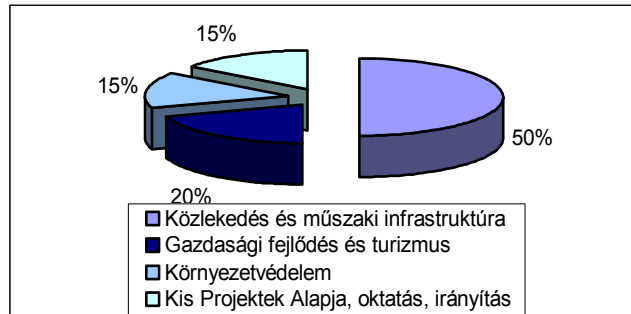
25. ábra: A Phare CBC támogatások szektorális megoszlása a cseh-osztrák határon (1993-1999)

A *cseh-lengyel* határ azok közé a határok közé tartozik, amely nem EU külső határ, mégis részesül anyagi támogatásban az EU-tól. 1997-ben bevezették a Phare CREDO programot, amelynek három éves működése során összesen 1.839.223 euró került kiutalásra (1997/98: 409.156 euró; 1998/99: 1.430.067) Ezt az Európai Bizottság döntése alapján 1999-ben felváltotta a Phare CBC program. Ennek a támogatásnak az odaítéléséről az Európai Bizottság képviselői, a cseh és lengyel kormány képviselői és az érintett határ mentén működő eurorégiók képviselői döntenek. 1999-ben 6 millió eurót osztottak szét a beérkezett pályázatokra.

Összességében elmondható, hogy a cseh határmenti együttműködések számára a program jelentősége a környezetvédelem (pl. szennyvíztisztító telepek létrehozása) és közlekedés terén tett előrelépésekben rejlik, illetve fontos, hogy a helyi önkormányzatok tapasztalatokat gyűjtöttek az EU támogatások kezeléséről.

2000-től három határszakaszt érint a Phare CBC támogatás: 10 millió euró a cseh-német, 4 millió euró a cseh-osztrák és 5 millió euró a cseh-lengyel határon átnyúló együttműködések támogatását szolgálja.

Szlovákia a legfiatalabb EU-támogatásban részesülő országok közé tartozik. A *szlovák-osztrák* határ régió 1995 óta részesül a Phare CBC költségvetéséből. 1995 és 1999 között összesen 20 millió euró került szétosztásra a különböző projektek között. A prioritásokat nézve megállapítható, hogy itt is a közlekedés fejlesztése és a környezetvédelem céljait szolgáló projektek kapják a legnagyobb figyelmet. (26. ábra)

Forrás: LACE-Phare CBC Assessment Reports, 2000

26. ábra: A Phare CBC támogatások szektorális megoszlása a szlovák-osztrák határon (1993-1999)

2000-től 12 millió eurót ítéltek oda a szlovák határon átnyúló együttműködések támogatására. Ez az összes Nemzeti Phare Alapnak 15%-át teszi ki. A szlovák-osztrák határmenti régió részesül a legnagyobb támogatásban 6 millió euróval, míg a szlovák-lengyel határszakasz 4 millió, illetve a szlovák-magyar határszakasz 2 millió euróval gazdálkodik.

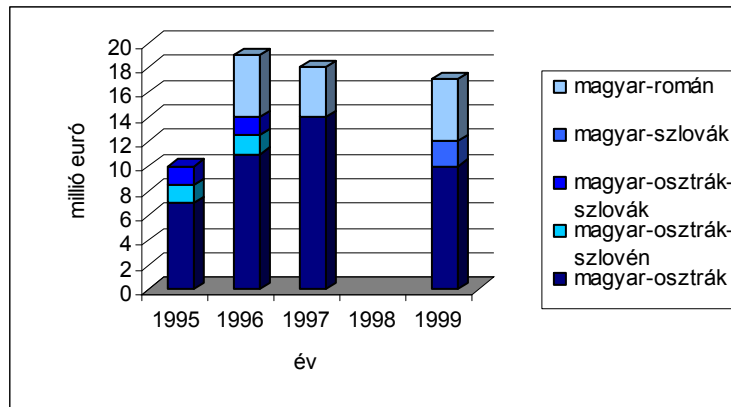
Szlovénia 2000-ben 7 millió euró támogatást kapott a Phare CBC-től határon átnyúló projektek megvalósítására. Ennek nagyobb része, 5 millió euró, a szlovén-osztrák határt érinti, míg a maradék 2 millió euró a szlovén-magyar határmenti támogatására szolgál. A *szlovén-osztrák* határ esetében elsősorban a Jesenicé-i vállalkozói övezet létrehozása, illetve a területfejlesztési struktúrák kiépítésének a támogatása a cél. A *szlovén-magyar* határszakasz esetében pedig egy közös Nemzeti Park alapításával erősödnek a határon átnyúló kapcsolatok.

Az Európai Unió Ausztria csatlakozása után **Magyarország** számára is biztosította a Phare CBC támogatási rendszert. Hasonlóképpen, mint az Interreg IIA program, a Phare CBC Program komplex területfejlesztési programként 5 prioritásterület fejlesztésére koncentrált:

1. regionális tervezés
2. határmenti műszaki infrastruktúra-fejlesztés
3. gazdasági és turisztikai fejlesztés
4. humánerőforrás-fejlesztés
5. környezet- és természetvédelem

A fenti prioritások szem előtt tartásával 1995 és 1999 között összesen 64 millió eurót fordítottak öt határszakasz²⁸ projektjeire (27. ábra).

²⁸ A hármas határmenti régiókra vonatkozó fejlesztési projektekkel együtt (magyar-osztrák-szlovén, magyar-osztrák-szlovák).

Forrás: www.pharereg.org.hu – alapján saját szerkesztés

26. ábra: A magyar Phare CBC programok arányainak megoszlása 1995 és 1999 között

Magyarországot tekintve elmondható, hogy a vizsgált országok között a második a rangsorban a megítélt Phare CBC összeget tekintve, ugyanis 2000 óta 19 millió euróval gazdálkodhat. Ennek valamivel több mint 50%-a a magyar-osztrák határszakaszra vonatkozik, 5 millió euró a magyar-román határon átnyúló kapcsolatok támogatására áll rendelkezésre és 2-2 millió euró támogatásban részesülnek a magyar-szlovák és a magyar-szlovén határszakaszok.

Fontos megjegyezni azt is, hogy Magyarország esetében a 2000-es Phare Nemzeti Programon belül is külön figyelmet szenteltek a külső határok kezelésére (13 millió eurót különítettek el erre a célra!). Ennek keretén belül elsősorban a határátkelőhelyek modernizálása a cél a jugoszláv, horvát és ukrán határok mentén, illetve egy határmegfigyelő rendszer beszerzése volt a Határőrség számára.

Románia – mint új CBC (B2, B3) határ – szintén részesül a Phare CBC támogatásban. 2000-től 13 millió euró támogatással rendelkezhet két határszakasza mentén. A román-magyar határon átnyúló együttműködések támogatására 5 millió eurós hozzájárulást kaptak, míg a román-bolgár CBC-kapcsolatok fejlesztésére 8 millió euró áll rendelkezésre.

A *román-magyar* határon a Cenad/Kiszombor határátkelőhely infrastrukturális ellátottságának javítása, az árvízvédelem kiterjesztése és a Túr folyón közös környezetvédelmi intézkedések bevezetése a cél.

A *román-bolgár* határon átnyúló kapcsolatok esetében az adatforgalom gyorsítását szolgáló telekommunikációs infrastruktúra fejlesztése, a Duna ökológiai állapotának rendezése, az emberek, áruk és szolgáltatások szabad áramlásának a megoldása és egy többéves román-bolgár stratégiai terv kidolgozása és elindítása élveznek prioritást.

Ugyanakkor a román határőrizet megerősítése – főleg a keleti határa mentén – kulcsfontosságú Románia EU tagsága szempontjából.

4.3.2. A Schengeni Megállapodás szempontjából

A Schengeni acquis fokozatos elsajátításának eredményeképpen a tagjelölt országoknak a Schengeni Megállapodásban rögzített feltételeket kell teljesíteniük. Ennek következtében a határok elválasztó szerepe a majdani EU külső határa mentén erősödni fog, újabb kihívások elé állítva a határmenti térségeket és együttműködéseket.

Mivel a Schengeni Egyezmény hatályba lépése nem egyidőben zajlik a térség összes országában, így ez eltérő ütemű határlebontást is jelent és így a kategorizálás a schengeni egyezmény hatályba lépésének pontos időpontja után lesz lehetséges. Annyi bizonyos, hogy a schengeni határok egyes határszakaszokon huzamosabb ideig lesznek érvényben, míg bizonyos esetekben (Románia, Bulgária) belátható időn belül felszámolják azokat.

4.3.3. A csatlakozás következményei

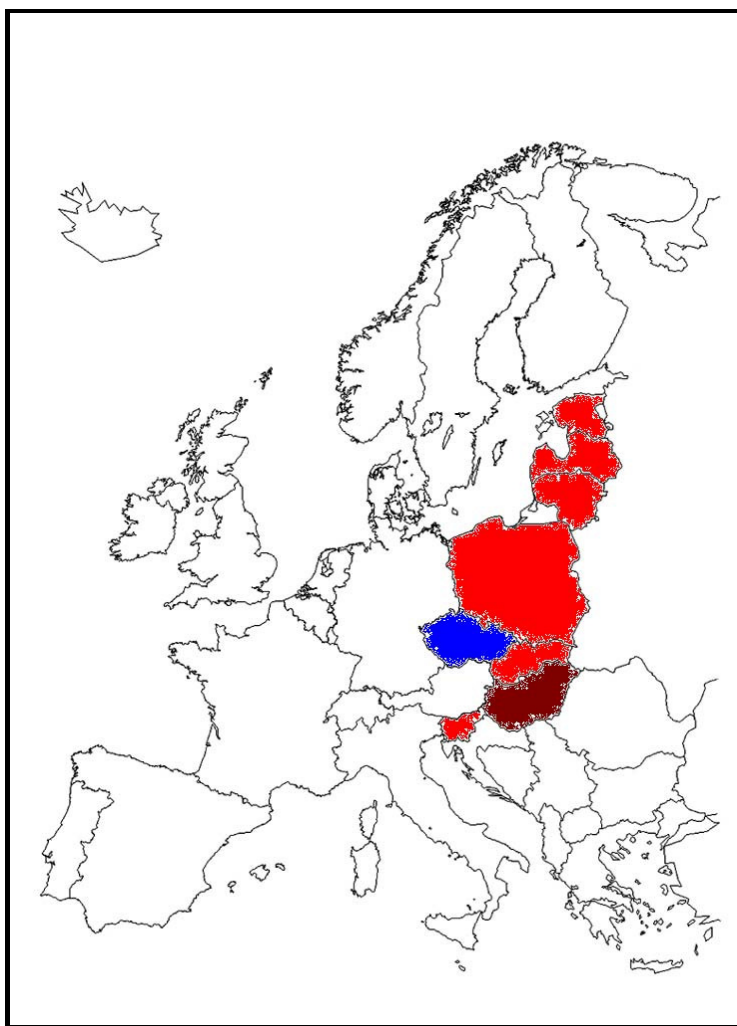
A várható EU-bővítés szempontjait figyelembe véve kétféle scenárió vázolható fel. Az első verzió a 2004-ben várhatóan EU-tagállammá váló országok határai mentén bekövetkező változások hatásait vizsgálja. A második verzió pedig már az előrevetített 2007-es csatlakozást is figyelembe veszi és azokat az országokat is bevonja a vizsgálatba. Ennek az az oka, hogy az előrevetített várható bővítési időpontok eddig is gyakran változtak és ezért nem kizárt, hogy még 2004 előtt is változások következnek be. Mindenesetre ígéret szerint 2007 lesz az az év, amikorra mind a tizenkét ország – amellyel a csatlakozási tárgyalások elindultak – az Európai Unió tagjává válik. Természetesen vannak olyan országok, amelyek az elkövetkező években nem számíthatnak a csatlakozásra, így ezeket a csoportosítás során is mindig EU-n kívüli országokként kezeltem.

A jelenlegi EU és a tagjelölt országok területéhez viszonylatában közép-európai határok a következőképpen néznek ki (22. táblázat):

22. táblázat: Közép-Európa határtípusai az EU csatlakozás szempontjából

	tagország-tagjelölt	tagjelölt-tagjelölt	tagjelölt-nem tagjelölt
2004 előtt	EU külső határ	EU-n kívüli határ	EU-n kívüli határ
2004-2007	EU belső határ	EU belső határ EU külső határ	EU külső határ
2007 után	EU belső határ	EU belső határ	EU külső határ

Az egyes tagjelölt országokra vonatkoztatva az egyes határtípusok eltérő arányban lesznek jelen a csatlakozást követően (28. ábra). Csehország lesz az egyetlen, amelynek csak EU belső határa lesz (kék), Magyarország szintén egyedülálló lesz abban a tekintetben, hogy a belső és külső határok mellett, egy ideiglenes EU külső határ kezelését is meg kell oldania (bordó), míg a többi országnak EU belső és külső határai lesznek a csatlakozás után (piros).

Jelmagyarázat: kék = csak EU belső határok, piros = EU belső és külső határok, bordó = EU belső és külső határok, valamint ideiglenes külső határ

28. ábra: A tagjelölt országok csatlakozás utáni határ megosztottsága

5. Eurorégiók Magyarország határai mentén

Magyarország **hét** országgal határos (Ausztria: 356 km, Szlovénia: 102 km, Horvátország: 355 km, Jugoszlávia: 164 km, Románia: 453 km, Ukrajna: 103 km, Szlovákia: 679 km), így relatíve sok határárónál rendelkezik. Az ország területének 35%-a számít határrégióknak, a lakosságnak pedig 28,2%-a él ezeken a területeken. A települések jelentős hányada – 43%-a – esik közel a határokhoz, ami döntően abból adódik, hogy az aprófalvas térségek nagyrésze is a határterületekhez tartozik (Baranya megye, Vas megye, Zala megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és részben Győr-Moson-Sopron megye) (23. táblázat).

23. táblázat: A határtérségek súlya Magyarországon belül

Körzetek	Városkörzetek száma	Népesség (1000 fő)	Népesség arány (%)	Terület (%)	Városi népesség aránya (%)
Határmenti körzetek	55	2 969	28,2	32,2	n.a.
Oszták határrégió*	7	381	3,7	3,9	56,6
Nyugat-Szlovák határrégió	5	348	3,3	2,2	61,4
Kelet-Szlovák határrégió	11	546	5,2	6,1	45,3
Ukrán határrégió	4	172	1,6	2,1	25,1
Román határrégió	14	788	7,5	7,9	58,9
Jugoszláv határrégió	5	385	3,6	3,8	67,1
Horvát határrégió	8	349	3,3	6,2	38,3
Belső térségek	127	7 560	71,8	67,8	n.a.
Központ (Budapest és Pest megye)	16	2 840	7,8	6,1	79,9
Nyugat (Dunántúl)	46	2 123	20,2	24,2	56,2
Kelet (Alföld)	50	1 753	16,6	23,1	65,1
Észak	16	844	8,2	7,4	53,3
Országos átlag	182	10 529	100,0	100,0	63,1

* Osztrák-szlovén határszakasz együtt.

Forrás: Rechnitzer 1999 [Ruttkay 1995]

Az eurorégiók összehasonlításánál az egyes határszakaszok közötti különbségek nagymértékben befolyásolják az együttműködések mechanizmusát és sikerességét, hiszen a szomszédos országainkkal kialakított kapcsolatok közvetlenül hatnak a határrégiók fejlődésére. Ahogyan ez már a kategóriarendszerről is kiderült az egyes határszakaszok eltérő ütemű fejlődésen mennek keresztül és integrálódásuk az Európai Unióba szintén megkülönbözteti

őket egymástól. Mindemellett a Magyarország határai mentén működő egyes eurorégiókban Magyarország elsősorban megyei szinten vesz részt, így az egyes határmenti térségek fejlettségét meghatározzák a megyékben zajló folyamatok.

5.1. Magyarország NUTS3 szintű területi egységeinek földrajzi szempontú összehasonlítása

5.1.1. Módszertani megjegyzések

Magyarország NUTS3 szintű területi bontásának a magyar megyék felelnek meg. Azért a NUTS3 szintű területi egységeket választottam, mivel a vizsgált euroregionális együttműködésekben Magyarország megyei szinten vesz részt.

Az itt vizsgált mutatók kiválasztása során a következő célok vezéreltek:

- a határmenti megyék térszerkezetben elfoglalt helyének meghatározása (területi részesedés, településsűrűség, népességszám, népsűrűség, megyék országhatárhoz és egymáshoz viszonyított helyzete)
- a gazdaság főbb mutatóinak (GDP, külföldi érdekelttségű vállalkozások száma és jegyzett tőkéje, munkanélküliségi ráta) megyék szerinti megoszlása
- a határmenti megyék külkereskedelmi kapcsolatainak (export-import partnerek) feltárása

Ezek az információk hozzásegítenek ahhoz, hogy megértsük a későbbiekben tárgyalt eurorégiókkal szembeni elvárásokat és a vázolt problémák okait. Az elemzés során használt adatok egyrészt a Gazdasági Minisztériumból, másrészt pedig a 2001-es Megyei Statisztikai Évkönyvekből származnak.

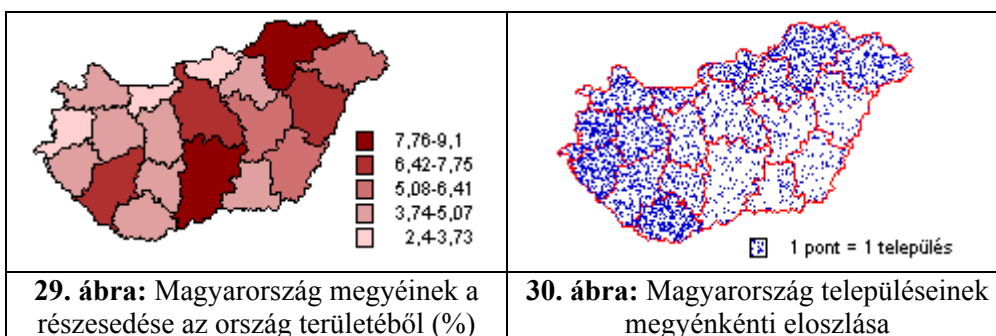
Az adatok feldolgozása során a Microsoft Excel program mellett az SPSS 9.0 adatkezelő programját használtam fel. A térképi ábrázolásokhoz az AutoCad R14 program segítségével digitalizált térképeket a MapInfo 6.5 alkalmazásával önállóan készítettem el.

5.1.2. A határmenti megyék településhálózatának közigazgatási szerkezete

Az ország területén a megyék nem egyenlő arányban osztoznak (29. ábra). A megyék alapterületéből adódó különbségek befolyásolják a létrejött eurorégiók méretét és a magyar tagrégiók által képviselt súlyt is. Így a magyar-osztrák határ mentén létrejött Euregio West/Nyugat Pannónia egészen biztos, hogy a legkisebb alapterületű együttműködés lesz, míg a Kárpátok Eurorégió, amely a legnagyobb

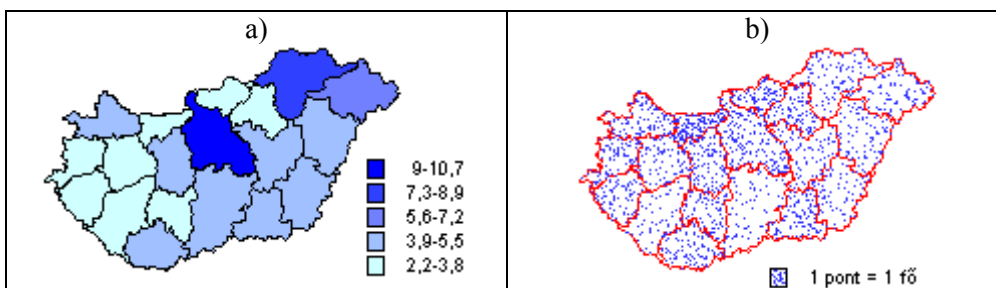
területű északkelet-magyarországi megyék részvételével jött létre a legnagyobb földrajzi kiterjedésű együttműködést alkotja.

Magyarország megyéinek a településsűrűségét vizsgálva, a délkeleti határmenti megyékben a legalacsonyabb a települések száma, míg a délnyugati-nyugati határterületeken fekvő megyéknek van a legnagyobb településsűrűsége (30. ábra). Ez a domborzati adottságoknak és a történelmi hagyományoknak a nyomait viseli magán és az aprófalvas térségeink földrajzi elhelyezkedésével magyarázható.

Adatbázis: Statisztikai Évkönyv, 2001

Hasonlóképpen a népességszám megoszlása is eltéréseket mutat az egyes megyékben és ezáltal az adott határszakaszokon és a határmenti együttműködésekben is (31. ábra). Megállapítható, hogy az északkeleti, keleti és délkeleti határszakaszok mentén elhelyezkedő megyék rendelkeznek a legnagyobb népességszámmal, így az ezen megyék részvételével létrejött együttműködések érintik a legnagyobb rétegét a lakosságnak.

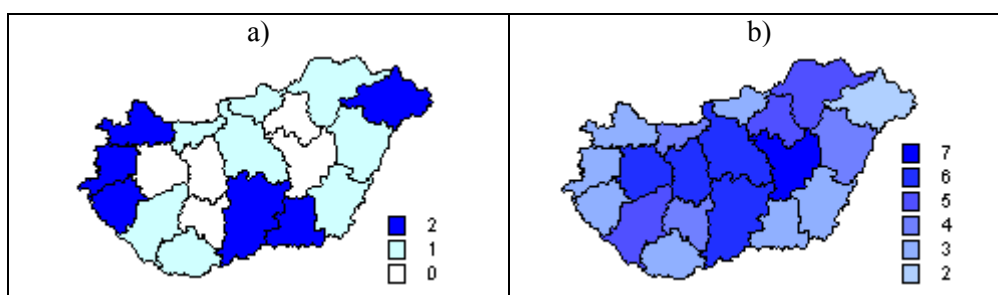

Adatbázis: Statisztikai Évkönyv, 2001

31. ábra: (a) A népességszám megyénkénti aránya (%) és a **(b)** a népsűrűség területi különbségei 2001-ben

Magyarország 19 megyéje közül 14 rendelkezik országhatárral. A megyék között több olyan is van, amely nem csak egy országgal, hanem kettővel is határos

(32.a. ábra). Ez komoly szerepet hárít ezeknek a megyéknek a működésére és fejlődésére, hiszen ez a kapcsolatok kiépítéséhez több lehetőséget is kínál. Az egyes megyék közötti kapcsolatokat szintén befolyásolja az egymással közös határok száma és hossza (32.b. ábra).

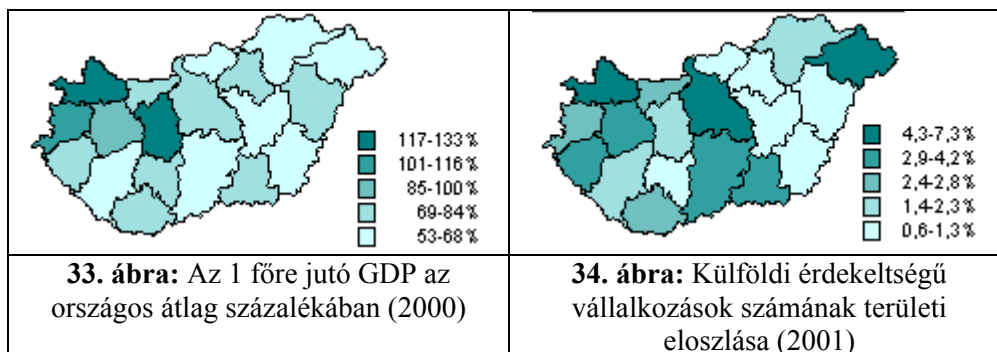
32. ábra: A megyehatárok száma megyénként: **a)** szomszédos országokkal közös határok száma; **b)** más magyar megyékkel közös határok száma

A legérdekesebb jelenség ebben a viszonylatban, hogy habár Jász-Nagykun-Szolnok megye nem országhatár mentén helyezkedik el, mégis két eurorégió is tagja (Kárpátok Eurorégió, Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió). Ennek kialakulásához nagy valószínűséggel az is hozzájárult, hogy ez a magyarországi megye rendelkezik a legtöbb szomszédos megyével, így a kapcsolatrendszerének a kialakításához megvoltak a feltételek.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az északkelet-magyarországi és a kelet-magyarországi megyék közreműködésével működő határon átnyúló együttműködések érintik a legnagyobb területét és a legtöbb lakosát Magyarországnak.

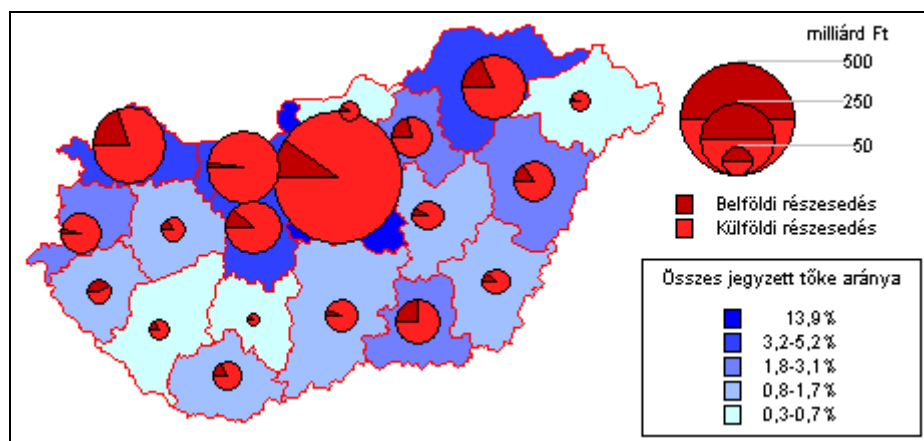
5.1.3. A gazdaság főbb mutatóinak megyék szerinti megoszlása

A gazdasági fejlettség okozta regionális különbségek következtében a határmenti megyék és ezáltal az egyes határszakaszok jelentős mértékben különböznek egymástól. Az **egy főre jutó bruttó hazai termék** előállításában a magyar-osztrák határ menti megyék állnak az élen, míg a magyar-szlovák határ keleti részén, a magyar-román, a magyar-jugoszláv és a magyar-horvát határon az országos átlagnak alig több mint felét éri el a mutatók (Nógrád: 54%, Szabolcs-Szatmár-Bereg: 53%, Békés: 65%, Somogy: 68%) (33. ábra).

Adatbázis: Statisztikai Évkönyv, 2001

Hasonló kép tárul elénk, ha összehasonlítjuk az egyes megyékben alapított **külföldi érdekeltségű vállalkozásokat** is (34. ábra). Azzal a különbséggel, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg és Csongrád pozitív irányban tér el a környezetétől, míg Somogyban a többi megyéhez képest alacsonyabb a vállalkozások száma.

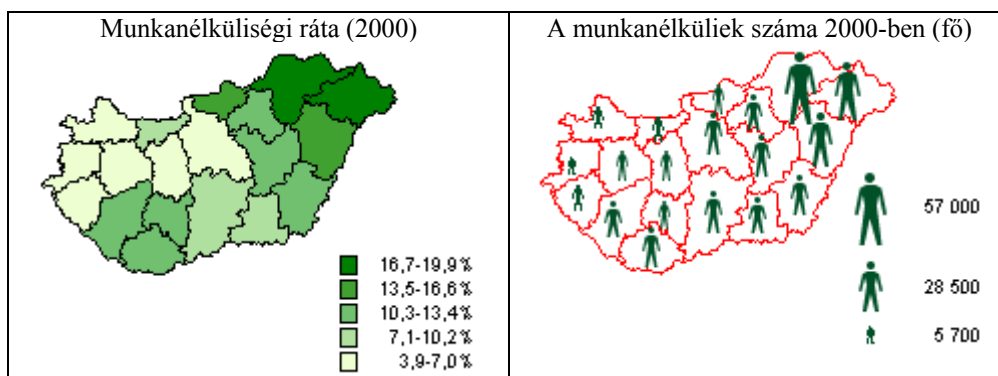
Adatbázis: Statisztikai évkönyv

35. ábra: A külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje szerinti megoszlás (az országos érték %-ában) és azok belföldi-külföldi részaránya (a megyében jegyzett tőke alapján) (2001)

Azonban a külföldi vállalkozások nem minden esetben rendelkeznek magas tőkével, aminek következtében igazából nem járulnak hozzá a terület gazdasági fellendüléséhez. A 35. ábrán szembetűnő, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2001-ben az 1119 külföldi érdekeltségű vállalkozásnak mindössze 21,7 milliárd Ft volt a jegyzett tőkéje, amelyből a külföldi részarány 97%-os volt. Ezzel szemben Győr-Moson-Sopron megyében 1103 külföldi érdekeltségű vállalkozást tartottak számon 2001-ben, 185,2 milliárd Ft jegyzett tőkével, amiből mindössze 80% volt a külföldi részesedés. Elsősorban azzal magyarázható a különbség, hogy

Szabolcs-Szatmár-Beregben az ukrán érdekeltségű vállalkozások legnagyobb része kis tőkéjű betéti társaság és sok esetben csak fiktív cégekről van szó, amelyeket a magyarországi letelepedési engedély megszerzése céljából hoztak létre (DANCS, L. 2001). Csongrád megyében a szomszédos megyékhez képest viszonylag magas a szervezetek száma (816) és ugyanakkor relatíve – országos szinten – magas a jegyzett tőke összege is (79,7 milliárd Ft), amelynek 75,2%-a külföldi részesedés. Szónokyné Ancsin Gabriella ezt az alaptőke alapján kétféleképpen magyarázza. Egyrészt meglátása szerint a vállalkozásoknak mindössze 15%-a tényleges tőkebefektető és ezek korlátolt felelősségű társaságokként jelentős mértékben hozzájárulnak a foglalkoztatási gondok enyhítéséhez. Ugyanakkor a maradék 85% fiktív tőkebefektetőket takar, amelyek többnyire családi vállalkozások csekély alaptőkéjű betéti társaságok. Mindkét esetben a vállalkozók számára elsődleges szempont volt „a határ közelében maradni”, amely lehetőséget biztosít a rokoni és baráti kapcsolatok fenntartására és a gazdasági együttműködések intenzívebbé tételére is (SZÓNOKYNÉ ANCSIN G. 2000).

A **munkanélküliség** területi különbségei szintén kirajzolják előttünk az egyes határszakaszokat (36. ábra). A munkanélküliség által leginkább sújtott határszakaszok a magyar-szlovák határszakasz keleti része, a magyar-ukrán és a magyar-román határmegyék. Alacsonyabb munkanélküliségi rátával jellemezhető a magyar-jugoszláv és a magyar-horvát határszakasz, míg a magyar-szlovén, magyar-osztrák és a magyar-szlovák határszakasz nyugati része rendelkezik a legalacsonyabb munkanélküliségi mutatókkal.

Adatbázis: www.gm.hu

36. ábra: A munkanélküliség mutatói 2000-ben megyénkénti bontásban

A vizsgált gazdasági mutatók alapján megállapítható, hogy az északkelet-magyarországi és kelet-magyarországi határszakaszokon létrejött határon átnyúló együttműködések jóval elmaradottabb – sokkal inkább periférikus – területeket egyesítenek, mint a magyar-osztrák határon és a magyar-szlovák határszakaszon alapított együttműködések. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági szféra fellendítése

érdekében jóval nagyobb energia befektetésre van szükség az első csoporthoz tartozó határon átnyúló együttműködésekben.

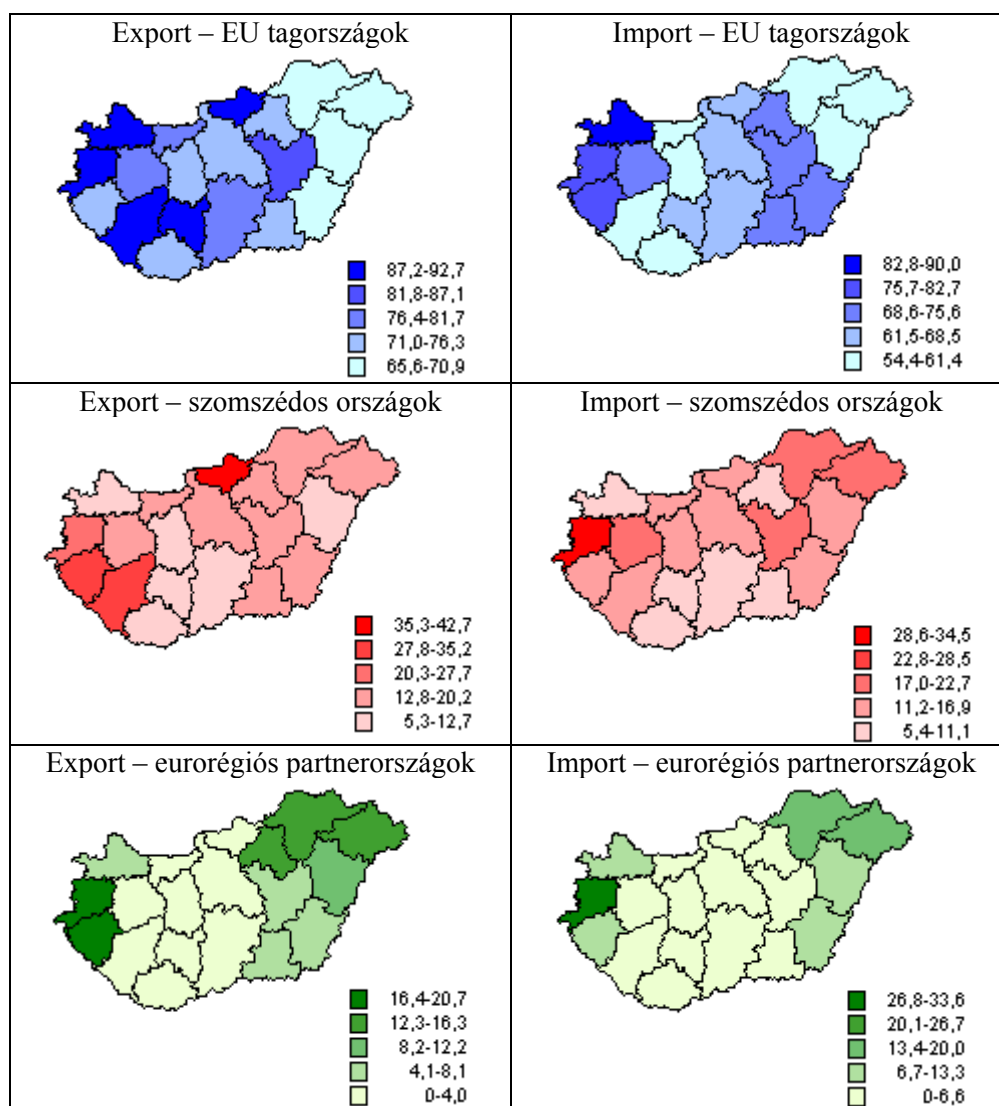
5.1.4. A határmenti megyék külkereskedelmi kapcsolatainak (export-import partnerek) feltárása

A megyék külkereskedelmi forgalmának összehasonlítását három országcsoporton keresztül végeztem. Elsőként megvizsgáltam, hogy az egyes megyék teljes külkereskedelmi forgalmában milyen részarányban szerepelnek az egyes országcsoportok (37. ábra). Ennek alapján a következő megállapításokra jutottam:

1. Az **Európai Unió tagországaival** folytatott kereskedelem minden megyében minimum 50%-os részesedést mutat, azonban területileg jelentős eltérések mutatkoznak. Mind az export, mind pedig az import vonatkozásában a három északkelet-magyarországi megye (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg) kereskedelmében tölt be a legkisebb szerepet az EU. Ugyanakkor a nyugat-dunántúli megyék esetében a legmagasabb az arány, ezek közül is kiemelkedik Győr-Moson-Sopron megye, ahol mindkét vonatkozásban 80% feletti az EU részesedése. Ez egyértelműen követi az EU jelenlegi külső határát, azaz az EU jelenlegi külső határához közelebb eső megyék esetében magasabb az EU részesedése a megyék kereskedelmében.
2. Ha a **szomszédos országokkal** folytatott kereskedelmet nézzük meg, akkor szembeűnő, hogy azok részesedése jóval alacsonyabb értéket képvisel a megyék gazdaságában (5,3-42,7%)²⁹. Kiugró értékeket Vas megye és Nógrád megye esetében találunk. Míg az első esetben Ausztria okán jelentkezik az exportforgalomban megmutatkozó magas érték, addig az utóbbinál Ausztria mellett Szlovákia is jelentős szerepet vállal az importforgalomból. Jellemző továbbá, hogy a szélsőségesen alacsony értékek (<12%) a déli határon a horvát és jugoszláv határ mentén fekvő megyék esetében jelentkeznek.
3. Tovább szűkítve a kört, az egyes eurorégiókban résztvevő **eurorégiós partnerekkel** folytatott külkereskedelem kapcsán három a határaink mentén létrejött eurorégió rajzolódik ki. A nyugati határ mentén az Euregio West/Nyugat Pannónia tagmegyéinek export-import forgalma 15-20%-ban az eurorégiós partnerországból kerül ki, az északkeleti és keleti határ mentén pedig elénk tárul a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-

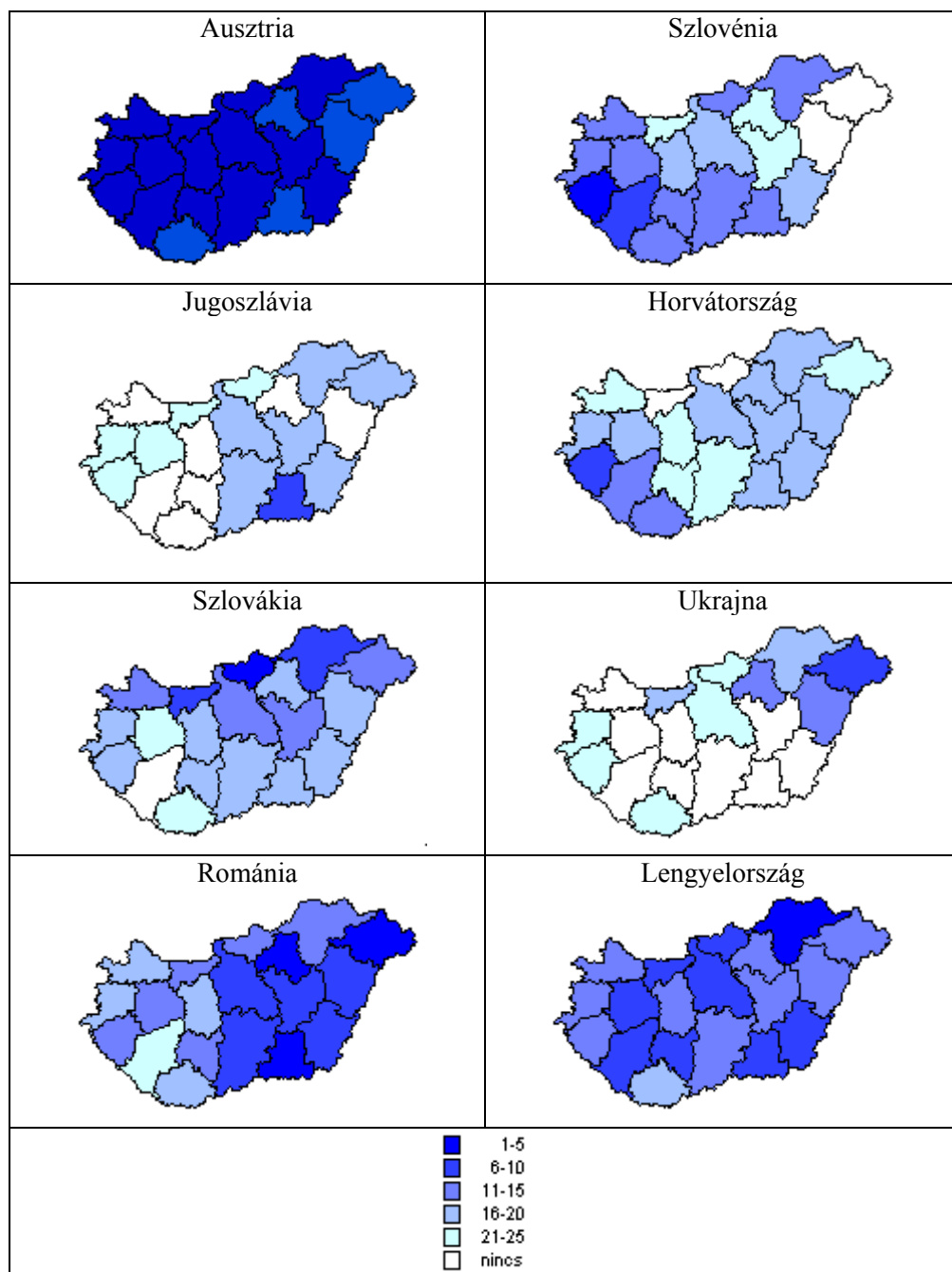
²⁹ Ausztria mind az EU tagországokkal folytatott kereskedelemben, mind pedig a szomszédos országokkal lebonyolított export-import forgalom tekintetében szerepel, így lehetséges az átfedés. Ahogyan ez később kiderül a szomszédos országok relatíve magas részaránya nagymértékben Ausztriának tulajdonítható.

Tisza Eurorégió tagmegyéinek a relatíve magas partnerországokkal folytatott export-import forgalma. Ezzel szemben sem a Duna-Dráva-Száva (Baranya, Somogy), sem pedig a Vág-Duna-Ipoly (Komárom-Esztergom, Pest, Fejér, Veszprém) megyéi esetében nincs különösebb jelentősége a partnerországokkal folytatott kereskedelemnek.

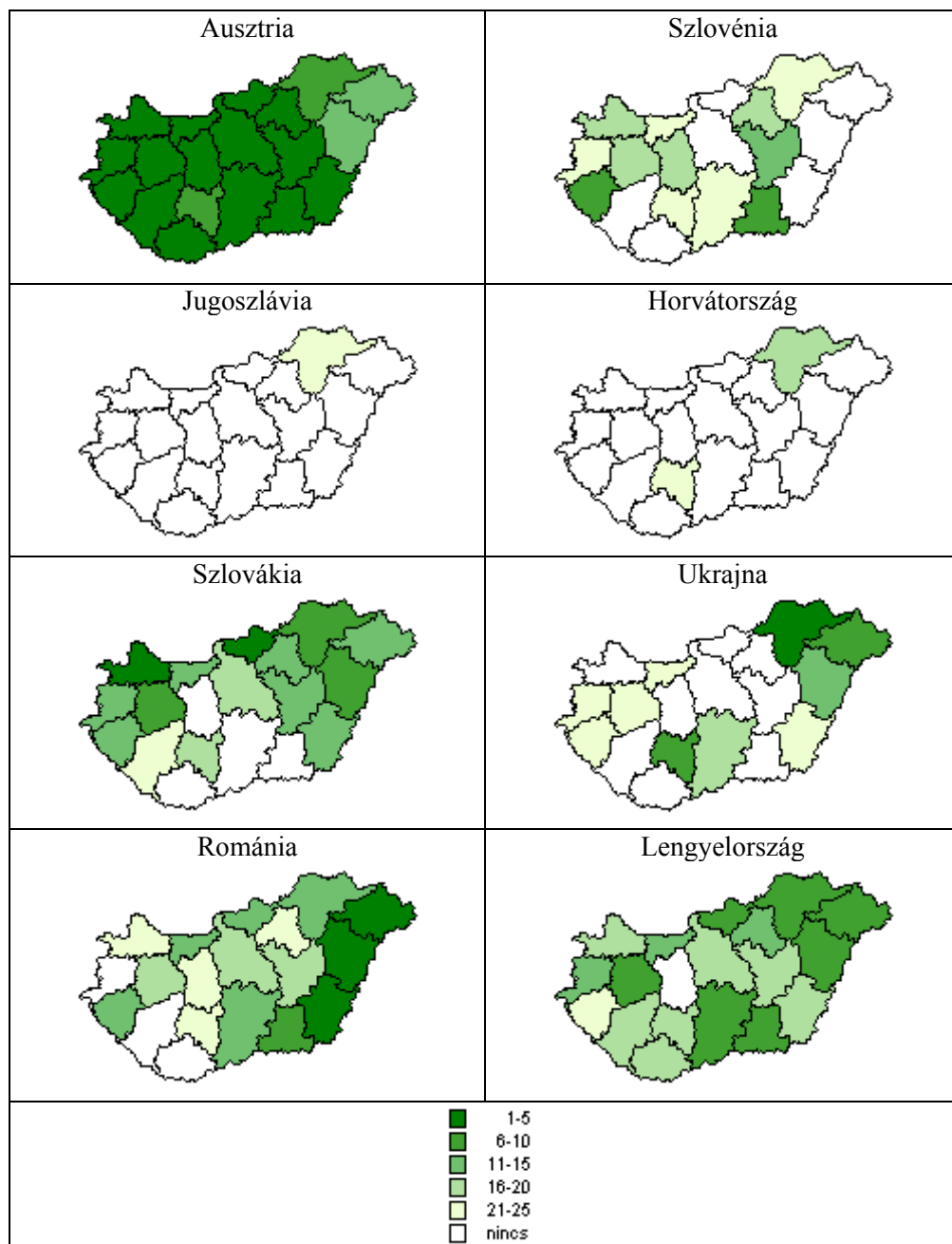
Adatbázis: www.gm.hu

37. ábra: Az egyes országcsoportok export-import részesedése a megyék kereskedelméből (% , 1999)

Adatbázis: www.gm.hu

38. ábra: A szomszédos országok és Lengyelország részesedése a megyék exportforgalmából 1999-ben – az első 25 alapján rangsorolva

Adatbázis: www.gm.hu

39. ábra: A szomszédos országok és Lengyelország részesedése a megyék importforgalmából 1999-ben – az első 25 alapján rangsorolva

A továbbiakban a Gazdasági Minisztérium jelentése alapján megvizsgáltam hogy az egyes szomszédos országok hanyadik helyen állnak a megyék export illetve import partnereit tartalmazó rangsorban. Ezt térképen ábrázolva az előző következtetések tovább finomíthatóak (38.,39. ábra). Ezekből kiderül, hogy a határmenti megyéknek azokkal az országokkal van szorosabb külkereskedelmi kapcsolata, amelyekkel közös határ mentén érintkezik.

Legszébben Románia, Szlovákia, Horvátország és Szlovénia esetében mutatkozik meg a határfekvés jelentősége. Ausztria esetében a túlzott dominancia következtében kevésbé különül el rangsor, azonban a már korábban említett kelet-magyarországi megyék (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén) esetében szembetűnő a gyengébb pozíció a ranglistán. Lengyelországot egyrészt azért vontam be az összehasonlításba, mert a Kárpátok Eurorégió révén eurorégiós partnerország, másrészt pedig ezen az országon keresztül is megmutatkozik, hogy amennyiben nem szomszédos országról van szó, úgy a külkereskedelmi partnerek ranglistája alapján nem mutatkozik számottevő különbség az egyes határszakaszok között. Mindemellett azonban kisebb dominancia megfigyelhető az északkelet-magyarországi megyék esetében, ami összefüggésbe hozható a közös eurorégióban (Kárpátok Eurorégió) való részvétellel.

5.2. A határmenti együttműködések szerepe Magyarországon

A huszadik század folyamán, mint ahogyan a határmenti térségek fejlődése és fejlesztése is megtorpant, ugyanúgy a határmenti együttműködések és a határon átnyúló kapcsolatok is jelentős változásokon mentek keresztül. A második világháború óta eltelt időszakot gyakorlatilag három nagyobb szakaszra bonthatjuk a határmenti együttműködések szempontjából. Az egyes időszakokban a határmenti térségekre illetve a határon átnyúló kapcsolatokra jellemző vonásokat hat fő szempont (*határvonal hossza, határ jellege, határátkelőhelyek állapota, kapcsolat területe, kisebbségi kérdés, gazdasági helyzet*) köré csoportosítva vizsgáltam. A rendszerváltást követően, Európa geopolitikai térképének megváltozásával a fenti tényezők átértékelődtek és egy differenciáltabb határmenti régiókra vonatkozó politika és gondolkodásmód vette kezdetét a térségben.

5.2.1. Az államszocializmus időszaka

A szocializmus időszakában Magyarország öt országgal volt határos: Ausztria, Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia és Jugoszlávia. A határmenti térségei nem tartoztak a fejlesztendő régiói közé így az esetek döntő többségében alapvetően

elmaradott területek, perifériák voltak. Azonban ez az öt határvidék különbözött egymástól mind a fejlettségi szintjüket és a megítélésüket tekintve.

Annak a néhány kapcsolatnak, amely mégis kialakulhatott, a legfontosabb jellemzője ebben az időszakban a felülről lefelé (*top-down*) irányultság volt. Igazából önálló – megye szintű, járási szintű, település szintű – döntések nem születhettek olyan kapcsolatok tekintetében, amely átlépte az országhatárt. Ezeknek a kialakításakor mindenkor értesíteni kellett a központi kormányt, amely a szomszédos ország központi kormányával felvette a kapcsolatot és amennyiben a két ország kormányzata kölcsönösen megállapodott a kapcsolatfelvételben, akkor értesítették az érintetteket, akik a továbbiakban is csak olyan lépéseket tehettek, amelyeket a központi kormányok jóváhagytak.

Magyarország határszakaszainak jellege nem korántsem volt egységes a szocializmus időszakában. Egyrészt területi különbségeket figyelhetünk meg, amely mind keleti és nyugati irányban egyaránt rendelkezett zárt határszakaszokkal és nyitottakkal, másrészt pedig az idő függvényében is jelentős különbségeknek és változásoknak lehetünk a tanúi, ahogyan a szocializmus enyhülés oldódott a határok zártsága és fokozódott a kapcsolatok kiépülése. A leggyakoribb kapcsolati, illetve együttműködési forma a turizmus és az egyes gazdasági ágazatok terén jött létre. (24a., 24b. táblázat)

Általánosan elmondható, hogy kevés határon átnyúló kapcsolat létezett Magyarország és szomszédai között. Ezek azonban egyrészt megmaradtak, másrészt pedig átalakultak és több esetben a testvérmegyei, illetve testvérvárosi kapcsolatokat továbbfejlesztve fokozatosan átléptek a kronológiai fejlődés középső szakaszába (bi-, illetve trilaterális együttműködések). A létrejött kapcsolatok a 2.4.4. fejezetben bemutatott Tóth József által felállított modell szerint működtek.

24.a. táblázat: Határaink főbb jellemvonásai a szocializmus időszakában

	Határvonal hossza (km)	Határ jellege	A kapcsolat jellege	Kisebbségi kérdés	Gazdasági helyzet	Munkaerőpiac jellemzői
Magyar-osztrák	356	60-as évekig: „holt határ” 70-es évektől: enyhülés	60-as évekig: semmi 70-es évektől: bevásárló-turizmus 80-as évektől: élénk	A kisebbségi kérdés konszolidált rendezése	Potenciális fejlesztési régió	80-as évektől: illegális munkaerő vándorlás
Magyar-csehszlovák	679	50-es évek végéig: „holt határ” 60-as évektől: enyhülés	50-es évek végéig: semmi	Erőszakos ki- és áttelepítések		
Duna térség					Potenciális közlekedési és fejlődési zóna, iparosított terület	Munkaerő szabad mozgása – egyedülálló jelenség az időszakban (pl. Győr: textilipar, Duna menti iparvidék)
Kelet-szlovák határzóna		60-as évektől: lassúbb enyhülés			Periférikus agrárkarakterű térség, egyes területeken viszont a nehézipar (kohászat, gépgyártás) túlsúlyban volt	
Magyar-szovjet	137	„zárt határ” – oka: Kárpátalja kiemelt stratégiai szerepet játzott, magas volt a hadierő koncentráció a térségben	semmi	a szovjet oldalon: félelem a magyar agitációtól	Elmaradott agrártérség, elhanyagolt, tőkehiányos iparral (hadiipar a térség néhány településén)	
Magyar-román	453	a többihez képest „nyitott” határ	„a román-magyar határ a barátság és a kooperáció területe, példaértékű a szocialista testvérek között”	A kisebbségi jogok folyamatos megsértése, permanens ellenségeskedés		
Magyar-jugoszláv	621	50-es, 60-as évek: „holt határ” 70-es évek: enyhülés				

24.b. táblázat: Kapcsolatok az országhatáraink mentén a szocializmus időszakában

	Lakossági	Gazdasági	Intézményi	Turisztikai
	kapcsolatok			
Magyar-osztrák*	60-as évekig nem léteztek	60-as évekig: nem léteztek 80-as évektől: egyre több termelési kooperáció	80-as évektől	70-es évektől (bevásárló-turizmus)
Magyar-csehszlovák			1971: Regionális Fejlesztési Munkabizottság alapítása 1977: középtávú fejlesztési konceptió készítése a közös határra (1977-1990)	
Duna térség		Főleg a mezőgazdasági szövetkezetek közötti kapcsolatok gyakoriak		bevásárló-turizmus (határmenti városokba), turizmus (Balaton, Tatra)
Kélet-szlovák határzóna		Nehézipari létesítmények, üzemek közötti kooperáció (Miskolc-Kassa)		bevásárló-turizmus
Magyar-szovjet				
Magyar-román	a magyar nyelvterület inkább gátja volt az együttműködésnek, mint alapja; szigorú adminisztratív intézkedések			
Magyar-jugoszláv		70-es évektől: léteznek (pl. mezőgazdasági termény- feldolgozás)	Nem egységes: Zala megye és Szlovénia között élénk, a horvát szakaszon testvérvárosi, a szerb szakaszon intézményi (magyarság)	bevásárló-turizmus

5.2.2. A rendszerváltás hatásai

Alapjában véve a rendszerváltás óriási hatással volt a határok és a határmenti területek megítélésére és fejlődésére. Már a nyolcvanas évek második felében megjelentek olyan kutatások, amelyek a határokat és a határmenti térségeket olyan sajátos területekként értelmezték, amelyek speciális fejlesztésre szorulnak. Egyik legfontosabb fejlemény a határmenti területek perifériális helyzetének elismerése és ennek orvosolása volt.

A rendszerváltás időszakában az Európa szerte megnyíló határok **szimbólumokká** váltak. Ilyen volt a magyar-osztrák határ is, amely rendkívül fontos szerepet töltött be a migrációs folyamatok felgyorsításában. A magyarországi emberek számára elsősorban a magyar-osztrák határ vált a legjelentősebbé, míg a szomszédos országokban élő magyar kisebbség számára a magyar-szlovák, magyar-román, illetve az újonnan születő országokkal közös határszakaszok váltak a határokhoz és határmentiséghez köthető jelenségek legfontosabb színterévé.

A **gazdasági átalakulás és struktúraváltás** következményeként megindultak a befektetések a határmenti területekre, amelyek a korábbi évtizedekben abszolút innováció, befektetés és infrastruktúra hiányos térségek voltak. Ez nem csupán a határmenti térségek helyzetét értékelte fel, hanem lehetőséget teremtett a kapcsolatteremtéshez és a szomszédos hasonló adottságú határmenti térséggel való együttműködéshez.

A közigazgatási egységek is jelentős változáson mentek keresztül. Megszűntek a járások és a korábban jelentéktelen szereppel felruházott települések központilag szabályozott és irányított tanácsai hálózatát felváltották az alulról építkező települési önkormányzatok. A megyék szerepe és létjogosultsága szintén megkérdőjeleződött, de továbbra is fennmaradtak.

Mindezek eredményeképpen, a kapcsolatfelvétel procedúrája teljesen átalakult és a korábbi merev hierarchizált eljárási folyamatot felváltotta az önálló érdekek érvényesítését lehetővé tévő *bottom-up* kapcsolatépítési rendszer.

A fent említettek hatására a határon átnyúló együttműködések most már több szinten megjelentek és új feladatokat tártak az átalakult Magyarország elé. (25. táblázat)

25. táblázat: Határaink főbb jellemvonásai a rendszerváltás és az EU-csatlakozást megelőző időszakban

	Határvonal hossza (km)	Határ jellege	A kapcsolat jellege	Kisebbségi kérdés	Gazdasági helyzet	Munkaerőpiac jellemzői
Magyar-osztrák	356	EU külső határ	intézményesült, intenzív	-	sikerrégió	illegális munkavállalás
Magyar-szlovén	102	tagjelölt-tagjelölt	intézményesült, intenzív	-	sikerrégió	-
Magyar-szlovák Duna térség	679	tagjelölt-tagjelölt	döntően a civil szférában, megindult az intézményesülés is	jelentős	Fokozatos stabilitás és lassú átrendeződés	munkaerő szabad mozgása – egyedülálló jelenség az időszakban (pl. Győr: textilipar, Duna menti iparvidék)
Kelet-szlovák határrégió				jelentős	a korábbi nagyipari központok válságba kerültek, rendkívül lassú átalakulás	jelentős és tartós foglalkoztatási feszültségek
Magyar-ukrán	137	leendő EU külső határ – leginkább terhes az illegális tevékenységektől	intézményesült	jelentős	leglassabban felzárkózó, legelmaradottabb, „feketegazdaság”	illegális munkavállalás
Magyar-román	453	leendő EU külső határ	intézményesült	jelentős	perifériális helyzet	illegális munkavállalás
Magyar-jugoszláv	164	leendő EU külső határ	döntően a civil szférában, megindult az intézményesülés is	kevésbé jelentős	„szürkegazdaság”	
Magyar-horvát	355	leendő EU külső határ	döntően a civil szférában, megindult az intézményesülés is	-	perifériális helyzet	

5.2.3. Az EU-csatlakozás elvárásai

A Magyarország belső átalakulásával párhuzamosan folyó külső változások szintén generáló hatással voltak a határon átnyúló együttműködések külső feltételeinek a megteremtéséhez. A hazaihoz hasonló feltételek kialakulása a szomszédos országokban csupán egyike volt a külső feltételeknek. Az Európai Unióval aláírt társulási egyezmények megszületésével párhuzamosan a határon átnyúló együttműködések is szerepet kaptak a csatlakozási folyamatban. Az EU határon átnyúló együttműködések támogató forrásai megnyíltak és nemcsak a működési feltételek megteremtéséhez nyújtottak alapot, hanem fel is keltették az érdeklődést helyi, regionális és országos szinten is az ilyen jellegű együttműködések iránt.

A határon átnyúló együttműködések közül az euroregionális együttműködések, azaz az eurorégiók váltak a legsikeresebbé és legelterjedtebbé az egész közép-európai térség területén, így Magyarországon is. Ezek az eurorégiók egyfajta hídszerepet hivatottak betölteni az Európai Unió és az azon – egyelőre – kívül eső országok között. Fontos megjegyezni, hogy ez az együttműködési forma az együttműködők és az Európai Unió szerint is egyfajta gyakorlóterep, amely egyrészt segít az elmaradott határmenti térségek felzárkóztatásában, másrészt pedig képessé teszi a tagrégiókat és tagországokat a majdani integrációban történő aktív részvételre.

A határmenti térségek felzárkóztatása során elsősorban a gazdasági aktivitás növelése a cél, amelyhez nagymértékben hozzájárul a külföldi működőtőke odavonzása, az életszínvonal növekedése, a munkanélküliség csökkentése és a külkereskedelemben való intenzívebb részvétel.

Mindezen feltételek teljesítése az ország egész területére vonatkozik, beleértve az összes határmenti térséget. Az EU azonban nem sokkal a határon átnyúló együttműködések támogató programjainak a bevezetése után felismerte, hogy a tagjelölt országok azon határmenti régiói, amelyek nem érintkeznek az EU határaival, jóval nehezebb feladat előtt állnak, hiszen 'önerőből' kellene a fent említett területeken a helyzetüket javítaniuk. Ezek után kiterjesztette a korábban már ismertetett Phare CBC Programot Magyarország további 3 határára (magyar-román, magyar-szlovák és magyar-szlovén).

Ausztria 1995-ös Európai Unió csatlakozásával Magyarországnak kialakult egy 356 km hosszú közös határa az EU-val. Ez mindössze 16,6%-át jelenti a jelenlegi határaink teljes hosszának (2146 km). 2004. május 1-jétől azonban ismét változások mennek végbe Magyarország határainak vonatkozásában, amelynek következtében Magyarország országhatárainak 47%-a az Európai Unió külső határát képezi majd, valamint Szlovénia, Szlovákia és Magyarország csatlakozásával a korábbi 0%-ról 53%-ra nő Magyarország EU belső határainak aránya. Előreláthatólag 2007-ben Románia is EU tagállammá válik, így ezután további 21%-al nő a magyarországi EU belső határok aránya (74%).

A mennyiségi változás mellett egyfajta minőségi változáson is keresztülmennek a jelenlegi magyarországi határok. Az Európai Unión belül Magyarország már azok közé az országok közé fog tartozni, amelyeknek nemcsak belső EU-s határai vannak, de külsők is. Emellett a külső határai is megoszlanak olyan országok között, amelyek belátható időn belül tagjai lesznek az EU-nak (Románia) és olyanok, amelyek – egyelőre – nem tartoznak a társult országok közé sem (Jugoszlávia, Ukrajna). A Schengeni Egyezmény elfogadásával és bevezetésével pedig jelentős változások mennek végbe határőrizeti szempontból is. Az EU külső határai mentén kialakított „zárt” határok következményeként felmerül a kétség az EU külső határai mentén kialakított eurorégiók jövőjét illetően. Milyen hatással lesz a csatlakozásunk ezeknek az eurorégióknak a működésére? Milyen változások várhatóak?

Annyi bizonyos, hogy mint ahogyan eddig is támogatta az EU a külső határai mentén létrejött eurorégiókat a munkájukban, úgy most is megmaradnak ezek a támogatási rendszerek, legfeljebb minőségileg – és remény szerint mennyiségileg is – átalakulnak (Phare CBC→Interreg). Ugyanakkor a külföldi működőtőke-befektetések és az export-import tevékenység résztvevői számára a határokon történő várakozás és a bizonytalan piac miatt várhatóan negatív hatások is mutatkoznak. Ezek mellett fontos szerepet játszik a határontúli magyar kisebbség, akik egyrészt ideiglenesen (Románia), másrészt pedig hosszabb távon (Ukrajna, Jugoszlávia) az első számú vesztesei lesznek a határok megszigorításának. Valószínűsíthető, hogy a kívül maradt országok igyekeznek majd a kapcsolatok fenntartásában, mint ahogyan már évekket ezelőtt is kimondott céljuk volt a Kárpátok Eurorégióban résztvevő román tagrégióknak az EU-hoz történő közelebb kerülés a Kárpátok Eurorégió magyar tagrégióin keresztül.

Így Magyarország többszörösen is új feladatok elé néz 2004 után, hiszen a határmenti térségeinek kapcsolatrendszerét nagyban befolyásolja majd az EU tagság (25. táblázat). Mindemellett a magyar külpolitika nem csupán „nagyra értékeli a helyi kezdeményezéseken alapuló eurorégiós együttműködés valamennyi formáját a szomszédos országokkal”, de ösztönzi is az eurorégiós és a határon átnyúló együttműködési formák létrehozását³⁰ és „A Kormány a jövőben is törekedni fog arra, hogy az eurorégiók működését erkölcsi és anyagi támogatásban részesítse.” (K/909/1). Magyarország minden megyéje – és sok városa és gazdasági kamarája is – részt vesz valamilyen euroregionális együttműködésben. Ezek közé tartoznak a Kárpátok Eurorégió, Kassa-Miskolc Eurorégió, Sajó-Rima Eurorégió, Neogradiens Eurorégió, Ipoly Eurorégió, Vág-Duna-Ipoly Eurorégió, Duna-

³⁰ „...a helyi és megyei önkormányzatok saját kezdeményezésük és prioritásaik alapján működhetnek együtt határon túli partnereikkel, ami kiváló alapot biztosít a magyar EU-tagságból fakadó előnyök jövőbeni kihasználására is; a jószomszédi kapcsolatok konkrét közös projekteken öltönek testet; újabb lehetőséget kínál arra, hogy a határon túli magyarság anyaországgal fenntartott kapcsolatai tovább erősödjenek, miközben segíti őket a szülőföldjükön való boldogulásban.” (K/909/1)

Körös-Maros-Tisza Eurorégió, Euregio West/Nyugat Pannónia, Duna-Dráva-Száva Eurorégió, Hármás Duna-vidék Eurorégió, Dráva-Mura Eurorégió, Bihar-Bihar Eurorégió, Hajdú-Bihar-Bihar Eurorégió.

5.3. Magyarország határon átnyúló együttműködéseinek értékelése – önálló kérdőíves felmérés alapján

A 2002-ben összeállított kérdőíves felmérés célja az EU csatlakozás előtt álló Magyarország eurorégióinak vizsgálata és működésük egymással történő összehasonlítása (10. melléklet). A kérdőív olyan szakembereket szólított meg, akik aktív résztvevői a Magyarország határai mentén létrejött és működő eurorégióknak. Az alanyokat a szervezeti felépítés tanulmányozásának segítségével választottam ki és alapvetően három csoportot képviselnek:

1. eurorégiós tanácsstagok
2. munkabizottsági tagok
3. a Titkárságok munkatársai

A felmérésben csak a magyar tagrégiók képviselőit szólaltattam meg, mivel a célom a magyarországi helyzetkép és elvárások összehasonlítása. Magyarország eurorégiói közül az 5 legnagyobbat (Kárpátok Eurorégió, Eurégió West/Nyugat-Pannónia, Duna-Dráva-Száva Eurorégió, Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió, Vág-Duna-Ipoly Eurorégió) választottam ki, amelyek gyakorlatilag földrajzilag lefedik Magyarország teljes határhosszát, 13 határmenti megye bevonásával, valamint négy országhatárral nem rendelkező megye is részt vesz ezekben az együttműködésekben. Az öt eurorégió eltérő határtípusok mentén helyezkedik el, így eltérő helyzetben vannak – és lesznek – az Európai Unió kapcsolataikat tekintve, mint ahogyan az már a 25. táblázatból is kiderült. A vizsgálatba bevont eurorégiók legfontosabb jellemzőit a 40. ábra és a 26. táblázat foglalja össze.

Az eurorégiók megalakulásának sorrendjét követve az alábbiakra szeretném felhívni a figyelmet.

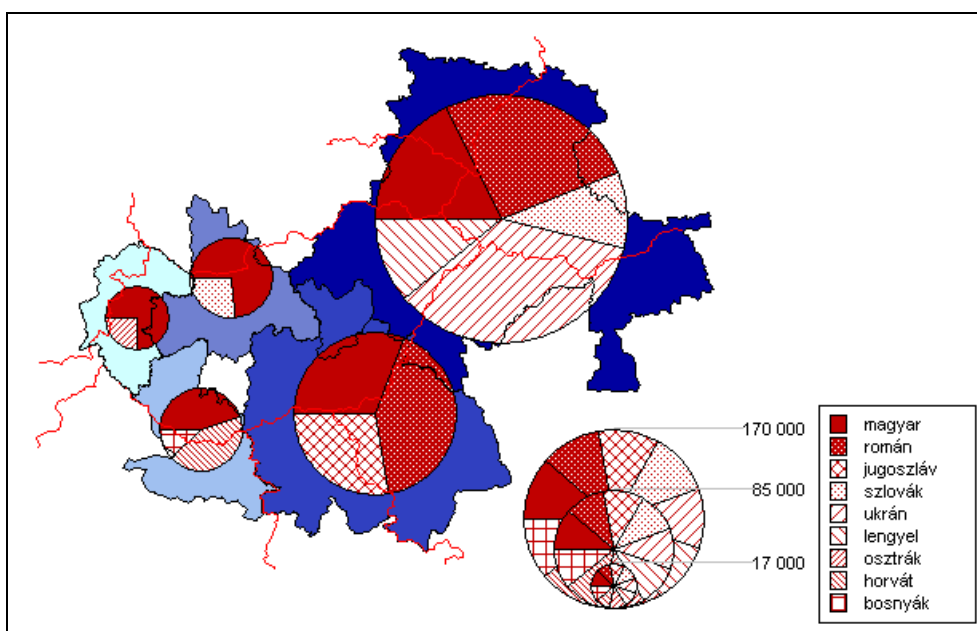
Elsőként a *Kárpátok Eurorégió* alakult meg, amely többszörösen hátrányos helyzetű határmenti térségeket ölel fel. A viszonylag gyors létrejöttének elsődleges kőidézói a területen élő kisebbségek közötti kapcsolatok voltak.

Igaz, hogy kronológia szempontból a *Duna-Körös-Maros-Tisza Eurégió* volt a következő együttműködés, amely létrejött, de ennek a működését nagymértékben befolyásolta – és befolyásolja ma is – a déli határ mentén kialakult politikai helyzet, így ennek működése még mindig nehézkes. Jelentőségét országos szinten az növeli elsősorban, hogy a napi sajtó – elsősorban a geopolitikai helyzetének köszönhetően – gyakran foglalkozik vele.

A mindössze öt évvel ezelőtt alakult *Euregio West/Nyugat Pannónia* ugyanakkor éppen a szerencsés geopolitikai fekvésének köszönheti az eddigi tevékenységeinek elismertségét és jelentőségét. Itt, az EU jelenlegi magyarországi külső határa mentén, már több éves „előkapcsolatok” előzték meg az eurorégió megalakulást. Ausztria Európai Uniós csatlakozása révén ez a határmenti térség egy teljesen új értelmezést kapott. A Kárpátok Eurorégió és a Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégió Magyarország EU csatlakozása után kerül hasonló szituációba, amire az intereuroregionális kapcsolatok elmélyítésével tudnának felkészülni az érintett régiók (26. táblázat).

A *Duna-Dráva-Száva Eurorégió* a viszonylag rövid együttműködési háttér és a geopolitikai helyzetből adódó gátló tényezők ellenére jelentős közös előrelépéseket tett az elmúlt években.

A *Vág-Duna-Ipoly Eurorégió* a legfiatalabb a vizsgált eurorégiók közül és ez több tekintetben is rányomja a bélyegét az együttműködésre. Ennek ellenére a közös célok és fejlesztések terén tett erőfeszítések nagy nyilvánosságot kaptak az elmúlt években és nemcsak a helyi, illetve regionális médiák foglalkoznak az elért eredményekkel, hanem számos országos napilap – Népszabadság, Magyar Hírlap – is.

40. ábra: Magyarország eurorégióinak területi arányai (km²)

26. táblázat: A magyarországi eurorégiók fontosabb jellemzői

	Kárpátok Eurorégió	Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió	Eurégió West/Nyugat- Pannónia	Duna-Dráva-Száva Eurorégió	Vág-Duna-Ipoly Eurorégió
Hivatalos megalakulás	1993. február 14.	1997. november 21.	1998. október 7.	1998. november 28.	1999. július 3.
Résztvevő országok	Magyarország, Lengyelország, Ukrajna, Szlovákia, Románia	Magyarország, Románia, Jugoszlávia	Magyarország, Ausztria	Magyarország, Horvátország, Bosznia-Hercegovina	Magyarország, Szlovákia
Tagrégiók száma	18	9	4	3	5
Terület	161 190 km ²	77 243 km ²	15 167 km ²	23 375 km ²	24 050 km ²
Népességszám	16 194 861	5 968 000	1 268 000	1 929 023	2 763 646
Népsűrűség	99,4 fő/km ²	77,3 fő/km ²	83,6 fő/km ²	82,5 fő/km ²	115 fő/km ²
Támogatási formák	Phare CBC, Takis CBC	Phare CBC	Interreg I, IIa, IIIa Phare CBC	Phare CBC	Phare CBC
Határpozíció az EU15 területéhez képest	nem EU határok	nem EU határok	EU külső határ: <i>magyar-osztrák</i>	nem EU határok	nem EU határ
Határpozíció 2004 után	EU belső határ: <i>magyar-szlovák</i> <i>lengyel-szlovák</i> <i>magyar-ukrán</i> <i>lengyel-ukrán</i> EU külső határ: <i>szlovák-ukrán</i> <i>magyar-román</i> nem EU határ: <i>román-ukrán</i>	EU külső határ: <i>magyar-román</i> <i>magyar-jugoszláv</i> <i>román-jugoszláv</i>	EU belső határ: <i>magyar-osztrák</i>	EU külső határ: <i>magyar-horvát</i> nem EU határ: <i>bosnyák-horvát</i>	EU belső határ: <i>magyar-szlovák</i>
Internetes elérhetőség	A meglévő angol és lengyel nyelvű elérhetőség kielégítő. Bővítésre szorul.	Hiányos, az alapadatokon és ismereteken kívül csak a környezetvédelmi projektről tájékoztató.	Igényes, részletes.	Szépen megszerkesztett, több nyelvű honlap – habár frissítve már régen volt.	Egyáltalán nincs még honlapja.
Kutatási lefedettség	Részletesen kutatott, teljesen lefedik a kutatások.	Elsősorban a közös környezetvédelmi kérdéseket érintik a kutatások.	Részletesen kutatott, teljesen lefedik a kutatások.	Kevésbé részletesen kutatott, mint az előző két eurorégió.	Legkevésbé ismert és legkevésbé kutatott jelenleg az eurorégiók közül Magyarországon.

A címlisták összeállításánál több érdekes jelenségre lettem figyelmes:

1. A különböző határok mentén elhelyezkedő eurorégiók magyar tagrégiói nagyon **eltérő számú aktív résztvevővel** működnek (pl. Eurégió West/Nyugat-Pannónia: 153 fő, Kárpátok Eurorégió: 26 fő, Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégió 12 fő, Duna-Dráva-Száva Eurorégió: 60 fő, Vág-Duna-Ipoly: 8 fő).
2. Az **egyszerre két euroregionális együttműködésben résztvevő magyar megyék** (Zala, Jász-Nagykun-Szolnok) delegáltjai között vannak olyanok, akik mindkét eurorégió munkájában munkabizottsági-, vagy tanácsstagok.
3. Az eurorégiók munkatársai között jóval **több a férfi**, mint a nő.
4. Az apparátusban résztvevő személyek általában a közigazgatásban magas tisztséget betöltő személyek, legnagyobb részük **polgármester**, illetve **kamarai dolgozó**. Szintén viszonylag nagyarányú az **egyetemi oktatók** részvétele is.
5. Az előző tényező alapján fennáll a komoly veszélye annak, hogy az eurorégióban résztvevő humán erőforrás összetétele az **aktuális választások** eredményével párhuzamosan átalakul és ez akadályt jelenthet az elmélyült együttműködés megvalósításában.
6. Az eurorégiók **marketing tevékenységét** tekintve elmondható, hogy nyomdai népszerűsítő jellegű szóróanyaggal mind rendelkeznek, az interneten az ötből négy eurorégió elérhető valamilyen formában, ám a magyar nyelvű internetes megjelenítés a nyugat-magyarországi eurorégiók esetében jóval szervezettebb és elterjedtebb (26. táblázat).

Az összehasonlíthatóságot a kérdőív következő kérdéskörökre adott válaszai tették lehetővé:

1. a megkérdezett személy kapcsolata az általa képviselt eurorégióval
2. az eurorégió helye Közép-Európában
3. az eurorégió és az EU jelenlegi kapcsolata
4. az eurorégió és az EU csatlakozás utáni kapcsolata
5. az elérhető támogatási és létfenntartási formák felmérése
6. az eurorégió eddigi eredményeinek értékelése
7. az eurorégió problémáinak és kudarcainak értékelése

A kérdőívek beérkezése és értékelése után

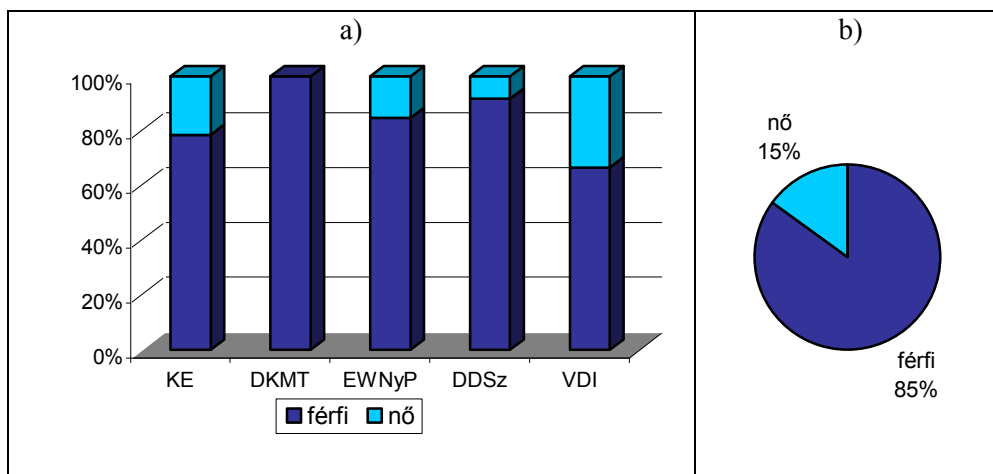
- világossá vált, hogy milyen **vélemények, kérdések és elvárások** fogalmazódnak meg a magyarországi tagrégióval működő közép-európai eurorégiók aktív szereplőiben
- fény derült arra, hogy az eltérő demográfiai-gazdasági-társadalmi mutatókkal rendelkező határmenti területeinken a határon átnyúló

együtműködésekkel kapcsolatos különbségek is befolyásolhatják az EU csatlakozási folyamatot

- arra is választ kaphatunk, hogy vajon **képesek lesznek-e a fennmaradásra** ezek az együtműködések és ha igen, akkor mi befolyásolja a túlélésüket
- az eredmények és a problémák értékelésével összehasonlíthatóvá válnak a vizsgált eurorégiók a jelenlegi körülményeik között és új **elvárások** fogalmazhatóak meg a jövőjükkel kapcsolatosan.

5.3.1. A válaszadók kapcsolata az általuk képviselt eurorégióval

A 106 válaszadót megvizsgálva megállapítható, hogy elsősorban férfiak vesznek részt az eurorégiók munkájában (41. ábra).³¹

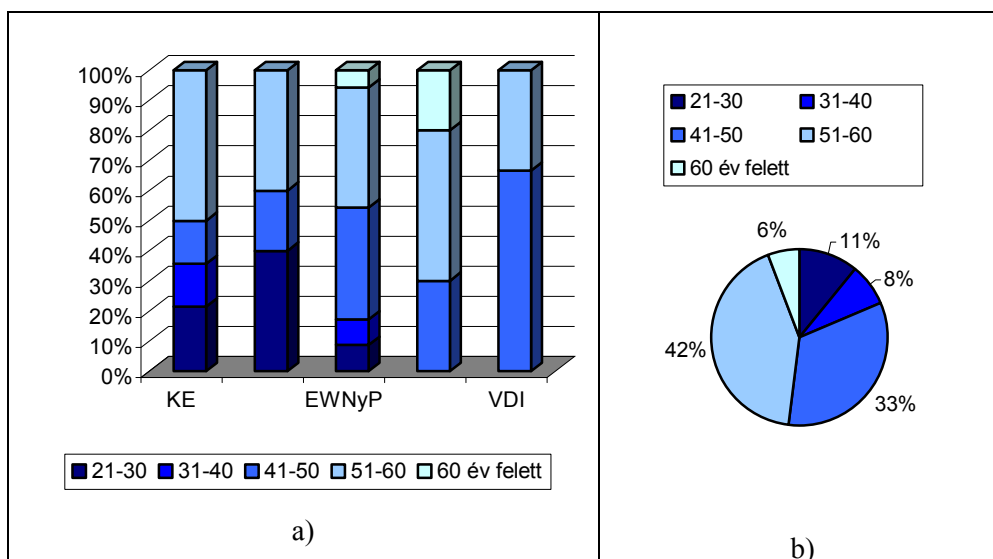

**41. ábra: a) A válaszadók nemek szerinti megoszlása eurorégióként
b) Az összes válaszadó nemek szerinti megoszlása**

Eurorégiókénti viszonylatban érdekes, hogy mindössze az Euregio West/Nyugat Pannónia és a Duna-Dráva-Száva esetében vannak 60 évesnél idősebb munkatársak, míg a 30 évnél fiatalabb eurorégiós munkatársak csak az alapítás időrendjében első három eurorégió munkájában vesznek részt. Arányaiban minden esetben az 51-60 évesek vannak túlsúlyban (>40%), illetve a 41-50 évesek aránya következik a sorban (42. ábra). Erre magyarázatot a címlista összeállításánál

³¹ A dolgozat további részében az ábrákon az eurorégiókat a könnyebb értelmezhetőség érdekében az alábbi rövidítések segítségével tüntettem fel: KE – Kárpátok Eurorégió, DKMT – Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió, EWNyP – Euregio West/Nyugat Pannónia, DDSz – Duna-Dráva-Száva Eurorégió, VDI – Vág-Duna-Ipoly Eurorégió.

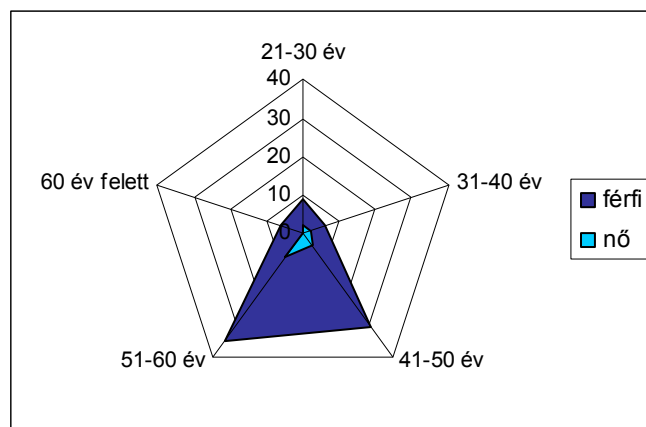
tett megállapítás szolgált, miszerint az apparátusban résztvevő személyek általában a közigazgatásban magas tisztséget betöltő személyek, legnagyobb részük polgármester, kamarai dolgozó illetve viszonylag nagy arányú az egyetemi oktatók részvétele is. Ezt támasztja alá a válaszadónak az eurorégióval történt kapcsolatba kerülése is (44. ábra).

42. ábra: a) A válaszadók korösszetételének megoszlása eurorégióként
b) Az összes válaszadó kor szerinti megoszlása

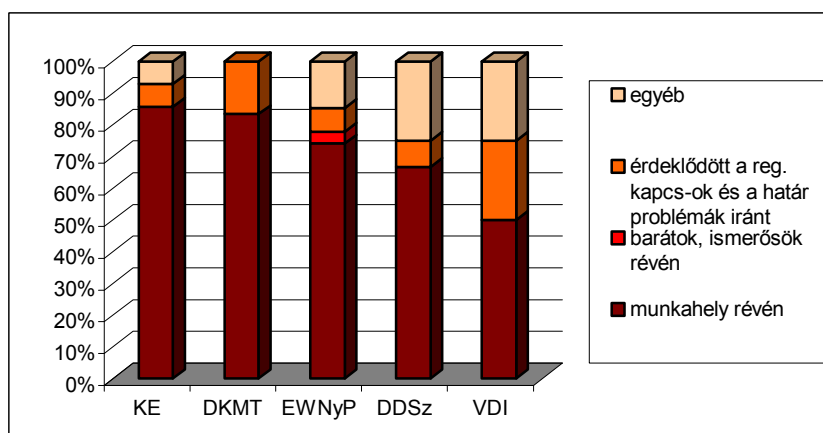
Az összesített arányok alapján elmondható, hogy a 60 év felettek és a 31-40 év közöttiek képviseltetik magukat a legkisebb arányban a válaszadók között. Az előbbi szoros összefüggésben áll a nyugdíj korhatárral (férfiak-, nők-). Az utóbbi esetben azonban csak találgatni lehet (pl. a delegáló szervezetek korösszetételének vizsgálatával lehet magyarázni).

A válaszadók nemek és korcsoportok szerinti megoszlását vizsgálva összességében megállapítható, hogy elsősorban **41 és 60 év közötti férfiak** vesznek részt aktívan a Magyarország határai mentén alapított eurorégiók működésében (43. ábra).

43. ábra: A válaszadók nembeli megoszlása korcsoportok szerint (%)

Arra a kérdésre, hogy hogyan került kapcsolatba a megkérdezett személy az általa képviselt eurorégióval minden esetben több mint 50%-os volt az aránya azoknak, akik a munkahelyük révén kerültek ennek a határon átnyúló együttműködési formának a munkatársi körébe (44. ábra).

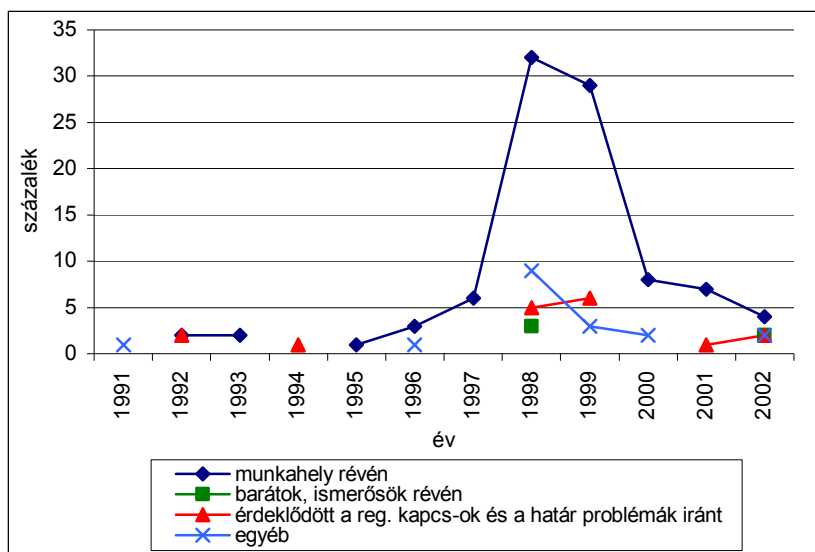
44. ábra: A válaszadók kapcsolatának kialakulása a képviselt eurorégióval

Mivel az x kategóriatengelyen feltüntetett eurorégiók a megalakulásuk időrendjét követik, így megállapítható, hogy míg a korábban alapított eurorégiók esetében (Kárpátok Eurorégió, Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió) egyértelmű azoknak a munkatársaknak a többségi aránya, akik munkahelyük révén kerültek kapcsolatba az általuk képviselt eurorégióval, addig a fiatalabb eurorégiók esetében

(Duna-Dráva-Száva Eurorégió, Vág-Duna-Ipoly Eurorégió) már egyre nagyobb azoknak a szakembereknek az aránya, akik azért kerültek be, mert érdeklődtek a regionális kapcsolatok és a határproblémák iránt. Ez arra enged következtetni, hogy ezek az alulról építkező formák egyre ismertebbek és elfogadottabbak a lakosság körében is.

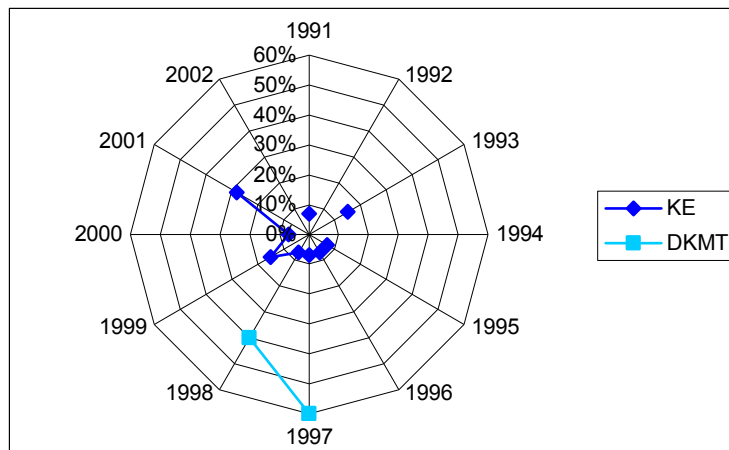
A legérdekesebb összefüggést ebben a tekintetben a munkahely révén bekerültek és a részvétel kezdeti éve között találjuk (45. ábra). A munkahely révén 1998-1999-ben bekerültek kiugró aránya csak részben van összefüggésben az eurorégiók alapításának évével. Az önkormányzati választások eredményeképpen a megyei és települési önkormányzatok összetétele változhat. Ez egyértelműen rányomja bélyegét az eurorégiók munkatársi összetételére is. Ennek alapján két következtetés is levonható:

1. az eurorégiók munkatársai túlnyomórészt önkormányzati vezetők
2. a mindenkori választások kimenetele befolyásolja az eurorégiók működését

45. ábra: Az eurorégiók munkatársainál a kapcsolatba kerülés módja és éve közötti összefüggés

Ugyanakkor a két 1998 előtt alapított eurorégiót megnézve az 1998-as és 1999-es években történt változások alátámasztják az előző megállapítást (46. ábra). A Kárpátok Eurorégióban a 2001-es év azért hozott új munkatársakat, mivel a Kárpátok Eurorégió Titkárságának élére 2000 novemberében kinevezték az új ügyvezető igazgatót és így 2001-ben a Titkárság irodája is megújult.

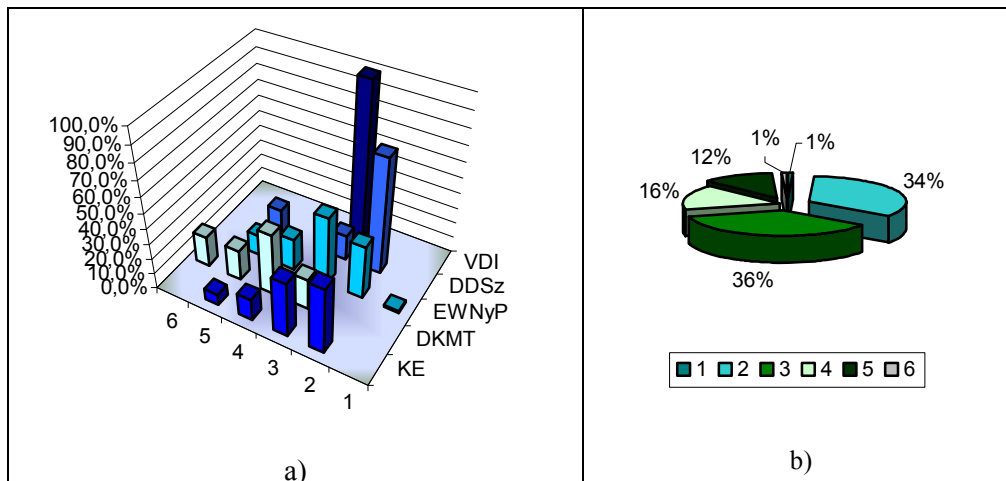

46. ábra: A Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió válaszoló munkatársainak részvétele a belépés évétől számítva

5.3.2. A vizsgált eurorégiók kapcsolatrendszerei

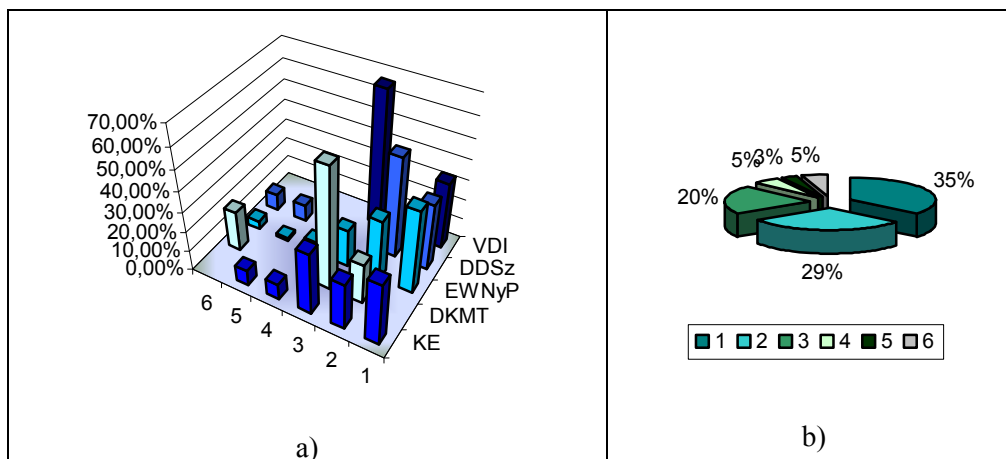
A vizsgálatba bevont eurorégiós képviselők 70%-ának állítása szerint csak eurorégiós értekezleteken és találkozókön találkoznak a szomszédos országbeli partnereikkel, illetve kölcsönösen értesítik egymást az eurorégiós rendezvényekről. Ugyanakkor 28%-uk azt állítja, hogy intenzív a kapcsolata a szomszédos országbeli partnerrégiókkal és közösen alakítják, illetve nyújtják be pályázataikat. (47.b ábra) Ez utóbbiak 74%-a az Euregio West/Nyugat Pannónia munkatársa. Ugyanakkor a Duna-Dráva-Száva Eurégió munkatársainak 70%-a, a Kárpátok Eurorégióé pedig 48%-a állítja, hogy csak eurorégiós értekezleteken, találkozókön találkoznak. Mindössze 1 ember volt a megkérdezettek között, aki azt mondta, hogy semmilyen kapcsolata nincs a szomszédos országbeli partnerrégiókkal. (47.a ábra)

A nem szomszédos országbeli partnerekkel már jóval alacsonyabb intenzitású a kapcsolat. Itt 36%-a a megkérdezetteknek nem tart fenn kapcsolatot partnerekkel és mindössze 8%-uk jellemzi intenzívként a kapcsolatát ezekkel a régiókkal. A helyzet minden egyes eurorégió esetében közel ugyanez (48.a-b ábra).

Jelmagyarázat: 1) nincs; 2) csak eurorégiós értekezleteken, találkozókön találkozunk; 3) eurorégiós rendezvényekről értesítjük egymást, közös program; 4) intenzív, programjainkat, pályázatainkat közösen alakítjuk; 5) intenzív, szinte napi kapcsolatban állunk egymással; 6) egyéb

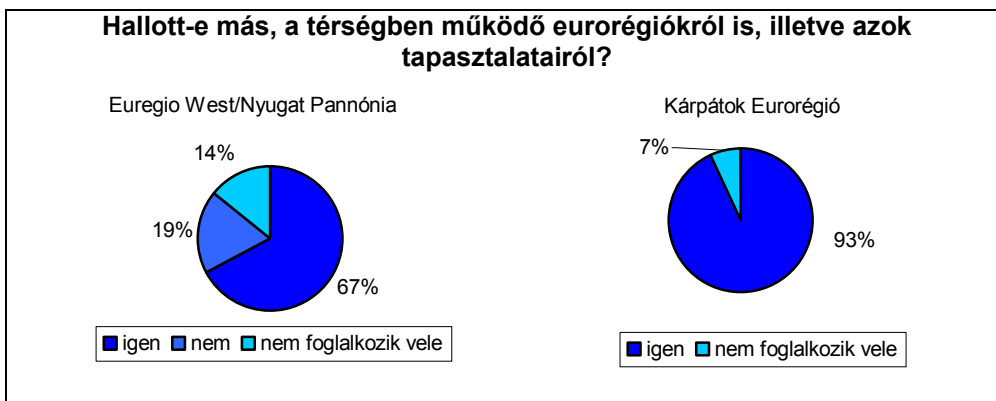
47. ábra: Az eurorégiók képviselőinek a kapcsolattartási szokásai a szomszédos országbeli partnerekkel (a) eurorégióként és (b) összesen

Jelmagyarázat: 1) nincs; 2) csak eurorégiós értekezleteken, találkozókön találkozunk; 3) eurorégiós rendezvényekről értesítjük egymást, közös program; 4) intenzív, programjainkat, pályázatainkat közösen alakítjuk; 5) intenzív, szinte napi kapcsolatban állunk egymással; 6) egyéb

48. ábra: Az eurorégiók képviselőinek a kapcsolattartási szokásai a nem szomszédos országbeli partnerekkel (a) eurorégióként és (b) összesen

Rendkívül érdekes, hogy a megkérdezetteknek mindössze 73,3%-a hallott más a térségben működő eurorégiókról, illetve azoknak a tapasztalatairól, hiszen ha csak Magyarországot vesszük alapul, akkor is szinte valamennyi határmenti megyénk részt vesz valamilyen határon átnyúló együttműködési formában. Mindemelllett az alapítódokumentumok és működési szabályzatok úgymond „kézről-kézre” járnak, így legalább a magyar tagrégiókkal működő eurorégióknak ismerniük kellene egymást. Azonban emögött az arány mögött jelentős különbségek húzódnak meg területileg. Ha megnézzük a válaszokat eurorégiók szerinti bontásban, akkor kiderül hogy csak az Euregio West/Nyugat Pannónia képviseli a legalacsonyabb arányt (67%), míg a többi eurorégió esetében minimum 80%-a a válaszadóknak ismer más eurorégiókat is a térségben (pl. Kárpátok Eurorégió: 93%!). Meglepő, hogy az Euregio West/Nyugat Pannónia képviselőinek közel 19%-a nemcsak hogy nem ismer más eurorégiót, ráadásul 14%-uk nem is foglalkozik ezzel a kérdéssel! (49. ábra)

49. ábra: Az Euregio West/Nyugat Pannónia és a Kárpátok Eurorégió képviselőinek hozzáállása a térség többi eurorégiójához

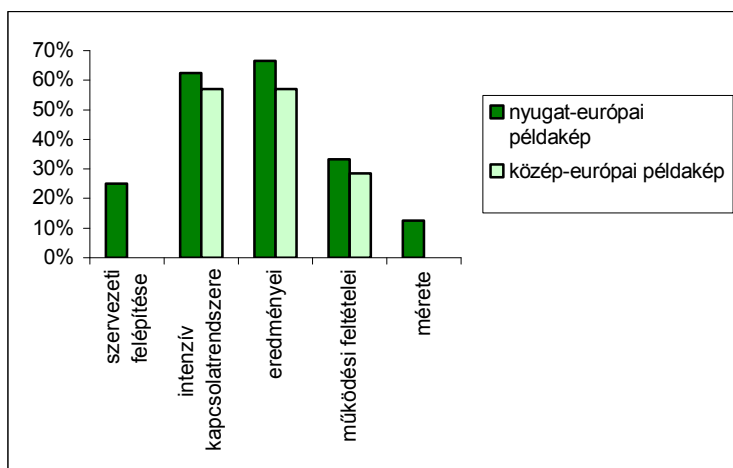
Az érdeklődésnek a hiánya elsősorban az egyes eurorégiók kapcsolatrendszerétől függ. Például a Kárpátok Eurorégió esetében fontos szerepet játszanak az intereuroregionális – azaz eurorégiók közötti – kapcsolatok. Mint a térség első olyan együttműködése, amely kizárólag volt szocialista országok területén jött létre, több esetben szolgált példaként a későbbiekben alapított eurorégiók számára, ugyanakkor nagy érdeklődést keltett Nyugat-Európában is.

A válaszadók 13,3%-ának van közép-európai eurorégió példaképe és 22,8%-ának van nyugat-európai eurorégió példaképe. Nyugat-Európából többnyire a német és belga határ mentén működő eurorégiókat nevezték meg (Maas-Rajna, Euregio Rijn-Waal, Euregio Basiliensis, EUREGIO). A Maas-Rajna Eurégió a Kárpátok Eurorégióval, az Euregio Rijn-Waal pedig az Euregio West/Nyugat Pannóniával áll intereuroregionális együttműködésben. Az Euregio Basiliensis

azért is ismert a válaszadók körében, mivel ezt a francia-német-svájci határ mentén működő együttműködést az eurorégiók iskolapéldájaként szokták emlegetni, mint az első sikeres nyugat-európai határon átnyúló együttműködést.

A közép-európai térségből legtöbben az Euregio West/Nyugat Pannóniát (Duna-Körös-Maros-Tisza, Kárpátok Eurorégió), az Alpok-Adriát (Duna-Dráva-Száva, Euregio West/Nyugat Pannónia, Kárpátok Eurorégió) és a Kárpátok Eurorégiót (Euregio West/Nyugat Pannónia) nevezték meg. Érdekes hogy a válaszadó Euregio West/Nyugat Pannónia képviselői közül többen is feltüntették a saját eurorégiójukat, mint egy olyan együttműködést, amely példaképpé válhat a térségben. Indoklasként az intenzív kapcsolatrendszer és eredményei mellett az identitástudat erősödésében, az emberi kapcsolatok bővülésében, az együttélési képességben és kezdeményezési készségben játszott szerepet nevezték meg. Sőt az Euregio West/Nyugat Pannónia válaszadói között előfordult olyan is, aki az Euregio West/Nyugat Pannóniát, mint nyugat-európai példaképet tüntette fel, ami rámutat a nyugati határon való fekvés hatására!

Azok, akik megnevezték példaképként valamely nyugat-európai vagy közép-európai eurorégiót, öt tényezővel indokolták döntésüket. A válaszadók többsége az intenzív kapcsolatrendszert és a választott eurorégió eredményeit nevezte meg a döntés okaként. Ugyanakkor az indoklásokból kitűnik, hogy a közép-európai példaképek egyikénél sem számított a szervezeti felépítés, illetve az eurorégió mérete, ami azt mutatja, hogy ezek az eurorégiók területileg még változás alatt állnak nem véglegesek és a munkabizottságaik – ezáltal tevékenységi köreik – is bővíthetnek. (50. ábra)

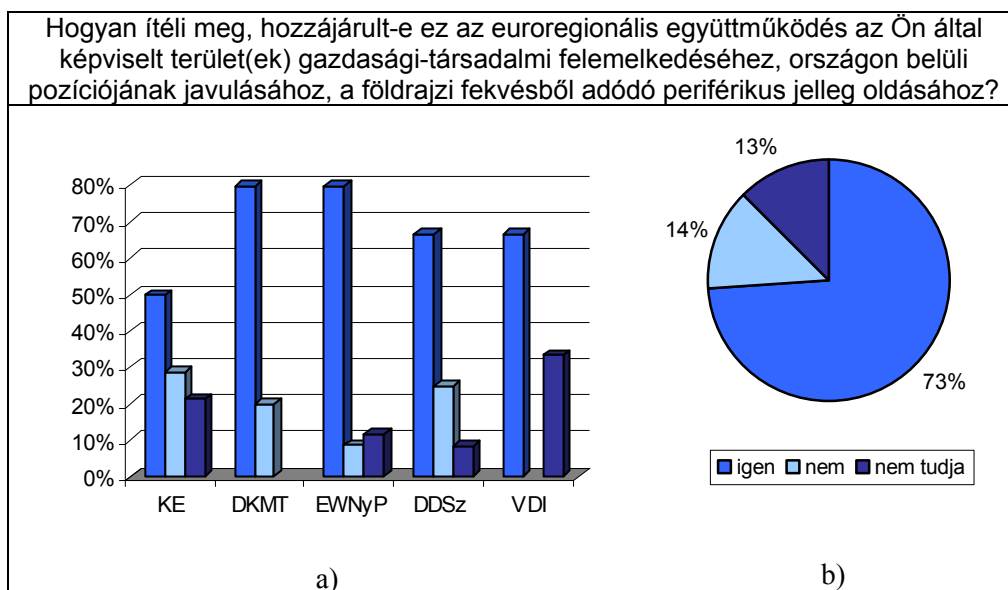

50. ábra: A válaszadók indoklásának megoszlása a példaképek választását illetően

Az eurorégiók fennmaradásának két legfontosabb feltétele, hogy eredményeket tudjon felmutatni és hogy intenzív kapcsolatrendszert építsen ki. Ezt a válaszadóknak mindössze 12%-a ismerte fel – mivel ennyien tudták megindokolni, hogy miért válhat példaképükké egy eurorégió.

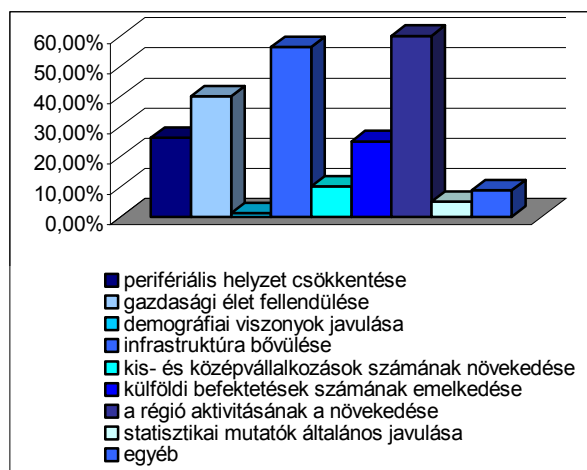
5.3.3. A vizsgált eurorégiók hozzájárulása az érintett magyarországi régiók gazdasági-társadalmi fejlődéséhez

Nem egyértelműen pozitívan jelölik meg a vizsgált eurorégiók képviselői az együttműködéseknek az érintett régiók gazdasági életére gyakorolt hatását. A legmegosztottabb ebben a tekintetben a Kárpátok Eurorégió, ahol a válaszadóknak csupán 50%-a érzi úgy, hogy érezhető ilyen jellegű hatása az együttműködésnek. Ugyanakkor, magas azoknak az aránya, akik szerint az eddigiekben nem járult hozzá a fellendüléshez semmilyen területen (28,6%). Ez utóbbi véleményen a Duna-Dráva-Száva (25%) és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (20%) is osztozik. A válaszok elsősorban az érintett határmenti területeknek a gazdasági elmaradottságával és az elmúlt évtizedek (történelmi) eseményeivel hozhatók összefüggésbe (5.1, 5.2. fejezet) (51. ábra).

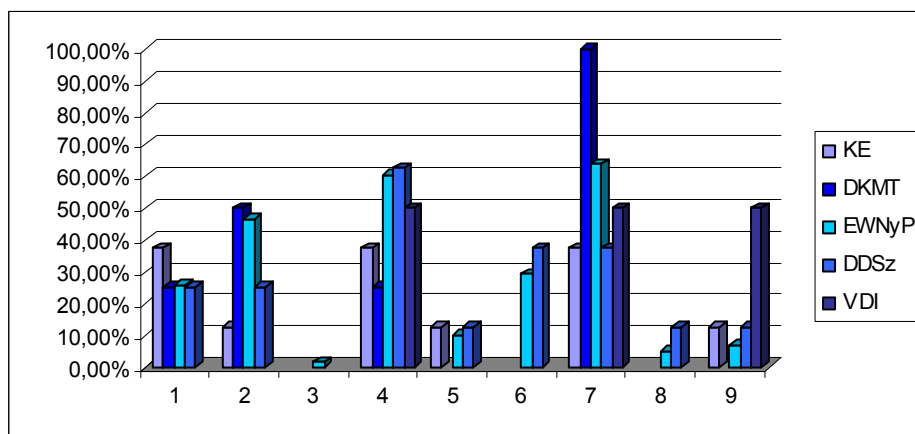
51. ábra: A válaszadók véleménye az eurorégió gazdasági-társadalmi fellendítő szerepéről (a) eurorégióként és (b) összesítve

Azok, akik pozitívan reagáltak az előző kérdésre, különbözőképpen indokolták a válaszukat (52.-53. ábra).

52. ábra: Az euroregionális együttműködés területi hatásai az összes válaszadó véleménye alapján

A legtöbben a régió aktivitásának a növekedését (60%), illetve az infrastruktúra bővülését (56,25%) jegyezték meg. Ugyanakkor elhanyagolhatónak ítélték meg az eurorégióknak a demográfiai viszonyok javulására (1,25%), a statisztikai mutatók általános javulására (5%) gyakorolt hatását, de még a kis- és középvállalkozások számának növekedését is mindössze a válaszadók 10%-a tulajdonította az eurorégiók jelenlétének.

(1) perifériális helyzet csökkentése; (2) gazdasági élet fellendülése; (3) demográfiai viszonyok javulása; (4) infrastruktúra bővülése; (5) kis- és középvállalkozások számának növekedése; (6) külföldi befektetések számának emelkedése; (7) a régió aktivitásának a növekedése; (8) statisztikai mutatók általános javulása; (9) egyéb

53. ábra: Az euroregionális együttműködés területi hatásai eurorégiónkénti bontásban a válaszadók véleménye alapján

Mindössze az infrastruktúra bővülése és a régió aktivitásának a növekedése volt olyan tényező, amelyre a válaszadók szerint pozitív hatást gyakorolt az általuk képviselt eurorégió. Emellett a Vág-Duna-Ipoly kivételével a perifériális helyzet csökkentését és a gazdasági élet fellendülését is tapasztalták az eurorégiók területén – igaz jóval alacsonyabb arányban, mint az előző két tényezőét (26,5%-40%). A válaszok alapján megállapítható, hogy a demográfiai viszonyok és a statisztikai mutatók általános javulását érezték a legkevésbé az érintett eurorégiók.

A *Kárpátok Eurorégió* szakértői a gazdasági élet fellendülésének előidézőjeként a kiállítások, szakember-találkozók szervezését említették, az infrastruktúra bővülését a határátkelőhelyek fejlesztésén és megnyitásán, illetve a Miskolc-Kassa gyorsforgalmi út kiépülésén keresztül mérték le és megemlézték az eurorégió területén lévő vállalkozásfejlesztési intézmények közötti kapcsolatokat is. Volt olyan is, aki a pályázati forrásokhoz való hozzájutást nevezte meg az elmúlt évek egyik eurorégióhoz kapcsolódó érdemének.

A *Duna-Körös-Maros-Tisza* Eurorégióban a Kamarai DKMT Együttműködés révén közös vásárok és bemutakozók járultak hozzá a gazdasági élet fellendüléséhez. A régió aktivitását pedig jól példázza a közös rádióműsor szervezése, illetve különböző civil kezdeményezések és a szakszervezeti együttműködés megjelenése az eurorégió területén.

Az *Euregio West/Nyugat Pannónia* esetében az infrastruktúra bővülése kapcsán konkrét példaként a kerékpárút létesítését, a határátkelőhelyek korszerűsítését, a csatornázás, szennyvízkezelés, úthálózat-fejlesztés, árvízvédelem határon átnyúló összehangolását és fejlesztést említették.

Az általános gazdasági fellendülés egyik fontos területként említették meg az ipari parkok fejlődését, illetve a határon átnyúló képzések és tréningek – pl. pályaorientációs tréner képzés – szerepét a munkanélküliekkel való hatékony foglalkozás elősegítésére. Ugyanakkor volt olyan, aki úgy gondolta, hogy az 1 főre jutó GDP növekedéséhez is hozzájárult az együttműködés a megalakulás óta eltelt idő alatt.

A kis- és középvállalkozások számának növekedését jól jelzi – az egyik válaszadó véleménye szerint – a beszállítók számának növekedése.

Az egyik válaszadó a régió aktivitásának növekedéséhez való hozzájárulást az eurorégiós együttműködés munkacsoportjai által évente elfogadott projektek megvalósításán keresztül szemlélte.

A statisztikai mutatók általános javulása kapcsán az egyik válaszadó a kimutatható jövedelemnövekedésre mutatott rá.

Külön említést kapott a katasztrófavédelemben a határon átnyúló hatások jelzése, a káros hatások közös csökkentése és azok közös összehangolt felszámolása. Előtérbe került a védelmi igazgatás is és a polgárvédelem összehangolása, valamint a veszélyek elhárítására való együttműködési munka fontosságának a felismerése is. A kulturális és idegenforgalmi vonatkozások közül

konkrét említésben részesült az ökoturizmus, a természetvédelem (határon átnyúló nemzeti parkok, illetve natúrparkok), környezetvédelem (alternatív energiafelhasználás, összehangolt monitoring) és hulladékgazdálkodás szintén fontos területei az Euréció West/Nyugat Pannónia eddigi működésének.

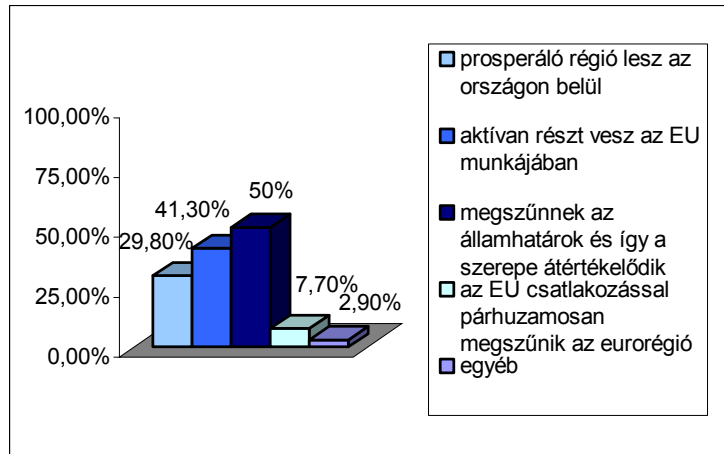
A *Vág-Duna-Ipoly* egyik munkatársa a régió aktivitásának növekedése mellett kiemelte még az anyaország és a határainkon túl élő magyar kisebbségek közötti kapcsolatok ápolását is.

A *Duna-Dráva-Száva* Eurorégió képviselői a V/C korridor, illetve a határátkelőhelyek bővülését sorolták az infrastrukturális előrelépések közé. Ugyanakkor az eurorégió fontos tevékenységének tartották még az üzletember találkozók, vásárok és különböző szakmai rendezvények szervezését.

5.3.4. A vizsgált eurorégiók fennmaradási esélyei

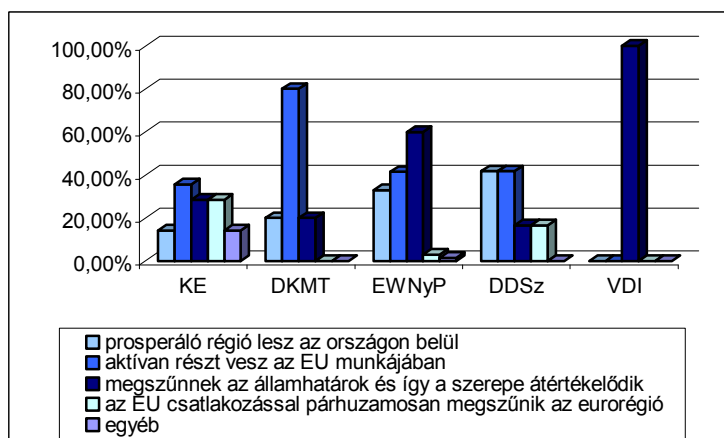
A válaszadók 88,5%-a úgy látja, hogy az eurorégió intézménye életképes együttműködési forma a mai Közép-Európában. A Duna-Dráva-Száva Euréció (75%) és a Kárpátok Eurorégió (85,7%) képviselői azok, akik az átlag alatt maradnak. Meglepő a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió képviselőinek a pozitív hozzáállása, mivel ennek az eurorégiónak a három tagországa közül mindössze Magyarország lesz az EU tagja 2004. május 1-jével. Románia is előreláthatólag három évvel utána csatlakozni fog, de a magyar-jugoszláv és a román-jugoszláv határ még hosszú ideig EU külső határ marad, amely a schengeni egyezmény értelmében zárt és szigorúan ellenőrzött lesz. Ez pedig gátja lehet az együttműködés intenzív elmélyítésének.

Az elkövetkező öt évben várhatóan jelentős változásokon megy keresztül mind Magyarország, mind pedig azok a szomszédos országok, amelyekkel jelenleg euroregionális kapcsolatban áll. A legtöbben úgy gondolják (50%), hogy az EU csatlakozásunkat követően megszűnnek az államhatárok és így az euroregionális együttműködéseknek a szerepe átértékelődik. A válaszadók mindössze 7,7%-a látja úgy, hogy az EU csatlakozással párhuzamosan megszűnik az általa képviselt eurorégió. (54. ábra)

54. ábra: Az eurorégiókat érintő lehetséges változások 5 év múlva

Területi bontásban nézve még érdekesebb az eredmény. Az Euregio West/Nyugat Pannónia (60%) és a Vág-Duna-Ipoly (100%) képviselői gondolják úgy a legtöbben, hogy meg fognak szűnni az államhatárok és ezzel párhuzamosan átértékelődik az eurorégiók szerepe. Itt a válaszadók olyan eurorégiók területén élnek, amely tagrégiói 2004-től mind Európai Unió tagállamok területéről kerülnek ki. Természetesen a változást számukra elsősorban az EU regionális politikája, illetve a Strukturális Alapok átrendeződése jelenti. Ugyanakkor várhatóan ezeknek az eurorégióknak a területén a Schengeni Egyezmény értelmében még jobban leegyszerűsödik a tőke és az információ áramlása és így a tagrégiók között a kapcsolat még intenzívebbé válhat (55. ábra).

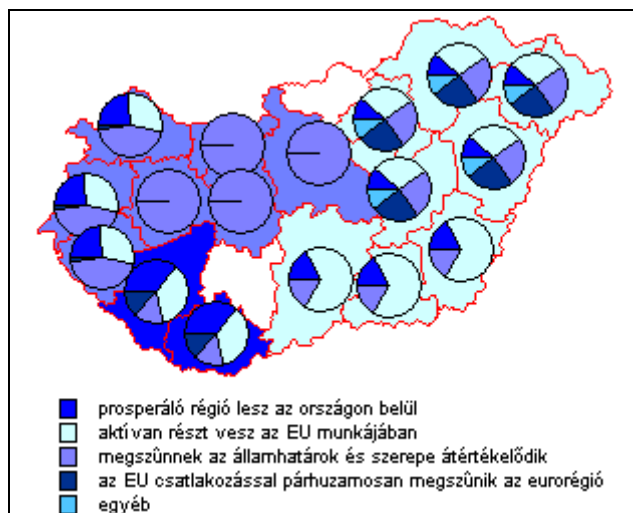

55. ábra: Az eurorégió várható jövője eurorégiónkénti bontásban

A legmegosztottabb a vélemény a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Dráva-Száva területén. Itt még azok is viszonylag magas arányt képviselnek, akik úgy gondolják, hogy az EU-csatlakozással párhuzamosan megszűnik az eurorégió. Természetesen ez annak tudható be, hogy a magyar eurorégiós partnereken kívül a szomszédos országok közül néhányan az EU-n kívül maradnak (Kárpátok Eurorégió: Ukrajna, Románia – ideiglenesen; Duna-Dráva-Száva: Bosznia-Hercegovina, Horvátország).

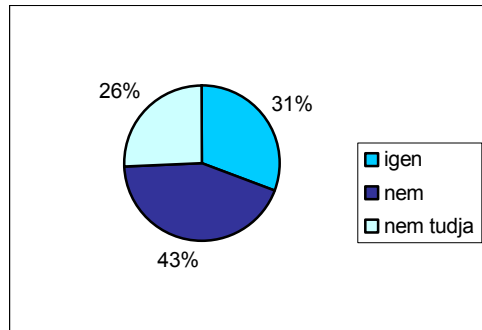
A Kárpátok Eurorégióban és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban a résztvevők véleménye szerint az EU csatlakozás után az eurorégiók nemcsak, hogy fennmaradnak, de aktívan részt fognak venni az EU munkájában. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a tagországok révén egyes régiók az EU támogatási formáit a térségbe hozzák, illetve még jobban megismertetik és fejleszteni fogják azokat az eurorégiós tagrégiókat, amelyek kívül esnek az EU határain.

Ha egy Magyarország térképre visszük eurorégióként azt az adatot, amely a legtöbbször szerepel válaszként, akkor a csatlakozás következményeként kialakuló – korábban vázolt – határtípusok rajzolódnak ki (56. ábra).

56. ábra: Az eurorégió jövője öt év múlva – a leggyakrabban megjelölt változó térképi ábrázolása

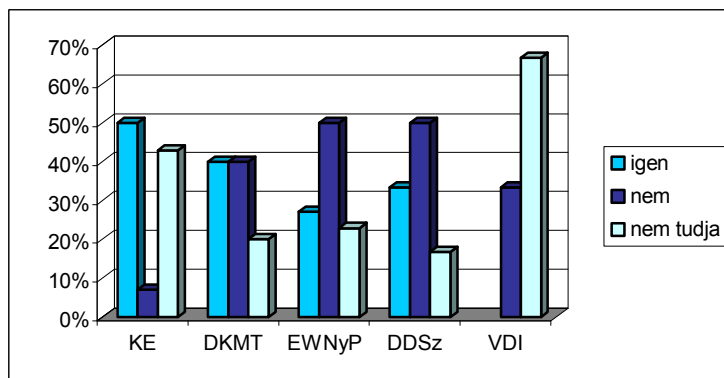
Előfordulhat az is, hogy az eurorégiók nem bomlanak fel teljesen a jövőben, csupán néhány tagrégió kiválik belőlük. Ezt a kérdést illetően rendkívül megosztottak a válaszadók. (57. ábra) Mégis legtöbbször – a válaszadók 43%-a – úgy gondolják, hogy nem lesznek olyan tagrégiók, amelyek ki fognak válni. Azonban az „igen” válaszok meglehetősen magas aránya (31%) azt sugallja, hogy jelentős területi különbségek húzódnak meg emögött az eredmény mögött.

57. ábra: Elképzelhetőnek tartja-e egyes tagok kiválását az Ön által képviselt eurorégióból? – összesített eredmény

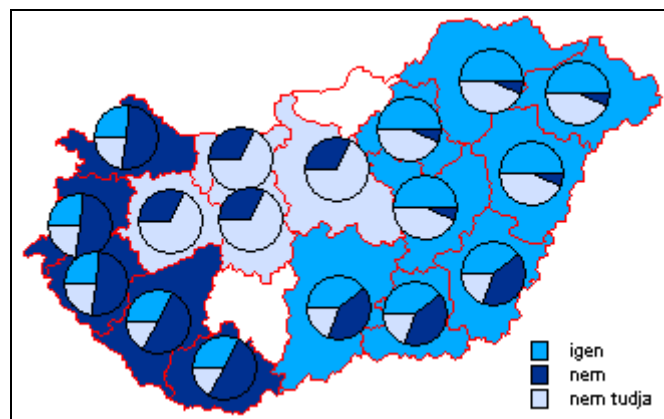
A Kárpátok Eurorégió (50%) és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (40%) esetében a legmagasabb azoknak az aránya, akik úgy gondolják, hogy ki fognak válni egyes régiók a jelenlegi együttműködési formából. A Kárpátok Eurorégióban ez az arány messze meghaladja azoknak a számát, akik nem tartják elképzelhetőnek a kiválást. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió esetében ez az arány azonos.

Az Euregio West/Nyugat Pannónia (50%) és a Duna-Dráva-Száva Eurorégió (50%) képviselői állítják a legmagasabb arányban, hogy nem várható egyes tagrégióknak a kilépése, míg a Vág-Duna-Ipoly választadói közül senki nem gondolja, hogy lennének tagrégiók, amelyek kiválnak. Ez utóbbi esetben azonban vannak olyanok, akik bizonytalanok a kérdést illetően és nem tudtak válaszolni. (58. ábra)

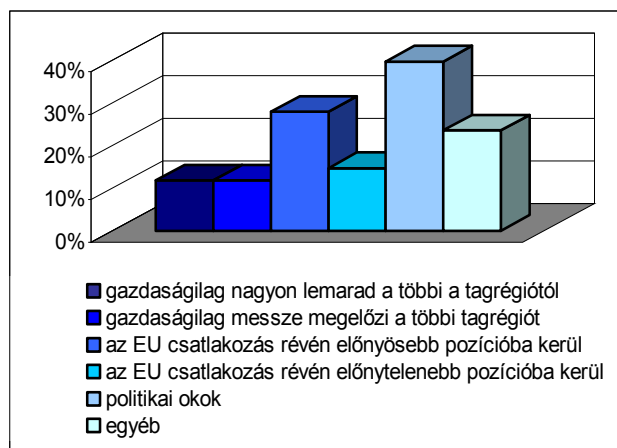
58. ábra: Elképzelhetőnek tartja-e egyes tagok kiválását az Ön által képviselt eurorégióból? – eurorégiókénti bontás

Az optimizmus és a pesszimizmus e sajátos keverékének a magyarázatát ismét a térképre tekintve lelhetjük meg. Hasonlóképpen, mint az előző térképvázlaton, itt is a korábban tárgyalt határtípusok rajzolódnak ki előttünk. (59. ábra)

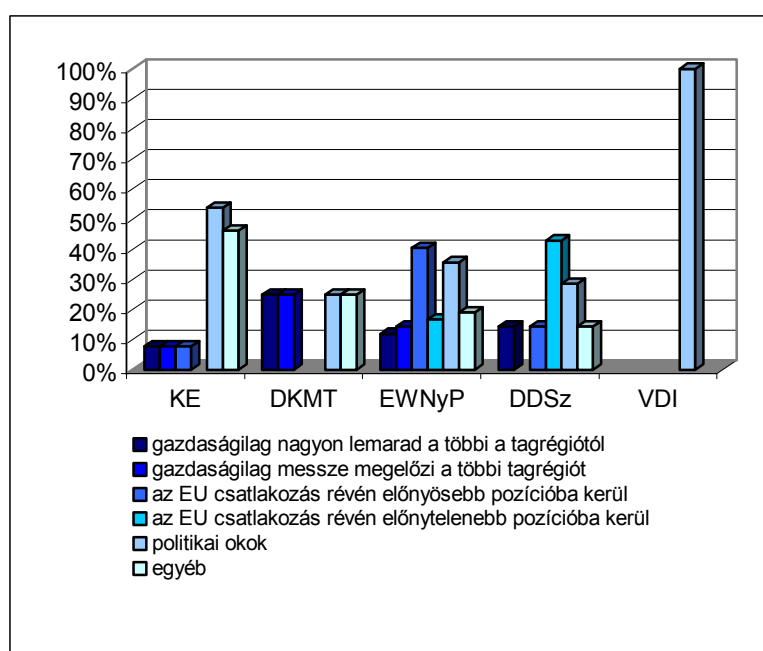
59. ábra: Elképzelhetőnek tartja-e egyes tagok kiválását az Ön által képviselt eurorégióból? – térképi megjelenés

Azt, hogy milyen motivációi lehetnek egy tagrégiónak a kiválásra, többféleképpen indokolták nemcsak azok, akik szerint elképzelhető tagok kiválása a vizsgált euroregionális együttműködésekben, hanem azok is, akik nemleges választ adtak, vagy nem tudták a választ (60. ábra). A leggyakrabban említett tényező a politikai ok (39,7%) volt, illetve a válaszadók 27,9%-a szerint egyes tagrégióknak az EU csatlakozás révén előnyösebb pozícióba kerülése szintén a kiválást eredményezheti (elszakad a gyengébb tagrégióktól).

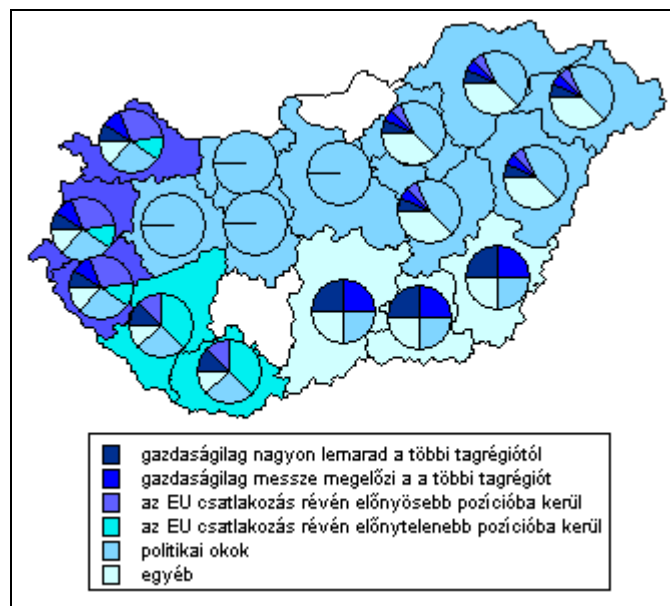
60. ábra: A kiválást előidéző lehetséges okok megoszlása

Az eurorégiók között jelentős különbségek vannak a kiválást előidéző okok terén is. A politikai okok dominánsak a Kárpátok Eurorégió (53,8%) és a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió (100%) esetében. Ugyanakkor a Duna-Dráva-Száva Eurorégió és az Eurégió West/Nyugat Pannónia esetében az EU csatlakozást nevezik meg elsődlegesen lehetséges okként a kiválásra. Míg az előbbi esetben az előnytelenebb pozícióba (42,9%) kerülés vezet a sort, addig az utóbbinál az egyes tagrégiók előnyösebb pozícióba jutása (40,5%) válthatja ki a kilépést. (61. ábra)

61. ábra: A kiválást előidéző lehetséges okok megoszlása eurorégiónként

A lehetséges okok közül a domináns okok kiválasztásával és térképi ábrázolásával kitűnik az egyes határtípusok hatása egy-egy eurorégió működésére (62. ábra).

62. ábra: Az egyes tagrégiók lehetséges kiválását előidéző okok domináns megjelenése az eurorégiókban

Az egyéb kategórián belül az egyes eurorégiók képviselői különböző okokat említettek, amelyek nagyrészt alátámasztják az eddigi elemzés alapján kapott eredményeket.

A *Kárpátok Eurorégióban* az érdektelenséget, „érdekmúlást”³² és az érdekeltségi rendszer hiányát említik a legtöbben (50%), különösképpen a helyi politikusok érdektelenségét kiemelve. Az anyagi problémák – tagdíj késedelmek és elmaradások – szintén többek szerint hozzájárulhatnak az egyes tagrégiók kiválásához. Volt olyan válaszadó is, aki a működésképtelenség felismerését tartotta a kiválást előidéző legfőbb oknak.

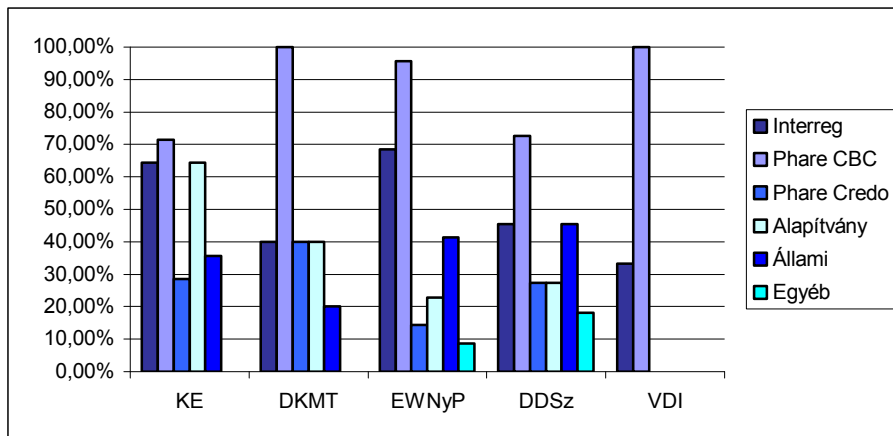
A *Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió* az egyéb okok között a legfontosabbnak a pénzügyi problémákat találták – hangsúlyozva a tagdíjfizetési kötelezettségből származó gondokat.

Az *Euregio West/Nyugat Pannónia* megkérdezettjei a földrajzi távolságot, a többi eurorégiós területhez való közelség vagy régióközponttól való távolságot, illetve a gazdasági vonzásirányok átrendeződését említik. Az egyik válaszadó megfogalmazása szerint az „infrastrukturális elérhetőség hiánya nem teszi lehetővé a kohéziót” és ez hozzájárulhat egyes tagok kiválásához. Volt olyan is, aki szerint a személyes indokok és az esetleges rivalizálás is befolyásolhatja egy adott régió eurorégiós tagságát.

³² A válaszadó által használt kifejezés.

Az egyik válaszadó részletesen kifejti, hogy mivel „Más szerveződésű eurorégiók is létrejöhetnek, újak is létrejöhetnek a földrajzi-gazdasági adottságok (hasonlóságok) alapján, így a mai eurorégiók átrendeződése lehetséges. Ebben szerepet játszhat az esetleg eltérő időpontú EU csatlakozás is.” Erre az elmúlt években több példát is láthattunk, hiszen a Kárpátok Eurorégió területén sorra alakulnak az euroregionális jellegű szerveződések, mint például a Bihar-Bihar Eurégió, a Miskolc-Kassa Eurégió vagy a Sajó-Rima Eurégió, hogy csak a magyar tagrégiókkal működőket említsem. Hasonlóképpen igaz ez a magyar-horvát-szlovén-osztrák határtérségben is, ahol a két tárgyalat eurorégió kívül nemrégiben alakult meg a Dráva-Mura Eurorégió is.

Ahhoz, hogy az együttműködések fennmaradjanak természetesen a megfelelő anyagi háttér biztosítása elengedhetetlen. Az együttműködések számára különböző források állnak rendelkezésre, ezek közé tartoznak a már részletesen tárgyalat Európai Unió támogatási alapok (Interreg, Phare CBC – illetve korábban a Phare Credo), az állami támogatások és a különböző alapítványok vagy egyesületek hozzájárulásai. Ahogyan ezt már korábban ismertettem az EU Alapok elérhetősége az egyes határtípusok mentén eltérően alakult. Ennek következményeként az egyes eurorégiókban különbözik az ezeknek a forrásoknak az ismerete is (63. ábra).

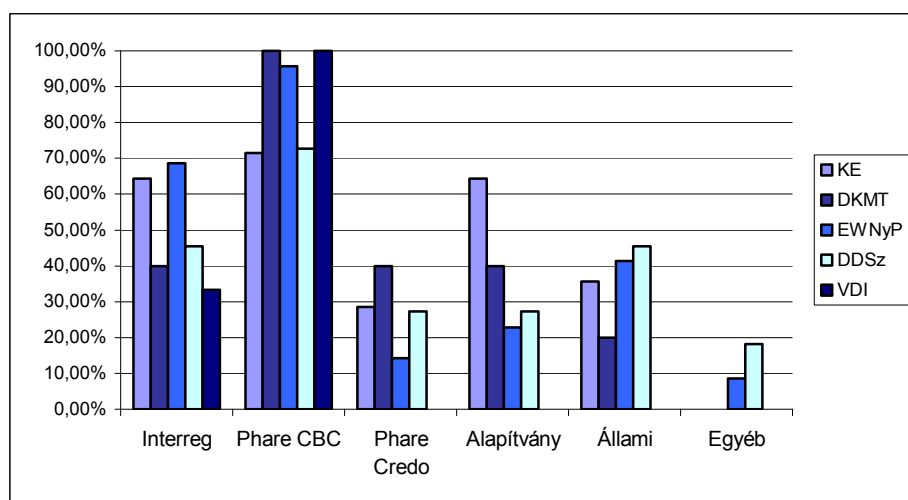
63. ábra: Milyen jelenleg az Ön által képviselt eurorégióban elérhető és megpályázható forrásokat ismer?

Az oszlopdiagram alapján kiderül, hogy a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió képviselőinek a kivételével mindegyik forrást említették a képviselők, sőt az Euregio West/Nyugat Pannónia és a Duna-Dráva-Száva Eurégió esetében még

egyéb forrásokat is szép számban megjegyeztek. Ilyenek voltak például az Euregio West/Nyugat Pannónia esetében az EQUAL, az ISPA, a SAPARD és a Nyugat-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács pályázati lehetőségei. A Duna-Dráva-Szávánál szintén szerepelt az ISPA, mint a térségben elérhető forrás, illetve említették még az ORPHEUS programot.

A 64.-65. ábrán még szembetűnőbb, hogy az egyes elérhető források közül a Phare CBC és az Interreg programok a legismertebbek.

A Phare CREDO program egy viszonylag rövid periódusra vonatkozott, és a Phare CBC-t földrajzi kiterjesztésével azt meg is szüntették. Mégis többen említették, ami arra utal, hogy korábban nyújtottak be pályázatot ehhez a forráshoz is. Meglepő, hogy a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Dráva-Száva képviselőinek még „csak” alig több mint 70%-a hallott a Phare CBC-ről. Ennek a magyarázata az előzőéhez hasonló. Mivel a Phare CBC-t mindössze 1998-ban terjesztették ki azokra a határookra, amelyek nem határosak az EU-val így az ezeken a határszakaszokon még kevésbé bejáratott ez a támogatási rendszer.

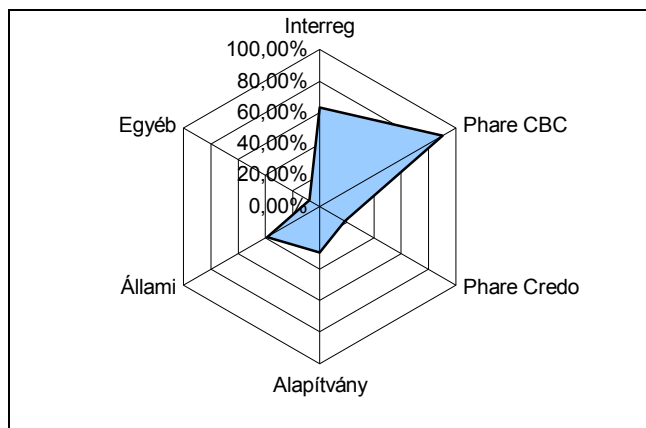

64. ábra: A támogatási rendszerek ismeretének eurorégiónkénti megoszlása

Az Alapítványi támogatások a Kárpátok Eurorégió esetén a leginkább ismertek. Ez elsősorban a Kárpátok Eurorégió kialakulási folyamatával magyarázható. 1993-ban, amikor a KE létrejött, még nem álltak rendelkezésre olyan források, amelyek a határon átnyúló együttműködések célzottak volna meg. A KE ekkor még a fejlődésének külső kapcsolatrendszerét tekintve a korai szakaszban volt (4. fejezet, 12. táblázat). 1992 tavaszán a Kárpátok Régió négy különböző csoportja a Kelet-Nyugat Tanulmányok Intézetéhez (IEWS) fordult külső tanácsadásért és segítségért. Az IEWS, egy euro-amerikai non-profit

szervezetként, 1981-ben alakult azzal a céllal, hogy segítsen Európában egy új rendszer megvalósításában. Az IEWS a Kárpátok Eurorégió megalapításával modellt kívánt teremteni a határmenti térségek számára Kelet-Közép-Európában. Az IEWS – mivel a helyi szervek egyrészt nem bíztak kellőképpen egymásban és másrészt pedig nem rendelkeztek megfelelő anyagi háttérrel sem – forrásokat kutatott fel az együttműködés finansziális alapjainak a megteremtésére. Így váltak az Eurorégió támogatóivá a Rockefeller Brothers, a Sasakawa Peace és a King Baudoin Alapítványok. A legnagyobb segítséget a Charles Stewart Mott Alapítvány 95 millió USD támogatása jelentette, amelynek segítségével létrejött a Kárpátok Eurorégió Fejlesztési Alapítvány, ami komoly szerepet tölt be azóta is a Kárpátok Eurorégió területén megvalósított projektek támogatásában.

Összességében megállapítható, hogy az összes megkérdezett közül legnagyobb arányban a Phare CBC és az Interreg támogatási formáit ismerik (65. ábra).

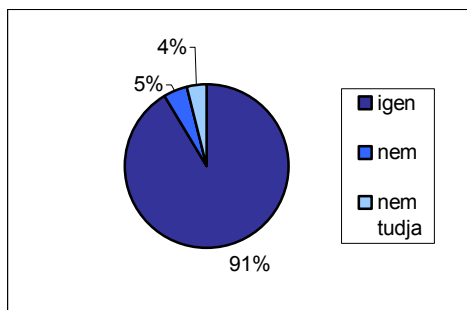

65. ábra: A támogatási rendszerek ismerete az összes megkérdezett körében

5.3.5. Az EU-csatlakozás következményei

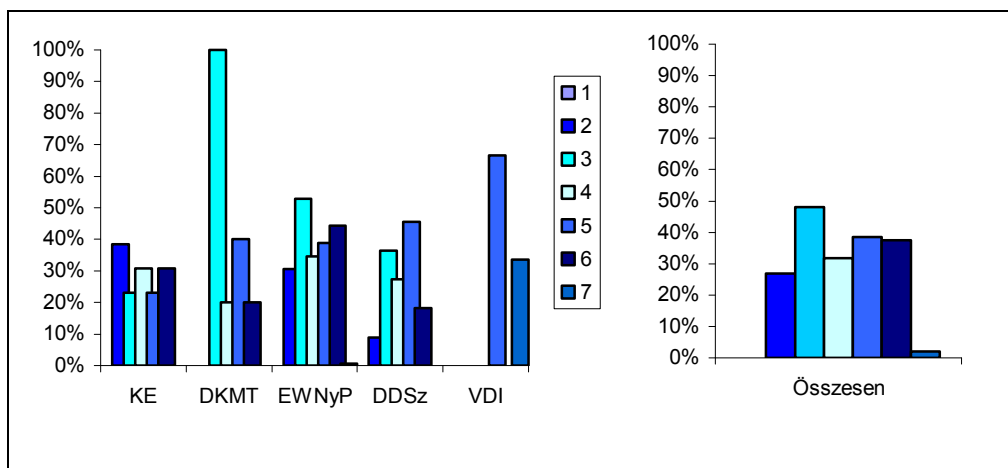
A kérdés, hogy vajon az euroregionális együttműködés elősegíti-e az érintett országok EU csatlakozását 87%-ban pozitív választ hozott. Ebben a tekintetben a Kárpátok Eurorégió képviselői bizonyultak a legmegosztottabbaknak: 64% igennel, 21% nemmel válaszolt, míg a maradék 15% azt mondta, hogy nem tudja (66. ábra). Ez a szkepticizmus elsősorban azzal magyarázható, hogy ez az eurorégió mutatja a legnagyobb változatosságot a vizsgáltak közül mind a résztvevő országok nagyságát, mind pedig a résztvevő országok közötti csatlakozási tárgyalások állását illetően.

Mindemellett az eurorégiók képviselőinek legnagyobb része úgy gondolja, hogy az együttműködés hatékonysága és eredményessége terén változás fog bekövetkezni az érintett országok Európai Unió csatlakozása után.

66. ábra: Vár-e változást az együttműködés hatékonyságát, eredményességét illetően egy-egy érintett ország EU-csatlakozása után?

A válaszadók közül senki nem gondolja úgy, hogy az euroregionális együttműködések lelassíthatják az érintett országok EU csatlakozását, de azt is kevesen gondolják, hogy felgyorsítaná azt. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió és a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió képviselői egyáltalán nem gondolják úgy, hogy felgyorsítaná a folyamatot és a Duna-Dráva-Száva Eurégió képviselőinek is mindössze 9%-a szerint vannak az euroregionális együttműködések gyorsító hatással a csatlakozási folyamatokra. Ezen a téren a Kárpátok Eurorégió (38,5%) és az Euregio West/Nyugat Pannónia (30,6%) a legbizakodóbbak (67. ábra).

(1) lelassítja a folyamatot; (2) felgyorsítja a folyamatot; (3) megismerteti a résztvevő régiókat az integrációs követelményekkel; (4) megismerteti az Európai Unióval az euroregionális együttműködésben résztvevő régiókat; (5) a résztvevő tagrégiók a pályázati lehetőségek révén fejlődésnek indulnak, csökken a perifériális jelleg a régióban; (6) a résztvevő tagrégiók megtanulnak alkalmazkodni egymáshoz; (7) egyéb

67. ábra: A válaszadók véleménye az euroregionális együttműködés EU csatlakozásra gyakorolt hatásáról

A legtöbben (48,5%) azt tartják fontosnak, hogy az eurorégiók segítik a tagrégiókat az integrációs követelmények megismerésében – ez kifejezetten a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (100%) és az Euregio West/Nyugat Pannónia (52,8%) esetében van így, míg a Kárpátok Eurorégió (23%) esetében számít a legkevésbé.

Hasonló az arány a pályázatok útján történő fejlődésnek indulás és a perifériális jelleg csökkentésére gyakorolt hatás megítélésében is: a Vág-Duna-Ipoly (66,6%) és a Duna-Dráva-Száva Eurorégió (45,5%) számára a legfontosabb, ugyanakkor a Kárpátok Eurorégió (23%) képviselői ezt sem tartják annyira lényeges szempontnak.

Közel egységes – ám relatíve alacsony arányú – az álláspont (20-38%) azt illetően, hogy az eurorégiók megismertetik a résztvevő tagrégiókat az Európai Unióval. Ez azért is meglepő, mivel az eurorégiókat az AEBR intézménye elismeri és koordinálja a munkájukat, másrészt pedig a pályázati tevékenységeken (Phare CBC) keresztül kapcsolatot tartanak fel az EU illetékes szervezeteivel.

Már a korábbiakban többször esett szó az eurorégiók fennmaradásához szükséges anyagi támogatásokról. Ezek a pályázati lehetőségek az EU csatlakozással szintén átalakulnak. Arról hogy az átalakulást közvetlenül pontosan mi okozza, megoszlik a vélemény. Annyiban viszonylag egységes az álláspont (95%), hogy megjelennek új támogatási formák az EU csatlakozást követően, ennek formája azonban három terület között oszlik meg: legnagyobb részt az Európai Unió csatlakozás révén megnyíló fő forrásokat nevezik meg a megkérdezettek (68%), ezt követik az állami politikai fordulatok következményeként teremtett új pályázati lehetőségek (20%) és nem sokkal mögötte az alapítványok és szponzorok támogatását (18%) említik. (68. ábra)

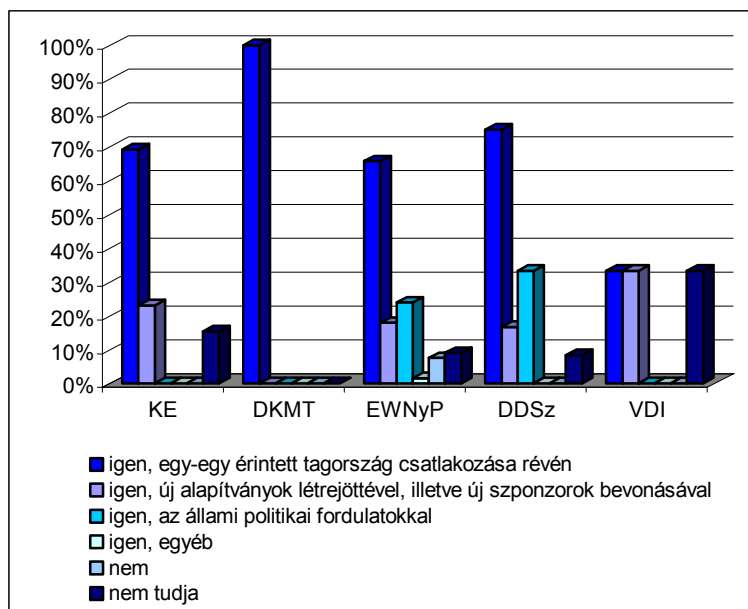

68. ábra: A válaszadók összesített véleménye a pénzügyi források EU-csatlakozást követő bővüléséről

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió képviselői kizárólag a csatlakozás révén megnyíló forrásokban látják a reményt (100%). Ez a határszakaszon jelenleg elérhető Phare CBC forrásoknak az Interreg IIIA költségvetéshez történő átsorolását jelenti számukra.

Az állami politikai fordulatok szerepét a Duna-Dráva-Száva Eurorégió (33,3%) és az Euregio West/Nyugat Pannónia (23,9%) képviselői látják a pénzügyi források második legfontosabb lehetőségének, míg a többi eurorégió képviselői egyáltalán nem említik meg ez a tényezőt.

Az új alapítványok és szponzorok megjelenését illetően elsősorban a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió (33,3%) és a Kárpátok Eurorégió (23,1%) esetében magas azoknak az aránya, akik ezektől az eszközöktől is remélnék támogatást a jövőben (is). Az utóbbi esetre a magyarázatot a jelenleg elérhető források elemzésénél találjuk (5.2.4. fejezet). (69. ábra)

69. ábra: A válaszadók összesített véleménye a pénzügyi források EU-csatlakozást követő bővüléséről

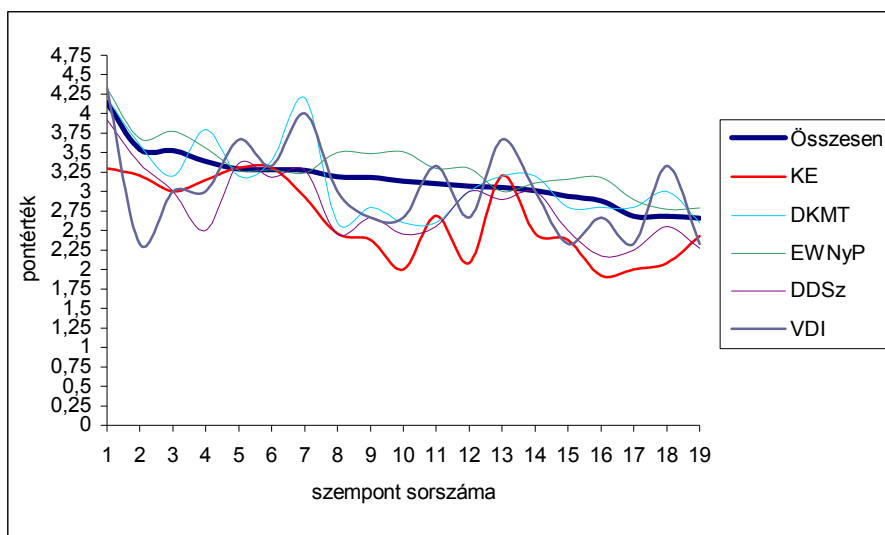
5.3.6. A vizsgált eurorégiók eredményeinek értékelése

A megkérdezetteknek az eurorégiók eredményeit egy ötfokú skálán kellett értékelniük 19 tényező szempontjából³³, ahol az 5 a kiemelkedő fontosságú eredményeket, az 1 pedig a legkevésbé jelentős eredményeket jelöli. Az ötfokú skálán megadott értékeknek először kiszámítottam a számtani átlagát az összes válaszadó függvényében és rangsoroltam a kapott értékek alapján a tényezőket. Az eredmények területiségének a jobb elkülönítése céljából a leggyakrabban felvett értékeket (módusz) is felhasználtam az összehasonlításokhoz, ami az eredmények finomítását tette lehetővé.

Az összesített eredményből kiderül, hogy az egyes szempontokra adott értékek átlagát tekintve az eurorégiók képviselői elsősorban az általános jószomszédi kapcsolatok elősegítésében (4,14), a közös konferenciák rendezésében (3,54) és a térségen belüli turizmus fellendülésében (3,53) látják eredményesnek az együttműködést. A másik oldalról pedig úgy érzik, hogy legkevésbé a közös kutatások folytatásában (2,66), az eurorégióon belüli szállítási feltételek javulásában (2,68) és a szomszédos országokba történő befektetések ösztönzésében (2,68) voltak eredményesek az érintett eurorégiók.

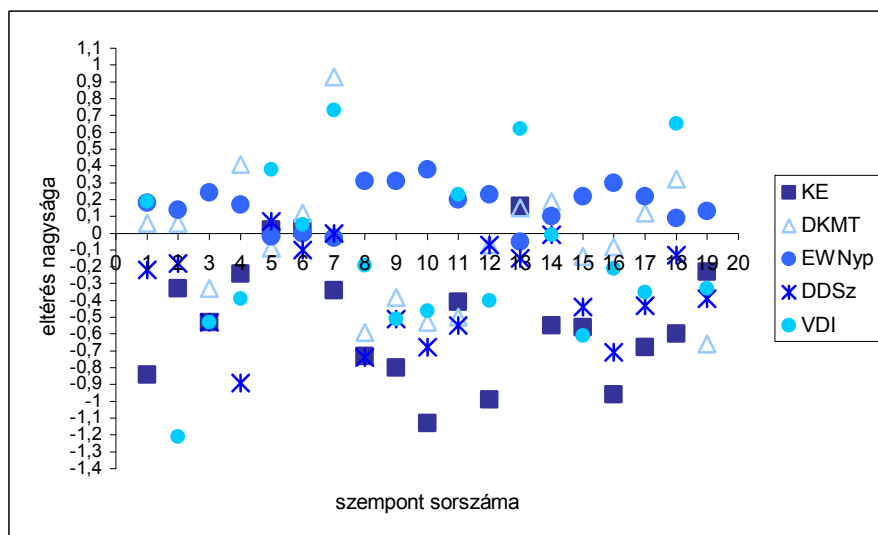
Ezt követően eurorégiókénti bontásban is elvégeztem a számításokat és ezekkel az adatokkal dolgozva kiszámítottam az átlagtól való eltérést és a szórás értékét. Ebből kiderült, hogy a legalacsonyabb átlagú eredmény 1,92, míg a legmagasabb átlag 4,33 volt (70. ábra). Az összesített átlaghoz az Euregio West/Nyugat Pannónia áll a legközelebb, míg a legszámottevőbb eltérést a Kárpátok Eurorégió produkálja. Az is megállapítható, hogy az egyes szempontokat tekintve legtöbb esetben szignifikáns az eltérés az egyes eurorégiókban.

³³ A továbbiakban az eredmények értékelésére vonatkozó összes ábra esetében a következő – az átlag alapján rangsorolt – jelkulcsot használom az áttekinthetőség megőrzése céljából: 1-Általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése; 2-Közös konferenciák rendezése; 3-A térségen belüli turizmus fellendülése; 4-Közös sport, kulturális és egyéb versenyek, táborok szervezése; 5-Az eurorégióhoz kötődő nemzetközi vásárok, kiállítások rendezése; 6-Határátkelési problémák enyhülése; 7-Nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkenése; 8-Közös környezetvédelmi fellépés; 9-A térségbe irányuló turizmus általános fellendülése; 10-Egymás jogi, adminisztratív szabályozásának könnyebb megismerése; 11-Az eu(ro)régió imázsának megteremtése; 12-A résztvevő területek infrastrukturális fejlődésének elősegítése; 13-Egyetemközi együttműködés; 14-A különböző országokbeli vállalkozók közötti kapcsolatok fejlődése; 15-A térségen belüli kereskedelem fellendülése; 16-A résztvevő területek gazdasági fejlődésének elősegítése; 17-A szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése; 18-Az eurorégióon belül a szállítási feltételek javulása; 19-Közös kutatások folytatása.

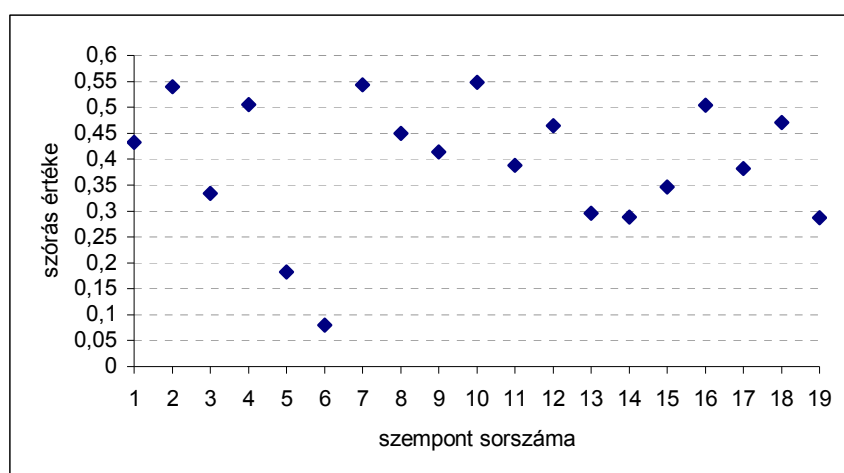
70. ábra: Az eurorégiók eredményességének értékelése ötfokú skálán 19 szempont alapján – rangsorolt átlagok

Az egyes szempontok átlagai kiváltképpen a Kárpátok Eurorégió esetében mutattak negatív eltérést, míg az Euregio West/Nyugat Pannónia esetében két szempont kivételével pozitív eltérés mutatkozott az átlaghoz képest (71. ábra).

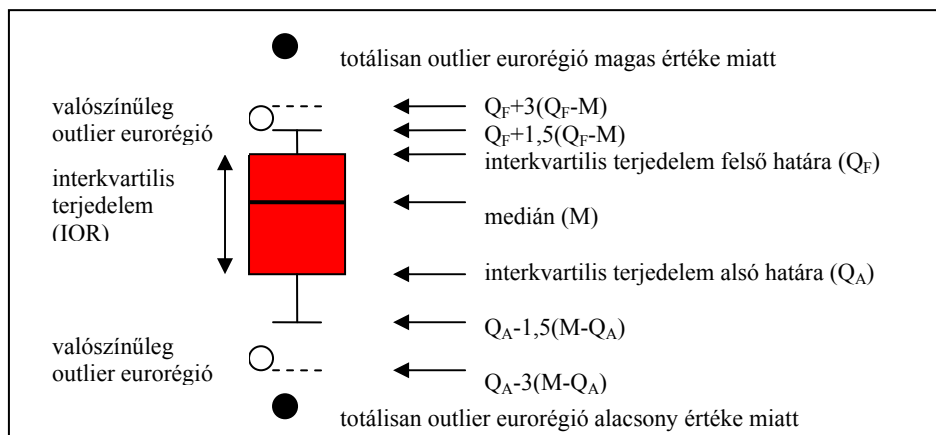
71. ábra: Az egyes eurorégiókban adott értékelés eltérése az átlagtól

Természetesen minél nagyobb a különbség az egyes eurorégiók által kapott értékek között, annál egyértelműbb a különbség a szervezetek között is. Azonban az egyes tényezők között is vannak olyanok, amelyekben viszonylagosan nagy az egyetértés és az eurorégiók jóval kevésbé térnek el az átlagtól. Azt, hogy mely tényezők esetében a legnagyobb és legkisebb az egyetértés az eurorégiók között a szórás kiszámításával tártam fel (72. ábra). A legkisebb szórás a határátkelési problémák enyhülése területén figyelhető meg.

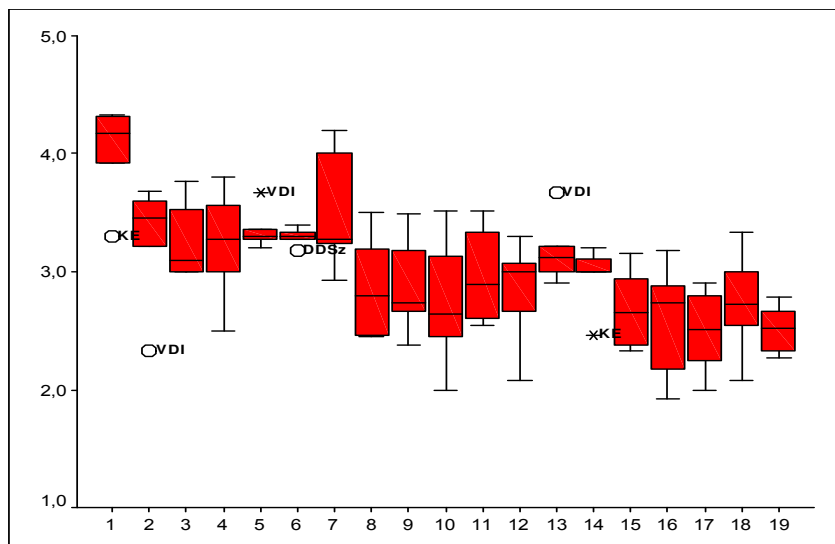
72. ábra: Az egyes eurorégiókban adott értékek átlagának a szórása

A box-plot ábra (73. ábra) egy ábrán keresztül egyesíti az adott értékek összehasonlításához használt módszereket. Ebben az esetben a vizsgált szempontokat jellemző statisztikai adatok alapján készült az ábra, amely a változók eloszlásáról (átlag, medián, szórás, ferdeség, csúcsosság, minimumérték, maximumérték, konfidencia-intervallum, interkvartilis terjedelem) árulkodik. Ha az interkvartilis terjedelmen belül a medián középen helyezkedik el, akkor az eloszlás szimmetrikus. Ha a felénél lejjebb, akkor jobbra ferde, ha a felénél feljebb, akkor balra ferde az eloszlás. Minél kisebb az interkvartilis terjedelem, annál kisebb a variancia. Ez az elemzési módszer segít annak a megértésében, hogy az egyes eurorégiók a különböző szempontok tekintetében egymáshoz képest milyen helyzetben vannak.

73. ábra: A box-plot ábra jelmagyarázata

Az eurorégiók eredményességére vonatkozóan az egyes szempontok box-plot ábrája árulja el a vizsgálat szempontjából a legtöbbet (74. ábra). Mivel minél kisebb az interkvartilis terjedelem, annál kisebb a variancia, ezért a legkisebb eltérés a határátkelési problémák enyhülése (6), az eurorégióhoz kötődő nemzetközi vásárok, kiállítások rendezése (5), a különböző országokbeli vállalkozók közötti kapcsolatok fejlődése (14) és az egyetemközi együttműködés (13) esetében van az egyes eurorégiók között az eredményesség megítélése szempontjából.

74. ábra: Az eredmények értékelésének a box-plot ábrája eurorégióként

Vannak olyan esetek, amikor a kiugróan alacsony, vagy magas értéke miatt szembetűnő egy-egy eurorégió átlaga az adott szempontot illetően. Így az átlagtól való eltéréseket tekintve kiugróan magas a Kárpátok Eurorégió negatív irányú különbsége a többi eurorégió eltéréséhez képest az általános jószomszédi kapcsolatok elősegítésének és a különböző országokbeli vállalkozók közötti kapcsolatok fejlődésének a megítélését illetően.

A közös konferenciák rendezését tekintve az átlagtól leginkább a Vág-Duna-Ipoly tér el negatív irányban, azaz ott a megítélése jóval alacsonyabb értékeket kapott, mint a többi eurorégió esetében. A Duna-Dráva-Száva Eurorégió érezte a legkevésbé a határátkelési problémák oldódását az eurorégiók közül, így ebben az esetben is szignifikáns negatív eltérést tapasztalhatunk.

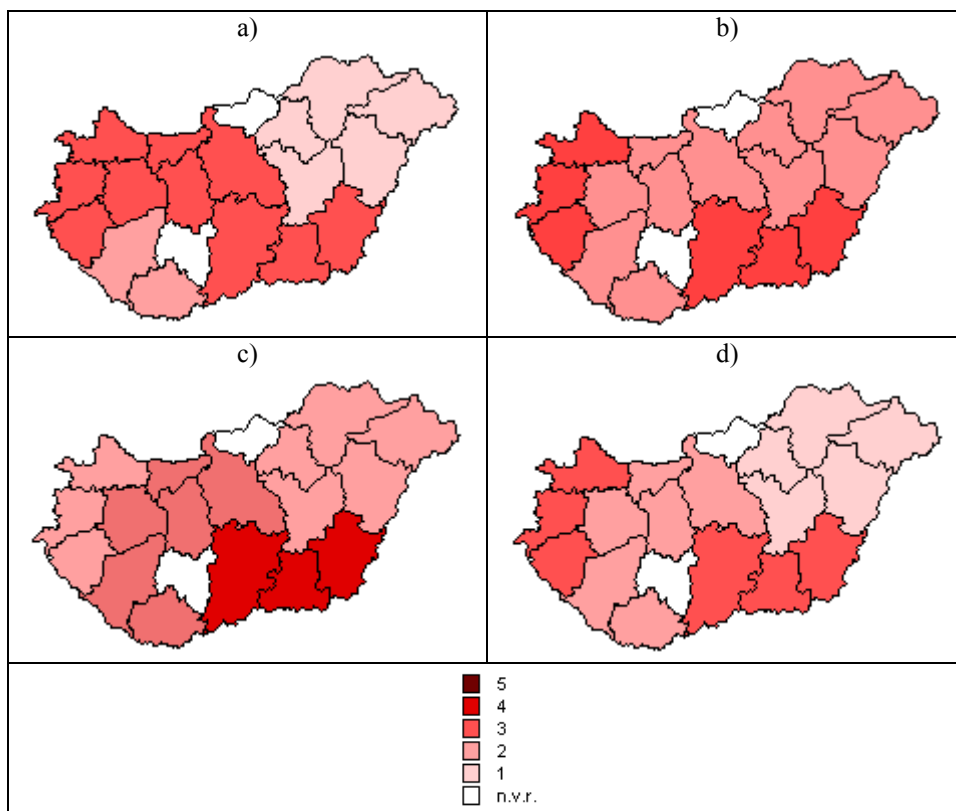
A Vág-Duna-Ipoly Eurorégió képviselői az eurorégió tevékenységét és eredményességét az eurorégióhoz kötődő nemzetközi vásárok, kiállítások rendezése tekintetében magasán az átlag felettinek ítéli meg és hasonlóképpen az egyetemközi együttműködést is jóval magasabb pontszámmal értékeli, mint a többi eurorégió képviselői.

A továbbiakban az összehasonlító területi elemzés szempontjából ezeket a tényezőket – az eurorégiók céljait szem előtt tartva – tematikusan csoportosítottam, illetve az előző kérdésekre adott válaszokkal összevettem. Így a válaszadók szerinti értékeléseket a következő csoportokba soroltam: (1) gazdasági szféra; (2) infrastrukturális vonatkozások; (3) turizmus, környezetvédelem; (4) humán erőforrás fejlesztés; (5) szomszédok megismerése. A számtani átlag esetében a térképi ábrázoláshoz kétféle módszert alkalmaztam. Bizonyos esetekben, amikor a kerekített értékek között nem mutatkozott jelentős különbség, akkor rangsoroltam azokat és egy 1-5-ig terjedő színskálát használva ábrázoltam a tematikus térképeken. Azonban ezek elfedik a valós és kiugró értékeket, így a módusz segítségével igyekeztem finomítani a kapott eredményeket, amelynek segítségével egyértelműen elkülönülnek egymástól a különböző határszakaszokon létrejött eurorégiók közti különbségek.

(1) Gazdasági szféra

Az eurorégiók gazdasági szférára gyakorolt hatását általában véve nagyon alacsony pontszámokkal illették a megkérdezettek. Az ebbe a kategóriába sorolt négy szempont mindegyike a rangsor végén (14-17) található (70. ábra). Amint azt már a box-plot ábráról (74. ábra) is leolvashattuk **a különböző országokbeli vállalkozók közötti kapcsolatok** fejlődésének terén kifejezetten a Kárpátok Eurorégió képviselői érznek hiányosságokat az együttműködésben. Kiemelkedő a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió szerepének az értékelése a vállalkozók közötti kapcsolatok elmélyítése terén. Erre jó példa az eurorégióknak az üzletember

találkozók szervezése terén elért eredményessége, amelynek folytán a Kamarák bevonásával egy fórumot hoztak létre a vállalkozók között (75.c. ábra).

74. ábra: A gazdasági szférába sorolható szempontokra leggyakrabban adott értékek eurorégióként (5=kiemelkedő fontosságú – 1=legkevésbé jelentős; n.v.r.= nem vesz részt a vizsgálatban): **a)** A résztvevő területek gazdasági fejlődésének elősegítése; **b)** A térségen belüli kereskedelem fellendülése; **c)** A különböző országokbeli vállalkozók közötti kapcsolatok fejlődése; **d)** A szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése

A **résztvevő területek gazdasági fejlődésének elősegítését** leginkább az Euregio West/Nyugat Pannónia észlelik (3,18), míg a Kárpátok Eurorégió képviselői átlag 1,92-ra értékelték ezt a teljesítményt – azaz a legtöbbben legkevésbé jelentős eredményként könyvelték el! (75.a. ábra)

A 75.a-d. ábrákról kitűnik, hogy a Duna-Körös-Maros-Tiszában, az Euregio West/Nyugat Pannóniában és a Vág-Duna-Ipolyban relatíve magas azoknak az aránya, akik gazdasági szempontból legalább közepes fontosságúnak ítélik meg az eurorégiójuk szerepét, míg a Kárpátok Eurorégió képviselői

gondolják úgy a leginkább, hogy az eurorégió tevékenységei közül a legkevésbé jelentős a gazdasági fejlődés elősegítése, illetve az eurorégió befektetéseket, vállalkozásokat és kereskedelmet fellendítő szerepe.

Az öt eurorégió közül a Kárpátok Eurorégiót éri leggyakrabban elmarasztalás a gazdasági élet terén nyújtott gyenge teljesítménye miatt. A korábban vázolt mutatókból is kitűnik, hogy ebben az eurorégióban a legalacsonyabb a tagrégiók GDP-je és itt a legmagasabb a munkanélküliségi mutató is. Mivel a KE aktív munkatársi köre is úgy ítéli meg, hogy kevésbé jelentős funkciót tölt be az együttműködés a gazdasági kapcsolatok fejlesztése terén, így ebből a szempontból az euroregionális együttműködés a legkevésbé itt sikeres a vizsgált öt közül.

A **kereskedelem fellendülésére** gyakorolt hatás tekintetében egyrészt a vizsgált négy szempont közül itt a legkevésbé szélsőséges a leggyakrabban jelölt minősítés (75.b. ábra: 2, 3), másrészt pedig az átlagok is itt mutatnak a legnagyobb hasonlóságot (70. ábra).

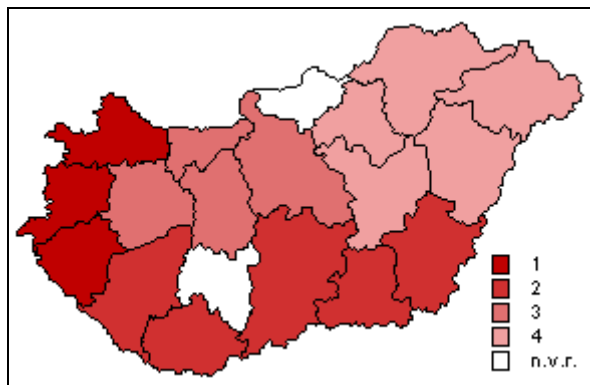
A külkereskedelmi forgalmat tekintve országos viszonylatban az Eurégió West/Nyugat Pannónia tagmegyéinek a legnagyobb az export és import forgalma az eurorégiós partnerekkel, ugyanakkor második helyen a Kárpátok Eurorégió tagmegyéi állnak ebben a tekintetben (37.-39. ábra).

A **szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése** terén szintén nem túl jelentős az eurorégiók tevékenysége a válaszadók megítélése szerint, azonban összevetve a 34. és 35. ábrákkal kiderül, hogy valóban azokban a magyar megyékben a legalacsonyabb a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma, illetve jegyzett tőkéje, amelyekben a legkevésbé találják az eurorégió munkáját eredményesnek (75.d. ábra).

(2) Infrastrukturális vonatkozások

Az infrastrukturális vonatkozásokat tekintve az egyes eurorégiók munkatársai a **határátkelési problémák enyhülésében** látják a leginkább kiemelkedőnek az általuk képviselt együttműködések szerepét. Az összes szempont közül itt a legegységesebb a megkérdezettek véleménye. Ennek a kérdésnek azonban két oldala van. Egyrészt az egyes eurorégiók megalakulásukkor célul tűzték ki, hogy új határátkelőhelyeket nyitnak meg, ezzel is elősegítve a határok átjárhatóságát. A legkomolyabb eredményt ezen a téren a Kárpátok Eurorégió tudja felmutatni, amelynek területén – elsősorban eurorégiós kezdeményezésre – 16 új határátkelőhelyet nyitottak meg, illetve modernizáltak (SÜLI-ZAKAR I. 2003). A határátkelőhelyek modernizálásának és újabbak nyitásának különösen fontos szerepe van a Schengeni normáknak való megfelelésben. A leendő EU külső határon fontos szempont lesz a határátkelőhelyek megfelelő felszereltségének biztosítása és a határátkelés idejének lerövidítése. Ezért a magyar-ukrán, magyar-horvát és a magyar-jugoszláv határok mentén a Phare CBC-hez benyújtott projektek nagy része ennek a biztosításával foglalkozik.

Ahogy ezt egy korábban vizsgált kérdés kapcsán már láthattuk, az eurorégiók képviselői egységesen az infrastruktúra bővülését nevezték meg legfontosabbnak a régiók gazdasági-társadalmi felemelkedéséhez való hozzájárulásnak (52.-53. ábra) és számos példával alá is támasztották ezeket az eredményeket. Ennek ismeretében érdekes, hogy az eurorégióknak a **résztevő területek infrastrukturális fejlődésére** gyakorolt hatását tekintve nem mutatnak nagyobb elégedettséget a válaszadók (3,07). Az egyes eurorégiók átlagának rangsorát tekintve az első helyen álló Euregio West/Nyugat Pannónia (3,3) és az utolsó helyen álló Kárpátok Eurorégió (2,08) között több mint egy egész pontnyi a különbség (76. ábra). Erre elsősorban az adhat magyarázatot, hogy a korábbi időszakokban az infrastrukturális fejlesztések szinte teljesen háttérbe szorultak a határmenti térségekben, így az érintett tagrégióknak egy olyan hátrányos helyzetből kell kilábalniuk, ami egyelőre még csak a kezdeti lendületénél tart. Kiváltképpen igaz ez az északkeleti és keleti határaink mentén.

76. ábra: Az eurorégióknak a résztvevő területek infrastrukturális fejlődésének elősegítésében játszott szerepe – rangsorolt átlagértékek alapján

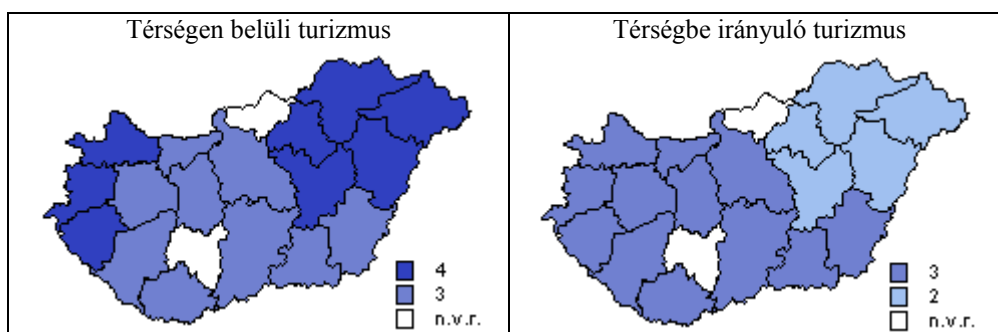
A **szállítási feltételek javulására gyakorolt hatás** megítélése a leggyengébb (2,68) az infrastrukturális vonatkozásokat tekintve, és a Kárpátok Eurorégióban valamint a Duna-Dráva-Száva Eurorégióban még ennél is kisebb jelentőségűnek találják az eurorégió ezen a területen elért eredményeit. Ennek háttérében elsősorban a közúthálózat mennyiségi és minőségi hiányosságai állnak, amelyek közül a közös rendezés az érintett eurorégiókban a következő területeket érinti többek között: a közutak és vasútvonalak határon túli kiépítésének egyeztetése, a légiközlekedés infrastruktúrájának közös használata, közös fellépés a víziközlekedés és az utak karbantartása érdekében, illetve a határon túli tömegközlekedés megszervezése. Ennek egyik oka – és ez magyarázatot kínál a vonalas infrastruktúra szempontjából az előző kérdésekre – hogy az I. világháborút követően a Trianoni békeszerződés eredményeképpen a Magyarországtól elcsatolt

területek régióközpontokat választottak le az országról, illetve megszakították a vonalas infrastruktúra kontinuitását (11. melléklet).

(3) Turizmus, környezetvédelem

Az idegenforgalom fontos kitörési pontot jelenthet a periférikus térségek számára és ezt a határmenti megyék is viszonylag korán felismerték. Éppen ezért, az egyes euroregionális együttműködések legfontosabb fejlesztési célként tűzték ki ennek a támogatását³⁴. Az eredmények azonban eltérőek az egyes határszakaszok mentén.

Az egyes eurorégióknak a szerepét a **térségen belüli turizmus** fellendülése szempontjából nagyon fontosnak értékelték a válaszadók (3,53). Az összesített ranglistán a harmadik helyen szerepel, kiemelkedő ebben a tekintetben az Euregio West/Nyugat Pannónia és a Kárpátok Eurorégió, ahol nagyon fontosnak (4) ítélték meg az együttműködés szerepét ebben a tekintetben. Ugyanakkor többen úgy gondolják, hogy az eurorégiók kevésbé eredményesek (3,18) a **térségbe irányuló turizmus** fellendítésében, és a vizsgált eurorégiók képviselői közül a Kárpátok Eurorégió képviselői látták úgy, hogy kevésbé jelentős az együttműködésnek ezen a téren végzett tevékenysége (2,38!), míg az Euregio West/Nyugat Pannónia munkatársai ezt is nagyon fontosnak ítélték meg (77. ábra).

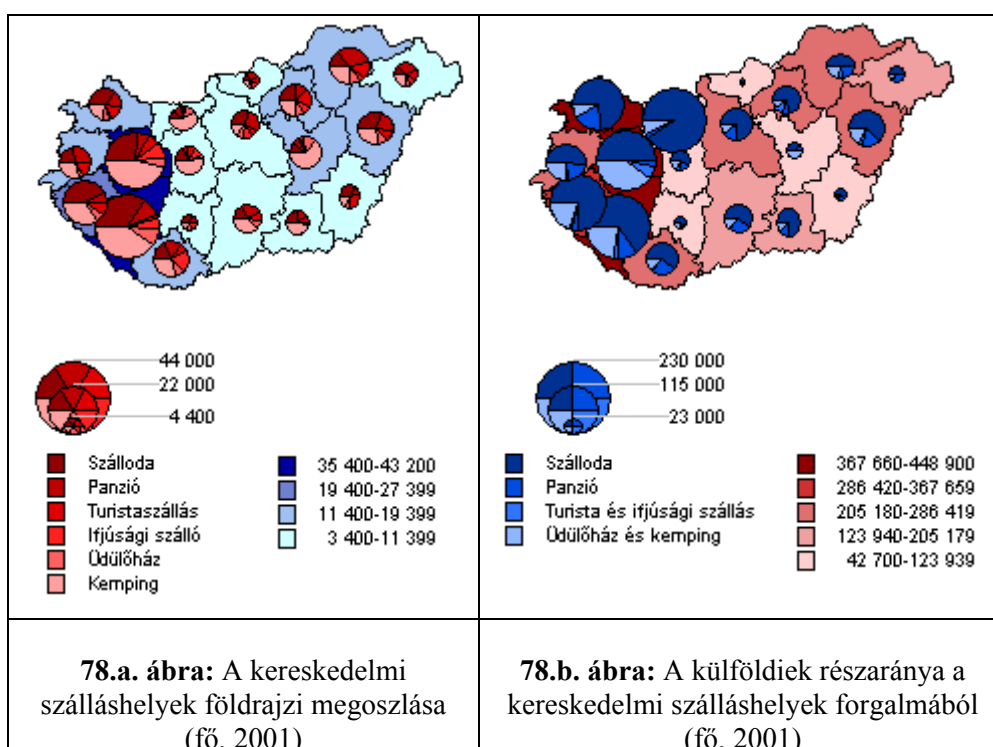

77. ábra: A turizmus fellendítésére gyakorolt hatás értékelése az egyes eurorégiókban – a leggyakrabban adott értékek alapján

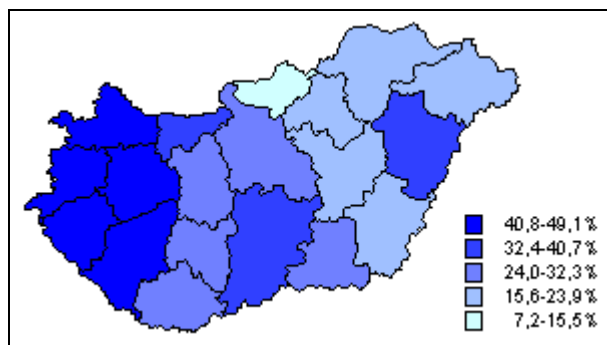
Az idegenforgalom fellendítésének több feltétele is van, ezek közül a kereskedelmi szálláshelyekre vonatkozó adatokat hasonlítottam össze a megyei megoszlás alapján (78.a. ábra), illetve megnéztem a külföldiek részarányát a rendelkezésre álló kereskedelmi szálláshelyek forgalmából (78.b. ábra) a 2001-es

³⁴ Számos újonnan létrehozott határon átnyúló együttműködés (pl. Sajó-Rima Eurorégió) alapját a közös idegenforgalmi fejlesztések jelentik.

évre vonatkozóan. A kapott tematikus térképeken a tények a válaszadók véleményét alátámasztják, mivel az alacsony minősítések mögött tényleges infrastrukturális hiányosságok bújnak meg. Szembetűnő a nyugati országrész dominanciája mind a szálláshelyek, mind pedig a külföldi turisták számát tekintve. Ennek következtében érthető, hogy miért jobb a megítélése az eurorégiók szerepének a turizmus fellendítésében a nyugati országrész határai mentén létrejött együttműködések területén.

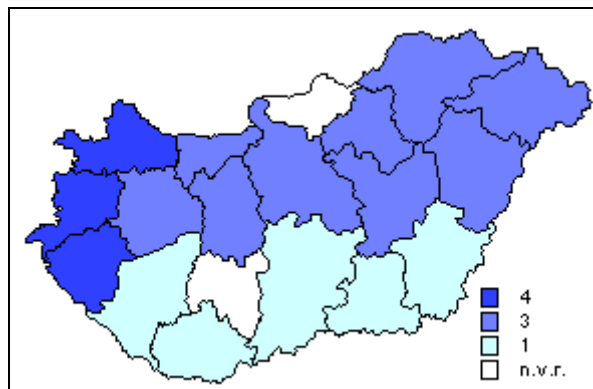
A térségen belüli turizmus fellendítésében a Kárpátok Eurorégió is jelentős szerepet játszott a megkérdezettek véleménye szerint. Ezt összevetve a 79. ábrával kiderül, hogy a külföldiek részaránya Hajdú-Bihar megye kivételével – elsősorban Debrecennek és a Hortobágnak köszönhetően – valóban a Kárpátok Eurorégió megyéiben a legalacsonyabb. Ugyanakkor az Euregio West/Nyugat Pannónia területére érkezik a legtöbb külföldi (79. ábra) – csakúgy mint ahogyan a válaszok átlaga is jóval az átlag felett van (3,49) ebben az eurorégióban (77. ábra).

79. ábra: A külföldiek részesedése a kereskedelmi szálláshelyek forgalmából
(%, 2001)

Ezek után jogosan merül fel a kérdés, hogy milyen konkrét lépéseket tettek eddig és tehetnek a jövőben az egyes eurorégiók a turizmus fellendítésének céljából? Mivel a turizmushoz az adottságok minden eurorégió területén megvannak és fontos prioritásként tűzték ki ennek támogatását, így mindegyik eurorégiónak a munkabizottságai között van turizmussal foglalkozó csoport. Ezek tevékenységének az eredményeként, például a KE a megalakulásának első éveiben kiadta a Kárpátok Eurorégió turisztikai térképét, azonban az eurorégió gyakori területi változásai miatt ezt már a kiadás pillanatában többen elavultnak tekintették. Sajnos a frissítési munkálatok azóta sem voltak képesek követni az eseményeket. A meglévő térkép azonban a feltüntetett tagrégiókra jól használható. Az Euregio West/Nyugat Pannóniának az idegenforgalmat fellendítő tevékenységei közül a kerékpárút – ami az infrastruktúra bővítése szempontjából is kiemelkedő fontosságú – kiépítése volt a legszámottevőbb. Mindezek mellett azonban az idegenforgalom fellendítésében fontos szerepe van a kereskedelmi szálláshelyek bővítésének, illetve a megfelelő marketing tevékenységnek is.

Az **imázsépítés** részét képezi az egyes eurorégiók marketing tevékenységének, így az eurorégió megjelenítése, reprezentálása és megismertetése tartozik ezek közé a tevékenységek közé. Az egyes eurorégiókban a leggyakoribb értékek alapján három csoport alakult ki (80. ábra). A legnagyobb megosztottság a magyar-román határszakaszt jellemzi, ahol a Kárpátok Eurorégióban résztvevő tagmegyék képviselői leggyakrabban közepesen kiemelkedő fontosságúnak ítélték meg ezt az eredményt, míg a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban legkevésbé találták eredményesnek az eurorégió ezirányú tevékenységeit. Ez egyrészt magyarázható az alapítás óta eltelt idő hosszával (KE: 1993; DKMT: 1997), illetve azzal a ténnyel, hogy a magyar-horvát és a magyar-jugoszláv határszakaszokon a korábbi háborús helyzet és a hiányzó EU érdekeltség miatt inkább image-rombolás, mint image-építés folyik.

80. ábra: Az eurorégiók imázsépítés terén elért eredményeinek a megítélése – a leggyakrabban adott értékek alapján

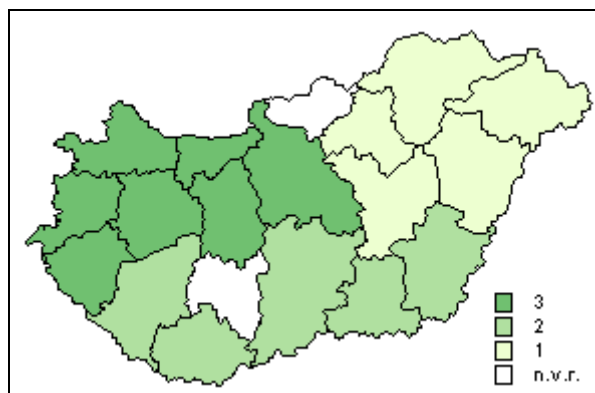
Ebben a tekintetben az egyes eurorégiókat négy szempont alapján vizsgáltam meg. Elsőként a nyomtatott *népszerűsítő kiadványokat* hasonlítottam össze, és kiderült, hogy mindegyik eurorégió rendelkezik ilyen jellegű broszúrával, amely a legfontosabb adataikat, céljaikat és feladataikat ismerteti. Általában ezeket évente aktualizálják. Ugyanakkor megnéztem az eurorégiók internetes elérhetőségét és a tudományos célú kutatások által történt lefedettségét is (26. táblázat). Az egyes eurorégiók szerepét és értékét nagymértékben növeli az *internetes elérhetőség*, hiszen ezen a téren 'nem léteznek határok', a világ szinte minden pontjáról felkereshető a terület. Ezt felismerve a legtöbb eurorégióknak már van – több esetben magyar nyelvű – honlapja is. Napjainkban, az internet a napi kommunikáció és a kapcsolattartás szempontjából is elengedhetetlen működési feltétele az eurorégióknak. A *tudományos kutatások* középpontjában álló kérdések elsősorban a rendszerváltás folyamatához igazodva alakultak ki (2.3. fejezet).

Az utolsó szempont az *országos napilapokban* (Népszabadság, Magyar Nemzet, stb.) az eurorégióval kapcsolatos hírek előfordulásai jelentették, amely során kiderült, hogy mindegyik eurorégióknak a megalakulásával foglalkozott a sajtó. Az alapításokat követően azonban az országos sajtó hírei között leggyakrabban az Euregio West/Nyugat Pannónia, a Vág-Duna-Ipoly és a Duna-Körös-Maros-Tisza szerepelt. Az Euregio West/Nyugat Pannóniát elsősorban az EU csatlakozással összefüggésben említették és már jóval a megalapítása előtt megjelentek a tervezetéről szóló híradások, a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió az Esztergom-Párkány híd újjáépítése kapcsán szerepelt, míg a Duna-Körös-Maros-Tisza a magyar-román és a magyar-jugoszláv határátkelőhelyek bővítésével kapcsolatban került említésre (27. táblázat).

27. táblázat: Az Eurégió West/Nyugat Pannónia említése az országos sajtóban (1996-2000)

Napilap	Dátum	Cikk címe
Magyar Hírlap	1996. február 21. 1996. október 8. 1998. február 10.	Osztrák-Magyar Eurorégió? (p.11) Pannon Eurorégió alakul a magyar-osztrák határon (p.9) Határmenti eurorégió Magyarországon (p.6)
Magyar Nemzet	1998. január 15. 1998. szeptember 24. 1998. október 7. 1999. január 14.	Burgenland nem akadályozza Uniós csatlakozásunkat (p.1,p.3) Indul az osztrák-magyar eurorégió (melléklet, p.2) Előtanulmány az Unióhoz (p.9) Életre kel az eurorégió (p.3)
Napi Gazdaság	1996. február 21.	Eurorégió az osztrák határon
Napi Magyarország	1998. február 5. 1998. szeptember 4.	Fejlesztés határok után (p.5) Burgenland beadta a derekát (p.9)
Népszabadság	1996. február 21. 1998. október 8. 1999. június 18. 2000. február 11. 2000. május 11.	Eurorégió az osztrák határ mentén? (p.3) Eurorégió alakul a nyugati határ mentén (p.3) Zalával bővül az eurorégió (p.5) Tervezet készül az eurorégió fejlesztésére (p.3) A Nyugat-pannon Eurorégió új energiaforrások után kutat (p.4)
Népszava	1996. február 21.	Újabb eurorégió? (p.9)
Világgazdaság	1998. február 5. 1998. október 8.	Eurorégió Burgenlanddal (p.8) Megalakult az eurorégió (p.3)

A **közös környezetvédelmi fellépés** szintén mindegyik eurorégióban megoldott, hiszen ezzel is külön munkabizottságok foglalkoznak. Mégis úgy ítélik meg a résztvevők, hogy nem ért el eddig jelentős sikereket az eurorégiójuk ezen a téren (3,19). A leggyengébbnek ezen területen is a Kárpátok Eurorégió bizonyult, ahol a leggyakrabban adott osztályzat az 1-es volt. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió képviselői kevésbé jelentősnek ítélték meg az eurorégió tevékenységét ezen a téren (81. ábra), habár az eurorégióban egy nemrégiben indított környezetvédelmi projekt működik, amely a környezeti állapotról és annak felméréseiről tájékoztat (Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió Polleninformációs Szolgálat). Ez elsősorban az elmúlt években a Tiszához kapcsolódó szennyeződések és természet- és környezetvédelmi problémáknak tudható be, ami ezt a két eurorégiót érintette a vizsgáltak közül.

81. ábra: A közös környezetvédelmi fellépés eredményességének a megítélése
– a leggyakrabban adott értékek alapján

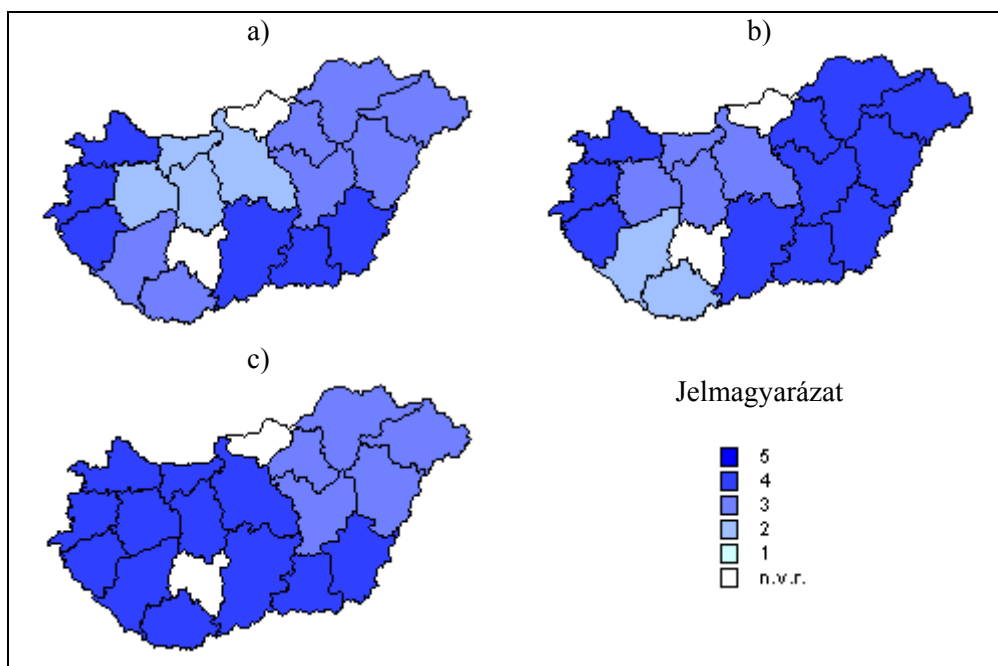
(4) Humánerőforrás fejlesztés

A határmenti térségekben a humánerőforrás-fejlesztés fontos részét képezik az **egyetemi közötti együttműködések**. Ebben a tekintetben a Kárpátok Eurorégió (Kárpátok Régió Egyetemeinek Szövetsége, Rektorok Szövetsége) és a Vág-Duna-Ipoly (Vág-Duna-Ipoly Eurorégió Oktatási Központ Kisebbségi Akadémiája) jár az élen, mivel mindkét együttműködésben már az első évektől kezdve létezik együttműködés a területükön található felsőoktatási intézmények között. Az eurorégiók tevékenységét közepesen jelentősnek ítélik meg ebben a tekintetben a megkérdezettek (3,07) és az átlagtól pozitív irányba is leginkább az újonnan alapított Vág-Duna-Ipoly Eurorégió felsőoktatási együttműködése tolódott el (3,67), ahol még friss élményként nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az együttműködésnek (71. ábra). A Vág-Duna-Ipoly Eurorégióban 2002-ben a Budapesti Gazdasági Főiskola szintén elnyert egy pályázatot „A Vág-Duna-Ipoly Eurorégió érdekeit szolgáló képzések fejlesztése Esztergom székhellyel” címmel, ami a felsőoktatás szerepének az előtérbe helyezését és nagyfokú támogatását jelenti ebben az eurorégióban.

Az oktatásban való részvétel mellett tudományos szintű **közös kutatási programok** szervezésében is részt vállalnak az eurorégiók. Ennek ellenére, az eredményességet ezen a téren nem ismerik el a válaszadók (2,66) és az egyes eurorégiók között csekély az átlagok eltérése (74. ábra).

A humánerőforrás fejlesztéshez tartoznak azok az események is, amelyek összehozzák a térségben a különböző nemzetekhez, társadalmi rétegekhez és korcsoportokhoz tartozó lakosságot. Ezeknek a legjelentősebb fórumai közé a **közös sport, kulturális és egyéb versenyek, táborok és konferenciák szervezése** ugyanúgy beletartoznak, mint a **nemzetközi vásárok és kiállítások rendezése**. Általánosan elmondható, hogy az egyes eurorégiók ezen a téren végezték eddigi

munkájuk során a legkiemelkedőbb jelentőségű tevékenységeket. Ugyanakkor a leggyakrabban adott eurorégiók között relatíve gyakori a különbség a három területet illetően (82. ábra). Következtetésként azonban levonható, hogy az Euregio West/Nyugat Pannónia és a Duna-Körös-Maros Tisza Eurorégió képviselik legegységesebben azt a nézetet, hogy az ilyen jellegű programok szervezése terén az eurorégió nagyon jelentős munkát végzett.

82. ábra: Az eurorégiók jelentősége a közös programok szervezésében – a leggyakrabban adott értékek alapján: **a)** közös konferenciák rendezése; **b)** közös sport, kulturális és egyéb versenyek, táborok szervezése; **c)** az eurorégióhoz kötődő nemzetközi vásárok, kiállítások rendezése

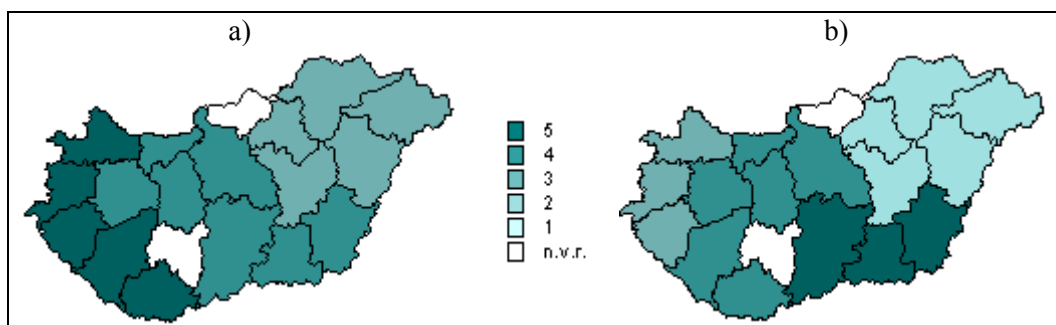
(5) Szomszédok megismerése

Ebbe a kategóriába soroltam egyrészt az eurorégiók Magyarországnak a szomszédaival kialakított viszonyában és a nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkentésében játszott szerepét, másrészt pedig az EU csatlakozást is elősegítő egymás jogi és adminisztratív rendszerének a jobb megismerésében betöltött funkcióját.

A 19 szempontból az **általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése** kapta a legmagasabb minősítését, ami azt jelenti, hogy nagyon jelentősnek ítélték

meg ezt az eredményt. A Kárpátok Eurorégió képviselői úgy gondolják, hogy csupán közepesen jelentős az együttműködés ilyen irányú szerepe.

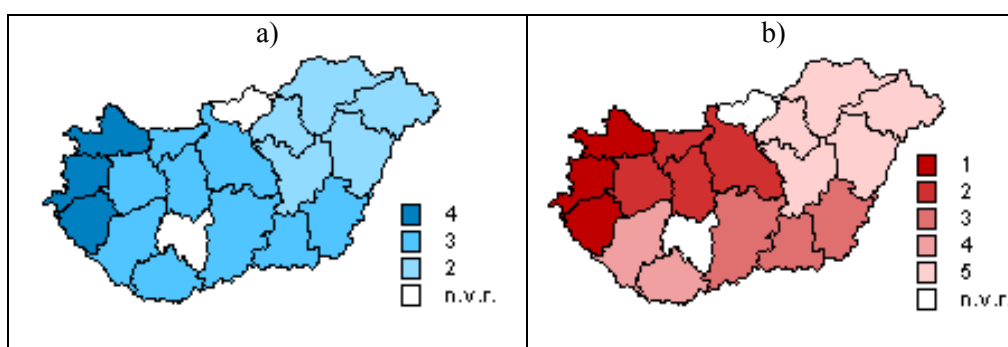
A nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkentése rendkívül nagy megosztottságot mutat eurorégiókénti bontásban. Itt is a Kárpátok Eurorégió található a sor végén, olyannyira, hogy leggyakrabban a kevésbé jelentős eredmények csoportjába sorolták és 2-es osztályzattal látták el (83. ábra). Ez az eurorégió a leginkább megosztott az öt közül, egyrészt mivel itt a legnagyobb a partnerrégiók – és egyúttal partnerországok és -nemzetek száma – másrészt pedig az együttműködés során gyakran megfigyelhető volt az egyes tagrégiók bizonytalansága és tagsági állapotának ideiglenes felfüggesztése. Különösen sok gond volt a csatlakozási kérdés körül a szlovák és román tagrégiók kapcsán, ahol ezek a szomszédos országok eleinte magyar revizionista eszményképként kezelték a Kárpátok Eurorégiót és elfordultak tőle.

83. ábra: Az egymás jobb megismerésében betöltött szerep megítélése az egyes eurorégiókban – a leggyakrabban megjelölt érték alapján: **a)** Általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése; **b)** Nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkenése

Ahhoz, hogy a tagjelölt kelet-közép-európai országok minél könnyebben be tudjanak illeszkedni az Európai Unió intézményrendszerébe, ki kell alakítani a megfelelő **jogi és adminisztratív rendszert**. Ez mindenképpen módosításokkal jár, ugyanakkor az egyes országok sajátosságai továbbra is fennmaradnak. Ahhoz, hogy az együttműködés az eurorégiókon belül és később az Európai Unión belül hatékony legyen, össze kell hangolni ezeket a rendszereket és ismerni kell a speciális jellemzőket is. Egy-egy határon átnyúló együttműködés a vertikális és a horizontális kapcsolatrendszerén keresztül a közigazgatási és jogi rendszernek minden szintjét érinti. Így az együttműködésnek a következő fokán – Európai Unió – ezek már ismert kérdések lesznek, amelyek nem hárulnak akadályként az integrációba útjába. Különösen fontos tehát, hogy megismerjük ezeket a majdani EU belső határok mentén fekvő szomszédos országok – Ausztria, Szlovénia, Szlovákia és Románia – jogi és adminisztratív rendszerét. A 84. ábra alapján

megállapíthatjuk, hogy a magyar-osztrák, magyar-szlovén határok mentén valósult meg ez a leginkább, míg a Kárpátok Eurorégióban ezen a téren itt is kevésbé jelentős sikereket értek el. Mivel a majdani belső határok (magyar-osztrák, magyar-szlovén, magyar-szlovák) mentén az eurorégiók jelentősen hozzájárultak a résztvevő országoknak egymás jogi és adminisztratív helyzetének könnyebb megismeréséhez, így az euroregionális együttműködési forma ebből a szempontból valóban az Európai Unió gyakorlóterepeinek tekinthető.

84. ábra: Egymás jogi és adminisztratív szabályozásának jobb megismerése
a) a móduszértékek alapján, **b)** átlagok rangsora az eurorégiókban

A felmérés eredményeit eurorégióként összefoglalva a következő következtetéseket vonhatjuk le az elemzések és a tematikus térképek segítségével:

A **Kárpátok Eurorégió** képviselői az eredmények értékelésénél a legmagasabb érték, amit adtak 3,31 – messze alatta marad az összesített legmagasabb átlagnak. A Kárpátok Eurorégió képviselői számára az a három terület, ahol az eredmények leginkább mérhetőek (a három legmagasabb pontszámmal értékelt szempont): az eurorégióhoz kötődő nemzetközi kiállítások és vásárok rendezése (3,31), a határátkelési problémák enyhülése (3,31) és az általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése (3) volt. Az a három terület, ahol a legkevésbé találták eredményesnek az együttműködést: a résztvevő területek gazdasági fejlődésének elősegítése (1,92), a szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése (2) és egymás jogi, adminisztratív szabályozásának a könnyebb megismerése (2) volt. Tehát a Kárpátok Eurorégió gazdasági értelemben egyértelműen nem járult hozzá a magyarországi tagrégiók fejlődéséhez. Ugyanakkor, habár számos vásárt és kiállítást szerveztek és a határátkelőhelyek közül is többet modernizáltak, ezt még mindig kevésnek ítélték meg a résztvevők. A jogi és adminisztratív rendszer jobb megismerésében játszott szerep a résztvevő tagrégiók eltérő érdekeltségével és a nagy számával magyarázható.

Az eredményesség méréséhez az egyik válaszadó kiegészítésképpen az eurorégiónak a katasztrófák körülményeinek a felszámolásában végzett közös munkáját említette még meg jelentős eredményként (4).

A **Duna-Körös-Maros Eurorégió** az az együttműködés, amelynek a munkatársai két szempontból is úgy gondolják, hogy nagyon fontos szerepet játszott az eurorégió: az általános jószomszédi viszony elősegítése (4,2) és a nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkentése (4,2) egyaránt az egymás jobb megismerését eredményezték, harmadik helyen a közös sport, kulturális és egyéb versenyek és táborok szervezése (3,8) áll szintén a nagyon fontos jelzővel illetve. „Elmarasztalás” leginkább az eurorégió imázs-építésében játszott szerepet, a közös környezetvédelmi fellépést, a közös kutatások folytatását és egymás jogi és adminisztratív rendszerének a megismerését érte, amelyek azonos átlaggal (2,6) jellemezhetőek. Így a DKMT elsősorban az emberi kapcsolatok építésével és a különböző programok szervezésével járult hozzá a négy magyarországi megye fejlődéséhez. Az eltérő jogi és adminisztratív rendszerek megismerésében játszott szerep elsősorban a tagrégiók eltérő érdekelttségével magyarázható.

Az eredmények értékelésénél külön szempontként a közös stratégiai tervezést emelte ki az egyik válaszadó, hangsúlyozva az eurorégió kiemelkedő jelentőségét az ezen a téren végzett munkában (5).

Az **Eurégió West/Nyugat Pannónia** az átlaghoz igazodik, így az első három helyen is (általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése – 4,32; a térségen belüli turizmus fellendítése – 3,77; közös konferenciák szervezése – 3,68) és a rangsor végén is (a szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése – 2,9; közös kutatások folytatása – 2,79; az eurorégióon belül a szállítási feltételek javulása – 2,77) az átlagnak megfelelő szempontok állnak. Ha az adott átlagértékek nagyságrendjét eurorégióként összehasonlítjuk, akkor összességében ez az eurorégió kapta a legjobb és a legmagasabb minősítést az országon belül.

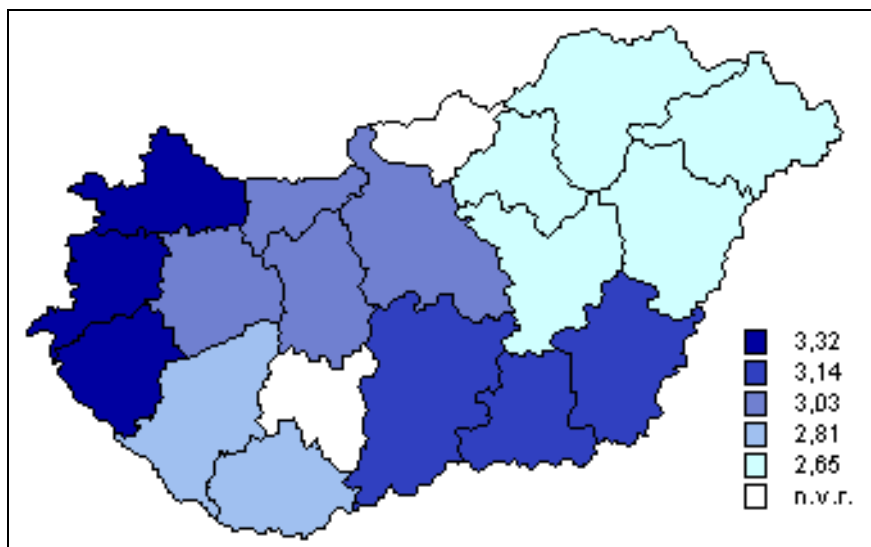
Itt több szempontot is megneveztek a megkérdezettek, amelyek megvalósításában szerintük az eurorégió jelentős szerepet játszott. Ezek közé tartozott például a magánjellegű, kapcsolati tőke bővítése, elmélyítése (5), a PR tevékenységek közül a közös fellépés a nemzetközi médiákban (5), a pályázati tevékenységekben a példaértékű együttműködés (5), polgárvédelem (5), a „brüsszeli” adminisztráció, gondolkodásmód megismerése (4), a lobbitevékenység tanulása (5), személyes kapcsolatok erősítése (5), könyvkiadás (4), statisztikai együttműködés (4), humán erőforrás fejlesztése (5), katasztrófa-elhárítás (5).

A **Duna-Dráva-Száva Eurorégió** szintén az általános jószomszédi kapcsolatok elősegítését értékelte a legmagasabb átlaggal (3,92), ezt követi a közös konferenciák rendezése (3,36) és az eurorégióhoz kötődő nemzetközi vásárok és kiállítások szervezése (3,36). Gyengébbnek ítélik meg a résztvevők az együttműködés szerepét a közös kutatások folytatásában (2,27), a szomszédos országokba történő befektetések ösztönzésében (2,25) és a résztvevő területek gazdasági fejlődésének az elősegítésében (2,17). A Kárpátok Eurorégió mellett ez

volt az az eurorégió, ahol a gazdasági szférát illetően legkevésbé találták eredményesnek az együttműködést.

A **Vág-Duna-Ipoly Eurorégió** a magyar-szlovák határon az általános jószomszédi kapcsolatokat (4,33) és a nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkentésében (4) érte el eddigi legfontosabb sikereit. Hasonlóképpen, mint a Kárpátok Eurorégióban és Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban, itt is fontos szerepet töltött be a nemzetközi vásárok és kiállítások szervezésében (3,67). Kiemelkedik az egyetemközi együttműködések terén végzett munkája is (3,67), ami messze a többi eurorégió átlaga felett van. Kevésbé jelentős azonban a térségen belüli kereskedelem (2,33), a szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése (2,33) és a közös kutatások (2,33) terén folytatott tevékenysége.

Ha az eurorégiók összteljesítményét értékeljük, akkor a legeredményesebbnek az Euregio West/Nyugat Pannónia (3,32) nevezhető, míg a legkevésbé eredményesnek a Kárpátok Eurorégiót (2,65) találták a válaszadók (85. ábra).

85. ábra: Az eurorégiók eredményességének a megítélése
– összesített átlagok alapján

5.3.7.A vizsgált eurorégiók problémáinak és kudarcainak okai és forrásai

A vizsgált eurorégiók problémáinak az összehasonlításánál ugyanazokat a módszereket alkalmaztam, mint az eredmények vizsgálatánál. Itt 14 szempont volt³⁵, amelyről meg kellett állapítaniuk a válaszadóknak, hogy mennyire súlyos problémát jelentenek az általuk képviselt együttműködések számára (5=legsúlyosabb problémák, 1=legkisebb jelentőségű problémák).

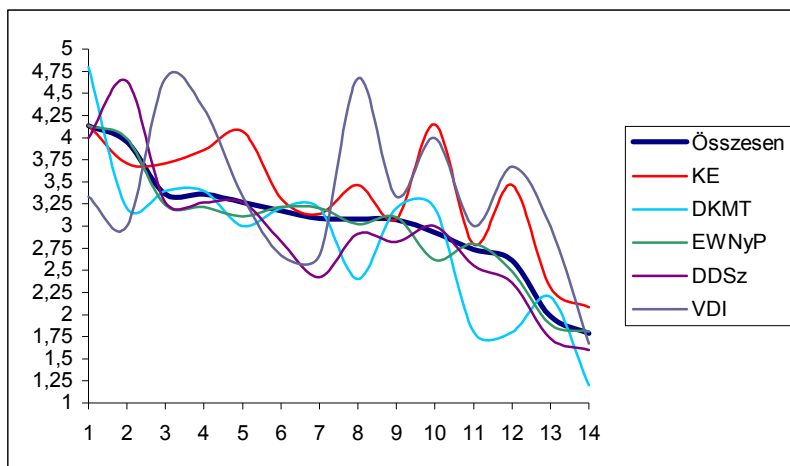
Az egyes válaszadók által adott osztályzatokat átlagolva kiderül, hogy az eurorégiók képviselői a rendelkezésre álló anyagi források szűkösségét (4,13), illetve az önálló költségvetés hiányát (3,95) találják a legsúlyosabb problémának. Ugyanakkor úgy gondolják, hogy sem a határokon való átkelés nem jelent különösebb problémát (1,98), sem pedig a szervezeten belül nincsenek olyan konfliktusok (1,79), amelyek jelentősen akadályoznák az együttműködések hatékonyágukban.

Azonban miután ezeket az összesítéseket eurorégiónkénti bontásban is elvégeztem akkor a kapott átlagok alapján jelentős eltérésekre lettem figyelmes az egyes eurorégiókat illetően. Így itt is kiszámítottam az átlagtól való eltérést és a szórás értékét. Ebből kiderült, hogy a legalacsonyabb átlagú eredmény 1,2 volt, míg a legmagasabb átlag 4,8 volt (86. ábra), amelyek lényegesen szignifikánsabb eltéréseket sugallnak az egyes eurorégiók között. Az összesített átlaghoz ebben az esetben is az Euregio West/Nyugat Pannónia áll a legközelebb, míg a legszámottevőbb eltérést a Vág-Duna-Ipoly és a Kárpátok Eurorégió produkálja. Az is megállapítható, hogy az egyes szempontokat tekintve legtöbb esetben rendkívül nagy az eltérés az egyes eurorégiókban és ezáltal a problémák súlyosságának megítélése nagymértékben különbözik eurorégiónként.

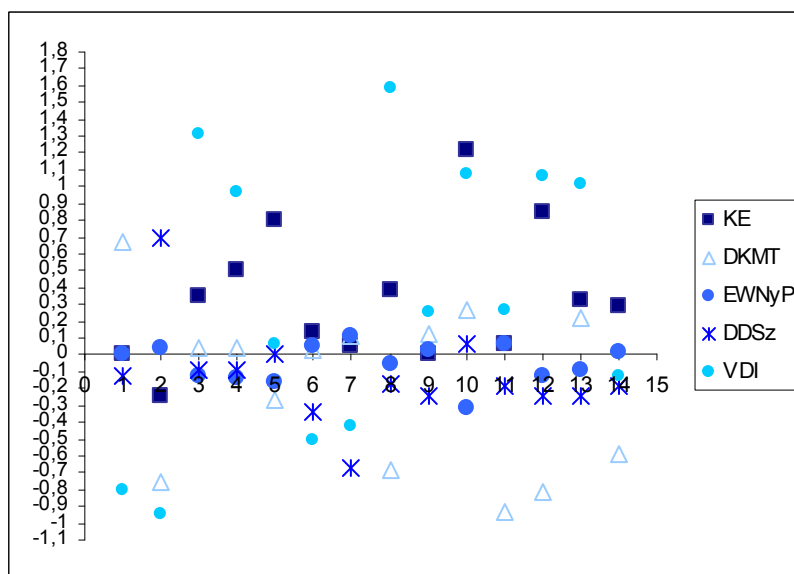
Az egyes problémák megítélésében a legtöbb és legnagyobb arányú pozitív eltérést a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió, a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió esetében figyelhetjük meg, ami azt jelenti, hogy ezekben az eurorégiókban a megnevezett problémákat jóval súlyosabbnak élik meg, mint az átlag (87. ábra). Ez ugyanakkor nagyon nagy szélsőségeket is takar. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió képviselői érzik a legkevésbé súlyosnak a problémákat, úgyis mondhatjuk, hogy ők a legelégedettebbek. Mivel ilyen nagy az

³⁵ A továbbiakban az eredmények értékelésére vonatkozó összes ábra esetében a következő – az átlag alapján rangsorolt – jelkölcsöt használom az áttekinthetőség megőrzése céljából: 1-Rendelkezésre álló anyagi források szűkössége; 2-Önálló költségvetés hiánya; 3-Külső szponzorok érdeklődésének hiánya, illetve csökkenése; 4-A résztvevő területek eltérő érdekeltsége az együttműködésben; 5-Elégtelen pályázási tevékenység; 6-Résztvevő területek eltérő infrastrukturális fejlettsége; 7-Résztvevő területek eltérő gazdasági fejlettsége; 8-Szervezeti problémák; 9-Sikertelen pályázási tevékenység; 10-A vezetők (tanácsstagok, munkabizottsági tagok) gyakori kicserélődése; 11-Nyelvi akadályok; 12-Szakemberhiány; 13-Határátelési nehézségek; 14-Szervezeten belüli személyi konfliktusok

eltérés az egyes eurorégiók között a problémák megítélését illetően, ezért az eddigiekben vázolt különbségek még egyértelműbbé válnak.

86. ábra: Az eurorégiók problémáinak értékelése ötfokú skálán 14 szempont alapján – rangsorolt átlagok

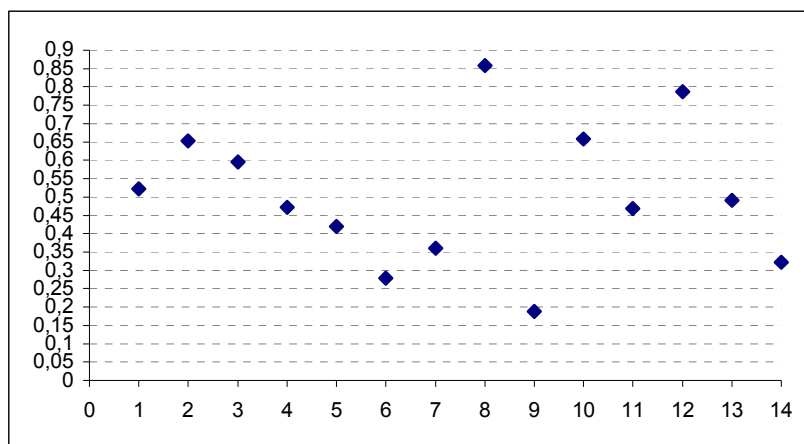

87. ábra: Az egyes eurorégiókban a problémákra adott értékelés eltérése az átlagtól

A legnagyobb nézeteltérés a szervezeti problémák (Duna-Körös-Maros-Tisza – 2,4; Vág-Duna-Ipoly – 4,67), a szakember hiány (Duna-Körös-Maros-Tisza – 1,8; Vág-Duna-Ipoly – 3,67), az önálló költségvetés hiánya (Vág-Duna-Ipoly – 3; Duna-Dráva-Száva – 4,64) és a vezetők (tanácstagok, munkabizottsági tagok) gyakori kicserélődésének (Euregio West/Nyugat Pannónia – 2,62; Kárpátok Eurorégió – 4,15) terén figyelhető meg.

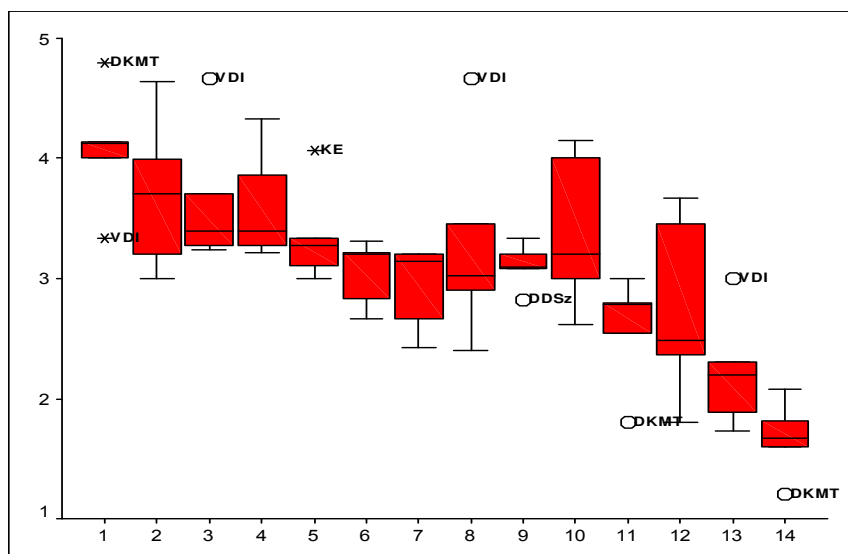
A szórás a problémák megítélésénél rendkívül magas értékeket vett fel, ami teljesen nyilvánvalóvá teszi, hogy az eurorégiók között szignifikáns eltérések vannak (88. ábra). A legszignifikánsabb eltérés a szervezeti problémák (0,86) és a szakemberhiány (0,79) problémájának a megítélésében figyelhető meg.

Ugyanakkor a résztvevő tagrégiók eltérő infrastrukturális fejlettsége és a sikertelen pályázási tevékenység szórása 0,3 alatt maradt.

88. ábra: A problémák átlagának szórása a 14 szempont alapján

Az egyes problémák átlagának box-plot ábrája az eurorégiókra vonatkoztatva még nyilvánvalóbbá teszi az eddigi okfejtést, illetve rámutat, hogy mely eurorégiók térnek el leginkább az átlagtól az egyes problémák súlyosságát tekintve (89. ábra). Ebben az esetben a problémák átlagára vonatkozó statisztikai adatok alapján készült az ábra. Mivel minél kisebb az interkvartilis terjedelem, annál kisebb a variancia, így a legkisebb eltérés a rendelkezésre álló anyagi források szűkössége (4,13), az elégtelen pályázási tevékenység (3,27), a sikertelen pályázási tevékenység (3,07) és a nyelvi akadályok (2,73) terén figyelhető meg az egyes eurorégiók között.

89. ábra: A problémák box-plot ábrája az eurorégiókban

Az ábráról az is szembetűnő, hogy sokkal több az extrém érték és magasabb az úgynevezett outlier eurorégióknak is az aránya, mint az eredmények értékelésénél (vö. 74. ábra). Ez is alátámasztja azt a megállapítást, hogy a problémák szempontjából jóval nagyobb a megosztottság az eurorégiók között és – ezáltal – Magyarország határai között is.

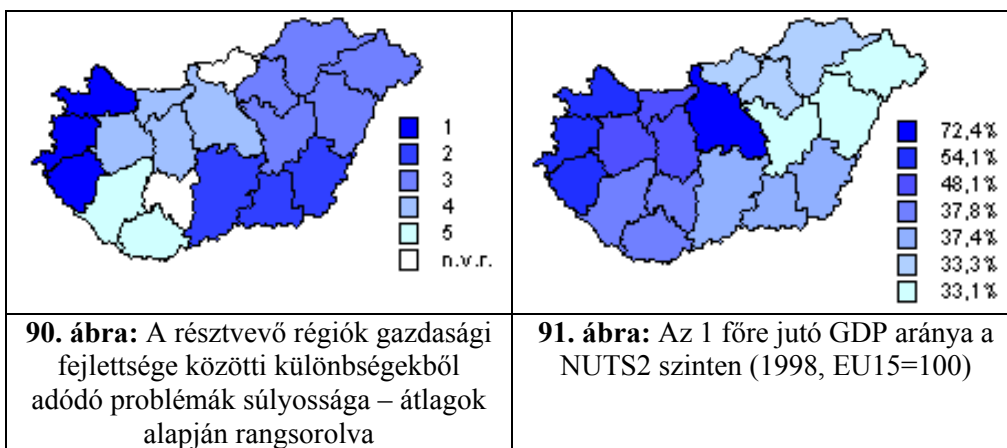
Az átlagtól a legnagyobb eltérést a Vág-Duna-Ipoly és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió mutatja mind pozitív, mind pedig negatív irányban. A rendelkezésre álló anyagi források szükségességét a legnagyobb problémaként a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban élik meg (4,8), míg a Vág-Duna-Ipoly Eurorégióban ugyanezt a szempontot kevésbé találja súlyosnak (3,33).

A továbbiakban az összehasonlító területi elemzés szempontjából a problémákat tematikusan csoportosítottam, illetve az előző kérdésekre adott idetartozó válaszokkal összevettem. Így a válaszadók szerinti értékeléseket a következő négy csoportba soroltam: (1) gazdaság, infrastruktúra; (2) finanszírozási problémák; (3) szervezeti problémák; (4) humán háttér. A számtani átlag esetében a térképi ábrázoláshoz kétféle módszert alkalmaztam. Bizonyos esetekben, amikor a kerekített értékek között nem mutatkozott jelentős különbség, akkor rangsorolást alkalmaztam és 1-5-ig terjedő színskálával tüntettem fel azokat a tematikus térképeken. Azonban ezek elfedik a valós és kiugró értékeket, így a módusz segítségével igyekeztem finomítani a kapott eredményeket, amelynek segítségével még egyértelműbben elkülönülnek egymástól a különböző határszakaszokon létrejött eurorégiók közti különbségek.

(1) Gazdaság, infrastruktúra

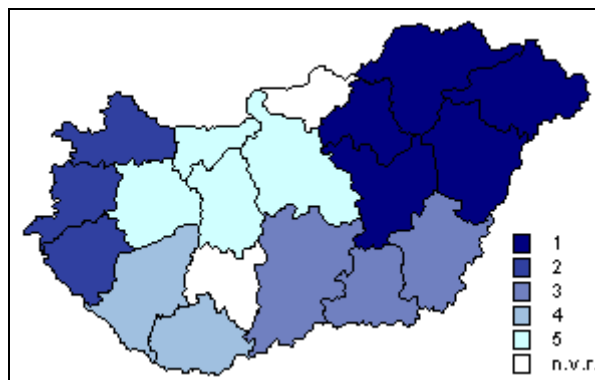
A résztvevő régiók gazdasági fejlettsége közötti különbségeket közepesen súlyos problémaként élik meg az eurorégiók munkatársai. Ha rangsoroljuk (90. ábra) az egyes eurorégiókban kapott átlageredményeket, akkor kiderül, hogy ez leginkább az Euregio West/Nyugat Pannóniában jelent problémát, bár még itt sem nevezik nagyon súlyos problémának (3,2), ugyanakkor a Duna-Dráva-Száva Eurorégióban kevésbé súlyos, kisebb jelentőségű problémaként kezelik (2,42). Nyilvánvaló, hogy az Euregio West/Nyugat Pannónia esetében komoly szerepet játszik, hogy az EU külső határán elhelyezkedve a gazdasági fejlettséget az EU szintjéhez is hasonlítják. Mindenesetre Burgenland 1 főre jutó GDP-je 1998-ban 68,8% volt (EU15=100%) – ami Ausztrián belül a legalacsonyabb –, míg a Nyugat-Dunántúli Régióban (amely gyakorlatilag megegyezik az Euregio West/Nyugat Pannónia magyarországi területével) 54,1% (EU15=100%) volt – amely a Közép-Magyarországi Régió után a második helyen áll az országon belül (91. ábra). Mivel földrajzi értelemben az Euregio West/Nyugat Pannónia esik a legközelebb az Európai Unióhoz, így a gazdasági fejlettségbeli különbségek jóval magasabbnak tűnnek, mint a többi régióban, amely a többi szomszédos országgal hasonlítva közel azonos szinten áll (11. ábra). Ahogyan Rechnitzer fogalmaz „félperiféria érintkezett egy kvázicentrummal, de Bécs közelsége gerjesztően hat a félperiféria működésére, gazdasági lendületet ad a térség működéséhez” (RECHNITZER J. 2001).

Az országos átlaghoz képest fennálló különbségeket a 31. ábra szemlélteti.

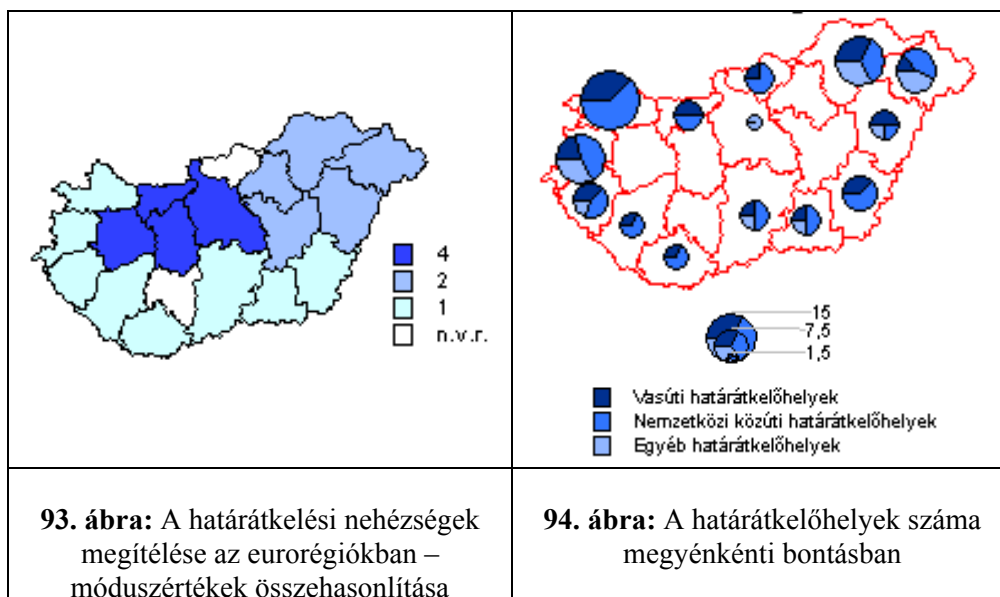
A résztvevő területek eltérő infrastrukturális fejlettsége tekintetében minden megkérdozett egyetért abban, hogy közepesen súlyos problémát jelent és ebben a tekintetben az eurorégiók között sincsenek különbségek. Az infrastruktúra közös fejlesztésének útjába a legnagyobb valószínűséggel a regionális különbségekből adódó eltérő fejlesztési ütemek és tervek állnak. Ha rangsoroljuk a

kapott átlagokat, akkor kiderül, hogy a Kárpátok Eurorégióban tekintik a legsúlyosabb problémának az infrastrukturális fejlettségbeli különbségeket (92. ábra), ami megfelel a korábban tett megállapításoknak.

92. ábra: A tagrégiók eltérő infrastrukturális fejlettsége által okozott probléma súlyossága – rangsorolt átlagok alapján

Mint ahogyan ez az eredményekből is kiderült, viszonylag sikeresnek tekinthetők az eurorégiók a határátkelési problémák enyhítésében, hiszen számos határátkelőhelyet építettek ki, illetve modernizáltak Magyarország határainál eurorégiós kezdeményezésre. Ez az oka annak, hogy a **határátkelési nehézségeket** a legkisebb jelentőségű (1,98) problémák közé sorolták ebben a megközelítésben.

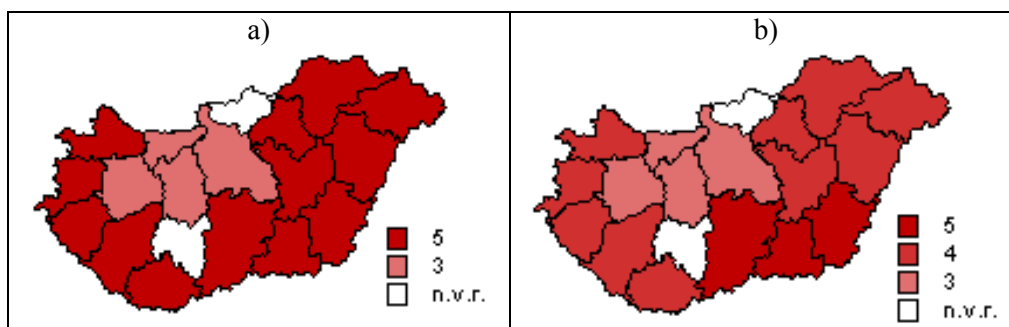
Az átlagok által elfedett különbségeket az egyes eurorégiókban a leggyakrabban adott érték tárja fel (93. ábra). Ebből kiderül, hogy a Vág-Duna-Ipoly Eurorégióban a többi eurorégióhoz képest meglehetősen súlyos problémának találják ezt a kérdést, ahol a négy magyarországi tagrégióból kettő fekszik a magyar-szlovák határ mentén. Ugyanakkor ott, ahol a határátkelőhelyek száma magas (Euregio West/Nyugat Pannónia), kevésbé jelent problémát a határátkelés (94. ábra).

(2) Finanszírozási kérdések

A kérdőíves felmérésből kiderül, hogy a legnagyobb problémát Magyarország euroregionális működési számára a pénzügyi kérdések jelentik. Az értékelésbe bevont finanszírozási szempontokat a legsúlyosabb problémaként nevezik meg, illetve a pénzügyi források bővítésének egyik közvetett módját, a pályázati lehetőségek elégtelenségét és sikertelenségét is a legtöbben nagyon súlyos problémának látják.

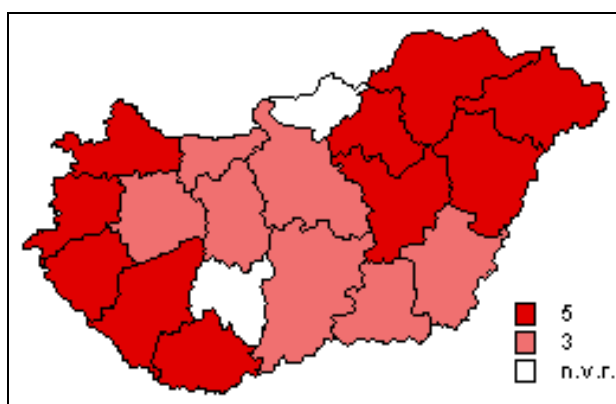
Az eurorégiók – helyi kezdeményezés lévén – alapvetően a résztvevő önkormányzatok anyagi hozzájárulásából működnek. Emellett a magyar állam segítséget nyújt az eurorégiók egyes programjainak a megvalósításához (pl. eurorégiós kiadványok publikálása, összejövetelek és egyéb rendezvények szervezése). A magyar költségvetési hozzájárulás mellett nemzetközi forrásból is számíthatnak támogatásra, például a Közép-Európai Kezdeményezés finanszírozza a Duna-Maros-Körös-Tisza Eurorégió területén a Szeged-Kikinda-Temesvár vasútvonal rekonstrukciójához szükséges megvalósíthatósági tanulmány elkészítését. A Vág-Duna-Ipoly Eurorégió a Visegrádi Alaphoz nyújtott be pályázatot a visegrádi országok eurorégiós találkozájának a megrendezéséhez.

A Vág-Duna-Ipoly Eurorégió kivételével a többi eurorégióban a legtöbben azt állították, hogy a **rendelkezésre álló anyagi források hiánya** (4,13) jelenti a legkiemelkedőbb fontosságú problémát az együttműködés számára (95.a. ábra), és az átlagérték alapján a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (4,8) képviselői a leginkább elkeseredettek ebben a tekintetben (95.b. ábra). Arra kérdésre, hogy milyen okai lehetnek egy tagrégiónak a kiválásra, többen is jelezték ebből az eurorégióból, – és még mellette a Kárpátok Eurorégióból is – hogy „a tagdíj befizetések elmaradása és a megfelelő anyagi háttér biztosításának a hiánya” hozzájárulhat egyes tagrégiók tagságának a megszűnéséhez (61.-62. ábra).

95. ábra: A rendelkezésre álló anyagi források szükségének megítélése az eurorégiókban **a)** a móduszértékek **b)** az átlagok alapján

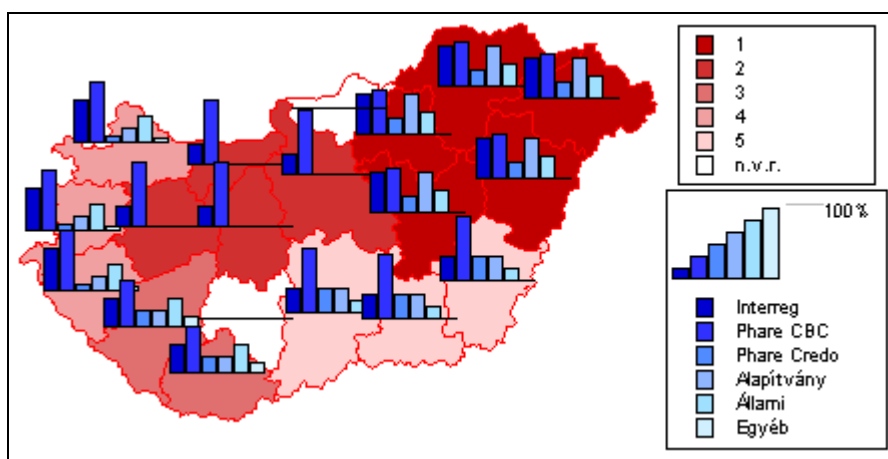
Az **önálló költségvetés hiánya** (96. ábra) egyrészt lassítja és gátolja az együttműködések eredményességét és bővítését, másrészt pedig megkérdőjelezi az eurorégióknak azt az intézményi funkcióját, mely szerint önálló entitásként képesek gazdálkodni és dönteni a fejlesztésekhez szükséges pénzek felett. Ez a probléma tehát mindegyik együttműködés szemszögéből nézve veszélyes, mivel a magyarországi tagrégiók révén Magyarország csatlakozása után mindegyik szorosabb kapcsolatba kerül az EU-val.

96. ábra: Az önálló költségvetés hiányának súlyossága az eurorégiók képviselőinek az álláspontja szerint – móduszértékek alapján

A pénzügyi problémák megoldását szolgálhatják az alapítványok, külföldi partner-eurorégiók (pl. Kárpátok Eurorégió – Maas-Rajna Eurégió közötti intereuroregionális kapcsolat) és egyéb szponzorok támogatásai, illetve a rendelkezésre álló pályázati lehetőségek jobb kihasználása.

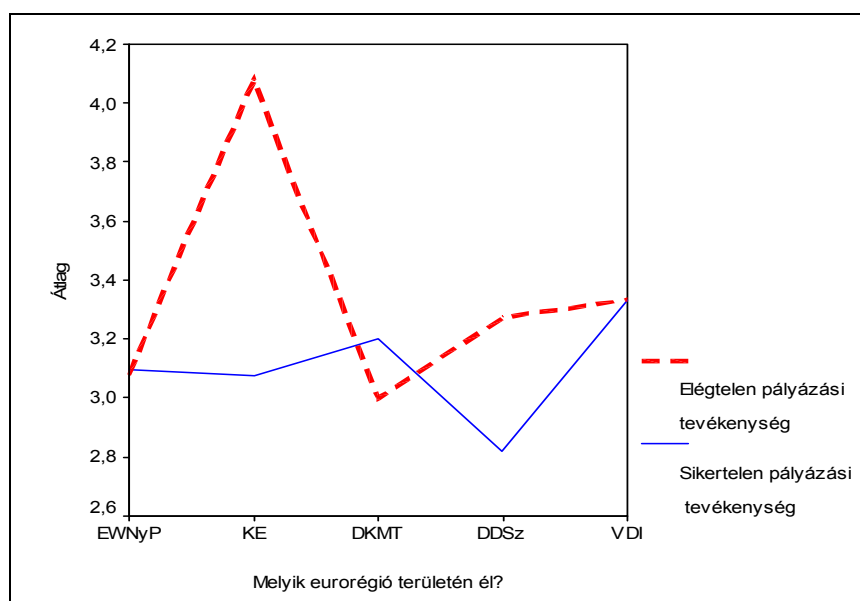
Az **elégtelen pályázási tevékenységet** összevetve azzal a korábban már elemzett kérdéssel, hogy milyen elérhető és megpályázható forrásokat ismernek a megkérdezettek, kiderül, hogy annak ellenére, hogy a Kárpátok Eurorégióban ismerik az elérhető pályázati források legtöbb fajtáját, mégis ott találják a legsúlyosabb problémának a pályázati lehetőségek elégtelenségét (97. ábra). Ez arra utal, hogy az eurorégióban a pályázási tevékenység koordinálására nem alakult ki egy megfelelő apparátus, és így a pályázati lehetőségek kihasználatlanok. Ugyanakkor a magyar-osztrák határ mentén működő Euregio West/Nyugat Pannónia kivételével mindegyik eurorégió új CBC határok mentén helyezkedik el, amelyek 1998 óta valósíthatnak meg projekteket Phare CBC támogatással. Ez azt is jelenti, hogy az Euregio West/Nyugat Pannónia osztrák tagrégiói Interreg támogatást vehetnek igénybe, ami azért is jelentős, mert így a tükörprogramok által biztosított az anyagi fedezet a projektek megvalósításához. Ugyanakkor a többi eurorégióban a Phare CBC mellett nincsenek olyan párhuzamosan alkalmazható források, amelyek stabilak lennének.

97. ábra: Az elégtelen pályázati források okozta problémák súlyosságának rangsora és a válaszadók által ismert elérhető források összevetése

A fenti ábráról az is kiderül, hogy miért találják kiemelkedően súlyos problémának a Vág-Duna-Ipoly képviselői a **külső szponzorok érdeklődésének a hiányát, illetve csökkenését**: ebben az eurorégióban a megkérdezettek jelenleg nem ismernek egyetlen külső (alapítványi) forrást sem, amely a munkájukat anyagilag támogat(hat)ná. Az alapítványok elsősorban a keleti határ mentén fekvő eurorégiók számára jelentenek támaszt, illetve a Vág-Duna-Ipoly képviselői gondolják úgy a leginkább, hogy az EU csatlakozást követően az eurorégiók számára elérhető források bővülésében komoly szerepet játszanak az új alapítványok létrejötte és új szponzorok megjelenése (69. ábra).

Mivel a Phare CBC minden eurorégióban magas ismertségnek örvend (>70%, 64.-65. ábra), így a forráshiányt okozhatja a **pályázási tevékenység sikertelensége** is. Azonban az eurorégiók képviselői egyetértenek abban, hogy ez „mindössze” egy közepesen súlyos probléma (3,07; legkisebb szórás: 0,18). Ugyanakkor, ha az eurorégiókat összehasonlítjuk ebből a két szempontból, akkor kiderül, hogy egyedül a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió az, ahol a pályázási tevékenység sikertelensége nagyobb problémát jelent, mint a pályázási lehetőségek elégtelensége. A Vág-Duna-Ipoly Eurorégióban azonos súlyú a két probléma, míg a Kárpátok Eurorégióban egyértelműen kevésnek találják a megkérdezettek a pályázati tevékenységet. A Duna-Dráva-Száva Eurorégióban a többihez képest alacsony értéket a nemrégiben elindított Phare CBC projektek sikeressége magyarázza (98. ábra).

98. ábra: A pályázási tevékenységgel kapcsolatos problémák területi különbségei

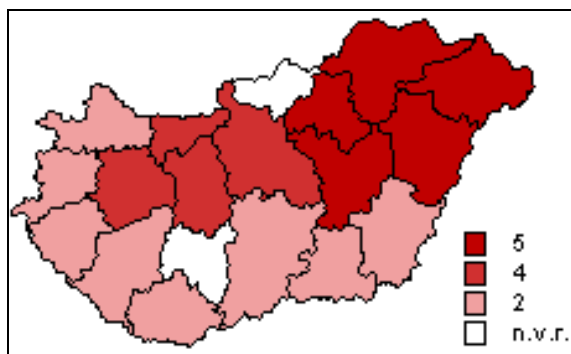
(3) Szervezeti problémák

A vizsgált eurorégiók szervezeti felépítése alapjaiban megfelel a 4.1. fejezetben leírtakkal. Azonban a szervezetek működésében két fontos sajátosság merül fel problémaként: (1) az apparátus létszáma és összetétele, (2) és a politikai meghatározottság. Ahogyan erre már korábban rámutattam, a vizsgált eurorégiók apparátusának létszáma óriási szélsőségeket mutat és a politikai determináltság következtében az összetétele is gyakran változik. Ez alapvető konfliktusforrás, amely eltérő mértékben befolyásolja az egyes eurorégiók működését. Ráadásul a

szomszédos országokban eltérő az együttműködésekben résztvevő szereplők köre és a hatáskörük. Sokszor az jelenti az akadályt a hatékony kommunikáció útjában, hogy nem tudni kik tartoznak bele a területfejlesztés apparátusába, az intézményrendszer hiányosan alakult ki, vagy ha éppen kialakult, akkor a kormányváltás ürügyén kicserélődtek a szereplők.

A megkérdezettek válaszai alapján megállapítható, hogy a **szervezeti problémák** (3,08) nagy szélsőségeket mutatnak. A legkevésbé jelentős a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban (2,4), és a legsúlyosabb problémák közé sorolták a Vág-Duna-Ipoly Eurorégióban (4,67). Ez utóbbit igazolja az is, hogy a munkatársak megkeresése itt okozta a legnagyobb nehézséget az adatgyűjtés során, illetve ez az egyetlen olyan eurorégió, amelynek nincsen internetes honlapja – ami a kiforratlanságról és szervezetlenségről árulkodik.

A szervezeti működésben okozhat zavarokat az is, ha **az eurorégiók vezetőrétege (tanácsstagok, munkabizottsági tagok) túl gyakran kicserélődnek** (99. ábra). Ezt elsősorban az az együttműködés tudja megtapasztalni, amelyik elég hosszú ideje működik ahhoz, hogy fennállása során többszöri személyi átalakuláson menjen keresztül. Ahogyan ez a megkérdezettek körének a vizsgálatából is kiderül, a politikai választások befolyásolhatják az eurorégióban aktív szerepet vállalók személyi összetételét (45. ábra). A Magyarország határai mentén kialakult együttműködések azonban még relatíve fiatalok ahhoz, hogy ez a probléma minden esetben a felszínre kerüljön. Mivel a Kárpátok Eurorégió megalakulása óta már háromszor rendeztek parlamenti és önkormányzati választásokat (1994, 1998, 2002), így ennek az együttműködésnek a munkatársai tapasztalták a leginkább a problémát. Ez a válaszokból is kiderül. A Kárpátok Eurorégió 1993-ban alakult Régió Tanácsának ma már csupán egy olyan tagja van, aki a kezdetektől fogva végigkísérte a munkát és ez elmondása szerint a gyakori változások komoly akadályt hárítanak a hatékonyság útjába.

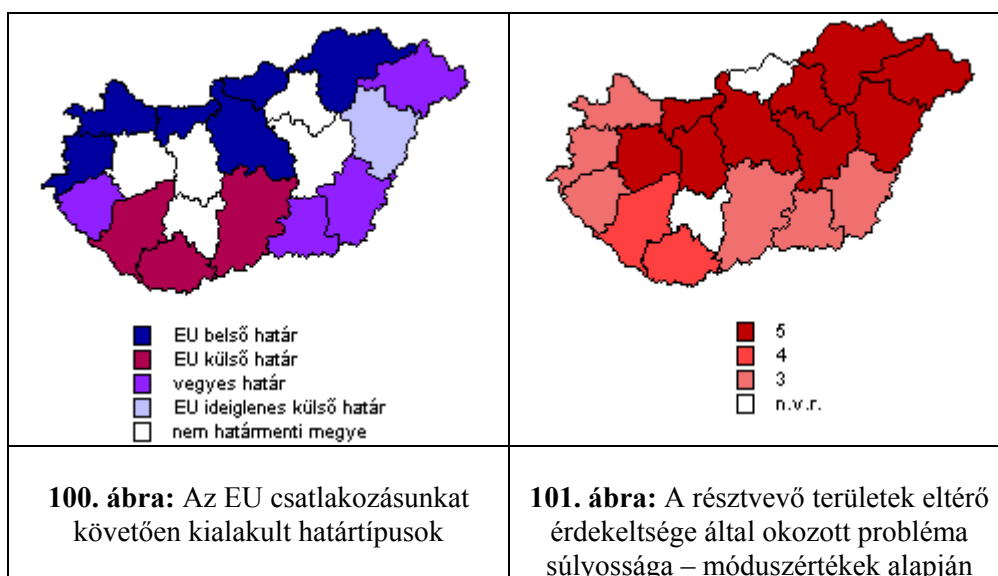

99. ábra: Az eurorégiók vezetőrétegének a kicserélődéséből származó problémák megítélése – a móduszértékek alapján

Nagyon érdekesnek találom, hogy a problémák közül a legkisebb jelentőségűnek ítélték meg a **szervezeten belüli személyi konfliktusokat** (1,79). Sőt a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban (1,2) találták ezt a legkisebb gondnak! Ez arról árulkodik, hogy a civil szinten nagyon jól működnek ezek az együttműködések és a személyes kapcsolatok nagyon sokat számítanak a fennmaradás szempontjából.

A **részrtvevő területek eltérő érdekeltsége** (3,36) azonban minden bizonnyal gyakran okozott eddig is belső problémákat – és valószínűleg fog is az EU csatlakozás után a külső határok mentén, ami nagy megosztottságot jelent majd Magyarország határmenti megyéi számára (100.-101. ábra). Az eltérő érdekek eredményeként a fejlesztési programok és stratégiák párhuzamosan futnak, ami az erőforrások pazarlásához vezet és versenyhelyzetet eredményez.

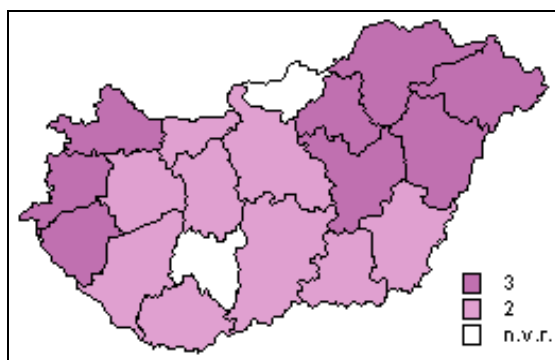
Az eltérő érdekeltség a legsúlyosabban a Kárpátok Eurorégióban jelentkezik. A határtípusok tekintetében ez a legmegosztottabb eurorégió, mivel itt – elég ha Magyarország szempontjából nézzük csak – mindegyik típus megtalálható. Egyrészt a magyar-szlovák határ, ami 2004-től EU belső határrá változik, a magyar-ukrán határ, ami EU külső határ lesz és a magyar-román határ, amely ideiglenesen – előre láthatólag 2007-ig – szintén EU külső határ lesz. Különösen nehéz helyzetbe kerülnek azok a megyék, amelyek a földrajzi fekvésüknek köszönhetően belső és külső határt is alkotnak a csatlakozás után (Szabolcs-Szatmár-Bereg – Románia, Ukrajna; Békés, Csongrád – Románia, Jugoszlávia; Zala – Szlovénia, Horvátország). Ez a határváltozás a vizsgált öt eurorégióból hármat érint.

(4) Humán háttér

Azok a problémák, amelyek az együttműködéseket hátráltatják a munkájukban, fakadhatnak a kommunikáció hiányából is. A kommunikáció hiányát okozhatja az eltérő érdekeltség, ideológiai-politikai különbözőség vagy akár az infrastruktúra hiányosságai is. Ugyanakkor az emberi tényezővel is számolni kell, hiszen előfordulhat, hogy a területen élők akarata ellenére támad szakadék az együttműködő felek között. Ezt okozhatja például az országok eltérő nyelve (102. ábra).

A tény, hogy a **nyelvi akadályok** nem igazán jelentenek problémát (2,73) azt igazolja, hogy igazából ezekben az együttműködésekben a szomszédos országokban élő magyar kisebbség vesz részt elsősorban.

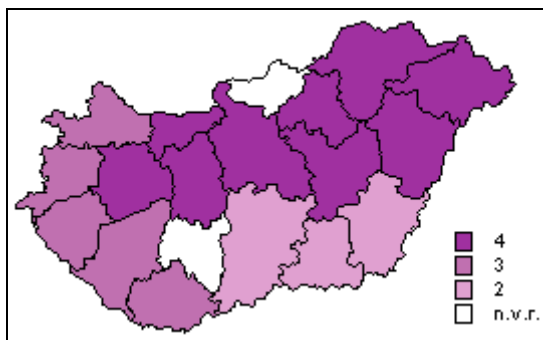
102. ábra: A nyelvi akadályok okozta problémák megítélése eurorégióként – a módusértékek alapján

Mégis különösen nagy gondot jelent ez a Kárpátok Eurorégióban (2,79). Ennek az az oka, hogy a résztvevő öt országban eltérő nyelveket beszélnek és így egy-egy tanácsülésen vagy munkabizottsági megbeszélésen akár bábeli zűrzavar is kialakulhat. Ezt a problémát egy közvetítő nyelv beiktatásával oldották meg, amely ebben az esetben az angol. Az Euregio West/Nyugat Pannónia területén is nagyobb jelentőséget tulajdonítanak ennek a problémának, mint a többi eurorégióban, ahol nem a magyar-magyar kapcsolatok, hanem sokkal inkább az európai integrációs folyamatok voltak az elindítói az együttműködésnek.

Ugyanakkor a nyelvi akadályok a legkevésbé jelentik gátját a közös munkának a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban (1,8), ahol nagyarányú magyar kisebbség él a határon túl.

A munkabizottságok célja egy-egy szakterület megfelelő koordinálása és fejlesztése. Azonban ehhez nemcsak kommunikációra van szükség, de megfelelően felkészült szakembergárdára is, akik biztosítják az eredményességet. Az

eurorégióban résztvevők nagyon megoszlának abban a tekintetben, hogy **szakemberhiánnyal** kell-e szembenézniük (103. ábra).

103. ábra: A szakemberhiány jelentősége az eurorégiók területén – a móduszértékek alapján

Leginkább a Vág-Duna-Ipoly és a Kárpátok Eurorégió képviselői gondolják úgy, hogy ez hozzájárul az együttműködés akadályozásához. Ennek ismertetében nem véletlen talán, hogy mindkét eurorégióban a nagy magyarországi alapterülethez és a magas népességszámhoz képest nagyon alacsony az apparátus, illetve a tanácsstagok és munkabizottsági tagok létszáma. Ennek talán egyik megoldása lenne a túlpolitizáltság megszüntetése és ezáltal több tudományos háttérrel is rendelkező munkatárs bevonása. A szakemberhiány pótlására jó kezdeményezés lehetne a Kárpátok Régió Egyetemeinek Szövetsége és a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió Oktatási Központ részéről egy olyan ösztöndíj bevezetése, amelynek segítségével a tudásháttérüket bővíthetnék az érintett eurorégiók.

Összegzőképpen az alábbi megállapításokat lehet levonni a problémákat illetően az egyes eurorégiókban:

A **Kárpátok Eurorégió**ban a problémák értékelése jóval nagyobb szélsőségeket támasztott, mint az eredményeké. A legmagasabb érték, amit adtak 4,15 volt – ami meghaladja az eurorégió összesített átlagát (3,03). A Kárpátok Eurorégió képviselői számára a három legsúlyosabb problémát jelentő szempont: a vezetők (tanácsstagok, munkabizottsági tagok) gyakori kicserélődése (4,15), a rendelkezésre álló anyagi források szűkössége (4,14) és az elégtelen pályázási tevékenység (4,07) volt. A három terület közé, ahol a legkevésbé találták jelentékenynek a problémát: a szervezeten belüli személyi konfliktusok (2,08), a határátkelési nehézségek (2,31) és a nyelvi akadályok (2,79) tartoztak. Ezek alapján megállapítható, hogy a Kárpátok Eurorégió legtöbb problémájának a forrása a finanszírozási kérdésekkel van összefüggésben, illetve a vezetőség gyakori kicserélődése a megalakulás óta eltelt tíz év alatt szintén nagymértékben akadályozza az együttműködés elmélyülését. Ugyanakkor a humán háttér hiányosságaiából és a határátkelési nehézségekből adódó gondokat sikerült olyan

mértékben meghaladni az ez eltelt idő során, hogy az ne jelentsen komoly akadályt a fejlődés útjában.

A megkérdezettek véleménye alapján és az összesített átlagok szerint a **Duna-Körös-Maros Eurorégió** a leginkább problémamentes együttműködés. Ugyanakkor szignifikáns eltérések húzódnak meg az átlag hátterében. A legsúlyosabb problémának szinte egységesen a rendelkezésre álló anyagi források szűkösségét (4,8) nevezték meg, ami az összes szempont és eurorégió viszonylatában a legmagasabb értéket képviseli. Ugyanakkor itt adták a legalacsonyabb értékeket is, így a szervezeten belüli személyi konfliktusokat ítélték meg a legkevésbé súlyos problémának (1,2). Ezek után nézzük meg, hogy melyik az a három probléma, amit a legsúlyosabbak közé sorolnak a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban: rendelkezésre álló anyagi források szűkössége (4,8), külső szponzorok érdeklődésének hiánya, illetve csökkenése (3,4) és a résztvevő területek eltérő érdekeltsége az együttműködésben (3,4). Jól látható, hogy a két utóbbi probléma közel sem jelentenek akkora a gondot, mint a Kárpátok Eurorégióban megnevezett legsúlyosabb problémák. Ugyanakkor a legkisebb jelentőségű problémák közé sorolták a már nevezett szervezeten belüli személyi konfliktusokat (1,2), a nyelvi akadályokat (1,8) és a szakemberhiányt (1,8) – ami jóval alatta van a Kárpátok Eurorégióban tapasztalt értékeknek.

Az **Eurégió West/Nyugat Pannónia** az összes eurorégió átlagához hasonlóan alakul, így az első három helyen (rendelkezésre álló anyagi források szűkössége – 4,13; önálló költségvetés hiánya – 3,99; külső szponzorok érdeklődésének hiánya, illetve csökkenése – 3,24) és a rangsor végén is (szakemberhiány – 2,49; határátkelési nehézségek – 1,89; szervezeten belüli személyi konfliktusok – 1,81) az átlagnak megfelelő szempontok állnak. Az érdekesség az, hogy az első három helyen kizárólag anyagi természetű problémák állnak, amely a támogatottsági rendszer ismeretében meglepőnek tűnhet. Mégis ez arra enged következtetni, hogy a résztvevők véleménye szerint ebben az eurorégióban az anyagi feltételek korlátozzák leginkább a fejlődést és az egyéb a szervezethez, a gazdasági és infrastruktúrához tartozó kérdések az eurorégió szintjén sokkal inkább megoldottak.

A megkérdezettek a problémák között is említettek néhány olyan egyéb tényezőt, amely akadályt gördít az együttműködés hatékony kibontakozásában. Ilyen volt például a rossz moderátor szerep okozta problémák (4), a jogi státusz hiánya (5), a közigazgatási jogi háttér biztosítottsága (5) és az eltérő jogi szabályozás (4)

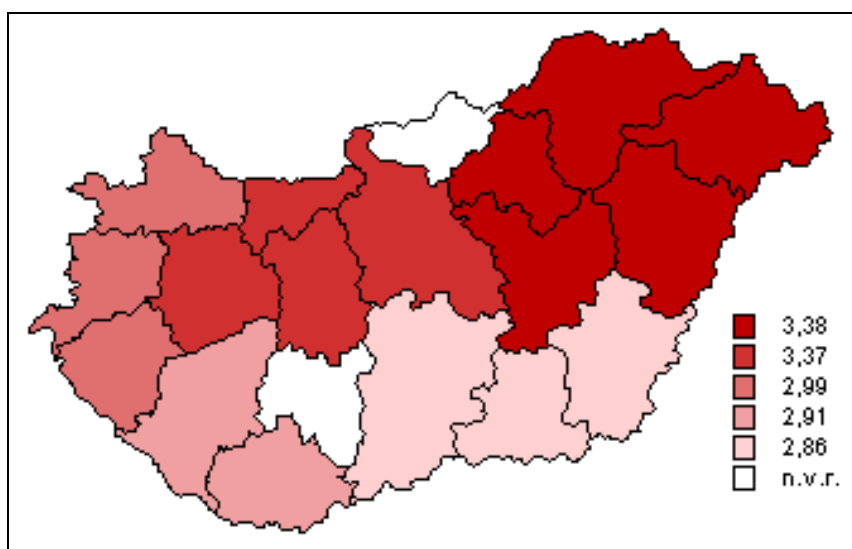
Mindezt a korábban részletezett eredményekkel összevetve kirajzolódik előttünk, hogy magyarországi viszonylatban a legsikeresebb eurorégióról van szó.

A **Duna-Dráva-Száva Eurorégió**ban a legsúlyosabb problémának nevezett közül az első kettő megegyezik az országos trenddel, azonban egy jelentős súlypont eltolódás figyelhető meg: önálló költségvetés hiánya – 4,64; rendelkezésre álló anyagi források szűkössége – 4. Az önálló költségvetést hiányolják a leginkább ebben az eurorégióban, amely hozzásegítené az eurorégiót a függetlenebb

működéshez. Harmadik legfontosabb problémaként az együttműködésben résztvevő területek eltérő érdekelttségét nevezték meg (3,27). Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a közeli Európai Unió tagság a három résztvevő országból mindössze Magyarországot érinti. A legkisebb jelentőségű konfliktusforrásként az átlagnak megfelelően alakult a helyzet: szakemberhiány – 2,36; határátkelési nehézségek – 1,73; szervezeten belüli személyi konfliktusok – 1,6.

A **Vág-Duna-Ipoly Eurorégió** tért el a leginkább az országos átlagtól: külső szponzorok érdeklődésének hiánya, illetve csökkenése – 4,67; szervezeti problémák – 4,67; a résztvevő területek eltérő érdekelttsége az együttműködésben – 4,33. Ugyanakkor a legkisebb jelentőséggel bíró problémák is jóval magasabb értéket kaptak, mint azt átlag alapján várható lenne: szervezeten belüli személyi konfliktusok – 1,67; résztvevő területek eltérő infrastrukturális fejlettsége – 2,67; résztvevő területek eltérő gazdasági fejlettsége – 2,67. Feltűnő, hogy a legkevésbé súlyos problémák közé nem annyira a humán tényezők kerültek, mint inkább a fejlettségbeli különbség. Ez egyrészt arra utal, hogy az együttműködésben résztvevő tagrégiók itt a leghasonlóbbak egymáshoz, másrészt pedig arra hogy már a szocializmus idején is itt voltak a kapcsolatok a legintenzívebbek.

Ha a problémákat egybevetjük és arra keressük a választ, hogy melyik a legproblémásabb eurorégió és melyik a legkevésbé problémákkal terhelt a vizsgálatba bevontak közül, akkor a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (2,86) bizonyul a legkevésbé problémásnak, míg a statisztikai adatok által is alátámasztva a Kárpátok Eurorégió (3,38) küzd a legsúlyosabb problémákkal (104. ábra).

104. ábra: A problémák súlyosságának megítélése – összesített átlagértékek alapján

6. A magyarországi eurorégiók helye és szerepe az Európai Unióban – Összegzés

6.1. A szakirodalom áttekintésének eredménye

Az európai földrajzi szakirodalom már az ötvenes évektől – tehát az Európai Unió megalakulásától – kezdve foglalkozik a határokkal és a határmentiség kérdéskörével. A külföldi szakirodalomban a nyolcvanas évek második felétől válik intenzívvé a határon átnyúló kapcsolatok kutatása. Ennek következtében ezeket az együttműködési formákat egyrészt helyi szintű másrészt pedig az európai integráció szemszögéből vizsgálják. A vélemények nagyon megosztottak az egyes határok funkcióit illetően, és a vizsgált modellek közül Remigio Ratti általános határtípológiai modellje képes leginkább az európai határmenti térségek folyamatainak az összefoglalására.

A magyarországi szakirodalom fokozatos – területi és tematikus – bővülése követi a rendszerváltás eseményeit és Európa fokozatos megnyílásával egyre inkább középpontba kerültek a határon átnyúló kapcsolatokkal, az Európai Unió támogatási rendszerével, a schengeni problémakörrel és magával a csatlakozás következményeivel foglalkozó kutatások háttérbe szorítva a határmenti régiók periférikus helyzetére vonatkozó vizsgálatokat.

6.2. Az Európai Unió politikája és a határok megosztottsága közötti kapcsolatok

Kísérletet tettem az eurorégiók fogalmi tisztázására és felhívtam a figyelmet ezeknek a határon átnyúló együttműködési formáknak a sajátosságaira. Ezt követően az Európai Unióhoz viszonyított fekvés alapján osztályoztam Európa 108 eurorégióját¹. Az öt – AEBR által is jóváhagyott – csoportot elemeztem és kiegészítettem a közép-európai tagjelölt országok határváltozásaira vonatkozó további lehetséges csoportosítási módszerek felvetésével, amelyek a Phare CBC támogatási rendszerét, a Schengeni Egyezmény bevezetését és a csatlakozás utáni határpozíciót veszik figyelembe. A jelenlegi EU belső és külső határok mentén alapított eurorégiók megkülönböztetéséhez figyelembe vettem az adott határmenti

¹ Kifejezetten az AEBR tagjaiként nyilvántartott eurorégiókat soroltam be a kategóriákba, sem az ennél kisebb területei egységeket felölelő és kevesebb hatáskörrel felruházott határon átnyúló együttműködések, sem pedig a nagyobb ún. munkaközösségeket nem vontam be az osztályozásba.

régiók centrum-periféria helyzetét, a GDP egy főre jutó értékét, valamint megvizsgáltam az együttműködések prioritásait és azok várható hatásait.

Kiszámítottam, hogy az EU határok – mind számban és hosszban – több mint fele (54,5%; 55,9%) jelenleg külső határ. Ennek alapján megállapítottam, hogy **az EU külső határok számának közel fele (44,5%) és hosszának egyharmada (33,2%) képez közös határt a tagjelölt közép-európai országokkal.**

Az Európai Unió politikájának (jogi, pénzügyi háttér, Schengeni Egyezmény, a bővítés(ek) hatásai) bemutatásához az Interreg kimutatásokat és Phare CBC jelentéseket tanulmányoztam, az egyes országokra vonatkozó adatokat összegeztem és területi, illetve allokációk szerinti összehasonlítást végeztem. A Phare CBC adatainak alapján a közép-európai tagjelölt országok határai közötti különbségeket a Phare CBC bevezetésének éve alapján tártam fel (új-régi CBC határok).

Európa jelenlegi térképén a centrum és periféria területek elhelyezkedése és nagysága alapján kiderül, hogy a **határmenti régiók tartozhatnak a centrumterületekhez is.** A centrumterületek határai mentén kialakult eurorégiók Európa legfejlettebb és legkorábban létrehozott együttműködései közé tartoznak. Az alapítás óta eltelt idő alatt ezek a területek számos kedvező támogatáshoz jutottak, amely hozzájárult a fejlődésükhöz. Az Európai Unió az Interreg IIA keretén belül a spanyol-portugál határmenti régiók fejlesztésére különítette el a legnagyobb támogatási kereteket, amivel a perifériális helyzet csökkentése volt a célja. Az Interreg III-ból **a legnagyobb arányban azok az országok részesülnek támogatásban, amelyek a tagjelölt országokkal szomszédosak** (39,3%; 1914 millió euró). Az Európai Unió Phare CBC támogatási rendszere szintén nagy mértékben hozzájárul a határon átnyúló fejlesztések megvalósításához és ezáltal a határmenti régiók gazdasági-társadalmi fellendítéséhez. Így **az Európai Unió csatlakozás következtében az új tagországok határmenti régióinak a perifériális helyzete csökkenése várható.**

Az Európai Unió országhatárainak számára és hosszára vonatkozó matematikai számítások rámutattak, hogy **az Európai Unió belső és külső határai jelentős mértékben megnőttek** (határok száma: 18→33; határok hossza: 8577 km→16097 km). A legnagyobb arányváltozás az 1995-ös bővítés következménye volt. Ennél még nagyobb mérvű lesz a 2004-ben várható változás, amikor az Európai Unió eddigi történetének a legnagyobb területi bővülését a legnagyobb arányú és minőségileg a legjelentősebb határváltozás kíséri. **A jelenlegi EU belső határok és EU külső határok arányai felcserélődnek** (EU belső határok: 45,5%→54,5%; EU külső határok: 54,5%→45,5%). Ezek a folyamatok a Közösségi Kezdeményezésekre is hatással lesznek a jövőben.

A Schengeni Egyezmény hatályba lépéséhez az Európai Uniónak meg kell erősítenie a külső határai mentén elhelyezkedő régiókat, hiszen ezeken keresztül tudja majd fenntartani a külkapcsolatait. Így azokra a határookra és határmenti

régiókra, amelyek az EU külső határát képezik óriási feladat hárul a csatlakozást követően.

6.3. A magyarországi eurorégiók sajátosságait érintő következtetések

6.3.1. *A határmenti megyék fejlettsége, kapcsolatrendszere és az eurorégiók közötti összefüggések*

A Magyarország tizenhárom euroregionális együttműködése közül kiválasztott öt eurorégió különböző földrajzi helyzetű határok mentén alakult ki. Magyarország a vizsgált euroregionális együttműködésekben NUTS3 (megyei) szinten vesz részt, így néhány kiválasztott mutató alapján területi összehasonlítást végeztem a határmenti megyék térszerkezetben elfoglalt helyének, a gazdaság főbb mutatóinak megyék szerinti megoszlásának és a határmenti megyék külkereskedelmi kapcsolatainak a figyelembevételével. Ezek az információk az eurorégiókkal szembeni elvárások, eredmények és problémák okainak a megértésében segítettek. Az elemzéshez a Gazdasági Minisztérium adatbázisát és a 2001-es Megyei Statisztikai Évkönyvek adatait használtam fel.

A határmenti megyék térszerkezetben elfoglalt helyének a vizsgálata alapján megállapítottam, hogy az **északkelet-magyarországi és a kelet-magyarországi határok mentén alapított eurorégiók érintik a legnagyobb területét és a legtöbb lakosát Magyarországnak**. Ez az eurorégiók méretét annyiban befolyásolja, hogy a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió valóban a legnagyobb területet és a legnagyobb népességet fedik le a Magyarország részvételével működő határon átnyúló együttműködések közül.

A gazdasági mutatók egyértelművé tették, hogy **az északkelet-magyarországi és kelet-magyarországi határszakaszokon létrejött eurorégiók jóval elmaradottabb – sokkal inkább periférikus – területeket egyesítenek**, mint a magyar-osztrák határon és a magyar-szlovák határszakaszon alapított együttműködések. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági szféra fellendítése érdekében a Kárpátok Eurorégióinak és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióinak jóval nagyobb energia befektetésre van szükség.

A megyék **külkereskedelmi forgalmának (export-import)** három országcsoporton (Európai Unió, szomszédos országok, eurorégiós partnerországok) keresztül történő összehasonlításából kiderült, hogy az **eurorégiós partnerországokkal** folytatott külkereskedelem három a határaink mentén létrejött eurorégiót rajzol ki. A magyar-osztrák határ mentén az Euregio West/Nyugat Pannónia tagmegyéinek export-import forgalma 15-20%-ban az eurorégiós partnerországból kerül ki, az északkeleti és keleti határ mentén pedig elénk tárul a

Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió tagmegyéinek a relatíve magas partnerországokkal folytatott export-import forgalma.

6.3.2. Az eurorégiók működési sajátosságaival kapcsolatos megállapítások

A vizsgálatba bevont öt magyarországi tagrégióval működő eurorégió gyakorlatilag Magyarország teljes határhosszát lefedi. Ezek között vannak olyanok, amelyek mindössze két országot érintenek (Euregio West/Nyugat Pannónia, Vág-Duna-Ipoly Eurorégió), vannak amelyek három ország tagrégióink együttműködése révén jöttek létre (Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió, Duna-Dráva-Száva Eurorégió) és van egy olyan is, amely öt ország régióinak a bevonásával működik (Kárpátok Eurorégió).

A 106 válaszadó szociológiai jellemzői alapján megállapítható, hogy a Magyarország határai mentén alapított eurorégiókban elsősorban olyan **41 és 60 év közötti férfiak** vesznek részt aktívan, akik **munkahelyük révén kerültek kapcsolatba** az általuk képviselt eurorégióval. Ez utóbbi rávilágít az eurorégióban résztvevők összetételére is, azaz hogy az együttműködésekben résztvevők túlnyomó része önkormányzati vezető. Ez azonban azt a következményt vonja maga után, hogy **a mindenkori önkormányzati választások eredményének függvényében változik az eurorégiókban résztvevők köre is.**

Az időtényezőt figyelembe véve szembevetendő, hogy a később alapított eurorégiók esetében (Duna-Dráva-Száva Eurorégió, Vág-Duna-Ipoly Eurorégió) magasabb azoknak a szakembereknek az aránya, akiket a regionális kapcsolatok és a határproblémák iránti érdeklődése fordított **az eurorégiók felé.** Ez arra enged következtetni, hogy ezek az alulról építkező együttműködési formák **egyre ismertebbek és elfogadottabbak a lakosság körében is.**

Az egyes eurorégiók között jelentős különbség fedezhető fel az intereurorégiális kapcsolatok kiépítése szempontjából. A felmérésből kiderül, hogy a megkérdezetteknek mindössze 73,3%-a hallott más a térségben működő eurorégiókról, illetve azoknak a tapasztalatairól. Következésképpen **az egyes együttműködések között nem létezik intenzív kapcsolat.** Ez komoly akadálya az együttműködések elmélyülésének, hiszen – ahogyan a vizsgálatból is kiderül – a különböző eurorégiók között számos hasonló vonás és probléma merül fel, amelyekre a kölcsönös tapasztalatcserével fel lehetne készülni. Ahhoz, hogy egy eurorégió fennmaradjon két feltételnek kell teljesülnie: eredményeket tudjon felmutatni és intenzív kapcsolatrendszer építsen ki. Ez utóbbit sajnos a válaszadóknak mindössze 12%-a ismerte fel, így **az eredményesség jelentheti a vizsgált eurorégiók jövőjét.**

Az eurorégiók eredményességének vizsgálatánál a 19 szempont értékelése alapján a legkiemelkedőbbnek az általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése (4,14), a közös konferenciák rendezése (3,54) és a térségen belüli turizmus fellendülése (3,53) bizonyultak.

Az eurorégiók eredményeinek az összteljesítményét összehasonlítva az **Euregio West/Nyugat Pannónia** (3,32) tekinthető a **legeredményesebbnek**, míg a **legkevésbé eredményesnek a Kárpátok Eurorégió** (2,65) nevezhető.

A problémák okainak feltárásánál 14 szempontot kellett értékelniük a válaszadóknak. Ez alapján a rendelkezésre álló anyagi források szűkösségét (4,13), az önálló költségvetés hiányát (3,95) és a külső szponzorok érdeklődésének a hiányát és csökkenését (3,36) ítélték meg a legsúlyosabb problémáknak.

A problémák egybevetéséből kiderül, hogy a **Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió a legkevésbé problémás** (2,86), míg – a statisztikai adatokkal is igazoltan – a **Kárpátok Eurorégió** (3,38) küzd a **legsúlyosabb problémákkal**.

Az euroregionális együttműködések **területfejlesztési hatásaira vonatkozóan** kiderült, hogy a válaszadók közel háromnegyede szerint **mérhető pozitív hatásai vannak ezeknek az együttműködési formáknak**: az infrastruktúra bővülésére (60%) és a régió aktivitásának a növekedésére (56,25%) gyakorolt hatást találták a legfontosabbnak ebből a szempontból. Emellett a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió kivételével a perifériális helyzet csökkentését (26,5%) és a gazdasági élet fellendülését (40%) is tapasztalták az eurorégiók területén – igaz jóval alacsonyabb arányban, mint az előző két tényezőt. A válaszok alapján az is kiderült, hogy az eurorégiók a demográfiai viszonyok (1,25%) és a statisztikai mutatók általános javulására (5%) gyakorolt hatását lehet a legkevésbé érezni.

6.3.3. A magyar eurorégiók és az Európai Unió kapcsolata szempontjából levont következtetések

Az eurorégiók képviselői körében a támogatási formák közül a Phare CBC és az Interreg Kezdeményezés a legismertebbek. Ez szoros kapcsolatfenntartást feltételez az Európai Unióval, ami befolyásolja az eurorégiók jelenét és jövőjét.

Az Európai Unió csatlakozás következményeinek értékelésénél az a három határszakasz különül el a leginkább egymástól, amely Magyarország határait és határmenti régióit meg fogja osztani az EU tagságunk után. A következő szempontok alapján fény derül a különbségekre az egyes határszakaszok között.

Az **eurorégió jövőjére vonatkozó lehetséges változások** térképen történő megjelenítése kirajzolja a 2004-ben kialakuló határtípusokat: **EU belső határ** (magyar-osztrák, magyar-szlovén, magyar-szlovák), **EU külső határ** (magyar-horvát, magyar-jugoszláv) és **EU ideiglenes külső határ** (magyar-román). Az EU belső határa mentén a legtöbben úgy gondolják, hogy megszűnnek az államhatárok és átalakul az eurorégiók szerepe, az EU ideiglenes külső határa mentén hangsúlyozzák az érintett régiók aktív szerepét az EU munkájában és az EU külső határ mentén a megkérdezettek véleménye szerint résztvevő magyar régiók az országon belül lesznek prosperáló régiók.

Inkább kettős megosztottságot fed fel **az egyes tagok lehetséges kiválását** érintő kérdés, ahol a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió képviselői azok, akik szerint ki fognak válni egyes tagrégiók a csatlakozás után. A kiválást **előidéző okokat** megvizsgálva azonban ismét körvonalazódnak a határtípusok. A magyar-osztrák határ mentén az Európai Unión belüli előnyösebb pozícióba kerülés lehet a legfőbb oka egy-egy tagrégió kiválásának, míg a magyar-horvát határszakaszon pont az ellenkezőjétől – az előnytelenebb pozícióba kerüléstől – tartanak a megkérdezettek. A magyar-szlovák és magyar-román határ mentén a politikai okok dominálnak, ami az elmúlt évek politikai változásait kísérő huzavonáira vezethető vissza.

Az **euroregionális együttműködés EU csatlakozásra gyakorolt hatásáról** szintén megoszlanak a vélemények az egyes eurorégiókban: a Duna-Körös-Maros-Tiszában és az Euregio West/Nyugat Pannóniában úgy gondolják, hogy az eurorégió leginkább azzal járul hozzá az Európai Unió csatlakozási folyamathoz, hogy megismerteti a résztvevő régiókat az Európai Unióval. A Duna-Dráva-Száva Eurorégióban és a Vág-Duna-Ipoly Eurorégióban az eurorégióknak a perifériális jelleg csökkentésében játszott szerepét emelik ki, míg a Kárpátok Eurorégióban a legtöbben úgy látják, hogy az eurorégiók hozzájárultak a csatlakozási folyamat felgyorsulásához.

Mint ahogyan a magyarországi résztvevőkkel alakult eurorégióknak vannak elvárásaik az Európai Unióval szemben a csatlakozási folyamatok során, ugyanúgy az Európai Unió is figyelemmel kíséri a létrejött eurorégiók munkáját és eredményeit. Természetesen az eurorégiók nemcsak úgy tudnak átmenni az Európai Unió alkalmassági vizsgán, hogyha a tagrégióikat fejlesztik és a tagrégiók közötti kapcsolatokat elmélyítik. Mindemellett szükség van arra is, hogy a többi eurorégióval, azaz a többi akár az országhoz, akár a szomszédos országhoz tartozó határmenti térséggel is összehangolják tevékenységeiket, hiszen így tudják bizonyítani, hogy érettek a magasabb szintű integrációban való részvételre. Ez az **intereuroregionális kapcsolat** több irányú lehet.

1. A felkészülés folyamatában érdemes kapcsolatokat kiépíteni **a jelenlegi EU belső határok mentén létrejött eurorégiókkal**, amelyek tapasztalataikat át tudják adni, valamint segítséget tudnak nyújtani a minél inkább zökkenőmentes felzárkózáshoz.
2. Az EU jelenlegi külső határai mentén (német-lengyel, német-cseh, osztrák-cseh, osztrák-szlovák, osztrák-szlovén) elhelyezkedő **közép-európai eurorégiókkal** érdemes kialakítani az együttműködéseket, hiszen ezek az euroregionális együttműködések gyakorlatilag ugyanazon az úton haladnak és egy euroregionális hálózat révén naprakészen tudnák kezelni a felmerülő problémákat.
3. A **leendő külső határok mentén elhelyezkedő eurorégiók** számára a csatlakozásra váró országok eurorégiók válnak a „nagy testvérré” és az

Európai Unió elvárja, hogy a tapasztalatokat a csatlakozást követően már az új stratégiai helyzetbe került együttműködések adják át, annál is inkább mivel a közép-európai térség mind történelmi, etnikai, földrajzi, politikai, gazdasági, társadalmi értelemben sokban különbözik Európa nyugati felétől.

Magyarország határmenti térségei számára mindenképpen kitörési pontként értelmezhetőek **az eurorégiók**, amelyek segítenek **a perifériális helyzet felszámolásában és felkészítik az érintett régiókat az integrációra**. Az összefogással és az Európai Unió támogatásával látványos fejlődést produkálhatnak, amennyiben képesek azokat megfelelően hasznosítani és az előnyükre fordítani. A következő évek és évtizedek eredményei és gazdasági-társadalmi mutatói fogják bizonyítani, hogy mennyire életképes formái az együttműködésnek.

Európai Uniós csatlakozásunkat követően Magyarország határmenti statisztikai-fejlesztési régiói számára megnyílik az Európai Regionális Alap Interreg programja, amelyből 2004-ben mintegy 20 millió euró pluszforrás áll rendelkezésre a határon átnyúló együttműködések ösztönzésére.

6.4. Az eurorégiók determináltsága

Az eurorégiók működését vizsgáló kutatás alapkérdésére a válasz a levont konklúziók alapján az alábbi pontokban összegezhető:

- 1) Az Európai Unióhoz viszonyított eltérő határpozíció (belső-külső) hatással van az eurorégiók működésére, eredményeire és a felmerülő problémáira.
- 2) Az Európai Unió határon átnyúló együttműködésekre vonatkozó jogi és pénzügyi politikájának köszönhetően ugrásszerűen megnőtt és elterjedt az eurorégiók intézménye.
- 3) Az eurorégiók egyfajta minilaboratóriumai az integráció kiteljesedésének.
- 4) Az eurorégiókban résztvevő tagrégiók fejlettségi szintje és a térségben betöltött szerepe befolyásolja az eurorégiók fejlődési menetét.
- 5) Magyarország határmenti térségeinek a felzárkóztatásához nagymértékben hozzájárulnak az euroregionális együttműködések, ezáltal a határmenti régiók periférikus szerepe akár meg is szűnhet.
- 6) A Magyarország különböző határai mentén alapított eurorégiók eltérő szerepet kapnak az Európai Uniós csatlakozásunk után.

6.5. Lehetséges kutatási irányzatok a jövőre vonatkozóan

Az elvégzett kutatás választ adott több kérdésre is a határon átnyúló együttműködésekre vonatkozóan, azonban a jövőre vonatkozóan több irányban is lehet bővíteni a vizsgálatokat.

1. A vizsgálat kiterjesztése a határ túloldalán működő nem-magyar tagmegyékre.
2. A vizsgálatba bevont földrajzi terület bővítése – bevonva az összes magyarországi tagrégióval (megyével, kistérséggel, településekkel) működő eurorégiót.
3. Az Európai Unió csatlakozást követően a tendenciák és elvárások beigazolódásának a felmérése, illetve az újabb elvárások és vélemények felvétele.
4. A gazdasági mutatók Európai Unió csatlakozást követő változásainak a követése és összevetése az eurorégiók munkájával.
5. A következő önkormányzati választást követően a kérdőíves felmérés újrafelvételezése – elsősorban a politikai változások és determináltság mérésére.

7. Euroregional Development on the Threshold of the European Union Enlargement – The Case of Hungary

7. 1. Evaluation of the special literature

The European geographical special literature has been focusing on the issues of the borders and border regions since the fifties – that is since the foundation of the European Union. The research of cross-border relations and co-operations has been intensively dealt with in the non-Hungarian special literature since the second half of the eighties. As a consequence of this, these co-operation forms are studied both from the aspect of the local level and of the European Integration processes. Opinions vary a great deal about the functions of the various borders. From among the discussed models, Remigio Ratti's general border typology is the most suitable for the interpretation of the processes taking place in the European border regions.

The gradual – regional and thematic – widening of the Hungarian special literature has been following the events related to the change of regime and with the gradual opening up of Europe the researches focusing on cross-border co-operations, the support system – the Community Initiatives – of the European Union, the Schengen issue and the possible consequences of the EU accession got more into the centre pushing the studies emphasising the peripheral situation of the borders into the background.

7.2. Relationships between the regional policy of the European Union and the diversification of the borders

While clarifying the meaning of the euroregions and the euroregional processes, attention has been called to the peculiarities of these special forms of cross-border co-operations. Following this, I set up a way of categorisation for 108 euroregions in Europe on the basis of their position compared to the European Union.¹ The five groups of euroregions – acknowledged by the AEBR as well – were analysed and complemented by the possible grouping methods on the basis of the border changes occurring in the candidate countries. These took into consideration the support system of the Phare CBC, the execution of the Schengen Agreement and the border situation following the accession. For the differentiation between the present external and internal borders of the European Union, the centre-periphery situation

¹ In the categorisation, I have been focusing on those euroregions which are registered by the Association of European Border Regions.

of the border regions and the value of the GDP per capita were taken into account in addition to the analysis of the priorities of the co-operations and their expected impacts.

I calculated that more than half of the EU borders – both in number (54.5%) and length (55.9%) – are external borders at present. On the basis of this, I determined that **almost half of the number of the external EU borders (44.5%) and one-third of their length (33.2%) constitute a common border with the candidate countries.**

For the demonstration of the policy of the European Union (legal, financial background, Schengen Agreement, effects of enlargement), I have been studying the Interreg and Phare CBC reports. The data of the individual countries were summarised and comparisons were made by regions and allocations. On the basis of the data concerning the Phare CBC Programme, the Central European accession candidates were differentiated by the year of the introduction of the Phare CBC Programme (*old* and *new* CBC borders).

Looking at the present map of Europe concerning the position and size of the core and periphery regions, it becomes clear that **the border regions may belong to the core regions as well.** The euroregions set up along the borders of the centre regions are the most developed and oldest cross-border co-operations in Europe. These regions have had access to numerous supports since their foundation which contributed to their development. Within the framework of Interreg IIA, the European Union provided the largest financial supports for the development of the Spanish-Portuguese border regions. Its aim was the diminishment of the peripheral situation. The Interreg III provides assistance primarily for those countries which border candidate countries (Germany, Greece, Italy and Austria) (39.3%; 1914 million euro). The Phare CBC also supports the execution of cross-border developments and thus the socio-economic prosperity of the border regions. Thus, as a consequence of the EU accession, **the diminishment of the peripheral situation of the border regions in the new member countries may be expected..**

The mathematical calculations with regard to the number and length of the state borders in the European Union pointed out that **both the external and the internal borders of the European Union considerably increased** (number of borders: 18→33; length of borders: 8577 km→ 16097 km). The largest scale of modification in ratio was caused by the enlargement process in 1995. The expected changes in 2004 will be of an even bigger scale when the so far largest territorial expansion of the European Union will be accompanied by the largest scale and qualitatively the most significant border changes. **The ratios of the present external EU borders and internal EU borders will interchange** (internal EU borders: 45.5%→54.5%; external EU borders: 54.5%→45.5%). In the future, these processes will affect the Community Initiatives as well.

For the entering into force of the Schengen Agreement, the European Union must strengthen the regions along her external borders – since it will maintain the foreign relations across these borders. Therefore, those borders and

border regions which form the external borders of the European Union will get considerable tasks after the accession.

7.3. Conclusions with regard to the specific features of the Hungarian euroregions

7.3.1. Connections between the development level and relation system of the counties along the borders and the euroregions

The five euroregions chosen from the thirteen Hungarian euroregional co-operations have been established along borders with different geographical characteristics. Hungary participates in these co-operations on the NUTS3 (county) level, therefore, a regional comparison was made between the counties on the basis of some selected indicators with regard to the position of the border counties, the main economic indicators on the county level and the foreign trade partners of the counties. These pieces of information helped to understand the expectations concerning the euroregions and the causes of the results and problems. The analysis was supported by the database of the Ministry of Economic Affairs and the data of the County Statistical Annuals of 2001.

In connection with the position occupied by the border counties in the spatial structure, I established that **the euroregions founded along the Northeastern Hungarian and Eastern Hungarian borders affect the largest part of Hungary including the most people**. This is reflected in the size of the Carpathian Euroregion and the Danube-Kris-Mures-Tisza Euroregion which cover the largest area and include the highest number of inhabitants from among the Hungarian euroregions.

The economic parameters made it obvious that the **euroregions along the Northeast Hungarian and East Hungarian border regions unite much more backward – more peripheral – regions** than the co-operations founded along the Hungarian-Austrian and Hungarian-Slovakian borders. This means that for the sake of the development of the economic sphere, the Carpathian Euroregion and the Danube-Kris-Mures-Tisza Euroregion need to invest much more energy than the other euroregions.

The **foreign trade turnover (export-import)** of the counties was evaluated through the comparison of three groups of countries (European Union, neighbouring countries, euroregional partner countries). The foreign trade with the **euroregional partner countries** clearly corresponded to the borders of three euroregions. The export-import turnover of the member counties of the Euroregion West/West Pannon along the Hungarian-Austrian border was related to the euroregional partner country in 15-20%, while the relatively high export-import

flow between the Carpathian Euroregion, the Danube-Kris-Mures-Tisza Euroregion and the partner countries becomes visible along the northeastern and eastern borders.

7.3.2. Establishments with regard to the functional peculiarities of the euroregions

The studied five euroregions operating with Hungarian member counties practically covers almost the entire length of the borders of Hungary. Two of them were founded with the participation of only two countries (Euroregion West/West Pannon, Vagh-Danube-Ipel Euroregion), two of them are the results of the co-operation between the border regions of three countries (Danube-Kris-Mures-Tisza Euroregion, Danube-Drava-Sava Euroregion) and one of them covers border regions from five countries (Carpathian Euroregion).

With regard to the sociological characteristics of the 106 repliers, it may be established that in the Hungarian euroregions those mostly **41-60 year-old men** are involved actively **who got into connection** with the euroregion represented by them **through their work**. The latter implies that the composition of the participants mostly includes self-governmental representatives. This, however, means that **the group of participants changes in the function of the actual self-governmental elections**.

Taking into consideration the time factor as well, it is visible that in the case of the euroregions founded lately (Danube-Drava-Sava Euroregion, Vagh-Danube-Ipel Euroregion) the ratio of those experts who joined the euroregion because of being interested in the regional co-operations and border issues is higher than in the older euroregions. This lets me conclude that these bottom-up forms of co-operation **are becoming more and more known and acknowledged among the inhabitants as well**.

Significant difference may be discovered between the certain euroregions from the aspect of intereuroregional co-operation. The survey conducted in 2002 suggests that only 73.3% of the repliers have heard about other euroregions functioning in the region or about their experiences. Consequently, there is **no intensive co-operation between the individual euroregions**. This may set a serious barrier in the way of the deepening of the co-operations since – as it is reflected in the survey – there are numerous similar features and problems between the various euroregions which could be handled through mutual exchange of experience. Two conditions must be fulfilled for the survival of a euroregion: has to be able to show results and has to build an intensive co-operation network. Unfortunately, the latter has been recognised only by 12% of the repliers so far, therefore, **efficiency may be the key for the future of the studied euroregions**.

19 aspects were evaluated during the study of the efficiency of the euroregions. The most outstanding among these were the promotion of the general

good neighbourly connections (4.14), the organisation of joint conferences (3.54) and the prosperity of tourism within the region (3.53).

Comparing the total performance of the results produced by the euroregions, the **Euregio West/West Pannon** (3.32) proved to be the most efficient while the **Carpathian Euroregion** may be called **the least efficient** (2.65).

The repliers had to evaluate 14 aspects for revealing the causes of the problems hindering progress in the euroregion. The most serious problems were the shortage of available financial sources (4.13), the lack of an own budget (3.95) and the lack and diminishment of interest from the part of the external sponsors (3.36). It becomes clear from the adding up of the problems that the **Danube-Kris-Mures-Tisza Euroregion** is **the least problematic** (2.86), while – as it is supported by the statistics as well – the **Carpathian Euroregion** (3.38) suffers from **the most serious problems**.

The **regional development impacts** of the euroregional co-operations include that according to almost three-quarters of the repliers **these forms of co-operation have measurable positive impacts**: from this point of view the development of the infrastructure (60%) and the intensification of the activity in the region (56.25%) were found the most important. Besides, – except for the Vagh-Danube-Kris-Mures Euroregion – the diminishment of the peripheral situation (26.5%) and the economic prosperity (40%) were also experienced on the area of the euroregions – although at a much smaller extent than the previous two factors. It also follows from the answers that the euroregions have the least influence on the demographic conditions (1.25%) and the general improvement of the statistics (5%).

7.3.3. Conclusions concerning the relationship between the Hungarian euroregions and the European Union

The Phare CBC and the Interreg Initiatives are the most well-known forms of support among the representatives of the euroregions. This presumes close connection with the European Union which influences the present and the future of the euroregions.

When evaluating the consequences of the EU accession, three border types may be the most definitely separated from each other which will divide the borders and border regions of Hungary after her EU membership. The following aspects clarify the differences between the certain border types.

The mapping of **possible changes concerning the future of the euroregion** provides the border types being formed in 2004: internal EU border (Hungarian-Austrian, Hungarian-Slovenian, Hungarian-Slovakian), external EU border (Hungarian-Croatian, Hungarian-Yugoslavian) and temporarily external EU border (Hungarian-Romanian). Along the internal EU border most people think that the state borders will disappear and the role of the euroregions will change,

those who live in the temporarily external EU border regions emphasise the active role of the regions concerned in the work of the European Union while the representatives along the external EU border think that the participating Hungarian border regions will become prospering regions within Hungary.

The question concerning the **possible separation of certain members** divides the Hungarian border regions into two, where the representatives of the Carpathian Euroregion and the Danube-Kris-Mures-Tisza Euroregion think that certain member regions will leave the co-operation after the EU accession. Looking at **the reasons for the separation**, the border types become visible again. Along the Hungarian-Austrian border the fact that certain regions may get into more advantageous position within the European Union could be the main reason for the separation. The representatives fear the opposite in the Hungarian-Croatian border region: certain regions may get into a disadvantageous position. Along the Hungarian-Slovakian and Hungarian-Romanian borders the political reasons are the dominant which may be led back to the problems resulting from the political changes of the past few years.

Opinions also differ with regard to **the impacts exercised by the euroregional co-operation on the EU accession**: the representatives of the Danube-Kris-Mures-Tisza and of the Euroregion West/West Pannon think that the euroregion's contribution to the EU-accession is that it makes the participating regions acquainted with the European Union. In the Danube-Drava-Sava Euroregion and in the Vagh-Danube-Ipel Euroregion the role played in the diminishment of the peripheral situation is emphasised, while on the area of the Carpathian Euroregion most people think that the euroregions helped to accelerate the accession processes.

Like the euroregions with Hungarian member regions have expectations from the European Union in the accession process, the European Union also pays attention to the work and results of the Central European euroregions. Of course, the development of the member regions and deepening of the co-operations between the members are not enough for the euroregions to be able to pass the aptitude test of the European Union. They also need to harmonise their activities with the other euroregions – that is with the border regions of the other countries – because this is how they can prove that they are mature for the full integration. These **intereuroregional co-operations** may have different meanings.

1. During the process of preparation for becoming a EU member state it is worth to build networks with the euroregions along the present internal EU borders, which are able to pass on their experiences and can afford assistance for the smoother closing-up.
2. Co-operation with the Central European euroregions lying along the present external EU borders (German-Polish, German-Czech, Austrian-Czech, Austrian-Slovakian, Austrian-Slovenian) could be useful since

these co-operation practically have to face the same problems and with the help of a euroregional network the occurring problems could be handled more easily and effectively.

3. For the euroregions along the future external EU borders, the euroregions of the candidate countries will become the “big brother” and the European Union expects from the co-operations with a new strategic position to pass on their experiences – especially because the Central European region is much different (historically, ethnically, geographically, politically, economically, socially, etc.) from the western part of Europe.

For the border regions of Hungary, **the euroregions** may be most definitely seen as breaking out points which help a lot in the **elimination of the peripheral situation and prepare the regions concerned for the European integration**. A spectacular development may be produced through the co-operation and the support coming from the European Union, in case they are able to use them properly and to take an advantage of them. The results and socio-economic indicators of the following years and decades will demonstrate how viable the euroregions are.

Following our EU accession, the Interreg Programme of the European Regional Funds will open for the planning-statistical regions of Hungary from which approximately 20 million euro extra support will be available for the promotion of the cross-border co-operations.

7.4. Determination of the euroregions

The answer to the fundamental question of the research may be summed up in the following points:

- 1) The border position defined by the area of the European Union (internal-external) influences the functioning, efficiency and problem-solving methods of the euroregions.
- 2) The number of euroregions rapidly increased as a result of the legal and financial policies of the European Union concerning the cross-border co-operations.
- 3) Euroregions are mini laboratories of the expansion of European integration.
- 4) The development level of the member regions in the euroregions and their role fulfilled in the region determine the development pace of the euroregions.

- 5) Euroregional co-operations have an important contribution to the closing-up of the border regions in Hungary, and thus the peripheral situation of the border regions may even disappear.
- 6) The euroregions founded along the different borders of Hungary will have different roles after the EU accession.

7.5. Suggested future research directives

The research so far has given answers to many questions but the scope of the survey could be widened for the clarification of some unsolved questions.

1. Inclusion of the non-Hungarian member regions in the survey.
2. Enlargement of the geographic area of the survey – inclusion of all euroregions along the borders of Hungary.
3. Survey of the envisaged tendencies and expectations following the EU accession and the introduction of new expectations and opinions.
4. Following and checking of the changes in the economic indicators after the EU accession and their comparison with the efficiency of the euroregions.
5. Repetition of the questionnaire survey after the next self-governmental elections – to measure the results of the political changes and political determination.

Felhasznált irodalom

- ALBERT, M.-BROCK, L. 1996: Debordering the World of States: New Spaces in International Relations. *New Political Science* 35 (Spring), pp.69-106.
- ANCEL, J. 1999: A határok geográfiája. – Csizmadia S.-Molnár G.-Pataki G. Zs. (szerk.) *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet. pp.413-422.
- ANDERSON, J. - O'DOWD, L. 1999a: Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. In: *Journal of the Regional Studies Association*. 33(7) pp.593-605.
- ANDERSON, J. - O'DOWD, L. 1999b: Contested Borders: Globalization and Ethno-national Conflict in Ireland. In: *Journal of the Regional Studies Association*. 33(7) pp.681-695.
- ANDERSON, J. - HAMILTON, D. 1999: The Separation/Integration of 'Economics' and 'Politics' in Border Regions and Cross-Border Development. Paper presented at the RSA International Conference (Regional Potentials in an Integrating Europe), 18-21 September 1999.
- ANDERSON, M. (1982): The political problems of frontier regions. In: *West European Politics*. 5(4), pp.1-17.
- ANDRESKI, S. (2002): The Influence of Eco-demographic Differences on the Freedom of Migration Across Borders. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) *Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe*. Rzeszów-Bangor. pp.26-30.
- AUBERT A. 1996: A turizmus Magyarország határmenti térségeiben. In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen-határon túl*. Szeged, pp.336-344.
- BAKER, S. (1996): Punctured sovereignty, border regions and the environment within the European Union. In: O'Dowd, L. - Wilson, T. (eds.): *Borders, nations and states*. Avebury: Aldershot etc. pp.19-50.
- BARAN, V. 1995: The Function of State Border in Slovak-Hungarian Border Area from the Geopolitical Aspect. In: Baran, V. (ed.) *Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions*. Banská Bystrica, pp.22-25.
- BARANYI B. 1999: A „periféria perifériáján” – A határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön. *Tér és Társadalom*. 4. szám, pp.17-44.
- BARANYI B. 2001: A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön. MTA RKK, Pécs, 368p.
- BARANYI B. 2002: Euroregional Organisations and New Interregional Formations on the Eastern Borders of Hungary. In: Süli-Zakar I. (ed.) *Borders and*

- Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója, pp.137-156.
- BARANYI B. 2003: Schengen árnyékában – Euroregionális szervezetek és a határon átnyúló együttműködés kérdései Magyarország keleti államhatárai mentén. In: Süli-Zakar I. (ed.) Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában. Debrecen, pp.81-91.
- BARANYI B. – BALCSÓK I. – DANCs L. – MEZŐ B. 1999: Borderland Situation and Peripherality in the North-Eastern Part of the Great Hungarian Plain. – Discussion Papers. No.31. MTA RKK, Pécs, 85p.
- BÍCIK, I. – STEPANEK, V. 1994: Post-War Changes of the Landuse Structure in Bohemia and Moravia: Case Study: Sudetenland. *Geojournal* 32(3), pp.34-49.
- BIREK, U. (1995) The Opening of a Road Crossing as a Factor in the Economic Development of Border Communities, Using the Example of Uscie Gorlickie in the Beskid Niski Mountains. In: Baran, V. (ed.) Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions. Banská Bystrica, pp.37-45.
- BLAHA, J. – HEIMERL, D. 1996: Les coopérations transfrontalières: nouvelles géographies économiques en Europe centrale. *Le courrier des pays de l'Est*, nr.413, La documentation Française
- BLATTER, J. – CLEMENT, N. (2000b): Cross-Border Cooperation in Europe: Historical Development, Institutionalization, and Contrasts with North America. In: *Journal of Borderlands Studies*, Special Issue on Research on European borders and borderlands. Vol. XV., No.1, Spring 2000 pp.15-55.
- BÓKA, É. 2001: Az európai egység gondolat fejlődéstörténete. Napvilág Kiadó, Budapest. 304p.
- BOOS, X. 1982: Economic Aspects of a Frontier Situation: The Case of Alsace. *West European Politics* 5 (4):81-97.
- BROWN, C. – CAMIELS, M. 1997: Border Regions in Europe: exploring the Myth and Mystery. RSA Conference, Frankfurt (Oder), September 1997.
- BUFON, M. 1993: Cultural and Social dimensions of borderlands: the case of the Italo-Slovene trans-border area - *GeoJournal* 30(3), pp.34-49.
- BUFON, M. 1996: Social integration in the Italo-Slovene Gorizia transborder region - *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87/3, pp.247-258.
- BUJDOSÓ Z. 2001: The History and Socio-Economic Basis of the Cross-Border Cooperation in the Bihar Region. In: Süli-Zakar I. – Czímre K. (eds.) Carpathian Euroregion: Borders in the Regions – Cross-Border Cooperation. Debrecen, pp.128-139.
- CACCIA, M. F. 1994: Le rôle des régions du frontiere dans l'Europe du futur. 5e Conférence européenne des régions frontalières. Rovaniemi (Finlande) 18-21 juin 1991. Strasbourg 1994, pp.40-48.

- CAPPELLIN, R. (1993): Interregional cooperation in Europe: an introduction. In: Cappellin, R. - Batey, P. (eds.): Regional networks, Border regions and European integration. Pion: London, pp 1-20.
- CHURCH, A. – REID, P. 1995: Transfrontier cooperation, spatial development strategies and the emergence of a new scale of regulation: the Anglo-French border. In: Journal of the Regional Studies Association. 29(3) pp.297-316.
- CHURCH, A. – REID, P. 1996: Urban Power, International Networks and Competition The Example of Cross-Border Cooperation. In: Urban Studies. 33(8) pp.1297-1318.
- CHURCH, A. – REID, P. 1999: Cross-border cooperation, institutionalization and political space across the English Channel. In: Journal of the Regional Studies Association. 33(7) pp.643-657.
- CLARK, T. 1994: National Boundaries, Border Zones and Marketing Strategy: A Conceptual Framework and Theoretical Model of Secondary Boundary Effects. In: Journal of Marketing. 58, pp.67-80.
- CLEMENT, N. 1996: The Changing Economics of International Borders and Border Regions. In: Scott, U.-Sweedler, A.-Ganster, P.-Eberwein, W. D. (Eds): Border Regions in Functional Transition European and North American Perspectives. Berlin, Series of IRS. pp.41-53.
- COOMBES, M. 1995: The impact of international boundaries on labour market area definitions - Area 27(1), pp.46-52.
- CORRIGAN, J. et al. 1997: The Carpathian Euroregion: An Example of Cross-Border Co-operation. European Spatial research and Policy 4 (1).
- CORRIGAN, J.: The Euregio: Policies and Programmes to develop a cross-border labour market in the German-Dutch border region. Paper to the conference: "Regionalism and Euroregions in Central and Eastern Europe" 10p.
- CZIMRE, K. 1998: A nyugat-európai regionalizmus egy sajátos földrajzi példája. In: Süli-Zakar I. (ed.) A földrajz jövője – A jövő földrajzosa. Geográfusok Doktoranduszok III. Országos Konferenciája, Debrecen, pp. 25-32.
- CZIMRE, K. 1999a: Eurorégiók a Régiók Európájában - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határok és régiók. Szeged, pp.77-85.
- CZIMRE, K. 1999b: Cultural and Historical Dimensions of the Hungarian-Ukrainian Relationship. In: The EU Accession States and Their Eastern Neighbours. Bertelsman Stiftung. Gütersloh, pp.83-103.
- CZIMRE, K. 2001: The International Relations of the Carpathian Euroregion. In: Süli-Zakar I. – Czimre K. (eds.) Carpathian Euroregion: Borders in the Regions – Cross-Border Co-operation. Debrecen, pp.57-64.
- CZIMRE, K. 2002: Central European Euroregions in the Light of the EU Accession. In: Süli-Zakar I. (ed.) Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója, pp. 176-183.

- DANCS L. 2000: Keleti kapu és elszigeteltség - Az elzárttság kérdése és a határon átnyúló kapcsolatok esélyei az északkelet-alföldi határ mentén. 14(2-3) pp.275-284.
- DANCS L. 2002: Chances and Limits of Hungarian-Ukrainian Cross-border Co-operation Shortly Before the Introduction of the Schengen Border system. In: I. Süli-Zakar (ed.) Borders and Cross-border Co-operations in the Central European Transformation Countries. DE Kossuth Kiadó, pp.69-79.
- DAY, G. – BORLAND, J. (2002): The Reconstruction of Minorities in Europe and the Question of Boundaries. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe. Rzeszów-Bangor. pp.9-25.
- DAY, G. – THOMPSON, A. (2002): Defining 'Europe' and Policing Identity: Nationalism and Politicisation of Borders. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe. Rzeszów-Bangor. pp.178-205.
- DONNAN, H. – WILSON, T (eds) (1994) Border Approaches: Anthropological Perspectives on Frontiers. University Press of America. New York&London.
- O'DOWD, L. - CORRIGAN, J. - MOOR, T. 1995: Borders, national sovereignty and European integration: the British-Irish case. – International Journal of Urban and Regional Research 19(2), pp. 272-285.
- O'DOWD, L. – CORRIGAN, J. 1995: Buffer Zone or Bridge: Local Responses to Cross-Border Economic Co-operation in the Irish Border Region. Administration. 42(4), pp.335-351.
- O'DOWD, L. - WILSON, T. 1996: Frontiers of sovereignty in the new Europe. In: O'Dowd - Wilson, T. (eds): Borders, nations and states. Avebury: Aldershot etc., pp.1-18.
- ÉGER GY. 1997: Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában - In: Varga Cs. - Tibori T. (szerk.) A mai világ és a jövő forгатókönyvei. Budapest, pp. 223-242.
- ÉGER GY. 1998: Az eurorégió mint az európai integráció sajátos térbeli vetülete. In: Külpolitika. 4(4) pp.76-87
- EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 1996: A határmentiség tükröződése a vándorlásban - In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határon innen-határon túl. Szeged, pp.52-62.
- EKÉNÉ ZAMÁRDI I. 2001: The Participation of Hungary in the New Type of International Migration with Special Emphasis on the Carpathian Basin. In: Süli-Zakar I. – Czimre K. (eds.) Carpathian Euroregion: Borders in the Regions – Cross-Border Co-operation. Debrecen, pp.41-46.
- ERDŐSI F. 1999: A határokon átszolgáló közlekedés Európában - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határok és régiók. Szeged, pp.41-49.

- ESKELINEN, H. – JUKARAINEN, P. 2000: New Crossings at Different Borders: Finland. *Journal of Borderlands Studies*. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, No.1, pp.255-280.
- FLEISCHER, T. 1999: Régiók, határok és hálózatok - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határok és régiók*. Szeged, pp.65-76.
- GABBE, J. 1994: Les communautés européennes et leurs frontières intérieures et extérieures. 5e Conférence européenne des régions frontalières. Rovaniemi (Finlande) 18-21 juin 1991. Strasbourg 1994, pp.49-63.
- GOLOBICS P. 1994: A nemzetközi regionális együttműködés közigazgatási vonatkozásai. In: Tóth J. – Nárai M. (eds.): *A középszintű közigazgatás reformja Magyarországon*. 2. kötet, Székesfehérvár-Pécs, pp.39-43.
- GOLOBICS P. 1995: A határmenti térségek városainak szerepe az interregionális együttműködésekben. Pécs, JPTE TTK Földrajzi Intézet.
- GOLOBICS P. 1996a: A határmenti térségek városainak szerepe az interregionális együttműködésben Magyarországon - In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen-határon túl*. Szeged, pp.224-230.
- GOLOBICS P. 1996b: A gazdasági együttműködés dilemmái Kelet-Közép-Európában. In: Golobics P. – Tóth. J. (eds.): *Válogatott fejezetek a társadalomföldrajz köréből*. Pécs, JPTE, 1955-1996. p.139-162.
- GOLOBICS P. – TÓTH J. 1998: International Regional Cooperation of the Border Areas in Hungary. – In: Koter, M. – Heffner, K. (eds.) *Borderlands and Transborder Regions – Geographical, Social and Political Problems*. Region and Regionalism. No.3. Opole-Lodz, pp.68-73.
- GOLLEDGE, R. G. – STIMSON, R. J. 1987: *Analytical Behavioural Geography*. New York: Croom Helm.
- GUCHMANN, B. – WALK, F. 1997: Transboundary Cooperation in the Polish-German Border Region. In: Ganster P. et al (eds): *Borders and Border Regions in Europe and North America*. San Diego, San Diego State University Press, pp.177-191.
- GYURICZA L. 1996: Szlovénia függetlenné válásának hatása Lenti és környékére. In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen-határon túl*. Szeged, pp.288-298.
- HAEGI, C. 1999: The current state of and prospect for regionalisation in Europe. Memo at the Congress of Local and Regional Authorities of Europe. Strasbourg, 15-17 June 1999. 19p.
- HAGGETT, P. 1979: *Geography a modern synthesis* - Harper International Edition, New York, 627p.
- HAJDÚ Z. 1996a: Határok mentén. *Educatio* 4.szám pp.646-657.
- HAJDÚ Z. 1996b: A magyar-horvát határmenti együttműködés dilemmái. In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen-határon túl*. Szeged, pp.306-312.

- HAJDÚ Z. 1997: Emerging Conflict or Deepening Cooperation? The Case of the Hungarian Border Regions. In: Ganster P. et al (eds): Borders and Border Regions in Europe and North America. San Diego, San Diego State University Press, pp.193-211.
- HANSEN, N. 1977: Border Regions: A Critique of Spatial Theory and A European Case Study. *Annals of Regional Science*, Vol. 11. pp.1-14.
- HANSEN, N. 1983: International co-operation in border regions: an overview and research agenda. *International Regional Sciences Review* 8(3) pp.255-270.
- HARDI T. 1999: A határ és az ember – Az osztrák-magyar határ mentén élők képe a határról és a „másik oldalról”. In: Nárai M. – Rechnitzer J. (eds.) *Elválaszt és összeköt – a határ*. MTA RKK Pécs–Győr, pp.159-189.
- HARDI T. 2000: Államhatárok és regionális együttműködések. In: Horvát Gy. – Rechnitzer J. (eds.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. pp. 595-615.
- HITCHES, D. M. – O’FARRELL, P. N. – CONWAY, C. D. 1996: The Comparative Performance Business Services in Northern Ireland and the Republic of Ireland. *Urban Studies* (33)7. pp.1093-1110.
- HOUTUM, H. VAN - BOEKEMA, F. 1994: Regions seen as laboratories for a new Europe: the applicability of the flexible specialisation model. In: Van Dijck, J.J.J. - Groenewegen, J.: *Changing Business Systems in Europe, an institutional approach*. Brussels: VUBpress, pp.85-109.
- HOUTUM, H. VAN 1998: The Development of Cross-border Economic Relations: a theoretical and empirical study of the influence of the state border on the the development of cross-border economic relations between firms in border regions of the Netherlands and Belgium. CenER, Tilburg.
- HOUTUM, H. VAN 1999: Internationalisation and mental borders. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* (Journal of Social and Economic Geography). Vol.90, No.3, pp.329-335.
- HOUTUM, H. VAN 2000: An overview of European Geographical Research on Borders and Border Regions. *Journal of Borderlands Studies*. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, No.1, pp.57-85.
- HOFFSCHULTE, H. 1999: Transfrontier regional co-operation between municipalities: the example of the German-Dutch “EUREGIO”. Paper presented at the conference: Transfrontier Co-operation, Factor of Social Cohesion and Political Stability in Europe. 7th European Conference of Border Regions, Timisoara, Romania (28-30 October 1999). 11p.
- HORVÁTH GY. 1992: Az európai integráció és területi együttműködések hatása a piacgazdaságok regionális politikájára. *Tér és Társadalom*, 4. Szám, pp.51-68.
- HORVÁTH GY. 1998: Európai regionális politika. *Studies Regionum*, Budapest. 501p.

- HORVÁTH GY. 1999: A régiók Európában. INFO-Társadalomtudomány, 44.szám pp.7-48.
- ILLÉS I. 1994: Határok és határ menti együttműködés Nyugat- és Kelet-Európában. In: BIGIS Papers. 1.szám. pp.35-42.
- ILLÉS I. 1997: A regionális együttműködés feltételei Közép-Kelet-Európában. Tér és Társadalom 2 pp.17-28.
- IŠTOK, R. 1995: The Importance of Borders and of Researching The min Political Geography. In: Baran, V. (ed.) Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions. Banská Bystrica, pp.14-15.
- JANSSEN, M. 1999: Obstacles and willingness for cross-border mobility. The Dutch-German border region. In: Gijssels, P. - de Janssen, M. - Wenzel, H.J. - Woltering, M. (eds) 1999: Understanding European cross-border labour markets. Issues in economic cross-border relations. Metropolis, Marburg. pp.143-164.
- JEGGLE, U. 1994: Határ és identitás. Regio 2.szám. pp.3-19.
- JOENNIEMI, P. 2000: Bridging the Iron curtain? Cooperation around the Baltic Rim. Journal of Borderlands Studies. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, No.1, Spring 2000, pp.169-186.
- JONES, P. – WILD, M. T. 1994: Opening the Frontier: Recent Spatial Impacts in the Former inner-German Border Zone. Regional Studies 28(3), pp.259-273.
- KAMANN, D.J. 1993: Bottlenecks, barriers and networks of actors. In: Ratti, R. - Reichman, S. (eds.) Theory and Practice of Transborder Co-operation. Verlag Helbing & Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main, pp.65-102.
- KLEMEN IČ, V. - BUFON, M. 1994: Cultural elements of integration and transformation of border regions: the case of Slovenia - Political Geography 13(1) pp. 73-83.
- KOBOLKA I. 2000: Schengen határai biztonságpolitikai - kiemelten migrációs - szempontból nézve. Tér és Társadalom, 14(2-3) pp.265-273.
- KOCSIS K. (1988): A határmenti fekvés hatása egy régió népesedési viszonyaira. Földrajzi Értesítő 37.évf. 1-4. füzet, pp.137-158.
- KOLLÁR, D. (1995): Problem of the Boundary and Behaviour of Man (on example of the Slovak-Austrian Boundary). In: Baran, V. (ed.) Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions. Banská Bystrica, 1995. pp.60-65.
- KOTER, M. 1993: Geographical Classification of Ethnic Minorities, *Geographica Slovenica* 24, Ljubljana, p.123-138.
- KOTER, M. 1995: A genetic classification of frontier peoples and multicultural border zones in Poland, Bohemia and Slovakia. In: Baran, V. (ed.) Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions. Banská Bystrica, 1995. pp.37-45.
- KOVÁCS T. (1991): A határmenti fekvés szerepe a falusi települések életében. Tér és Társadalom 1, pp.41-53.

- KOVÁCS T. (1993) Borderland Situation as It is Seen by a Sociologist. Discussion Papers No.18., Centre for Regional Studies, Pécs.pp.44.
- KOVÁCS Z. (1990): A határ menti területek központhálózatának átalakulása az első világháború után. Földrajzi Közlemények 38. kötet, 1-2. szám, pp.3-16.
- KOZMA G. 2001: The Connection Between Place Marketing and Cross-Border Co-operation. In: Süli-Zakar I. – Czimre K. (eds.) Carpathian Euroregion: Borders in the Region – Cross-Border Co-operation. Debrecen Egyetem Kossuth Kiadója. Debrecen, pp.88-93.
- KRAMSCH, O. 2000: Towards Cosmopolitan Governance? Prospects and Possibilities for Three Dutch/German/Belgian Euroregions. Paper presented at the Border Research Netwrk Workshop in Aabenraa, May 24-27. 15p.
- KRÄTKE, S. 1996: Where east meets west: the German-Polish border region in transformation - European Planning Studies 4/6, pp. 647-682.
- KRÄTKE, S. 1999: Regional Integration or Fragmentation? The German-Polish Border Region in a New Europe. In: Journal of the Regional Studies Association. 33(7) pp.631-643.
- LEIMGRUBER, W. 1991: Boundary, Values and Identity: The Swiss-Italian Transborder region. In: Rumley, D. - Minghi, J.V: The Geography of Border Landscapes. Routledge: New York.
- LEZZI, M. 2000: Transboundary Co-operation in Switzerland: Training for Europe. Journal of Borderlands Studies. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, No.1, pp.107-142.
- LUDVIG ZS. – SÜLI-ZAKAR I. 2000: Együttműködés és felzárkózás a Kárpátok Eurorégióban. Oktatási Minisztérium, Budapest. 136p.
- LUDVIG ZS. – SÜLI-ZAKAR I. 2002: A Kárpátok Eurorégió Együttműködés mérlege – eredmények, problémák és perspektívák. Oktatási Minisztérium, Budapest. 139p.
- LUHMANN, N. 1982: Territorial Borders as System Boundaries. In: Strassoldo, R-Delli-Zotti, G. (eds.): Cooperation and Conflict in Border Areas. Mailand: Franco Angeli Editore. Pp.235-244.
- VON MALCHUS, V. F. 1994: Nouvelles possibilites de cooperation transfrontaliere en Europe Centrale et de l'Est. 5e Conférence européenne des régions frontalières. Rovaniemi (Finlande). Strasbourg 1994, pp.69-85.
- VON MALCHUS, V. F. 2000: External EU Borders – Problems and Developments.
- MARCZUK, S. – PALKA, J. (2002): Cross-Border Co-operation within the Carpathian Euroregion. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe. Rzeszów-Bangor. pp.93-101.
- MARTINOS, H. - CASPARA, A. 1990: Cooperation between border regions for local and regional development. Brussels: Commission of European Communities, DG XVI

- MARTINOS, H. 2000: EU External Borders: Programmes in support of cross-border cooperation.
- MARTÍNEZ, O. J. 1986: Across Boundaries: Transborder Interactions in Comparative Perspective. El Paso: University of Texas Press.
- MARTÍNEZ, O. J. 1988: Troublesome Border. Tucson: University of Arizona Press.
- MARTÍNEZ, O. J. 1994a: Border People - The University of Arizona Press, Tucson & London, 352p.
- MARTÍNEZ, O. J. 1994b: The dynamics of border interaction. New approaches to border analysis – Global Boundaries, World Boundaries. Volume 1. London and New York, pp. 1-15.
- MESTRE, CH. 1993: Az egységes piac megvalósításának hatása a határmenti régiókra I-II. Magyar Közigazgatás 6.szám pp.376-382, 7.szám pp.431-444.
- MÉSZÁROS P. 1994: Nouvelles perspectives de coopération transfrontalière avec l'Europe centrale et orientale. 5e Conférence européenne des régions frontalières. Rovaniemi (Finlande) 18-21 juin 1991. Strasbourg 1994, pp.87-94.
- MÉSZÁROS R. 1996: Az európai regionalizmus néhány számunkra is figyelemre érdemes eleme. In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határon innen-határon túl. Szeged, pp.22-27.
- MINGHI, J.V. 1963: Boundary Studies in Political Geography. Annals of the Association of American Geographers. Vol.53. pp.407-428.
- MOHOS M. 1996: Népességföldrajzi vizsgálatok a magyar-szlovén határ mentén. In: Pál Á. - Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határon innen-határon túl. Szeged, pp.313-318.
- MOLNÁR J. 2000: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Magyarország és Szlovákia Sajó és Hernád közötti határtérségében. PhD értekezés. Pécs, 188p.
- MURPHY, A. 1993: Emerging regional linkages within the European Community: challenging the dominance of the state. In: Tijdschrift Economische en Sociale Geografie (Journal of Economic and Social Geography). 84(2), pp.103-118.
- NAGY B. 1999: A schengeni rendszer és Magyarország: Az út Amszterdamig és tovább. In: Acta Humana 1999. No.37-38. pp.24-56.
- R. NAGY ZSÓFIA 2002: Területi összehasonlítások. Statisztikai Szemle, 80(5-6), pp.502-518.
- NEMES NAGY J. 1997: Régió, regionalizmus. Educatio, 6(3)
- NEMES NAGY J. 1998: A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. 260p.
- NEWELL, J. 2002: Making It up As One Goes Along: Boundaries and Borders in the British Isles. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe. Rzeszów-Bangor. pp.137-158.

- NEWMAN, D. - PAASI, A. ? : Fences and Neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. In: Progress in Human Geography, 22(2), pp.186-207.
- NIEBUHR, A. – STILLER, S. (2002): Integration Effects in Border regions – A Survey of Economic Theory and Empirical Studies. HWWA Discussion Paper, Hamburg Institute of International Economics. 30p.
- NIJKAMP, P. 1993a: Border region and infrastructure networks in European integration process - Environment and Planning C: Government and Policy, 11(4), pp.431-446.
- NIJKAMP, P. 1993b: Towards a network of regions: The United States of Europe. In: European Planning Studies, 1(2), pp.?-?.
- NOVOTNY G. 1999: A határon átnyúló együttműködések munkaügyi problémái - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határok és régiók. Szeged, pp.143-154.
- PAK, M. 1993: The geographical aspects of border regions and regional development - Dela 10, 222p.
- PAASI, A. 1996: Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border. John Wiley&Sons Ltd: Chichester.
- PAASI, A. 1999a: Boundaries as Social Practice and Discourse: The Finnish-Russian Border. In: Journal of the Regional Studies Association. 33(7) pp.669-681.
- PAASI, A. 1999b: The Role of Identities and Boundaries in the Contemporary World. <http://www.geo.ut.ee/nbc/paper/paasi.htm>
- PAP, N. - TÓTH, J. 1999: A regionális fejlődés elméleti kérdései a Kárpát-medencében. Limes, 3-4.szám. pp.131-152.
- PÁL Á. 1996: A Dél-Alföld határmenti településeinek társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata. In: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (eds.): Határon innen – határon túl. Pp.181-191.
- PÁL Á. 1997a: Új jelenségek a dél-alföldi határmenti együttműködésben. Földrajz: Hagyomány és Jövő 1872-1997. 125 éves a Magyar Földrajzi Társaság. 51p.
- PÁL Á. 1997b: A magyar-jugoszláv-román határmenti térség városainak szerepe az interregionális együttműködésben. Csongrád Megyei Statisztikai Tájékoztató, 4. szám, pp.109-111.
- PÁL Á. 1999: A határmenti regionalizmus új dimenziói a Dél-Alföldön - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határok és régiók. Szeged, pp.127-132.
- PÁL Á. 2003: A Dél-Alföld országhatár mentén fekvő kisvárosok településalkotó szféráinak vizsgálata. In: Süli-Zakar I. (ed.): Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában. Debrecen, pp.92-101.
- PERKMANN, M. 1998: The anatomy of cross-border co-operation. Institutional innovations in regional governance. At: Second European Urban and Regional Studies Conference ("Culture, Place and Space in Contemporary Europe"). Durham, 17-20 September 1998, manuscript.

- PERKMANN, M. 1999: Building Governance Institutions Across European Borders. In: Journal of the Regional Studies Association. 33(7) pp.657-669.
- PISULINSKI, J. – SOWA, K. Z. (2002): The Historical and Political Foundations of Ethnic Relations in Central-Eastern Europe. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe. Rzeszów-Bangor. pp.31-46.
- POPA, N. 1999: Nation, region and transborder cooperation in South-Eastern Europe - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határok és régiók. Szeged, pp.471-481.
- POWESKA, H. 1995: Development of Trade and Services in the Eastern Borderland of Poland – problems and prospects. Conference Paper, Polish Academy of Sciences, Institute of geography and Spatial Organisation 22, pp.83-96.
- PRESCOTT, J.R.V. 1987: Political Frontiers and Boundaries. *London, Unwin Hyman.*
- RAFFESTIN, C. 1993: Autour de la fonction sociale de la frontière. Espaces et Sociétés: Identités, Espaces, frontières. Vol.70-71, pp.157-174.
- RATTI, R. 1993a: How can existing barriers border effects be overcome? A theoretical approach. - In: Cappellin, R. and Batey, P. W. J. (eds.) Regional Networks, Border Regions and European Integration, Pion, London. pp.60-69.
- RATTI, R. 1993b: Spatial and Economic Effects of Frontiers: Overview of Traditional and New Approaches and Theories of Border Area Development. In: Ratti, R. - Reichman, S. (eds.) Theory and Practice of Transborder Co-operation. Helbing & Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main, pp.23-49.
- RATTI, R. 1993c: Strategies to Overcome Barriers: From Theory to Practice. In: Ratti, R. - Reichman, S. (eds.) Theory and Practice of Transborder Co-operation. Helbing & Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main, pp.?-?.
- RATTI, R. 1993d: Borders and regions in a changing Europe – a theoretical framework. – Devetak, S. (ed.) *Regionalism as a Means for Promoting Democracy, Stability and Development with a Special Emphasis on the Black Sea Basin.* Maribor, ISCOMET. pp.32-40.
- RATZEL, F. 1999: Politikai földrajz. – Csizmadia S.-Molnár G.-Pataki G. Zs. (szerk.) *Geopolitikai szöveggyűjtemény.* Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet. pp.162-234.
- REBISZ, S. (2002): Cross-border Co-operation, the Way to a United Europe: The Case of the Carpathian Euroregion. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe. Rzeszów-Bangor. pp.102-115.
- RECHNITZER J. 1988: Győr-Sopron megye határmenti kapcsolatai. In: Enyedi Gy. (szerk.) *A sajátos helyzetű térségek terület és településfejlesztési problémái.* Pécs, pp.80-89.

- RECHNITZER J. 1997: Eurorégió vázlatok a magyar-osztrák-szlovák határ menti térségben. *Tér és Társadalom* 2.szám pp.29-58.
- RECHNITZER J. 1999: Határmenti együttműködések Európában és Magyarországon. In: Nárai M. – Rechnitzer J. (eds.) *Elválaszt és összeköt – a határ*. MTA RKK, Pécs–Győr. pp.9-72.
- RICQ, CH. 1994: Les media, moyens modernes de communication, et la cooperation transfrontaliere. 5e Conférence européenne des régions frontalières. Rovaniemi (Finlande) 18-21 juin 1991. Strasbourg 1994, pp.209-232.
- RIETVELD, P. 1993: International transportation and communication networks in Europe, the role of barrier effects - *Transportation Planning and Technology* 17(4), pp.311-317.
- ROCH, I. - ZIEGLER, A. 1999: A határmentiség fejlődése és az európai kooperatív gyakorlat. *Tér és Társadalom*, 13(1-2) pp.129-141
- ROMSICS I. 1996: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Osiris Kiadó, Budapest. 378p.
- RUTTKAY É. 1995: Határok, határmentiség, regionális politika. *Comitatus*, 12.szám pp.23-35.
- SALLAI J. 1995: Magyarország történelmi határai a térképeken. Püski, Budapest. 109p.
- SALLAI J. 1997: A magyar-lengyel határ története. Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat, Budapest. 71p.
- SCHUGENS, A. 1998: The Euregio Maas-Rhine. Paper presented at The carpathian Euroregion: Potential and Development Concepts. Iwonicz Zdrój, April 24-25, 1998. Manuscript.
- SCHUMANN, K. 1998: A határmenti együttműködés, mint az európai együttműködés és integráció szerves része. In: *Új Európát építünk: Határmenti együttműködés Kelet-Európában*. pp.17-30.
- SCOTT, J. W. 1989: Transborder Cooperation, Regional Initiatives, and Sovereignty Conflicts in Western Europe: The Case of the Upper Rhine Valley. *Publius* 19 (Winter): 139-156.
- SCOTT, J. 1997a: Dutch-German Euroregions: A model for transboundary co-operation? In: Ganster P. et al (eds): *Borders and Border Regions in Europe and North America*. San Diego, San Diego State University Press, pp.107-140.
- SCOTT, J. 1997b: A határmenti együttműködés nemzetközi rendszerei: Németország, Lengyelország és az EU (Transboundary Regionalism within International Regimes: Germany, Poland and the EU). *Tér és Társadalom*, 3.szám pp.117-131.
- SCOTT, J. W. 1999: European and North-American Contexts for Cross-Border Regionalism. In: *Journal of the Regional Studies Association*. 33(7) pp.605-619.

- SCOTT, J. W. 2000: Transboundary Cooperation on Germany's Borders: Strategic Regionalism through Multilevel governance. In: *Journal of Borderlands Studies*. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, No.1, pp.143-168.
- SEGER, M. – BELUSZKY P. (szerk.) (1993): *Bruchlinie Eiserner Vorhang, Regionalentwicklung im österreichisch-ungarischen Grenraum*. Böhlau, 304p.
- SERSLI, S.- KISZEL, V. 2000: A határon átnyúló együttműködések irányvonalai. *Ipoly Unio*. 180p.
- SIMCOX, D. 1995: Growth without prosperity plagues the borderlands. - *Forum for Applied Research and Public Policy* 10(3), pp. 84-89.
- ŠINDLER, P. (1995): Forming the Czech-Polish Boundary Region on the Territory of Northern Moravia and Czech Silesia. In: Baran, V. (ed.) *Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions*. Banská Bystrica, 1995. pp.81-84.
- SLEZAK, M. (2002): The Influence of Polish Transformation and Ukrainian Independence on the Ukrainian Minority in Poland and on Polish-Ukrainian Relations. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) *Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe*. Rzeszów-Bangor. pp.64-92.
- STASIAK, A. 1995: Transborder cooperation under the concept of the strategic development of Poland - Conference Papers, Polish Academy of Sciences, Institute of Geography and Spatial Organization 22, pp.7-14.
- STEINER, M. - STURN, D. 1993: From Co-existence to Cooperation: The Changing Character of Austria's Southeastern Border. In: Ratti, R. - Reichman, S. (eds.) *Theory and Practice of Transborder Co-operation*. Helbing & Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main, pp.?-?.
- STEPIEN, S. – WIEZBIENIEC, W. (2002): Historical Traditions and Experiences of Polish-Ukrainian Relations. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) *Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe*. Rzeszów-Bangor. pp.47-63.
- SUCHA, M. S. 1995: Eurorégiók Németország és az Európai Unió keleti határain. In: *Deutschland*. 1995.június. pp.28-31.
- SULIBORSKI, A. 1995: Theoretical-Ideological Dilemmas of Transborder Cooperation and Unification in Europe. In: Baran, V. (ed.) *Boundaries and their Influence upon the Territorial Structure of the State and Regions*. Banská Bystrica, pp.30-36.
- SÜLI-ZAKAR I. 1991: Határmenti falusi térségek társadalomföldrajzi problémái ÉK-Magyarországon. *Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből*. 175. szám, Debrecen. pp.231-244.
- SÜLI-ZAKAR I. 1992: Az államhatár társadalmi-gazdasági fejlődést akadályozó hatásának vizsgálata ÉK-Magyarország határ menti területein. *Földrajzi Közlemények* 40.kötet, 1-2.szám. pp.45-56.

- SÜLI-ZAKAR I. 1996: A határon átnyúló kapcsolatok erősítésének lehetőségei a Kárpátok Eurorégió területén. In: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen-határon túl*. Szeged, pp.46-51.
- SÜLI-ZAKAR I. 1997a: A Kárpátok Eurorégió szerepe a határokon átnyúló kapcsolatok erősítésében. *Comitatus*, 6.szám pp.30-44.
- SÜLI-ZAKAR I. 1997b: Határon átnyúló kapcsolatok. In: Buda M – Kozma T. (eds) *Határmenti együttműködés a felsőoktatásban*. Acta Pedagogica Debrecenia XCVI., Debrecen, pp. 13-65.
- SÜLI-ZAKAR I. 1997c: A Kárpátok Eurorégió a régiók Európájában. *Educatio*, 6(3). Oktatókutatási Intézet, Budapest, pp.438-452
- SÜLI-ZAKAR I. 1999: The Carpathian Euroregion: An Instrument of Political Stability. Council of Europe. The 7th European Conference on Border Regions. Timisoara. 18p.
- SÜLI-ZAKAR I. 2000: Regionalism and Cross-Border Co-operations in the Carpathian Basin. In: Kovács Z. (ed.) *Hungary Towards the 21st Century*. Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences. Budapest, pp.71-85.
- SÜLI-ZAKAR I. 2001: Euroregionalism in Central Eastern Europe: Case Study: Carpathian Euroregion. In: Süli-Zakar I. – Czímre K. (eds.) *Carpathian Euroregion: Borders in the Regions – Cross-Border Co-operation*. Debrecen, pp.18-32.
- SÜLI-ZAKAR I. 2002: Borders and Border regions in East Central Europe. In: Süli-Zakar I.: *Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries*. Debrecen, pp.42-61.
- SÜLI-ZAKAR I. 2003: A Kárpátok Eurorégió Interregionális Szövetség tíz éve. Debrecen, 421p.
- SÜLI-ZAKAR I. – CORRIGAN, J. 1998: The Carpathian Euroregion in the Europe of Regions. – In: Helinski, P. (ed.) *Carpathian Euroregion 1993-1998 Five Years of Dialogue and Co-operation*. Krosno, pp.87-93.
- SÜLI-ZAKAR I. – CZIMRE K. – TEPERICS K. 1999: Regionalism in Central Europe: The Study of the Carpathian Euroregion from the Aspect of Human Relations. In: *Regional potentials in an Integrating Europe*. Regional Studies Association. Bilbao, pp.139-140.
- SÜLI-ZAKAR I. – CZIMRE K. – TEPERICS K. 2002: The Possible Effects of the Schengen Space on the Central European Cross-Border Co-operations – Case Study: Carpathian Euroregion. In: Süli-Zakar I. (ed.) *Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries*. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója. Debrecen, pp.22-41.
- SZCZEPANSKI, M. S. (2002): Cultural Borderland in Sociological Perspective – the Case of Upper Silesia. In: Borland, J. et al. (eds) (2002) *Political Borders and Cross-border Identities at the Boundaries of Europe*. Rzeszów-Bangor. pp.137-159.

- SZÉKELY A. 1999: Az EU határmenti együttműködések segítő programjainak összehasonlítása - In: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határok és régiók. Szeged, pp.59-64.
- SZEMLÉR T. 2001: Euroregionális együttműködési minták és EU-források. MTA Világgazdasági Kutatóintézet. Budapest, 2001. pp.31.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. (1996): Határon átnyúló térkapcsolatok a Nyugat-Dunántúlon. – In: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.) Határon innen-határon túl. Szeged, pp.354-366.
- TANNAN, E. 1995: EU regional policy and the Irish/Northern Irish cross-border administrative relationship - Regional and Federal Studies 5(1), pp. 67-93.
- TEPERICS K. 2000: Magyarország felsőoktatási intézményeinek részvétele a Kárpátok Eurorégió határmenti együttműködésében. In: Szónokyné Ancsin G. (ed.) Határok és régiók. Szeged, pp.215-224.
- TEPERICS K. 2001: The Development of Human Resources in the Carpathian Euroregion. In: Süli-Zakar I. – Czimre K. (eds.) Carpathian Euroregion: Borders in the Regions – Cross-Border Co-operation. Debrecen, pp.71-78.
- TESCHKE, B. 1998: Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory. International Organization 52 (2): 325-358.
- TÓTH A. 2002: Illegal Activities Registered by the Border Guards in the 1990s – Cas Study: Hungarian-Romanian Border Region. In: Süli-Zakar I. (ed.) Borders and Cross-Border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója. Debrecen, pp.329-337.
- TÓTH J. – CSATÁRI B. (1983): Az Alföld határ menti területeinek vizsgálata. Területi Kutatások 6, pp.78-92.
- TÓTH J. 1996: A regionális fejlődés kezdetei és mai problémái a Kárpát-medencében - In: Pál Á.-Szónokyné Ancsin G. (Eds.) Határon innen-határon túl. Szeged, pp.27-47.
- TÓTH J. – GOLOBICS P. 1998: Spatial and environmental problems of border regions in East Central Europe with special reference to the Carpathian Basin. In: Kivell, P. et al. (eds): Environment, Planning and Land Use. Ashgate, Aldershot-Brookfield, USA-Singapore-Sydney, pp.40-52.
- TÖMMEL, I. 1997: The EU and the Regions: Towards a Three-Tier System or New Modes of Regulation? Environment and Planning: Government and Policy 15: 413-436.
- VALLVÉ, J. 1999: The State of Transfrontier Co-operation in Europe. At: 7th European Conference of Border Regions, Temesvár, 28-30 October 1999. (manuscript)
- VAN GEENHUIZEN, M. - VAN DER KNAAP, B. - NIJKAMP, P. 1996: Trans-border European Networking: Shifts in Corporate Strategy? – European Planning Studies 4/6, pp.671-682.
- VAN DEN TILLAART, H. – BUSSE, G. 1994: Unternehmer ohne Grenze? Nijmegen.

- VAN DER VEEN, A. 1993: Theory and Practice of Cross-Border Co-operation of Local Governments: The Case of the EUREGIO between Germany and the Netherlands. In: Cappellin, R. - Batey, P. W. J. (eds.) Regional Networks, Border regions and European Integration. London, Pion.
- VAN ISTENDAEL, G. 1989: A belga labirintus - avagy a formátlanság bája. Gondolat, Budapest 1994. 235p.
- WASTL-WALTER, D. – KOFLER, A. CH. 2000: European Integration and Border-Related Institutions: A Practical Guide. Journal of Borderlands Studies. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, No.1, pp.85-104.
- WILSON, T. M. - DONNAN H. (eds.) 1998: Border Identities: Nation and State at International Frontiers. Cambridge University Press, Cambridge.301p.
- ZOTTI, G.D. : Transnational relations in a border region: the case of Friuli-venetia Julia. In: Strassoldo, R. - Zotti, G.D.: Cooperation and conflict in border areas. Franco Angelli Editori, Milan, pp.25-60.
- A közép-európai, a Duna menti és az Adriai térség integrált területfejlesztési stratégiája. (1999) - Tér és Társadalom. 1-2. pp.157-159.
- A tovább bővülő EURÓPAI UNIÓ, Európai Bizottság, Budapest, 2001. pp23.
- Communication on the Impact of Enlargement on Regions Bordering Candidate Countries – Community Action for Border Regions. Progress Report. Commission of the European Communities, Brussels, 29 November 2002. 27p.
- Europa Concret. STICHTING EUREGIO MAAS-RIJN. Jef Wouters. Euregio Meuse Rhine. 1995.
- Europa Concret. STICHTING EUREGIO MAAS-RIJN. Jef Wouters. Euregio Meuse Rhine. 1997.
- European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 21.V.1980. European Treaty Series/106. Strasbourg September 1997.
- Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együtműködéséről. Kiegészítő jegyzőkönyv. Második Kiegészítő Jegyzőkönyv. European Treaty Series/106/159/169.
- „Európa 2000+”
- Európai Területfejlesztési Koncepció Tervezete (EUREK)*
- Gyakorlati Útmutató a Határon Átnyúló Együtműködéshez. 1999. Gronau, Európai Határmenti Régiók Szövetsége (AEBR).
- Intermediary Organisations in Euroregion Meuse-Rhine and the Euroregion Rhine-Meuse-North. *A management guide to interrregional co-operation*. Provincie Limburg, Maastricht, December 1996. 325p.
- LACE Infoblatt zur Grenzübergreifenden Zusammenarbeit. Ausgabe 3. Dezember 1997 – Fremdenverkehr und Umweltschutz. AEBR/LACE Gronau.

- LACE Infoblatt zur Grenzübergreifenden Zusammenarbeit. Ausgabe 9. September 1999 – Grenzarbeitnehmer und Grenzübergreifender Arbeitsmarkt. AEBR/LACE Gronau.
- LACE Infosheets on Cross-Border Co-operation. Issue 11. December 2000 – Cross-Border Statistics. AEBR/LACE Gronau.
- LACE-PHARE CBC: POSITION PAPER. October 2000. Gronau. 21p.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Forty-Second Ordinary Session. Recommendation 1144 (1991) on the situation of frontier populations and workers. Strasbourg 1994, pp.235-240.
- Programme INTERREG II. Rhin Supérieur Centre-Sud. 70p.
- Recommendation 9 (1995) on the 6th European Conference of Frontier Regions. Congress of Local and Regional Authorities of Europe. Ljubljana, Slovenia, 13-15 October 1994. 11p.
- Regional Technology Plan Limburg - Working Document. Provincie Limburg. Maastricht, March 1996. 132p.
- Regional Technology Plan Limburg. Provincie Limburg. Maastricht, March 1996. 78p.
- The Carpathian Euroregion Project. Institute for EastWest Studies. September 1994. 8p.
- Transfrontier co-operation for the benefit of economic development of border regions in Central and Eastern Europe. Presentation at the European conference on transfrontier co-operation. April 15, 1999. KPMG, Corporate Finance. 32p.

<http://www.aebr-ageg.de>

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/pt/cbc/credo.htm>

<http://europa.eu.int>

<http://www.gm.hu>

Mellékletek

1. melléklet:	A határokkal és határmenti régiókkal foglalkozó tanulmányok fő hangsúlyai	211
2. melléklet:	Az eurorégiók legfőbb ismérvei és jellegzetességei az AEBR kritériumrendszere alapján	213
3. melléklet:	A Maas-Rajna Eurégió és a Kárpátok Eurorégió területi összehasonlítása	214
4. melléklet:	Határon átnyúló együttműködések az EU15 belső határai mentén – kevésbé fejlettek	215
5. melléklet:	Határon átnyúló együttműködések az EU15 belső határai mentén – fejlettebbek	215
6. melléklet:	Határon átnyúló együttműködések a nem EU-tag nyugat-európai országok mentén	216
7. melléklet:	Határon átnyúló együttműködések az EU csatlakozásra váró országok határmenti régióival	216
8. melléklet:	Határon átnyúló együttműködések az EU és egyéb országok az előző két csoportba nem sorolható országok határmenti régiói között	217
9. melléklet:	Eurorégiók Közép- és Kelet-Európában az EU határain kívül	217
10. melléklet:	Kérdőív a magyarországi határon átnyúló együttműködések értékelésére	219
11. melléklet:	Az 1920-as trianoni békeszerződés következtében városi központok nélkül maradt területek Magyarország északkeleti új határai mentén	224

1. melléklet: A határokkal és határmenti régiókkal foglalkozó tanulmányok fő hangsúlyai

	Áramlásközpontú irányzat	Határon átnyúló együttműködési irányzat	Emberközpontú irányzat
Probléma felvetés	A határon átnyúló (természetes) interakciók és áramlások folyamatossága megtörik.	A határok leküzdése, a határon átnyúló fejlesztések és az euroregionalizmus érdekében kialakított hatékony stratégiák elemzése	A társadalmi gyakorlat, térbeli identitás és a térbeli felfogás struktúráinak elemzése.
Központi kérdés	Számítanak a határok?	Számítanak a határok! Hogyan küzdhetjük le őket?	Hogyan születnek a határok? Hogyan szerkesztik a határokat?
Elméleti keret	• centrum-periféria modellek • telephely elméletek • központi hely elmélet • gravitációs modellek • gazdasági potenciál modellek	• együttműködés-központú megközelítések • költség-központú megközelítések	• társadalmi konstruktivizmus • térbeli identitás megközelítések • viselkedésföldrajzi elméletek • tevékenységi megközelítések
Emberi magatartás-forma	<i>Homo economicus</i> – költségek (távolságok) minimalizálása	<i>Homo cont(r)actis</i> – kapcsolatok és szerződések maximalizálása	<i>Homo socialis</i> – emberi magatartásformák és benyomások szociális és térbeli meghatározottsága
Területi elhatárolás	Homogén tér	A határon átnyúló együttműködésekben hiányoznak kapcsolatok	A tér érzelmi és értelmi alapon megosztott
Kulcs szavak	• fizikai távolság • diszkontinuitás • szállítási és utazási költségek • gazdasági potenciál • megközelíthetőség	• hatékonyság • eszközök • összefüggés, nyitottság • hasonlóságok és különbségek, szinergia • hálózatok, együttműködések, szövetségek	• térbeli megismerés • térbeli észlelés • térbeli benyomás • térbeli identitás • társadalmi struktúra • társadalmi gyakorlatok

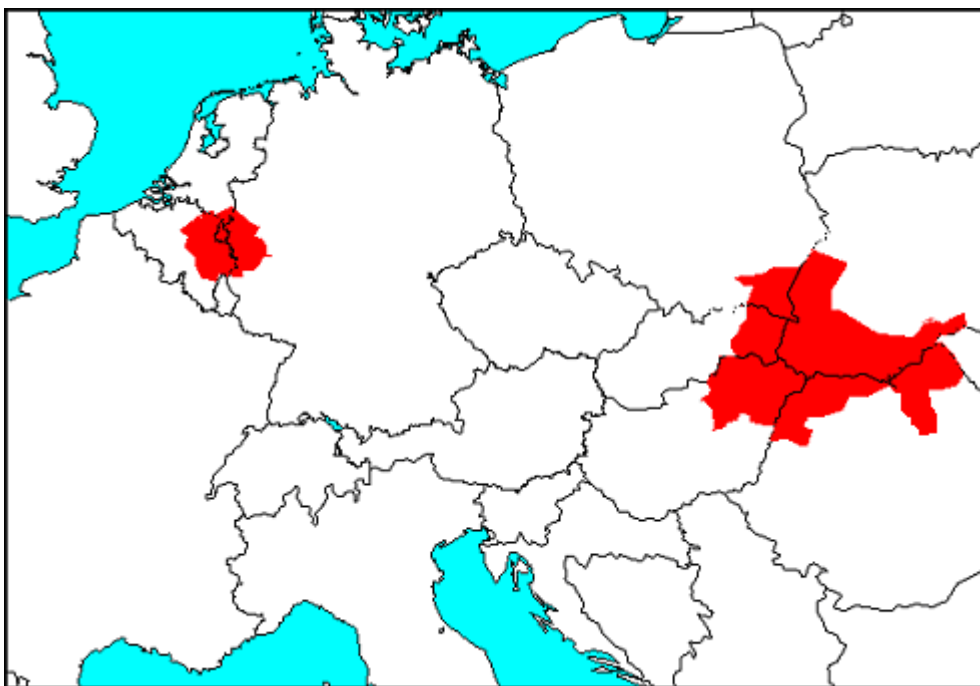
Választott módszer	Számítógépes elemzés	Leíró elemzés	Mentális és társadalmi következtető elemzés
Módszertani jellemzők	• materiális • objektív • nyilvánvaló • statikus	• materiális, nem materiális • objektív/szubjektív • nyilvánvaló/látens • statikus/dinamikus	• nem materiális • interszubjektív /szubjektív • látens • dinamikus
Határ értelmezés	• fizikai korlát, válaszfal • az egyensúly mesterséges torzítása • a határok büntető-korlátozó hatása mérhető	• az integráció mesterséges korlátai • a határok kihívások és lehetőségek eszközei a kapcsolatok és az integráció megteremtésének	• társadalmi képződmények • az identitás kijelölői • a tudati elhatárolás eszközei
Határmenti régió értelmezése	• perifériális • társadalmilag és gazdaságilag marginális területek • „passzív” tér	• perifériális • esély a központi területté válásra • laboratóriumok, gyakorlótereppek • „aktív” tér	• a határmenti régiók politikai és társadalmi képződmények • határos, egymást átfedő zónák, amelyek a nemzeti és regionális identitásokat szembe állítják egymással
Távolság típusok	• utazás vagy szállítás • euklideszi távolság	• gazdasági • közigazgatási • társadalmi • kulturális	• benyomáson alapuló • érzelmi • kognitív • mentális

Forrás: Houtum, 2000 p.73. (Önálló fordítás)

2. melléklet: Az eurorégiók legfőbb ismérvei és jellegzetességei az AEBR kritériumrendszere alapján

Szervezet • regionális és helyi hatóságok tömörülése a nemzeti határ mindkét oldaláról, olykor egy parlamenti összeállítással • határközi szervezetek permanens titkársággal és szakemberekkel, valamint adminisztratív stábbal • a magánjoghoz igazodóan nemzetközi szerződéseken alapul, melyek a regionális hatóságok tagságára nézve szintén szabályzó erejűek
Munkaszervezet • fejlesztés- és stratégiaorientált együttműködés, nincs egyedi esetekre alapuló nagyságrend • mindig határközi orientációjú, a határközi régióktól eltérően • nincs új adminisztrációs szint • a határközi kapcsolatok elméleti központja; polgárok, politikusok, intézmények, gazdasági, szociális partnerek, kulturális események szervezői, stb. • különböző strukturális és hatalmi ágak közötti egyensúlyteremtés a határ mindkét oldalán, tekintettel a pszichológiai folyamatokra • partnerségi együttműködés vertikálisan (európai, kormányzati, regionális, helyi) csakúgy, mint horizontálisan, határok felett álló módon • határközi döntések megvalósítása nemzeti szinten és a határ mindkét oldalán alkalmazott eljárásokhoz igazodva (az illetékességi és strukturális eredetű hatalmi konfliktusok elkerülése) • polgárok, intézmények és szociális partnerek határközi szintű részvétele • programokban, projektekben és döntéshozói eljárásokban való részvétel • közvetlen kezdeményezések és a saját források előfeltételként történő alkalmazása harmadik pártok megsegítése és támogatása céljából
A határközi együttműködés tartalma • a közös érdeklődésre számot tartó területek meghatározása (pl. infrastruktúra, gazdaság, kultúra) • együttműködés (az élet minden területén: életmód, munka, szabadidő, kultúra, stb.) • egyenlő hangsúly esik a társadalmi-kulturális, csakúgy, mint a gazdasági infrastrukturális együttműködésre • szerződések, egyezmények megvalósítása és országok között, európai szinten lezárni a határközi tapasztalatszerzést • a határközi együttműködésre vonatkozó tanácsadás, segédlet és koordináció, különösen az alábbi területeken: ○ regionális fejlesztés ○ idegenforgalom és pihenés ○ gazdasági fejlesztés ○ mezőgazdasági fejlesztés ○ szállítás és közlekedés ○ innováció- és technológiaáramlás ○ környezet- és természetvédelem ○ iskolák és nevelés ○ társadalmi együttműködés ○ kultúra és sportok ○ veszély elhárítás és katasztrófa-megelőzés ○ egészségügy ○ kommunikáció ○ energiagazdálkodás ○ szennyvizek raktározása ○ közbiztonság

3. melléklet: A Maas-Rajna Eurégió és a Kárpátok Eurorégió területi összehasonlítása

4. melléklet: Határon átnyúló együttműködések az EU15 belső határai mentén – kevésbé fejlettek

	Név	Érintett határ
1	Skårgården	finn-svéd
2	Kvarken	finn-svéd
3	North West Region Cross Border Group	brit-ír
4	Irish Central Border Area Network – ICBAN	brit-ír
5	East Border Region Ltd.	brit-ír
6	Wales-South-East Ireland	brit-ír
7	Hainaut – Nord-Pas de Calais – Picardie	belga-francia
8	Corse – Sardegna	francia-olasz
9	Corse – Toscana	francia-olasz
10	Galicía – Região Norte	spanyol-portugál
11	Castilla y León – Região Centro	spanyol-portugál
12	Castilla y León – Região Centro – Região Alentejo	spanyol-portugál

5. melléklet: Határon átnyúló együttműködések az EU15 belső határai mentén - fejlettebbek

	Név	Érintett határ
1	Øresund-Region	dán-svéd
2	Storstrøms Amt-Kreis Ostholstein-Lübeck	német-dán
3	Kooperation Fyns Amt – K.E.R.N.	német-dán
4	Region Sønderjylland/Schleswig	német-dán
5	East Sussex – Haute Normandie - Picardie	francia-brit
6	Kent – Nord-Pas de Calais	francia-brit
7	Nord-Pas de Calais - Westflandern	belga-francia
8	Scheldemond	belga-holland
9	Euroregio Watteninseln	német-dán-holland
10	Ems-Dollart – Region	német-holland
11	EUREGIO	német-holland
12	Euregio Rhein - Waal	német-holland
13	euregio rhein-maas-nord	német-holland
14	Euregio Maas-Rhein	belga-német-holland
15	BENELUX-Middengebied (BENEGO)	belga-holland
16	Zukunft SaarMoselle Avenir	német-francia
17	EuRegio SaarLorLuxRhin	német-francia-luxemburg
18	Regio PAMINA	német-francia
19	CENTRE	német-francia
20	Alpes Maritimes – Cunéo Impéria	francia-olasz
21	Cooperation Province Turin – Département des Hautes Alpes	francia-olasz
22	EUREGIO via salina	osztrák-német

23	EUREGIO Zugspitze/Wetterstein-Karwendel	osztrák-német
24	Euregio Inntal	osztrák-német
25	EuRegio Salzburg-Berchtesgadener Land- Traunstein	osztrák-német
26	Inn – Salzach-Euregio	osztrák-német
27	Euregio Tirol-Südtirol/Alte Adige-Trentino	osztrák-olasz

6. melléklet: Határon átnyúló együttműködések a nem EU-tag nyugat-európai országok mentén

	Név	Érintett határ
1	Gränskommitten Östfold – Bohuslän/Dalsland	svéd-norvég
2	ARKO	svéd-norvég
3	Mittnorden	svéd-norvég
4	Nordkalotten	finn-norvég-svéd
5	Tornedalsrådet	finn-norvég-svéd
6	Finnmark-Lappland-Murmansk*	finn-norvég-orosz
7	Regio TriRhena	svájci-német-francia
8	Communauté de Travail du Jura	svájci-francia
9	CONSEIL DU LEMAN	svájci-francia
10	Regio Basiliensis	svájci-francia-német
11	ESPACE MONT-BLANC	svájci-francia-olasz
12	Regio Insubrica	svájci-olasz
13	Raetia Nova – Rätisches Dreieck	osztrák-svájci-olasz

* Az egyéb országokkal kialakított határon átnyúló kapcsolatokhoz is sorolható Oroszország révén.

7. melléklet: Határon átnyúló együttműködések az EU csatlakozásra váró országok határmenti régióival

	Név	Érintett határ
1	Estonia – Finnish 3+3 Regional Cooperation*	észti-finn-orosz
2	Euregio Helsinki - Tallinn	észti-finn
3	Euroregion PRO EUROPA VIADRINA	német-lengyel-svéd
4	Euroregion Spree-Neisse-Bober	német-lengyel
5	Euregio Pomerania	német-lengyel
6	Euroregion Neisse-Nisa-Nysa	cseh-német-lengyel
7	Euroregion ELBE/LABE	cseh-német
8	Euroregion Erzgebirge – Krušnohoří	cseh-német
9	Euregio Egrensis	cseh-német
10	EUREGIO Bayerischer Wald – Šumava – Mühlviertel	osztrák-cseh-német
11	Euroregion Waldviertel – Budowice – Jižní Čechy	osztrák-cseh
12	Euroregion Weinviertel – Jižní-Morava – Záhorie	osztrák-cseh-szlovák
13	Euregio Steiermark – Nordost-Slowenia	osztrák-szlovén
14	Friuli-Venezia-Giulia – West-Slovenia	olasz-szlovén

15	Venezia	olasz-szlovén
16	Eurégio West/Nyugat Pannónia	osztrák-magyar
17	Raum Bratislava – Wien – Győr	osztrák-magyar-szlovák
18	Central Macedonia – Blagoevgrad	bolgár-görög
19	Euroregion Nestos – Mesta	bolgár-görög
20	Euroregion Delta – Rhodopi	bolgár-görög
21	Euroregion Evros – Meric – Maritsa**	bolgár-görög-török
22	Crete – Kypros	ciprus-görög

* Az egyéb országokkal kialakított határon átnyúló kapcsolatokhoz is sorolható Oroszország révén.

** Az egyéb országokkal kialakított határon átnyúló kapcsolatokhoz is sorolható Törökország révén.

8. melléklet: Határon átnyúló együttműködések az EU és egyéb országok az előző két csoportba nem sorolható országok határmenti régiói között

	Név	Érintett határ
1	Euregio Karjala – Karelia	finn-orosz
2	Etelä – Karjala – Kymenlaasko – Etelä – Savo/Leningrad oblast – St. Petersburg	finn-orosz
3	Andalucia Gibraltar – Marocco	spanyol-gibraltári-marokkói
4	Puglia – IONIAN ISLANDS – (Epyros) – Albania	albán-görög-olasz
5	Epyros – South-Albania	albán-görög
6	West Macedonia – Albania – FYROM	albán-görög-macedón
7	Central Macedonia – FYROM	görög-macedón
8	Euroregion Network Polis – Kent	görög-török
9	Vorio Egeo – Turkey	görög-török
10	Notio Egeo – Turkey	görög-török

9. melléklet: Eurorégiók Közép- és Kelet-Európában az EU határain kívül

	Név	Érintett határ
1	Kárpátok Eurorégió	magyar-szlovák-lengyel-ukrán-román
2	Bug Eurorégió	lengyel-ukrán-belorusz
3	Glacensis Eurorégió	cseh-lengyel
4	Pradid-Pradziad Eurorégió	cseh-lengyel
5	Silesia/Slezsko Eurorégió	cseh-lengyel
6	Těšinske Slezsko-Slask Ciezyriski Eurorégió	cseh-lengyel
7	Bile-Biele Karpaty Eurorégió	szlovák-cseh
8	Beskidy Eurorégió	lengyel-szlovák-belorusz
9	TATRY Eurorégió	lengyel-szlovák
10	Istria Eurorégió	horvát-szlovén
11	Vág-Duna-Ipoly Eurorégió	szlovák-magyar
12	Ipoly Eurorégió	szlovák-magyar

13	Neogradiensis Eurorégió	szlovák-magyar
14	Sajó-Rima-Sláná-Rimava Eurorégió	szlovák-magyar
15	Kassa-Miskolc Eurorégió	szlovák-magyar
16	Hajdú-Bihar/Bihar Eurorégió	magyar-román
17	Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió	magyar-román-bosznia
18	Duna-Dráva-Száva Eurorégió	magyar-horvát-boszniai
19	<i>Upper Prut Eurorégió</i>	<i>román-moldva-ukrán</i>
20	<i>Middle Prut Eurorégió</i>	<i>moldva-román</i>
21	<i>Alsó-Duna Eurorégió</i>	<i>román-moldva-ukrán</i>
22	<i>Danube East Eurorégió</i>	<i>román-bolgár</i>
23	<i>Danube South Eurorégió</i>	<i>román-bolgár</i>
24	<i>Danube 21st Century Eurorégió</i>	<i>román-bolgár-boszniai</i>

10. melléklet:

KÉRDŐÍV
a magyarországi határon átnyúló együttműködések értékelésére
(2002)

1. Neme: (1) férfi (2) nő

2. Kora: (1) 20-30 (2) 31-40 (3) 41-50 (4) 51-60 (5)
60 év felett

3. Születési helye:

4. Melyik eurorégió területén él?

5. Mióta vesz részt az eurorégió munkájában?

6. Hogyan került kapcsolatba az Ön által képviselt eurorégióval?

- (1) munkahely révén
- (2) barátok, ismerősök révén
- (3) érdeklődött a regionális kapcsolatok és a határ problémák iránt
- (4) egyéb:

7. Hogyan jellemezné a kapcsolatát, illetve magát az euroregionális együttműködést a szomszédos országbeli partnerekkel, és a nem szomszédos országbeliekkel?

a) szomszédos országbeli partnerek

- (1) nincs
- (2) csak eurorégiós értekezleteken, találkozókra találkozunk
- (3) eurorégiós rendezvényekről értesítjük egymást, közös programot szervezünk
- (4) intenzív, programjainkat, pályázatainkat közösen alakítjuk, nyújtjuk be
- (5) intenzív, szinte napi kapcsolatban állunk egymással
- (6) egyéb:

b) nem szomszédos országbeli partnerek

- (1) nincs
- (2) csak eurorégiós értekezleteken, találkozókra találkozunk
- (3) eurorégiós rendezvényekről értesítjük egymást, közös programot szervezünk
- (4) intenzív, programjainkat, pályázatainkat közösen alakítjuk, nyújtjuk be

(5) intenzív, szinte napi kapcsolatban állunk egymással

(6) egyéb:

8. Véleménye szerint életképes együttműködési forma-e az eurorégió a mai Közép-Európában?

(1) igen (2) nem (3) nincs véleménye/tudomása róla

9. Hallott más, a térségben működő eurorégiókról is, illetve azok tapasztalatairól?

(1) igen (2) nem (3) nem foglalkozik vele

10. Van-e nyugat-európai eurorégió példaképe? Melyik? Miért?

Név:

(1) szervezeti felépítése

(2) intenzív kapcsolatrendszere

(3) eredményei

(4) működési feltételei

(5) mérete

(6) egyéb:

11. Van-e közép-európai eurorégió példaképe? Melyik? Miért?

Név:

(1) szervezeti felépítése

(2) intenzív kapcsolatrendszere

(3) eredményei

(4) működési feltételei

(5) mérete

(6) egyéb:

12. Mit gondol elősegíti-e az euroregionális együttműködés az érintett országok EU-csatlakozását?

(1) igen (2) nem (3) nem tudja

13. Véleménye szerint milyen hatással van az euroregionális együttműködés az érintett országok EU-csatlakozására?

(1) lelassítja a folyamatot

(2) felgyorsítja a folyamatot

- (3) megismerteti a résztvevő régiókat az integrációs követelményekkel
- (4) megismerteti az Európai Unióval az euroregionális együttműködésben résztvevő régiókat
- (5) a résztvevő tagrégiók a pályázati lehetőségek révén fejlődésnek indulnak, csökken a perifériális jelleg a régióban
- (6) a résztvevő tagrégiók megtanulnak alkalmazkodni egymáshoz
- (7) egyéb:

14. Vár-e változást az együttműködés hatékonyságát, eredményességét illetően egy-egy érintett ország EU-csatlakozása után?

- (1) igen(2) nem(3) nem tudja

15. Milyen jelenleg az Ön által képviselt eurorégióban elérhető és megpályázható forrásokat ismer?

- (1) Interreg (2) Phare CBC (3) Phare Credo (4) Alapítvány (5) Állami
- (6) Egyéb:

16. Ön szerint várható-e ezek bővülése, pl. egy-egy érintett ország EU-csatlakozása révén vagy más úton?

- (1) igen, egy-egy érintett tagország csatlakozása révén
- (2) igen, új alapítványok létrejöttével, illetve új szponzorok belépésével
- (3) igen, az állami politikai fordulatokkal
- (4) igen, egyéb:
- (5) nem
- (6) nem tudja

17. Hogyan ítéli meg, hozzájárult-e ez az euroregionális együttműködés az Ön által képviselt terület(ek) gazdasági-társadalmi felemelkedéséhez, országon belüli pozíciójának javulásához, a földrajzi fekvésből adódó periférikus jelleg oldásához?

- (1) igen(2) nem(3) nem tudja

18. Ha igen, mely részterületeken? (Kérem, említsen meg konkrét eredményeket!)

- (1) perifériális helyzet csökkentése
- (2) gazdasági élet fellendülése
- (3) demográfiai viszonyok javulása
- (4) infrastruktúra bővülése

- (5) kis- és középvállalkozások számának növekedése
- (6) külföldi befektetések számának emelkedése
- (7) a régió aktivitásának a növekedése
- (8) statisztikai mutatók általános javulása
- (9) egyéb:

19. Hogyan képzelel el az Ön által képviselt eurorégiót 5 év múlva?

- (1) prosperáló régió lesz az országon belül
- (2) aktívan részt vesz az EU munkájában
- (3) megszűnnek az államhatárok és így a szerepe átértékelődik
- (4) az EU csatlakozással párhuzamosan megszűnik az eurorégió
- (5) egyéb:

20. Elképzelhetőnek tartja-e egyes tagok kiválását az Ön által képviselt eurorégióból?

- (1) igen (2) nem (3) nem tudja

21. Ön szerint milyen okai lehetnek egy tagrégiónak az Ön által képviselt eurorégióban a kiválásra?

- (1) gazdaságilag nagyon lemarad a többi tagrégiótól
- (2) gazdaságilag messze megelőzi a többi tagrégiót
- (3) az EU csatlakozás révén előnyösebb pozícióba kerül
- (4) az EU csatlakozás révén előnytelenebb pozícióba kerül
- (5) politikai okok
- (6) egyéb:

22. Kérem, értékelje egy 1-5-ig terjedő skálán az Ön által képviselt euroregionális együttműködés eddigi eredményét. (kiemelkedő fontosságú=5, legkevésbé jelentős=1)

	Eredmények	1	2	3	4	5
1	A részt vevő területek gazdasági fejlődésének elősegítése					
2	A részt vevő területek infrastrukturális fejlődésének elősegítése					
3	Határátkelési problémák enyhülése					
4	Általános jószomszédi kapcsolatok elősegítése					
5	Nemzetek, etnikumok közötti feszültségek és bizalmatlanság csökkenése					
6	A különböző országokbeli vállalkozók közötti kapcsolatok fejlődése					
7	Egymás jogi, adminisztratív szabályozásának könnyebb megismerése					

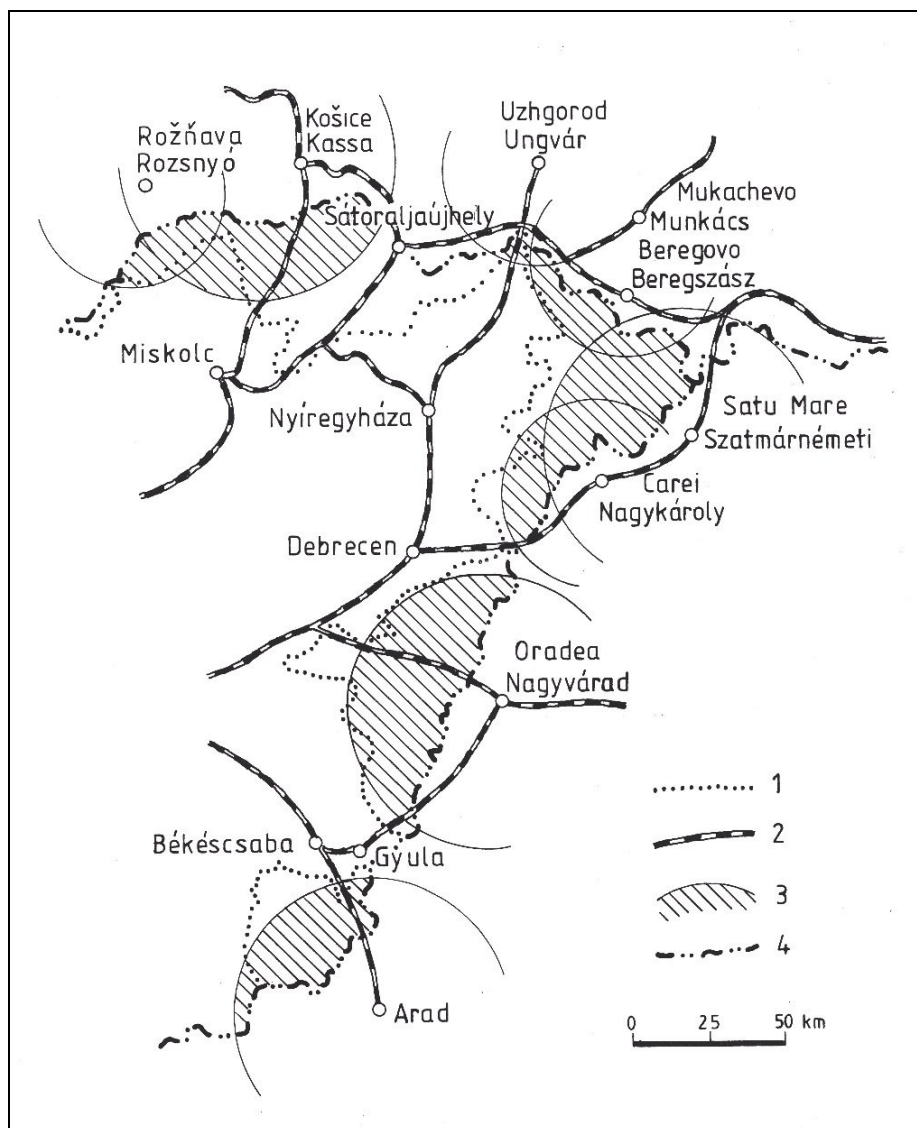
8	Közös környezetvédelmi fellépés					
9	A szomszédos országokba történő befektetések ösztönzése					
10	A térségen belüli kereskedelem fellendülése					
11	A térségen belüli turizmus fellendülése					
12	A térségbe irányuló turizmus általános fellendülése					
13	Az eu(ro)régió imázsának megteremtése					
14	Az eurorégióon belül a szállítási feltételek javulása					
15	Az eurorégióhoz kötődő nemzetközi vásárok, kiállítások rendezése					
16	Egyetemi közti együttműködés					
17	Közös sport-, kulturális és egyéb versenyek, táborok szervezése					
18	Közös kutatások folytatása					
19	Közös konferenciák rendezése					
20	Egyéb:					
21	Egyéb:					
22	Egyéb:					

23. Kérem, értékelje egy 1-5-ig terjedő skálán az Ön által képviselt euroregionális együttműködés során felmerült esetleges problémák és kudarcok fő okait, forrásait. (legsúlyosabb problémák=5, legkisebb jelentőségű problémák=1)

	Problémák	1	2	3	4	5
1	Rendelkezésre álló anyagi források szükségessége					
2	Önálló költségvetés hiánya					
3	Határátkelési nehézségek					
4	Nyelvi akadályok					
5	Részt vevő területek eltérő gazdasági fejlettsége					
6	Részt vevő területek eltérő infrastrukturális fejlettsége					
7	A vezetők (tanácsstagok, munkabizottsági tagok) gyakori kicserélődése					
8	Szakemberhiány					
9	Szervezeti problémák					
10	Elégtelen pályázási tevékenység					
11	Sikertelen pályázási tevékenység					
12	Külső szponzorok érdeklődésének hiánya, illetve csökkenése					
13	A részt vevő területek eltérő érdekeltsége az együttműködésben					
14	Szervezetben belüli személyi konfliktusok					
15	Egyéb:					
16	Egyéb:					
17	Egyéb:					

Köszönöm szépen a munkámban való segítségét!

11. melléklet: Az 1920-as trianoni békeszerződés következtében városi központok nélkül maradt területek Magyarország északkeleti új határai mentén

Forrás: Süli-Zakar I. 2003

Jelmagyarázat:

1. A csonka vármegye határa 1920-1949/50 között;
2. Nagy forgalmú vasútvonal;
3. Az elcsatolt városok vonzásterületei;
4. Új országhatár 1920 után